

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

NUSRETÜ'L-İSLÂM VE'S-SÜRÛR FÎ TAHRÎRİ ATLAS MAYOR'DA
TÜRKİYE COĞRAFYASI
(İNCELEME – ÇEVİRİ - DİZİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Hacer ÖZKUL

Niğde
Haziran, 2021

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

NUSRETÜ'L-İSLÂM VE'S-SÜRÛR FÎ TAHRÎRİ ATLAS MAYOR'DA
TÜRKİYE COĞRAFYASI
(İNCELEME – ÇEVİRİ - DİZİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hacer ÖZKUL

Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi Nevin METE
Üye	: Prof. Dr. Ziya AVŞAR
Üye	: Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR

Niğde
Haziran, 2021

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Nusretü’l-İslâm ve’s-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor’da Türkiye Coğrafyası (İnceleme-Çeviri-Dizin)” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 05.07.2021

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

NUSRETÜ'L-İSLÂM VE'S-SÜRÛR FÎ TAHRÎRÎ ATLAS MAYOR'DA
TÜRKİYE COĞRAFYASI (İNCELEME - ÇEVİRİ - DİZİN)

ÖZKUL, Hacer
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Nevin METE
Haziran 2021, 287 sayfa

Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor veya en kolay söylemiyle *Tercüme-i Atlas Mayor* 17. yüzyılda coğrafyacı Ebûbekir Efendi adıyla da bilinen Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Behrâm ed-Dımaşkî tarafından yazılmış olan bir coğrafya ve seyahatname eseridir. Bu eser, Joan Blaeu'nun 1662'de basılan *Atlas Maior* adlı dünya coğrafyası kitabının çevirisidir. Müellifin “tahrir” olarak belirttiği bu eserde tercümenin dışına çıkılan kısımlar mevcut olup bu kısımlar genellikle İslâm memleketlerine ve özellikle Osmanlı ülkelerine aittir. Bu çalışmanın konusu -bu özelliğiyle bir seyâhatnâme olma vasfı taşıyan- Türkiye coğrafyasına ait kısımlarının Osmanlı Türkçesinden Türkiye Türkçesine çevrilerek aktarılmasıdır.

Çalışmamızda birden fazla yazma nüshası bulunan bu eserin Nuruosmaniye Kütüphanesindeki 2959 numaralı nüshası incelenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde seyahatname ve tarihi uzantıları ele alınmıştır. Ardından Osmanlı'da coğrafya bilgisinin mahiyetini ve Osmanlı edebiyatındaki yerini göstermek amacıyla kronolojik sırayla 14. yüzyıldan eserin yazılmaya başlandığı 1675 tarihine kadar yazılan seyahatnamelerden ve eserin kendisi ve müellifinden bahsedilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise yazma eserin çalışmayla ilgili kısmının bilimsel transkripsiyonu verilmiştir. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise farklı başlıklar altında yer adları dizini verilmiştir. Sonuç kısmında ise, çalışmanın değeri ve bu eserin neden transkripsiyon edilmesi gerektiği hakkında fikir yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tercüme-i Atlas Mayor, Seyâhatnâme, Coğrafya, Dımaşkî, Osmanlı Devleti

ABSTRACT
MASTER THESIS

THE GEOGRAPHY OF TURKEY
IN NUSRET'UL-ISLÂM VE'S – SURÛR FÎ TAHRÎRI ATLAS MAYOR
(ANALYSIS - TRANSLATION - INDEX)

ÖZKUL, Hacer
Turkish Language and Literature Department
Thesis Advisor: Dr. Lecturer Nevin METE
Haziran 2021, 287 pages

Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor or with the easiest rhetoric *Translation of Atlas Mayor* is a geography and travelogue written by Abu Bakr Abdullah b. Muhammed b. Behrâm ed-Dîmaşkî, also known as the geographer Ebû Bekir Efendi in the 17th century . This work is a translation of Joan Blaeu's book of World Geography, published in 1662 and titled *Atlas Maior*. In this work, which the author refers to as “tahrir”, there are parts that go beyond the translation, and these parts usually belong to Islamic hometowns and especially Ottoman countries. The subject of this study-which has the merit of being a travelogue with this feature - is the translation of parts of the geography of Turkey from Ottoman Turkish into present Turkish and transferred to the present day.

In our study, the copy of number 2959 of this work in the Nuruosmaniye Library which has more than one copy of the manuscript, was discussed. In the first part of the study, the reasons for writing travelogues and their historical extensions are discussed. Then, in order to show the nature of geography knowledge in the Ottoman Empire and the place of this work in Ottoman literature, travelogues written from the 14th century to the 1675 when the work began to be written in chronological order and the work itself and its author were mentioned. In the second part of the study, a scientific transcription of the part of the writing work related to the study is given. In the third section, which is the last section, the directory of place names is given under different headings. In the conclusion section, the idea of the value of the work and why this work should be transcribed was carried out.

Key words: Translation of Atlas Mayor, Travelogue, Geography, Dımashkî, Ottoman Empire.

ÖN SÖZ

Altı yüz yıl boyunca üç kıtaya yayılmış Osmanlı İmparatorluğu diğer ilim dallarında olduğu gibi coğrafya alanında da önemli isimler yetiştirmiş ve coğrafya literatürüne kaynak eserler kazandırmıştır. Bu şahsiyetlerden biri de 17. yüzyıl coğrafya literatürünün son önemli temsilcisi olan Ebû Bekr b. Behrâm ed-Dımaşkî'dir. Dımaşkî, öncülüğünü Kâtip Çelebi'nin yaptığı Batı kaynaklı coğrafya kitaplarının aktarılmasında muhtevalı çalışmalarıyla önemli rol oynamıştır. Dönemin büyük dünya coğrafyası kitabı olan *Atlas Maior*'u Osmanlı Türkçesine aktarmış ve Osmanlı ve İslam ülkelerine ait kısımlarda kendisi de yer yer eklemeler ve çıkarmalar yaparak bir seyahatname ve coğrafya kitabı olan *Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor* adlı bu eseri oluşturmuştur. Farklı isimlerle anılan eser, Latin harflerine aktarılmadığı için akademik camia dışında çok fazla tanınmamaktadır. Coğrafya ve edebiyat, özellikle sosyal bilimlerde disiplinlerarası çalışmaların önem kazanmasıyla birbirine vesika sunan disiplinler haline gelmiştir. Daha ziyade fizikî coğrafya olarak aklımızda yer edinen bu alan; beşerî coğrafya, biyocoğrafya, ekonomik coğrafya, kültürel coğrafya, siyasi coğrafya gibi alt dallara ayrılarak bir takım farklı bilim ve disiplinle bağları olduğunu göstermektedir. Bu tez çalışmasında, seyahatname özelliği de taşıyan ve yazıldığı devrin fiziki coğrafyası, sosyal yaşamı, kültürel birikimi vb. konular hakkında bilgiler ihtiva eden *Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor'un* Türkiye coğrafyasının anlatıldığı kısımların transkripsiyonlu çevirisi yapılmıştır. Başta tarih, coğrafya ve edebiyat için kültürel bir kaynağın bazı kısımlarının ulaşılabilir hale gelmesi, esere ve konuya dair merakı cevap olması amaçlanmıştır.

Farklı bir akademik süreç olan yüksek lisans öğrenciliğim boyunca, katkılarından dolayı danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Nevin Mete'ye, bu hayattaki en büyük şansım olan kıymetli aileme, hayatımın her evresinde bana destek olan değerli anneannem ve teyzeme ve en zor anımda bana yardımcı olan canım kuzenim Ayşe Özer'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hacer Özkul

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ÇEVİRİYAZI ALFABESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
1.1. COĞRAFYA BİLİMİ NEZDİNDE SEYAHATNAME NEDİR, NE İÇİN YAZILIR?.....	6
1.1.1. SEYAHATNAME NE İÇİN YAZILIR?.....	9
1.1.2. SEYAHATNAMLERİN SINIFLANDIRILMASI.....	11
1.1.2.1. Yolculuğun Esas Alındığı Seyahatnameler.....	14
1.1.2.2. Esâretnâmeler.....	15
1.1.2.3. Sergüzeştname, Hasbihal Türünde Yazılan Manzum Seyahatnâmeler.....	15
1.1.2.4. Hac Seyahatnâmeleri.....	16
1.1.2.5. Coğrafya ve Tarih Kitabı Niteliğindeki Seyahatnâmeler.....	17
1.1.2.6. Tarih ve Biyografi Türünün Bir Parçası Olarak Yazılan Seyahatnâmeler.....	18
1.1.2.7. Sefâretnâmeler.....	18

1.2. SEYAHATNAME TARİHİ.....	19
1.2.1. ARAP EDEBİYAT’INDA SEYAHATNAME.....	22
1.2.2. FARS EDEBİYATINDA SEYAHATNAME.....	24
1.2.3. OSMANLI’DA COĞRAFYA VE SEYAHATNAME YAZICILIĞI.....	27
1.3. OSMANLI’DA SEYYAHLAR VE ESERLERİ.....	32
1.3.1. XIV. YÜZYIL.....	32
1.3.1.1. Acâ’ibü’l-Mahlûkât.....	32
1.3.2. XV. YÜZYIL.....	34
1.3.2.1. Acâ’ibül-Mahlûkât.....	35
1.3.2.2. ‘İkdü’l-Cümân Fî Târîh-i Ehli’z-Zamân.....	35
1.3.2.3. Hayâtü’l-Hayevân Tercümesi	36
1.3.2.4. Acâ’ibü’l-Mahlûkât	36
1.3.2.5. Dürr-i Mecnûn	37
1.3.2.6. Behcetü’t-Tevârih.....	38
1.3.3. XVI. YÜZYIL.....	38
1.3.3.1. Hıtay-nâme.....	39
1.3.3.2. İlâmü’l-İbâd fî Âlâmü’l-Bilâd	40
1.3.3.3. Kitâb-ı Bahriye.....	40
1.3.3.4. Tuhfetü’z-Zamân ve Harîdetü’l-Evân.....	41
1.3.3.5. Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn.....	42
1.3.3.6. Kitâbü’l-Muhît.....	43

1.3.3.7. Mir'âtü'l-Memâlik.....	44
1.3.3.8. Evzahü'l-Mesâlik İlâ Marifetü'l-Memâlik.....	44
1.3.3.9. Târîh-i Hind-i Garbî.....	45
1.3.3.10. Künhü'l-Ahbâr	46
1.3.3.11. Menâzirü'l-Avâlim.....	47
1.3.4. XVII. YÜZYIL.....	48
1.3.4.1. Keşfü'z-Zunûn.....	49
1.3.4.2. Cihannümâ.....	50
1.3.4.3. Levâmi'u'n-Nûr fî Zulmetî Atlas Minor.....	52
1.3.4.4. Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr.....	53
1.3.4.5. Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi.....	54
1.3.4.6. Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor.....	55
1.4. NUSRETÜ'L-İSLÂM VE'S-SÜRÛR FÎ TAHRÎRÎ ATLAS MAYOR.....	56
1.5. MÜELLİF'İN HAYATI VE ESERLERİ.....	59
1.5.1. EBÛ BEKİR ABDULLAH B. MUHAMMED B. BEHRÂM ED-DİMAŞKÎ.....	59
1.5.2. ESERLERİ.....	60
1.5.2.1. Cihannümâ'ya Yaptığı İlâveler.....	61
1.5.2.2. Cihannümâ'ya Yaptığı Zeyl.....	62
1.5.2.3. Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor.....	62
1.5.2.4. İhtisâr-ı Tahrîri Atlas Mayor.....	63

1.5.2.5. Risâle fi'l-Coğrafya.....	63
1.5.2.6. Cevalânü'l-efkâr fî avâlimi'l-aktâr.....	64
1.5.2.7. El-Fethu'r-rahmânî fî Tarzi'd-Devleti'l-Osmanî.....	64
1.6. TERCÜME-İ ATLAS MAYOR'UN KAYNAĞI: BLAEU'NUN ATLAS MAIOR'U.....	65
1.6.1. Blaeu'nun <i>Atlas Maior</i> 'u & Dimaşkî'nin <i>Tercüme-i Atlas Mayor</i> 'u.....	69
İKİNCİ BÖLÜM.....	71
METİN	71
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	226
3.1. YER ADLARI DİZİNİ.....	226
3.1.1. Eyalet, Liva (Sancak), Kaza, Kasaba ve Nahiye Adları.....	226
3.1.2. Kale ve Hisar Adları.....	247
3.1.3. Dağ, Tepe, Yaylak, Sahra, Mesire ve Çayır Adları.....	250
3.1.4. Bahire, Göl, Nehir, Çay, Su ve Pınar Adları.....	254
SONUÇ.....	257
KAYNAKÇA.....	260
EKLER.....	267
Anadolu'ya Doğru Şifalı Bir Yolculuk: Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor.....	286

ÇEVRIYAZI ALFABESİ

ا (ā)	a, ā	ص	š
ا (ā)	a, e, ı, i, u, ü	ض	ž, ḍ
ب	b, p	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	‘
ث	ṯ	غ	ġ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	q
ح	ḥ	ك	k, g, (ñ)
خ	ḫ	ك	ñ
د	d	ل	l
ذ	ẓ, ḍ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	J	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lā
ش	š	ی	y, ı, i, ī
		ء	‘

KISALTMALAR

age. : Adı geçen eser

bk. : Bakınız

btr. tar. : Bitirme Tarihi

bşl. tar. : Başlama Tarihi

C : Cilt

çev. : Çeviren

ed. : Editör

H : Hicri

haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazreti

Ktp. : Kütüphane

M : Miladi

No. : Numara

nşr. : Neşreden

öl. : Ölüm tarihi

s. : Sayfa

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TTK: Türk Tarih Kongresi

t.y. : Tarih yok

vd. : Ve diğlerleri

vr. : Varak

GİRİŞ

Coğrafya, Osmanlılarda ihmale uğramış bir bilim dalıdır. Bilimlerin tasnifi ile ilgili eserlerde coğrafyanın yer almadığı ve tasnif dışı bırakıldığı görülmektedir. Cüz'ıyyât (değersiz) kabul edilmiştir. Osmanlı'da coğrafya bir ilim olarak, Semerkand Mektebi'nin tesiriyle hey'î (astronomi) ve daha sonra Ortaçağın klasik eserlerinden yapılan tercümelerle mevzi'î (ülkeler) coğrafya şeklinde XIV. asır ortalarından itibaren gelişme göstermiştir. Bu alanda kıymetli araştırmalarda bulunan Taeschner'e göre Osmanlı coğrafya eserleri üç gruba ayrılır: “*İlmî coğrafya eserleri (astronomik ve matematik ağırlıklı), bir takım pratik gayeler için hazırlanmış eserler (menzilhâmeler, rûznâmeler, kılavuzlar ve seyâhatnâmeler)*” (Taeschner, 1926: 273). Dolayısıyla, birçok disiplinle etkileşimi olan bu bilim dalı geçmişi ilgilendirdiği için tarihçilere, coğrafya biliminin ilk filizlenmeleri olduğu için coğrafyacılar ve birer edebi kaynak ürünü olan seyahatnamelerden dolayı da biz edebiyatçılara hitap etmektedir.

Ebû Bekir b. Behrâm ed-Dımaşkî'nin Atlas Mayor çevirisi de, Evliyâ Çelebi'nin Seyâhatnâmesi ve Kâtip Çelebi'nin Cihânnüma'sı gibi tarih, coğrafya, kültür, dil ve edebiyata dair kaynak değeri taşıyan eserler arasındadır. Zira *Atlas Maior*¹, birçok dilde yayınlanan Büyük Atlas olarak bilinen ünlü coğrafya kitabıdır. Bu yönüyle bazı yabancı

¹ Bu eserin yazarı bir şahistan ziyade bir ailedir. Blaeu adındaki bu ailenin reisi Wilhelm (1571-1638), özellikle harita basmak üzere, Amsterdam'da güzel bir matbaa kurmuştu. Kendisi, esasen ünlü astronom Tycho Brahe'nin dostu ve öğrencisi olduğu için, ilme asla yabancı değildir. Zamanının en güzel haritalarını basan bu zat, yukarıda adı geçen eseri de yazmaya başlamış, fakat eser, ancak oğulları Cornelis ve Joan taraflarından tamamlanabilmiştir. Kitabın en büyük kısmını Joan hazırladığı için eser onun adıyla yayınlanmıştır. Matbaada çıkan bir yangında eserin nüshaları yanmış, bu sebeple azalmış olduğundan, bugün pek nadir ve kıymetlidir. Ama gene de Avrupa'nın büyük kütüphanelerinde mevcuttur. Bunun, 12 metin ve 2 zeyil ciltten ibaret, bir de Fransızca çevirisi vardır. (Adıvar, 1982: 154)

araştırmacılar tarafından eser ve müellifi tanınmakta ve makaleler yazılmaktadır. Bu araştırmacılarından birisi de bu tezin yazılma aşamasından önce fikir sunan Alman bilim tarihçisi Sonja Brentjes'dir. "On two manuscripts by Abū Bakr b. Bahrām al-Dimashqī (1102/ 1691) related to W. And J. Blaeu's Atlas Maior" adlı eserinde "*Topkapı Sarayındaki dokuz ciltlik versiyona nispetle asıl çeviri olarak nitelendirdiği Nuruosmaniye 2996 ve Türk ve İslam Eserleri Müzesi (TİEM) 1975 numaralı yazmaları*" karşılaştırmıştır. Ve bunların farklı muhtasar nüshalar olduğunu belirtmekle birlikte bu nüshaların oluşumunda "müellif ve çevirmen Ebû Bekir ve ondan sonra gelen müstensih'in", "harita atölyelerinin yeni malzeme kullanımının", "Cihânnümâ'nın ve eski çalışmaların etkili olduğunu" belirtmiştir (Brentjes, 2012:171). Ve bu iki nüshanın yapısı ve içeriği bakımından farklarını ve benzerliklerini karşılaştırarak daha çok haritalar üzerinde durmuş ve yer yer Cihânnümâ ile olan benzerliklerinden bahsetmiştir. Fakat Brentjes'in de belirttiği gibi onun bu çalışması mütevazı bir araştırma olup eserin herhangi bir yerinde veya bölümünde ne anlatıldığına dair doğrudan ayrıntılı bir çeviriye yer verilmemiş bunun yerine eser hakkında genel tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir ki; zaten böyle kapsamlı bir nüshayı çalışmak uzun bir süreç ve hummalı bir araştırma gerektirir. Yine Brentjes, "Abū Bakr al-Dimashqī's (d. 1691) Hemispheric Map of The New World and Representation of The Seas In His Maps of The World and The Continents"² adlı yazısında genel olarak Ebû Bekir'in haritacılık yönüne değinmiş ve eserin haritalarının aslıyla olan benzerliklerinden, yapılan eklemeler ve çıkarımlardan bahsetmiştir. Dimaşkı'den bahseden bir diğer kaynak ise Brentjes'in de faydalandığı A. Adnan Adıvar'ın *Osmanlı Türklerinde İlim* adlı kitabıdır. Fransızca yazılan bu kitap daha sonra Türkçeye de çevrilmiş olup Osmanlı İmparatorluğundaki bilimsel gelişmeleri ve bu gelişmelerin garpla kıyası ve tahliline yönelik bir derleme çalışmasıdır. Bu sahada

² Brentjes, S. (2014). Abū Bakr al-Dimashqī's (d. 1691) hemispheric map of the new world and representation of the seas in his maps of the world and the continents. D. Couto, F. Gunergun & M.P. Pedani (Ed.), *Seapower, Technology and Trade Studies in Turkish Maritime History* içinde (s. 398-411). Denizler Kitabevi.

çalışma yapan bir diğer araştırmacı ise Macar Türkolog Halasi-Kun'dur. O "The Map of Şekl-i Yeni Felemenk Maa İngiliz in Ebu Bekir Dimişkî's Tercüme-i Atlas Mayor" adlı makalesinde Brentjes gibi Dimaşkî'nin haritacılığı üzerinde durmuştur. Bu araştırmalar ve incelemeler dışında Tercüme-i Atlas Mayor hakkındaki genel bilgileri ise Ekmeleddin İhsanoğlu'nun "Batı Bilimi ve Osmanlı Dünyası: Bir İnceleme Örneği Olarak Modern Astronomi'nin Osmanlı'ya Girişi (1660-1890)" adlı makalesinden, Fikret Sarıcaoğlu'nun "Cihânnümâ ve Ebûbekir b. Behram ed-Dimaşkî & İbrahim Müteferrika" ve Fuat Sezgin'in "Mathematical geography and cartography in Islam and their continuation in the occident" adlı yazısından öğreniyoruz. Dimaşkî'nin II. Süleyman'ın emri üzerine 1689'da kaleme aldığı "El-Fethu'r-rahmânî fî tarzi'd-Devleti'l-Osmânî" adlı eseri ise Osmanlı Devleti'nin genel durumu ve teşkilâtı hakkında olup Macaristan'da bulunan bir nüshası G. Hazai tarafından ele alınmıştır. Bu zikrolunan araştırmacıların çalışmalarında yer verdiği genel bilgiler dışında Tercüme-i Atlas Mayor'un herhangi bir nüshası hakkında günümüze kadar detaylı bir inceleme ve çeviri çalışması yapılmamıştır.

Ebû Bekir b. Behrâm al-Dimaşkî hakkındaki biyografik bilgileri ise Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi ve TDV İslam Ansiklopedisi'nden ediniyoruz. Bu ansiklopediler dışında Mahmut Ak'ın *Osmanlı Gezginleri* adlı kitabında, I. Dorogi – G. Hazai'nin "Ebû Bekir Dimaşkî'nin Osmanlı Devletinin Tarihi, Yapısı ve Durumuna Ait Eseri Hakkında" adlı çalışmasında ve bazı ilim araştırmacılarının kitap bölümlerinde Dimaşkî'nin hayatına dair kısa bilgileri görmek mümkündür. Bu kaynaklardan XVII. yüzyıl Osmanlı coğrafyacılığının son temsilcisi olan Ebû Bekir b. Behrâm'ın "*Batı kaynaklı coğrafya kitaplarının aktarılmasında muhtevalı çalışmalarıyla önemli rol oynadığı ve kendinden sonra gelenleri daha farklı eserler hazırlamaya sevk ettiği*" (Sarıcaoğlu, 1994: 1) yönünde bilgiler ediniyoruz. Hayatının ilk dönemleri hakkında bilgi olmadığını ve zikredilen bu kaynaklarda Şam'da doğduğu ve Türk asıllı olduğu belirtilmektedir.

Aynı zamanda Türk nesrinin de bir örneği olan eserin, Latin harflerine çevirisi bazı zorluklar da içermektedir. Zira günümüze kadar gelen yer isimlerinin bazılarının kısmen, bazılarının ise tamamen değişmesi yer adlarının okunmasında bazı zorluklar doğurmuştur. Okunamayan kısımlar dipnotta eserde geçtiği şekilde orijinal haliyle

gösterilmiştir. Yine müstensih yazımından kaynaklanan okunamamış kısımlar aynı şekilde gösterilmiştir. Çalışmada Türkiye kütüphanelerinde üç nüshası bulunan eserin, haritalı olan en hacimli nüshası kullanılmıştır.

Üç ana bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde sırasıyla seyahatname ve türleri; seyahatname tarihiyle birlikte Osmanlı ve onun kaynak aldığı Fars ve Arap seyahatnameleri; Osmanlı’da coğrafya ve seyahatname yazıcılığı başlığı altında 14. yüzyıldan eserin yazıldığı tarihe kadar (1675) kronolojik olarak Osmanlı seyahatnameleri; *Tercüme-i Atlas Mayor* ve müellifi ve son olarak ise Blaeu’nun *Atlas Maior*’u ve bu eserin *Tercüme-i Atlas Mayor* ile karşılaştırılmasına yer verilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümü metnin bilimsel transkripsiyonundan oluşmaktadır. Tamamı 650 varaktan oluşan ve Nuruosmaniye Kütüphanesindeki N.O kısmında eski kayıt ile 2996, yeni kayıt 2959 numarayla kayıtlı olan nüshanın Türkiye coğrafyasına ait 76 varağı Latin harflerle transkripsiyon edilecektir. Her varağı 39 satır olan nüshaya [1]’den [39]’a kadar koyu puntoyla parantez içinde yine koyu puntoyla satır başı numaraları verilerek çeviri yapılacaktır. Çevirinin spesifik bir kısmı ele alındığından bazı kısımlarda çalışmayla ilgisi olmayan kısımlar atlanarak kimi zaman varak ortasından kimi zaman ise varak sonundan başlanacaktır. Bu durumun takibini kolaylaştırmak amacıyla konuyla ilgili kısmın başladığı yerden itibaren satır numarası ile takibi yapılabilecektir. Aynı zamanda bunu yaparken müstensih’in sayfa düzenine de uyulacaktır. Başlıklarda bırakılan iki satır boşluk satır numarası verilirken göz önünde bulundurularak ona göre numaralandırma yapılacaktır. Eserin varakları sağ ‘b’, sol ‘a’ harfleriyle (1a, 1b) şeklinde gösterilecektir. Eserin transkripsiyonlu çalışması yapıldığı için bilinen ya da bilinmeyen, Arapça ya da Farsça tüm kelimeler olduğu gibi çevrilecektir. Bu kelimelerin anlam olarak çağdaş Türkçeye çevirisi yapılmayacaktır ancak ihtiyaç duyulanları dipnotta gösterilecektir. Çeviri yapılırken eserin yazıldığı dönemin ses özellikleri dikkate alınarak aslına uygun olarak okunduğu şekilde çevrilmeye özen gösterilecektir. Yazarın kullanmış olduğu “gice”, “virmek” gibi kelimeler ve “yigirmi” gibi sayılar metindeki şekliyle yazılmaya dikkat edilecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise yer adları dizinine ayrılacaktır. Bu bölüm de kendi içinde farklı başlıklar altında liva, dağ, kale ve göl gibi isimlerle sıralanacaktır. Bu bölümün son kısmı ise eserin değerlendirilmesi ve sonuç bölümünden oluşacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

“Buharlı gemilerin boğuk sireni,

lokomotiflerin tiz düdüğü, havaalanlarındaki son çağrı - bu sesler

kime, dünyanın uzak köşelerini, yabancı diyarları, farklı insanları,

macera ve yaşantıları çağrıştırmaz ki?”

Winfried Löschburg

1.1. COĞRAFYA BİLİMİ NEZDİNDE SEYAHATNAME NEDİR, NE İÇİN YAZILIR?

Seyahat kelimesi *seyh* kökünden türetilen “*yürüme, gitme, insanların arasını bozmak için ortalıkta dolaşma, kendini ibadete vererek yeryüzünde gezip dolaşma*” anlamlarına gelmektedir. Seyahatin türetildiği *seyh* kelimesi; “*suyun yeryüzünde sürekli akması*” anlamını taşımaktadır. Suyun yeryüzünde aktığı gibi gezip dolaşan ve yolculuk edenlere de *saih* veya *seyyah* denilir. Sefer, seyir ve rihle gibi kelimeler seyahat ile yakın anlamlı kelimelerdir (Çağrı, 2009: 7).

“Arapça “*gezmek, gezi*” anlamındaki *seyâhat* ile (aslı *siyâhat*) Farsça *nâme* (*risale, mektup*) kelimelerinden oluşan *seyâhat-nâme* “*gezi mektubu, gezi eseri*” manasına gelir. Buna Fars edebiyatında *sefer-nâme* adı da verilir. Arap edebiyatında “*seyahat*” ve “*seyahatnâme*” anlamında daha çok *rihle* kelimesi kullanılır” (Yazıcı, 2021: 1). Kısaca “*seyahatname, yazarın yurt içinde ve dışında yaptığı gezilerde gördükleri yerlerin ilgi çeken, değişik olan taraflarını yalın ve samimi bir anlatımla yansıttığı yazılardır*” (Aktaş & Gündüz, 2003: 182). Bugün gezip gören insana gezgin, onların gezip gördükleri yerleri anlattıkları yazılara da gezi yazıları (seyahatname) denmektedir.

Seyahatname terimi tarihi gelişim seyri içerisinde farklı isimlerle adlandırılarak son şeklini almıştır. İlk eserlerde “Risale” olarak adlandırılmış, daha sonraki dönemlerde

ise “Rihle”, “Nevâdir”, “Acâyib”, “Garâyib”, “Rûznâme”, “Menzilnâme” ve son olarak da “Seyâhatnâme” olarak isimlendirilmiştir (Ak, 2009: 12). Seyahatnameler Orta Çağ boyunca önemli değişimler geçirerek zengin bir külliyat haline gelmiştir. Özellikle Orta Çağ İslam âlimlerinin seyahat etme arzusu bu türün doğmasına zemin hazırlamıştır. VIII. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar geçen süre içerisinde seyahatnameler, rihle ismi ile “bilgi peşinde seyahat” olarak doğmuş, daha sonra ise seyahatname türü oluşmuştur (Touati, 2004: 9). Touati’ye (2004) göre; seyahatnamelerin yazıya geçirilerek anlatılması ile İslam dünyasında bu eserlere farklı adlar da verilmiştir. “Risâle” şeklinde anılan bu eserlere “Rûznâme” Günce) adını veren seyyahlar da olmuştur.

Seyahatnameler çoğu kez birer tarihsel belge niteliği taşımakla birlikte yazarların izlenimlerini belli bir üslupla yansıtmalarından dolayı birer edebi mahsul özelliği de taşırlar. Seyahatnamede yazarın gezdiği, gördüğü yerlerle ilgili izlenimler sergilenirken, farklı konulardaki şahitliklerini aktarmaktadır. Bu nedenle gezi yazılarında verilen bilgiler genellikle doğru ve gerçektir. Bu bakımdan gezi yazıları tarih, coğrafya, edebiyat, toplum bilimi vb. bakımdan yararlı kaynaklardır. Dolayısıyla, *“seyahatnameler, içerikleri bakımından kendi zamanlarına olduğu kadar sonraki zamanlara, sonraki çağlara da seslenebilme özelliğine sahiptir”* (Asiltürk, 2009: 912).

Seyahatnameler vasıtasıyla içinde yaşasak bile özelliklerinin farkında olmadığımız yerleri tanıma fırsatı buluruz. Ve bu sayede ülkelerin ve toplumların ilgi çekici özelliklerini, yaşama biçimlerini, geleneklerini, kültürlerini tarihe yolculuk ederek öğrenmiş oluruz. Örneğin, Osmanlı toplumunu konu alan bir seyahatnamenin kurgusunda, o toplumun gündelik yaşamı ve gelenekleri, bayram veya selamlık alayı gibi törenler, harem, esir pazarları, hamamlar, meslek grupları, giyim tarzları, mesire yerleri, kahvehaneler, semtler ve sokaklar, abideler, pazar ve mahalleler gibi temaları yakından görmek mümkündür. Aynı zamanda seyahatname ile birlikte değişik yöre insanların yaşama biçimlerine, davranışlarına, tarımla ilgili çalışmalarından, süs takılarına, çalgılarına, yönetiminden, eski ailelerine, ileri gelen ünlü kişilerine, şairlerine, oyuncularından, çeşitli kademelerdeki görevlilerine kadar ayrıntılı biçimde bilgiler edinmek mümkündür.

Batı dillerinde seyahatname veya seyahat kavramının karşılığını çeşitli isimlerde görmek mümkündür. Bu kelimelerin yakın anlamlı olup her kelimenin taşıdığı mana değişiktir. *Travel*: sözlükteki anlamı “Özellikle yurt dışına ya da uzun bir mesafe boyunca bir yerden başka bir yere gitmek” manasındadır (Oxford, 2011:473). *Excursion*: Sözlük anlamı, “Özellikle eğlence için yapılan kısa seyahatler” şeklindedir (Oxford, 2011:153). *Journey*: Günü birlik yapılan gezilerdir. Bu kavramın içerisinde; commuting (şehiriçi otobüs ve dolmuşla gezinti), mission trip (iş için seyahat) ve jaunt (hava almaya çıkma) gibi birçok kelime bulunmaktadır. Journey, gün içerisinde veya birkaç gün süren kısa seyahatlere denilir (Özgül, 2011: 16). *Trip*: “Özellikle eğlence için ve geri dönmek üzere bir yere yapılan seyahattir” (Oxford, 2011:475). *Voyage*: Keşif gezisi veya uzun deniz yolculuğu demektir. Fransızca’da seyahat, İngilizcede de ortak bir kelime olarak kullanılan “voyage”dur (Demircan, 2010: 1).

Genel olarak baktığımızda her ne kadar diller ve yazılan eserlerin adları farklı olsa da seyyahların gezi amaçları bir başka deyişle seyahat tanımını benzerdir. Her seyyah kendi döneminin koşullarına göre bir seyahat gerçekleştirir ve bu koşullar doğrultusunda bir seyahatname hazırlar. Bu seyahatnamelerde gezdikleri bölgenin siyasi, sosyal ve coğrafi özelliklerini eserine yansıtır.

Gürer yaptığı çalışmada, seyahatnamelerin “yazın türü olarak özelliklerini” detaylı olarak açıklamıştır. Bu özellikler şu şekilde özetlenebilir:

- Gezgini seyahatnamesinde, genellikle gittiği ülkeye yeni bir bakış açısı ve kendi ülkesiyle “kıyaslamalı” bir inceleme sunar. Burada konu birinci tekil şahıs tarafından yani seyyahın kendisi tarafından anlatılır.
- Seyahatnamelerde metin öznel olarak anlatılır yani seyyahlar, gittikleri ülkeleri kendi duygu ve düşüncelerine göre anlatırlar. Seyyahlar bu durumu eserlerinde bazen itiraf ederken bazen de kabullenmezler ve bu özelliği gizlemeye çalışırlar.
- Seyahat sırasında alınan notlar yayımlanmadan önce genellikle, yeniden ele alınarak yazılır ve düzenlenir. Bu durum bazı seyahatnamelerde açıkça anlaşılabilirken, bazılarında ise bu özellik gizlenmiş olabilir.

- Seyahatnamelerin planı seçilen üsluba, güzergâha, olaylara veya bir temaya göre gelişir.
- Seyahatnameler, kronolojik bir yöntem izlenerek kaleme alınır. Fakat seyahatname, seyahatin gerçekleştiği tarihten daha sonra yayımlandıysa tarihlerin doğru olmama olasılığı bulunmaktadır.
- Seyyahlar gezdikleri ülkenin çok eski dönemlerine ilişkin bilgileri de eserlerinde verebilmektedirler. Bu da seyahatnamenin kapsamını ve özelliklerini arttırmaktadır.
- Seyahatnamelerin yazımında sabit bir zaman kullanılmaz. Seyyah, iki toplum veya medeniyet arasında gidip gelir. Bazen geriye giderek, bazen de ileriye giderek eserinde betimlemeler yapar (2010: 17-18).

1.1.1. SEYAHATNAME NE İÇİN YAZILIR?

Hâtıranın bir alt türü olan seyahatname günlük, biyografi ve otobiyografiyle de yakından ilişkilidir. Dolayısıyla bir seyyahın eserinde onun yaşantısına dahil olan pek çok şeyi de görmemiz mümkündür. Bu bazen eserine gördüğünü, ilgisini çeken yazmakla bazen ise kendi düşünce ve fikirlerini yansıtmaya çalışarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu türün en önemli malzemesi müellifin ziyaret ettiği coğrafyadaki olay, bilgi ve anlayış farklılığı gibi değişikliklerden bahsetmesidir. Bu durumun seyahatname yazarını bazen abartıya, hatta yalana ve uydurmaya sevk ettiği de görülmüştür. Nitekim Batı’da yapılan araştırmalar bazı meşhur seyahatnamelerin varlıklarını kısmen veya tamamen yazarlarının kütüphanesinde bulunan kitaplardan elde ettiklerine muhayyile ve ifade gücüne borçlu olduklarını ortaya çıkarmıştır (Coşkun, 2021: 1).

Seyahatnameler her ne kadar anı ve günlük içinde sayılsa da “ *seyahatnameler kendilerine ait özellikleri olan, pek çok yönden anı veya günlükten ayrı tutulması gereken bir yazı türüdür*” diyebiliriz. (Asiltürk, 2009). Çünkü birbiriyle etkileşim içinde olsalar da anı ve günlüğün yazılış amacı ile seyahatnamenin yazılış amacı birbirinden farklıdır.

“Seyahatnamelerde yazarın çıkış noktası “baştan geçenler” değil, “coğrafya”dır” (Asiltürk, 2009:912). Dolayısıyla seyahatnameleri diğer türlerden ayıran iki temel özelliği vardır. Bunlardan birincisi, tarihe tanıklık eden birer belge ve kaynak olmaları; diğeri ise içerik, dil ve anlatım özellikleri bakımından edebi bir tür olmalarıdır. Bu açıdan bakıldığında seyahatname türünü bu iki temel özellik çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Stefanos Yerasimos, Tavernier Seyahatnamesi’nin (2010) giriş bölümünde seyahatname ile ilgili olarak şu tespitleri yapmaktadır:

Seyahatname de bir edebiyat türüdür ve türün en başarılı örnekleri sadık ve kılı kırk yaran betimlemelerden çok, durumları saptama başarısı göstermiş büyük çarpıtmalar pahasına yaratılmıştır. Ne var ki, seyahatname sadece edebi bir tür değildir ve edebiyat yaklaşımı ya da eleştirisi tek başına yetersiz kalır. Bilinmeyen ya da az bilinen bir gerçekliğin aktarıcısı sayılan yazar, hep görüntüyü çarpıtıcı bir ayna olarak kaldığından, yazdıklarını irdelemenin amacı, anlatıyı okura sunmadan önce, mümkün düzeltmeleri yapabilmektir. Edebi özelliğe ağırlık vermek, doğrudan betimlenmiş nesneyi kale almamak olur.

Osmanlı ve İslâm medeniyetinde yolculuk hâtıraları diyebileceğimiz seyahatnameler çoğunlukla hasbihal, sergüzeştname, gazavatname, fetihnâme, menzılname, tarih, tezkire, esâretname, sefâretname ve takrîr gibi diğer türler içinde kendine yer bulabilmiştir. Dolayısıyla bu gibi eserler içinde bulunan seyahatnameler farklı özellikler taşımaktadır. Bunların bazıları coğrafya bilimi nezdinde bilgi vermeyi amaçlarken bazıları ise edebi yönden zevk vermeyi amaçlamaktadır. Coşkun Pîrî Reis’le Seydi Ali Reis’in eserlerini bu açıdan karşılaştırmıştır:

Her ikisi de Kanûnî Sultan Süleyman’a sunulmak üzere yazılmış olan iki eserden Kitâb-ı Bahriyye’yi Pîrî Reis, bilgi ve hâtıralarından coğrafi bir kitap oluşturmak ve okuyucuya faydalı olmak için kaleme almış, eserinde sade ve nesnel bir üslûp kullanmışken Seydi Ali Reis Mir’âtü’l-memâlik’i okuyucunun aklından ziyade hissine ve merak duygusuna hitaben edebî ve şahsî bir üslûpla yazmıştır (2021: 1).

Seyahatnamelerin özelliklerini genel olarak seyyahın seyahat etme amacı belirlemektedir. Bir coğrafyacının seyahatnamesinde coğrafi yapıya ilişkin bilgiler bulunurken, resmi bir elçilik görevi ile seyahat eden bir seyyahın seyahat notlarında ise daha çok siyasi yapılara ilişkin notlar olabilir. Seyahatnamelerin bazılarında ise amaç yolculuktur ve bu tür seyahatnamelerin temelini yolculuk oluşturur. Kimi seyahatnameler ise bir esirin ağzından dökülen notlardan oluşur. Dolayısı ile seyyahların seyahat etme gerekçeleri ve içinde bulundukları imkânlar seyahatnamenin temel özelliklerini belirlemektedir. Seyahatnamelerin bu özelliği onların yazılış amacını ve türünü de şekillendirmektedir. Bir seyyahın seyahat etmesindeki veya seyahatname yazmasındaki temel gerekçeleri bilmek yazdığı eserin tasnifini kolaylaştırır. Osmanlı edebiyatında kısmen veya tamamen seyahatname niteliği taşıyan eserler farklı amaçlarla yazıldığı için farklı türde seyahatnameleri de beraberinde getirmiştir.

1.1.2. SEYAHATNAMELERİN SINIFLANDIRILMASI

İlk aşamada, Yakar’a göre seyahatnameleri ikiye ayırmak mümkündür:

a- *Yerli Seyahatnameler*

b- *Yabancı Seyahatnameler*

“Yerli seyahatnameler, “Türk seyyahların gözünden öteki”ni, yabancı seyahatnameler “Yabancıların gözünden öteki”ni anlamayı veya algılamayı ifade eder. Evliya Çelebi Seyahatnamesi yerli seyahatnamelerin en önemli örneğini oluşturmaktadır. “Tavernier Seyahatnamesi”, “Thevenot Seyahatnamesi” gibi seyahatnameler de yabancı seyahatnamelerdendir” (2013: 17) Bu iki kıyaslamayı yapmak objektiflik açısından önemlidir çünkü her ne kadar bu eserler belge niteliği taşımış olsa da seyahatnameye dışarıdan bakanla içeriden bakan farklı görüşlere sahiptir. Türk tarihi açısından önemli yeri olan seyahatnameleri Bacıoğlu üç grupta toplamıştır:

- Çinli Seyyahların Seyahatnameleri: 629-645 yıllarındaki “Hsüan Tsang Seyahatnamesi”, 981 yılındaki “Wang Yen-te Seyahatnamesi”

- Arap Seyyahların Seyahatnameleri: 821 yılındaki “Tamim İbn BahrSeyahatnamesi”, 920-921 yıllarındaki “İbn Fazlan Seyahatnamesi” ve yılındaki “İbn Battuta Seyahatnamesi”
- Avrupalı Seyyahların Seyahatnameleri: 1245-1246 yıllarındaki “Plano Carpini Seyahatnamesi”, 1253 yılındaki “William Rubruguis Seyahatnamesi”, 1271-1279 yıllarındaki “Marco Polo Seyahatnamesi” ve 1403-1406 yıllarındaki “Ruy Gonzales de Claviyo Seyahatnamesi” (2010: 17-18).

Seyahatnamelerin yazılış amaçlarına bakacak olursak seyahatnamelerin farklı şekillerde tasnif edildiğini görürüz. Bu durumun nedeni ise seyyahların özelliklerinin belirleyici rol oynamasıdır. Çünkü seyyahlar kimi zaman âlimler, kimi zaman coğrafyacılarıdır. Bazen elçi, tüccar, papaz bazen ise hac yolcuları ve esirlerdir. Ve her seyyah bulunduğu konuma göre seyahatnamesini kaleme alır. Bu bakımdan yazılış amaçlarına göre seyahatnameler şu şekilde sınıflandırılabilir (Çağrııcı, 2009: 8-9):

1. İlim Tahsili İçin Seyahat
2. Dil Eğitimi İçin Seyahat
3. İbadet Maksadıyla Seyahat
4. Tasavvufi Seyahat
5. Coğrafya, Tarih ve Kültür Konularında Bilgi Toplamak İçin Seyahat

Burada zikredilen amaçlar hepsi açık ve anlaşılır olup ilim tahsilinden kasıt belli bölgelerdeki İslam âlimlerinin ders halkalarına katılmak, onlardan istifade etmek, sözel bilgi paylaşımından yararlanmak için yapılan rihle seyahatleridir. Bu amaçla çok sayıda ilim adamı seyahat etmiştir. “İbni Abbas, İbni Mesud, Ebu Derda, Katade, Mücahid, Said b. Cübeyr, İkrime, Nafi, Mesruk, Mevdudi, Muhammed Esed ve Muhammed Hamidullah gibi bazı önemli İslam âlimleri seyahat etmişlerdir” (Candan, 2005: 233-234). Seyahatnamelerin türleri seyyahların niteliklerine göre de sınıflandırılır. Seyyahların niteliklerine göre seyahatnameler; “Bilim insanları, hekimler, esirler, sefaret mensupları

(elçiler ve konsoloslar), subaylar ve görevliler, tüccarlar, din adamları, anonim seyahatnameler” şeklinde sınıflandırılarak açıklanabilir (Güler, 2013: 156).

“Bu seyahatnameleri tasnif etmek, yazılan eserleri farklı isimlerde toplamakla mümkündür. Seyahatname ile yakın ve benzer niteliklere sahip olan bu eserler; “Menazilnameler”, “Gazavatnameler”, “Aca’ib-nameler”, “Vakı’atlar”, “Esaretnameler”, “Sefaretnameler” şeklinde incelenebilir” (Vatin, 1999: 162-176).

Osmanlı seyyahlarının seyahat etme nedenleri, seyahatnamelerin niteliğini ve kapsamını şekillendirmiştir. Seyahat etme nedenleri açısından bakacak olursak Osmanlı seyyahları;

- Geniş Osmanlı coğrafyası hakkında temel merak duygusu,
- Kalemîye, ilmiye ve askeriye mensuplarının farklı ve uzak bölgelere tayin, görevden alma veya sürgün nedenleri ile gönderilmeleri,
- Osmanlı’nın büyük yönetim merkezlerinin ilim ve kültür muhiti olarak öne çıkması ile buralarda yaşanan hareketlilikler,
- Tüccarların ticaret amacıyla ülkede seyahat etmeleri ve aynı anda birçok hizmetkârın da onlarla gezmesi,
- Tekkelerdeki şeyh ve dervişlerin toplumdaki hareketliliğe katkısı,
- Hac organizasyonları,
- Casusluk ve elçilik hizmetleri,
- Askeri amaçlı düzenlenen seferler” gibi birçok nedenle seyahat etmiştir (Ak, 2006: 13).

Buraya kadar zikredilenleri de göz önünde bulundurarak Coşkun’a (2021) göre, Türk seyyahlarının seyahat etme amaçlarına göre yapılabilecek detaylı ve kapsamlı tasnif şu şekildedir:

I. Yolculuğun Esas Alındığı Seyahatnâmeler

II. Esâretnâmeler

III. Sergüzeştname ve Hasbihal Türünde Yazılan Manzum Seyahatnâmeler

IV. Hac Seyahatnâmeleri

V. Coğrafya ve Tarih Kitabı Niteliğindeki Seyahatnâmeler

VI. Tarih ve Biyografi Türünün Bir Parçası Olarak Yazılan Seyahatnâmeler

VII. Sefâretnâmeler

1.1.2.1. Yolculuğun Esas Alındığı Seyahatnameler

Bu türde seyahat etmek başlı başına bir amaçtır, bu uğurda dağlar, çöller ve denizler aşılr; yabancı yöreler, kentler, insanlar, gelenek ve göreneklerle tanışılır. Uzaklara duyulan bu özlem ve merak, insanların daha uzun yolculuklara çıkmasına, ciltler dolusu seyahatname ve sayısız harita yazmasına neden olmuştur. Yazar, çoğunlukla gidip gördüğü yeni yerlerin coğrafi, tarihi ve sosyal değerlerinden etkilenip kendi halkına anlatma isteği içindedir. Dolayısıyla yazar görülen ve yaşanan farklılıkları okuyucuya anlatmak, onu eğlendirmek, meraklandırmak, heyecanlandırmak ve bilgilendirmek üzere bu metinleri kaleme alır.

Bunlar arasında Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinin bazı kısımları, bazı yönleriyle Murâdî'nin Gazavât-ı Hayreddin Paşa'sı (haz. M. Ertuğrul Düздаğ, İzmir 1995), Seydi Ali Reis'in Mir'âtü'l-memâlik'i (haz. Mehmet Kiremit, Ankara 1999), Tımsıvarlı Osman Ağa'nın anıları (haz. Harun Tolasa, Konya 1986; nşr. Esat Nermi Erendor, İstanbul 1998) ve Bayburtlu Zihni'nin Hikâye-i Garîbe'si (haz. Saim Sakaoğlu, Konya 1992) sayılabilir (Coşkun, 2021: 1).

1.1.2.2. Esâretnâmeler

Mektup şeklinde kaleme alınmış olanlar dahil olmak üzere çok az esir yabancı bir ülkede başından geçenleri yazıya dökmüştür. Bunların bazıları seyahatname niteliğinde olup münşeat mecmualarında rastlanan bu mektupların yazılış sebepleri ya müellifin içinde bulunduğu durumu bildirmek istemesi ya da korsanlar tarafından kendisinden istenen fidyeyi memleketteki dostlarından temin etme ve kurtulma arzusudur.

Cem Sultan'ın Rodos, Fransa ve İtalya'da geçen on üç yıllık gurbet hayatını anlatan ve ilk neşri Mehmed Ârif tarafından yapılan Vâkıât-ı Sultân Cem (İstanbul 1330) Türk edebiyatında bu türe örnek gösterilebilir. (eserin ilmî neşri Nicolas Vatin tarafından yapılmıştır, Sultan Djem, Ankara 1997). Maltalı korsanlara esir düşen Mâcuncuzâde Mustafa, 1007'de (1599) kaleme aldığı Sergüzeşt-i Esîr-i Malta adlı eserinde (haz. Cemil Çiftçi, Malta Esirleri, İstanbul 1996) esaret hayatını nispeten ayrıntılı biçimde anlatır. Bir macera romanı gibi kaleme alınmış esâretnâmeler arasında Yûsuf Efendi'nin Makâle-i Zindancı Mahmûd Kapudan Berây-ı Feth u Zafer-i Keştî-i Maltiz-i Laîn-i Dûzahmekîn (KöprülüKtp., Ahmed Paşa, No. 214, vr. 70a-107b; nşr. Fahir İz, TM, XIV [1964], s. 113-150) ve Tımsıvarlı Osman Ağa'nın Bir Osmanlı Askerinin Sıradışı Anıları 1688-1700 (haz. Orhan Sakin, İstanbul 2007) gösterilebilir (Coşkun,2021:2).

1.1.2.3. Sergüzeşt-nâme, Hasbihal Türünde Yazılan Manzum Seyahatnâmeler

Farsça ser ile (baş) güzeşt-en (< güzeşt-en “geçmek”) oluşan ser-güzeşt kelimesi “bir kişinin başından geçen olay, hikâye, çekilen çile, macera” demektir (Tavukçu, 2021:1). Anlamından da yola çıkılacağı üzere bu türdeki eserlerin önemli bir kısmında şairin amacı hayatta ve özellikle gurbette çektiği sıkıntıları anlatmaktır. Hâtırat özelliği gösteren ve gerçek hayat hikâyesine dayanan eserlerde şairin yolculukları, başından geçen aşk, sürgün, hastalık gibi olaylarla kendi dönemi hakkındaki görüşleri, zamandan şikâyetleri, yolculukları esnasında çektiği sıkıntılar, geçtiği yerlerde gördükleri ve özellikle maceraları dile getirilir.

Bunlar arasında Cemâlî'nin *Der Beyân-ı Meşakkat-i Sefer ü Zarûret ü Mülâzemet'i*, Alî'nin *Derdnâme'si*, Fânî'nin *Belâzede'si*, Güvâhî'nin *Gurbetnâme'si*, İsmâil Belîğ'in *Sergüzeştname-i Fakîr be-Azîmet-i Tokat'ı*, Varvarî Ali Paşa'nın bir manzumesi, Bosnalı şairlerden Mîr Ali Rızâ İstolçevî'nin *Sergüzeşt-i Hakîr-i Pürtaksîr'i* ve III. Murad dönemi müelliflerinden Ahmed b. İbrâhim Tokadî'nin *Acâibnâme-i Hindustân'ı* sayılabilir. İzzet Molla'nın *Mihnet-keşân* adlı mesnevisi kendine özgü bir seyahatnamedir (İstanbul 1269). Bayburtlu Zihnî'nin *Sergüzeştname'si* de İzzet Molla'nınki gibi şairin değişik olaylar karşısındaki tavrını, duygu ve düşüncelerini yansıtan manzumelerin toplandığı bir mecmuadır (Coşkun, 2021:2).

1.1.2.4. Hac Seyahatnâmeleri

Osmanlı döneminden günümüze kadar ulaşan manzum ve mensur Hac Seyahatnamelerinde, kutsal yolculukla ilgili kervanların, uğrak yerleri, güzergâhları belirtilmiş, İslam dininin 5 şartından biri olan hac görevinin yerine getirilmesiyle ilgili de hacı adaylarına bilgi verilmiştir. Bu eserlerin hem hacca gitmeye niyet edenler için bir rehber hem de yazarlarının hac yolculuğunu anlatan bir seyahatname olma özelliği vardır. Rehber nitelikli manzum hac seyahatnâmeleri genellikle mesnevi bazen de kaside türünde kaleme alınmıştır. Sulhî, Bahrî ve Cûdî gibi şairler hac kervanının güzergâhını mesnevi ve kaside şeklinde tasvir ederler. Abdurrahman Hibrî, Kadrî ve Mehmed Edib gibi yazarlar ise eserlerinde hac güzergâhı ve haccın ifası hakkında ayrıntılı bilgi verirler.

Günümüze kadar ulaşan edebi hac seyahatnamelerinin en eskisinin 15. yüzyıl'da vefat ettiği sanılan Ahmet Fakih'in *Kitabu Evsafı Mesacidi'sh-şerefe* (haz. Hasibe Mazioğlu, Ankara 1974) adlı eseridir. Hac seyahatnamelerinin ilk örneği sayılabilir. Tarihi, sosyolojik, coğrafi ve otobiyografik bilgiler içeren bu seyahatnamede, Nabi'nin 1678-79 yıllarında Urfa, Şam, Kudüs ve Kahire üzerinden gerçekleştirdiği hac yolculuğunu oldukça sanatlı bir dille anlatır. XVI. yüzyıl şairlerinden Fevrî 1545- 46 yılında yaptığı hac yolculuğunu arkadaşı Âşık Çelebi'ye yazdığı bir mektupta dile getirir. Nâbî'nin oldukça sanatkârane bir üslûpla kaleme aldığı *Tuhfetü'l-Haremeyn'i* (haz. Mahmut Karakaş, Şanlıurfa 1989) hac seyahatnamelerinin en edebî olanı olarak

değerlendirilir. Muhlisî-i Bosnevî, *Delîlü'l-menâhil ve mürşidü'l-merâhil* adlı eserinde Ege adaları ve Mısır üzerinden Mekke'ye yaptığı seyahat sırasında uğradığı menzilleri manzum olarak anlatır.

1.1.2.5. Coğrafya ve Tarih Kitabı Niteliğindeki Seyahatnâmeler

Bölgelerin halkı, coğrafyası, tarihi, yönetimi ve kültürü hakkında bilgi içeren seyahatnameler tarihle coğrafyanın iç içe olduğu bir türdür. Seyyahlar, gezip gördüğü yeni yerlerin coğrafi, tarihi ve sosyal değerlerini kendi halkına anlatma arzusu ile bu metinleri yazmıştır. Dolayısıyla seyahatnameler bilgi verici bir özelliğe sahiptir. Seyahatnameler, iletişimin sınırlı olduğu dönemlerde bile bilinmeyen yerler hakkında halkın merakını giderme görevini üstlenmiştir. “*Bu dönemlerde seyahatnameler, bilimsel ve kültürel gelişmelerin aktarıcısı konumunda yer almıştır*” (Maden, 2008: 148). Türk edebiyatında bu türdeki ilk eserler Orta Asya, Hindistan ve Çin coğrafyasında yapılmış seyahatleri anlatan Farsça kitaplardır. IX-XIII. yüzyıllarda Fars asıllı birçok müellif coğrafyayla ilgili eserlerini Arapça kaleme almış, Osmanlı âlimleri de Arapça ve Farsça eserleri XV. yüzyılda tercüme etmeye başlamıştır.

Mevcut bilgilere göre Türkler tarafından yazılan ilk seyahatnâmelerden biri Gıyâseddin Nakkaş'a aittir. (...) Nakkaş seyahat notlarını 1422'de Sefernâme-i Çin adıyla kitap haline getirmiş, eseri Damad İbrâhim Paşa'nın isteği üzerine Çelebizâde İsmâil Âsım Acâibü'l-letâif adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1331). Bedreddin el-Aynî'nin 1421'de yazdığı 'İkdu'l-cümân fî târîhi ehli'z-zamân'ı coğrafya ve tarih sahasında olup 1725'te Abdüllatif Râzî tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (...) Ali Ekber'in 1500-1510 yılları arasında Çin'e yaptığı yolculuğu anlatan Hıtâ'inâme (Hıtâynâme) 1516'da tamamlandıktan sonra önce Yavuz Sultan Selîm'e, ardından Kanûnî Sultan Süleyman'a sunulmuş ve III. Murad devrinde Kânûnnâme-i Çin ü Hıtâ (Tercüme-i Kânûnnâme-i Hıtâ ve Hoten ve Çin ve Mâçîn) adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. Türk-Hint Devleti'nin kurucusu Bâbü'r Şâh'ın Çağatayca Bâbü'rname adlı eseri (I-II, Ankara 1943-1946) tarih, coğrafya, seyahatnâme ve hâtıra türlerine ait özellikleri yanında sade ve samimi üslûbuyla hem otobiyografi hem seyahatnâme

hem de yıl yıl olayların anlatıldığı bir vekāyi'nâme niteliği göstermektedir. (...) Pîrî Reis, Ege ve Akdeniz kıyılarını dolaşarak elde ettiği bilgileri 927 (1521) yılında Kitâb-ı Bahriyye adı altında toplamıştır. (...) Seydi Ali Reis, Kitâbü'l-Muhîr fî ilmi'l-eflâk ve'l-ahbâr'ı (nşr. Fuat Sezgin, Frankfurt 1997) denizcilere yardımcı olmak amacıyla kaleme almıştır. Hayatının önemli bir bölümünü seyahat ederek geçiren Evliya Çelebi on ciltlik Seyahatnâme'sinde XVII. yüzyıl Osmanlı coğrafyası, devlet yöneticileri ve halkına dair ayrıntılı bilgiler vermektedir. (Coşkun, 2021: 3-4)

1.1.2.6. Tarih ve Biyografi Türünün Bir Parçası Olarak Yazılan Seyahatnâmeler

Bir sultan veya devlet adamının sefer, zafer ve yolculuklarını anlatan bu eserler tarih, biyografi ve seyahatnâme türlerinin bir arada bulunduğu kitaplardır. Çoğunlukla sultanları, kaptanları, vezirleri merkeze alarak başkaları tarafından yazılmıştır. Bunları fetihnâme, rûznâme ve menzîlnâme başlıkları altında toplamak mümkündür.

Yurt gezisine çıkan ilk sultan olan II. Mahmud'un 1830-1839 yılları arasındaki beş seyahatinden ikisi vak'anüvis Sahhaflar Şeyhizâde Esad Efendi tarafından anlatılmıştır. Esad Efendi, Sefernâme-i Hayr'da Çanakkale ve Edirne yolculuğunu, Âyâtü'l-hayr'da padişahın Tuna'ya yaptığı kırk günlük geziyi hikâye eder. (...) Haydar Çelebi'nin Rûznâme'sinde Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran ve Mercidâbık seferleri anlatılmaktadır. Matrakçı Nasuh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn adlı eseri Kanûnî Sultan Süleyman'ın Bağdat seferinde uğradığı menzillerin minyatürlerini içerir. (...) (Coşkun, 2021: 4).

1.1.2.7. Sefâretnâmeler

Devleti temsilen yabancı ülkelere gönderilen elçilere verilen sefir adı eski bir kullanımdır. *“Arapça'da ilk dönemlerde elçiler veya elçilik heyetlerinin kendi görevleriyle ilgili hazırladıkları resmî raporları yahut diğer bilgi ve izlenimlerini içeren eserler için özel bir ad kullanılmadığı, bunların seyahatnâme türü içinde değerlendirildiği anlaşılmaktadır”* (Bozkurt, 2021:1). Bu tür siyaset ve tarih ilmine

katkıda bulunmak için yazılmış olan resmi seyahatnâmelerdir. “*Bilindiğine göre Türk edebiyatındaki ilk sefâretnâme, 1665 yılında büyükelçi sıfatıyla Viyana’ya gönderilen Kara Mehmed Paşa tarafından kaleme alınmıştır. Son sefâretnâme ise Abdürrezzâk Bâhir Efendi’nin 1845’te Risâle-i Sagîre adıyla yazdığı Paris-Londra sefâretnâmesidir*” (Coşkun, 2021:4). Sefâretnâmelerin bir kısmı elçilerin mahiyetinde bulunan bir edip veya şair tarafından kaleme alınmıştır. Sefâretnâmelerin en meşhuru 1720 yılında Paris’e gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmed’in Fransa Sefâretnâmesi’dir.

1.2. SEYAHATNAME TARİHİ

Seyahat kavramı insanlık tarihi kadar eski olsa da seyahatnamelerin oluşturulması yazının M.Ö. 3200’de Sümerlerin kullanmaya başlamalarına kadar uzandığı söylenmektedir: “İ.Ö. 3000 yıllarına tarihlenen ve Güney Mezopotamya’daki Uruk kralı Gilgamiş’i anlatan *Gilgamiş Destanı*, bu türün ilk örneklerinden biri olarak en önemli edebi eserler arasındadır” (Nasiroğlu, 2010: 1). İnsanoğlu çok eski çağlardan bu yana seyahatleri konu edinen hikâyelere her zaman merak duymuş ve kulaktan kulağa aktararak bugünlere kadar ulaşmıştır. Dolayısıyla, seyahatin ve gezginin tarihi binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Avcı ve toplayıcı göçebe topluluklarından, antik Roma’ya, Ortaçağdaki hac yolculukları ve hacı kabilelerinden, gezgin skolastik öğrencilere, hokkabazlar ve zanaatçılara, Aydınlanma ve Rönesans dönemindeki eğitim gezilerine dek uzanmaktadır.

Seyahat etmek bir zamanlar insanlık için başlı başına bir amaç olduğu için bu uğurda dağlar, çöller ve denizler aşılar, yabancı yöreler, milletler, kentler, insanlar, gelenek ve göreneklerle tanışılırdı. Fakat insanları seyahate yönlendiren güdüler zamanla değişti ve giderek artan bir seyahat özlemi doğurdu.

Uzaklara duyulan bu özlem ve bilinmeyene duyulan merak, insanların giderek daha uzun yolculuklara çıkmasına, ciltler dolusu seyahatname ve sayısız harita yazılmasına, özellikle de yazarların, sanatçıların, kâşiflerin, bilgili çok yazarların ve tüm dünyayı karış karış dolaşan seyyahların sayısız gezi yazısı kaleme almalarına neden oldu. Bu nedenle “gezi yazısı, edebiyatın kendisi kadar

eskidir: Biri seyahatini anlatırken, diğerleri de onunla birlikte aynı yolculuğa çıkmış kadar olurlar! (Löschburg, 1998: 8).

Coğrafi keşiflerin de seyahatnamelerin kaleme alınmasında büyük etkisi olmuştur. Yeni yerleri keşfetme arzusu insanları heyecanlandırmış ve onları uzun yolculuklara çıkmaya sevk etmiştir. Coğrafi Keşifler Çağı (1400-1600), insanlık tarihi için bir dönüm noktası olduğu kadar seyahatnameler tarihi için de bir o kadar önemli bir dönemdir. İki yüzyıllık bu çağda yeni kıtalar keşfedilmiş, dünya denizden ilk kez dolaşmış ve ilk kez deniz aşırı imparatorluklar kurulmuştur. Tüm bunlar seyahatnamelere birer kaynak alanı oluşturmuş ve böylece seyahatnameler ve bunlara çizilen haritalarla birlikte seyahatname kavramı yeni bir boyut kazanmıştır.

15. ve 16. yüzyıllarda, Avrupa'nın dünyanın geri kalan kısmı hakkındaki bilgisi temel bir dönüşüme uğradı. 1400'de Avrupalıların haritaları sadece tahminlere dayanıyordu ve kendi kıyılarının ötesinde kalan bölgeler haritalarda genellikle tamamen yanlış gösteriliyordu. İzleyen 200 yıl içinde, Avrupalı haritacıların çizdiği kıtalar, tıpkı büyüyen embriolar gibi, belirsiz biçimlerden, günümüzde aşına olduğumuz kolaylıkla tanınan çizgilere dönüştü (Arnold, 1995: 9).

Buraya kadar zikredilen sebeplerin yanı sıra diplomatik misyon, hac, misyonerlik faaliyetleri, ticari seyahatler, askeri seferler, bilimsel nedenlerle gerçekleştirilen yolculuklar da seyahatnamelerin kaleme alınmasında büyük rol oynamıştır. Çünkü yapılan bu yolculuklar belli bir birikimi ve eğitimi de gerektirmektedir. Tıpkı Arap İbn-i Battuta'nın Hindistan'a ve Çin'e yaptığı yolculuk gibi. Kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre Battuta'nın bu diyarlara yaptığı yolculuğun ve kalış süresinin tam çeyrek asır sürdüğünü öğreniyoruz. Dolayısıyla, eğitilmiş bir kişinin edindiği ve kaleme aldığı bilgiler ve uzun kalış süreleri seyahatnamelerin sıradan birer kaynak olmadığını göstermektedir.

Eski Yunanistan'dan günümüze kadar çeşitli ülkelerden birçok gezgin, elçi, şair ve yazar gezip gördükleri yerleri anlatan eserler meydana getirmişlerdir. Günümüzdeki

tanımına ve niteliğine tam uymasa da çok eski çağlarda gezi yazısı sayılabilecek bazı metinler bulunmaktadır.

Dünya edebiyatında ilk gezi yazısı olarak 448'de Hun hükümdarı Attila'ya gönderilen elçilik heyetinde görevli tarihçi Riskos'un eseri ile 568'de Kilikyalı Zemarchos'un Göktürkler ülkesinde Bizans elçisiyken tuttuğu notları kabul edilir. İranlı şair ve din adamı Nasır Hüsrev'in (1003-1061) hac maksadıyla yaptığı Mekke gezisini ve bu arada Mısır ve Anadolu'nun doğusunda gördüklerini anlatan "Sefername" adlı eseri de ilk gezi yazısı olarak kabul edilir. ("Türk ve dünya edebiyatında gezi yazısının tarihsel gelişimi, önemli temsilcileri ve bunların eserleri,"2014)³

Gezi yazısı türünün ilk önemli eserlerini verenlerin başında Venedikli ünlü gezgin Marco Polo (1245-1324) ile ünlü Arap gezgini İbni Batuta (1304-1369) gelir. Marco Polo, Yakın Doğu ve Orta Asya ülkelerini kapsayan uzun bir yolculuğa çıkmış ve bu yolculuğunda gezip gördüğü yerleri anlatan bir eser yazmıştır. Birçok dile çevrilen bu eser, gezi yazısının ilk klasik örneklerinden sayılır. Arap gezgini İbni Batuta da Anadolu, Harezm, Maveraünnehir ve Horasan'ı dolaşarak oralarda yaşayan Türklerin toplumsal özelliklerini anlatmıştır.

Önceleri daha çok tarihçilerin ilgi gösterdikleri bu eserler, sonradan edebiyatçıların da dikkatini çekmiştir. Ele alınan konular, kullanılan dil, yazarların gözlem ve anlatım özellikleri bakımından gezi yazısı ve kitapları artık edebiyatın bir kolu, başka bir deyişle bir yazı türü olmuştur. Ve her milletin kendine has üsluplarla oluşturduğu bu edebi eserler aynı zamanda birer coğrafi kitap olma özelliğini de içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla tarih, edebiyat ve coğrafya gibi disiplinleri de kapsayan bu seyahatnameler her ulus için farklı bir anlam ve önem arz etmektedir.

³ Elektronik kaynak olduğundan sayfa numarası verilmemiştir:

<http://www.ilketkinlik.com/yazi/Turk-ve-dunya-edebiyatinda-gezi-yazisinin-tarihsel-gelisimi-onemli-temsalcileri-ve-bunlarin-eserleri-fth113>

1.2.1. ARAP EDEBİYAT'INDA SEYAHATNAME

Çalışmanın konusu olan bir Osmanlı seyahatnamesi ve coğrafya kitabı olan Tercüme-i Atlas Mayor'un yazıldığı dönem olan Osmanlı Dönemi ve bu döneme ait seyahatnameler ve bu dönemde Osmanlı'nın etkileşim içinde olduğu Arap ve Fars edebiyatındaki seyahatnameler dünya edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Her milletin edebiyatında olduğu gibi Arap edebiyatında da seyahatnamelerin önemi büyüktür. *Arapçada seyahat, gezi, göç ve yolculuk anlamına gelen “rihle/rehelât” terimi kullanılırken seyahatnâme türüne de “er-Rihle, Edebü'r-Rihle veya Edebü'r-Rahelat” denilmektedir* (Yazıcı, 2021: 1).

Sözlükte “yola koyulmak; bir şeyin sırtına binmek” anlamlarındaki “rahl” kökünden türeyen “rihle” kelimesi, terim olarak “hadis öğrenmek (talebü'l-hadîs) ve râvi hakkında bilgi edinmek için seyahate çıkma” mânasında “er-rihle fî talebi'l-hadîs” şeklinde kullanılır. Bu yolculuğa çıkan kimseye “râhil”, bu maksatla çok yolculuk yapanlara “rahhâle, ruhle, cevvale, tawâfû'l-ekâ-lîm” denir (Hatiboğlu, 2008: 106).

Seyahatname türü daha önceleri basit bir gezi eseri olarak görülürken Batı edebiyatının etkisiyle, Arap edebiyatında önemli bir eser türü niteliğini kazanmıştır. *“Rihle veya Edebü'r Rehelat/seyahatname türü tarih, coğrafya, sosyoloji vb. bilim dalları ile birlikte varlığını sürdürdüğü için, bir edebi tür olarak, XIX. ve XX. yüzyılda, Arap literatüründe yerini almıştır”*(Gemi, 2016: 41). Bununla birlikte *“Arap edebiyatında seyahatname türü, on beş değişik başlık altında toplanmıştır”*⁴ (el-Mevâfî, 1995; akt. Gemi, 2016: 42). *“Bu edebi türün meydana gelmesinde, arkadaş ve yöneticilerin isteği, kişinin kültürel bilgi ve becerisini geliştirmesi için, yaptığı yolculuğun başkalarına rehber olması veya özellikle hac ve umreye gidenlere yardım için ve kutsal yerlerin tarifi gibi sebeplerden dolayı ortaya çıkmıştır”* (Kandil, 2002: 19). Bununla birlikte *“seyahatler sadece ilim peşinde koşan veya değişik yerleri gezip görme meraklısı seyyahlarca yapılmıyordu. Seyahat aynı zamanda hadis toplamak, hadis öğrenmek ve*

⁴ Daha geniş bilgi için bkz: el-Mevâfî, age., s.32.

râvi hakkında bilgi edinmek amacıyla da yapılıyordu” (Demircan, 2010: 53). Eski dönemlerde Araplar için seyahat yaşamın önemli bir parçası olarak görülmüştür bu durumu Cahiliye Döneminde görmek mümkündür. Cahiliye Dönemindeki seyahatlere Kur'an-ı Kerim bizzat atıfta bulunmaktadır.⁵

Eskiden başlayarak günümüze değin Arap edebiyatında Rihle türü önemli bir gelişim göstermiştir. *Bu gelişim üç safhada değerlendirilebilir: “Asrû'l Kadîm/Eski Dönem, Asrû'l-Vesît/Orta Dönem ve Asr'ül-Hadîs/Modern Dönem”* (Kasımî, 2013: 60).

En eski dönemlerde bile varlığını hissettiren bu seyahatnameler kulaktan kulağa aktarılacak sözlü bir şekilde varlığını korumuştur. *“Asr'ül-Kadîm/Eski Dönem olarak adlandırılan bu dönemdeki bu hikâyeler “ustûre/esatir” olarak edebiyata malzeme teşkil etmiştir. Günümüzde bu hikâyeler Grek, İran, Arap, Türk, Hint, Çin vb. kadim halkların edebi kültürlerine kaynaklık yapmaktadır”* (Kandil, 2002: 25).

Asrû'l-Vesît/Orta Dönem olarak adlandırılan dönemdeki bu dönem miladi 9. asırdan Arap Rönesansı'na kadar olan dönemi kapsar, Rihle edebiyatının çokluğu dikkati çekmektedir. Özellikle İslami Dönem'de ve bu dönemi takip eden diğer dönemlerde Rihle edebiyatının zirvede olduğunu söylemek gerekir. Çeşitli saiklerle başlayan seferler ve bu seferlerde bulunan ilim ehli ve ravilerce anlatılan veya yazılan kıssalar daha sonraki nesillere sözlü ya da yazılı olarak aktarılmıştır. Müslümanların bu dönemdeki hicretleri ile yabancı devlet hükümdarlarına gönderilen elçilerin yaşadıkları da kayda değer tecrübelerdendir (Kandil, 2002: 30-33).

Asrû'l-Vesît/Orta Dönem'in meşhur seyyahları şunlardır: Hişam Kelbî (ö.206/821), Süleyman Tâcir (ö.237/851), el-Mes'ûdî (ö.345/956), Ahmet b. Fadlân (ö.310/922'den sonra), Kuddame b. Cafer (ö.337/948), Musaar b. Muhelhil (ö.390/1000), Bîrûnî (ö.440/1049), Abdullah el-Bekrî (ö.487/1095), Ebûbekir el-Arabî (ö.543/1149), Şerîf el-İdrîsî (ö.560/1166), Ebû Hamid Gırnâtî (ö.565/1170), İbn Cübeyr (ö.614/1217), Yâkût el-Hamevî (ö.626/1229), Ebu'l-

⁵ Kureyş Suresi, 1-2.

Fidâ (ö.732/1332), İbn Battûta (ö.779/1377), Abdülgani Nablusî (ö.1143/1731), Ebû Salim el-Ayyaşî (ö.1090/1679) (Kasımî, 2013: 61).

Asrû'l-Hadîs/Modern Dönem ise Arap Rönesansı'ndan başlayarak günümüze kadar olan süreyi kapsamaktadır. Arap Rönesansı 1798'de Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgal etmesi ile bu dönem başlamaktadır.

Bu dönemde seyahatname türü, Arap Edebiyatında bir edebi tür olarak yerini almıştır. Bunda Batı Edebiyatının etkisi ve ilimlerin ayrışması rol oynamıştır. Bu dönemde kaleme alınan edebi eserler muhteva ve hacimce önceki dönemlerden farklılık gösterir. Bu dönemde, Arap âleminde hakiki anlamda Rihle türünde eser veren ilk kişi Muhammed Ömer et-Tûnisî (ö.1274/1857)'dir. Onun Arap ülkeleri ve Sûdan ile ilgili olarak kaleme aldığı “Teşhîzü'l-Ezhân” adlı eseri bu konunun ilk örneklerinden kabul edilir. (Kasımî, 2013: 62)

Arap edebiyatına genel olarak baktığımızda, İbn Battûta önemli bir yere sahiptir. Dünyanın önemli gezginlerinden sayılan İbn Battûta seyahatnâmelere yeni bir anlayış ve üslûp getirmiş, ülke ve beldelerin özelliklerinden çok insanların ve halkların durumları, sosyal hayat, inanç ve gelenek, görenekleriyle ilgili bilgiler vermiştir. Bundan dolayı seyahatnâmesi tarih, coğrafya ve edebiyat yönünden olduğu kadar etnografik, antropolojik, sosyokültürel açılarından büyük bir değer taşımıştır.

1.2.2. FARS EDEBİYATINDA SEYAHATNAME

İnsanların çok eski zamanlardan beri çeşitli amaçlarla seyahat ettiği ve bu seyahatlerini kaleme aldığı gibi Fars edebiyatında da seyahatname yazıcılığı çok öncelere uzanır. Fars edebiyatında hayali, insan zihninin ürünü bir seyahatin anlatıldığı seyahatname örneklerine de rastlanır. Bu tür hayali seyahatnamelere Fars edebiyatında ilk örnek, İslam öncesi “*Sâsânîler Devleti'nin kurucusu Erdeşîr b. Bâbek ile (226-240) aynı zamanda yaşayan Arda Viraf (Erday Vîraf) adlı Zerdüşî bir din adamının hayalî cennet ve cehennem yolculuğunu konu edinen Ardâ Vîrâfnâme (Erday Vîrâfnâmek) adlı eseridir*” (Safâ, 2000: 28). Fars edebiyatında gerçek bir seyahati içermeyen bu tür eserler İslâm sonrası dönemde de kaleme alınmıştır. Ferîdüddin Attâr'ın Mantıku't-ṭayr'ı ve

Şemseddin Muhammed Berdsirî-yi Kirmânî'nin Mişbâhu'l-ervâh'ı gibi eserler bu seyahatnâmelere örnek gösterilir.

İslâm dininin yayılmasıyla birlikte Müslümanlar hac ibadeti ve kutsal yerleri ziyaret, ilim tahsili ve ticaret amaçlı seyahatlere başlamışlardır. İslâm dininin tebliğ edilmesi arzusu, Müslüman seyyahların gezilerinde başka inançları araştırmak istemesi, çeşitli düşünce sahiplerini ve farklı toplumları tanıma isteği gibi nedenlerle seyahatnameler kaleme almışlardır.

İslâm sonrası dönemde Fars edebiyatında gerçek bir seyahate dayanan ve günümüze ulaşan ilk Farsça eser Nâsır-ı Hüsrev'in 437-444 (1045-1052) yılları arasında yaptığı, Merv'den başlayıp Nişâbur, Rey gibi İran şehirleri ve Anadolu topraklarını geçerek Suriye ve Mısır'a ulaştığı yedi yıl süren, yaklaşık 18.000 kilometrelik seyahatini içeren Sefernâme (Seyâhatnâme) adlı eseridir (Dilek, 2021:1).

Nâsır-ı Hüsrev'in Sefernâme'sinden sonra bilinen ilk Farsça seyahatnamelerden biri, Tımurlu devlet adamı Gıyâseddin Baysungur Mirza'nın Çin sefiri Gıyâseddin Muhammed Nakkâş-ı Tebrîzî'nin Çin yolculuğunu anlatan, Hıfây Sefâretnâmesi olarak da bilinen 'Acâ'ibü'l-leâ'if adlı eseridir. Yaklaşık 825'te (1422) tamamlanan eser günümüze ulaşan ilk Farsça resmî elçi seyahatnâmesi olup Küçükçelebizâde İsmâil Âsım tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1331). Ali Ekber-i Hıtâî'nin XVI. yüzyılın başlarında Çin'e yaptığı yolculuğu anlattığı ve 1516'da Yavuz Sultan Selîm'e sunduğu Hıfâyname de (nşr. İrec Efşâr, Tahran 1357 hş.) Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1270).

Farsça seyahatnâme yazımına değişen siyasal ve ekonomik ortam gereği Safevîler döneminde yeniden ilgi gösterilir. Bu devirde devletin Avrupa ülkeleriyle artan ilişkileri, özellikle İtalyan, İspanyol, Portekiz ve İngiliz seyyah ve devlet görevlilerinin İran'a gelmesiyle yazılan seyahatnâmeler ve Safevî şahlarının Batı'yı tanımak istemesi İranlı saray görevlileriyle seyyahların seyahate çıkmasına sebep olmuştur. Dönemin öne çıkan seyahatnâme yazarlarından biri, I. Şah Abbas'ın, kendisi de seyahatnâme yazarı olan

İngiliz maceracı Sir Anthony Sherley'nin yanında Hazar denizi, Volga nehri, Moskova üzerinden Almanya'ya ve bugünkü Çek Cumhuriyeti'ne, oradan İtalya ve daha sonra İspanya'ya gönderdiği (1008/1599) Oruç Bey b. Sultan Ali Bey-i Beyât'tır.

Bu devrin önemli seyahatname yazarlarından sayılan bir diğer kişi ise Şah Süleyman Safevî'nin hediyelerini Siyam (bugünkü Tayland) sultanına götüren Muhammed Rebî' b. Muhammed İbrâhim'dir. *“Muhammed Rebî', 1096 (1685) yılında Fars körfezinden başlayarak Uman denizi ve Hint Okyanusu'nu aşır Siyam'a yaptığı ve 1098'de (1687) İran'a dönerek tamamladığı seyahat notlarını kitap haline getirmiştir (Sefîne-yi Süleymânî)”* (Dilek, 2021:2) Safevî döneminde Şîî ulemâsının seyahatleri, hac yolculukları, kutsal yerleri ziyaretleri ve Hindistan gezileri de öne çıkar. *“Şeyh Necîbüddin Ali b. Muhammed Âmilî (ö. 1011/1602) Yemen, Hicaz, İran, Irak ve Hindistan seyahatini 2500 beyitlik eserinde anlatmıştır (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, X, 167)”* (Dilek, 2021: 2).

Farsça seyahatnâme yazımı Safevî sonrası kargaşa ortamında Kaçarlar dönemine kadar Batı'daki anlamıyla önem kazanmaya başlamış ve birçok eser kaleme alınmıştır. Özellikle son iki yüzyıllık dönemde seyahat eden her devlet adamı, din adamı ve seyyahların çoğu izlenimlerini yazmıştır. İran seyahatnâme edebiyatında ve modernleşme düşüncesinde çok önemli bir yere sahip olan seyahatnâmelere biri Mirza Ebû Tâlib Han İsfahânî tarafından kaleme alınmıştır. Ebû Tâlib Han, 1213-1218 (1798-1803) yılları arasında Londra ve Paris gibi Avrupa şehirleriyle Kuzey Afrika'ya yaptığı seyahatlerinin izlenimlerini Sefernâme-yi Ebû Tâlib olarak da bilinen Mesîr-i Tâlibî fî bilâdi'l-Efrecî adlı eserinde toplamıştır (Dilek, 2021: 2).

Kaçarlar zamanında haccı ve Şîîler'ce kutsal sayılan yerlerin ziyaretini konu edinen seyahatnameler çoğunlukla Sefernâme-yi Hâc (Sefernâme-yi Beytullâh), Meşhed'de Ali er-Rızâ türbesine yapılan ziyaretler Sefernâme-yi Rażavî, imamların kabirlerinin bulunduğu Irak'taki Kerbelâ, Necef ve Sâmerre gibi şehirlere yapılan ziyaretler de Sefernâme-i Atebât adını taşımaktadır. *“İran coğrafyasında gerçekleştirilen seyahatleri konu alan seyahatnâmelere örnek olarak biri Muhammed Şah Kaçar*

zamanında, diğeri Nâsırüddin Şah döneminde İran'ın güneyine yapılan ve Dü Sefernâme ez Cenûb-i Îrân der Sâlhâ-yi 1256-1308 adıyla yayımlanan (...) iki devlet görevlisinin seyahatnamesi gösterilir” (Dilek, 2021:2)

Safevîler zamanında başlayan İranlılar'ın Batı ile ilişkileri Kaçarlar döneminde hızla gelişmiş ve birçok devlet görevlisi, öğrenci ve aydın yurt dışına geziye çıkmıştır. Bu tür seyahatnâmelere Nizâmüssaltana Acudanbaşı-yı Feth Ali Şah'ın 1838-1839 yıllarında Avusturya, Fransa ve İngiltere'ye yaptığı seyahati anlattığı Sefernâme-yi Nizâmü's-saltana'sı, Ferruhhan Emînüddevle'nin seyahatnâmesi, Kaçar Şahı Nâsırüddin Şah'ın üç Avrupa gezisinin izlenimlerinin kaleme alındığı seyahatnâmeleri ve Muzafferüddin Şah'ın Avrupa gezisinin anlatıldığı Sefernâme-yi Firengistân'ı örnek gösterilebilir.

Abbas Mirza zamanında Avrupa'ya ilk öğrencilerin gönderilmeye başlanmasıyla Batı ülkelerine seyahat eden İranlılar bu seyahatlerini yazmaya başladılar. 1811-1815 yılları arasında İngiltere'ye giden, Tahran'da İran'ın ilk gazetesini çıkaran (1836) ve modern İran tarihinde önemli bir konuma sahip ilk seyahatnâmeyi yazan Mirza Sâlih-i Şîrâzî'nin Avrupa seyahatlerini kaleme aldığı eseri Farsça seyahatnâmelerin en önemlilerinden biri sayılır (Dilek, 2021: 3).

Son dönem seyahatnâme yazarları arasında Seyyid Celâl Âl-i Ahmed, İbrâhim Bâstânî-yi Pârizî, Ali Asgar Muhâcir, İrec Efşâr, Mahmûd Devletâbâdî, Muhammed Ca'fer Yâ-Hakkî gibi yazar ve ilim adamları gösterilebilir.

1.2.3. OSMANLI'DA COĞRAFYA VE SEYAHATNAME YAZICILIĞI

“Coğrafya” ve “seyahatname” birbiriyle iç içe ve etkileşim halinde olup aynı zamanda birbirlerini destekleyen iki farklı disiplindir. Fakat farklı alanlar olmalarına rağmen geçmişte bugünkü gibi birbirinden ayrılmış iki ayrı disiplin değildir. Şöyle ki bir seyyahın belirli bir coğrafi alan üzerine yaptığı seyahat üzerine kaleme aldığı eser kimi zaman bir coğrafya eseri olarak değerlendirilirken kimi zaman da edebi metin özellikleri barındıran bir seyahatname olarak değerlendirilebilmektedir. Dolayısıyla, seyahatnameler bir coğrafi eser olma özelliği taşıırken aynı şekilde coğrafya kitabı diyebileceğimiz eserler de içerik, dil ve anlatım hususunda edebi bir özellik taşıyarak seyahatname olarak

karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple coğrafya ve seyahatnamenin birbiriyle kesişen iki farklı disiplin olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumun en azından Osmanlı seyahatnameleri ve coğrafya kitapları için geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Osmanlı coğrafya literatürü genelde Doğu ve Batı olmak üzere iki temel ekolün etkisi altında gelişen bir eserler bütünü olarak görülür. Doğu ekolüne Arapça ve Farsça coğrafi eserlerden Türkçe'ye kazandırılan tercümeler ile bu eserleri kaynak olarak kullanan Osmanlı müelliflerinin ürettiği eserler; Batı ekolüne ise Avrupa'daki coğrafya eserlerinin tercümeleri veya onları kaynak olarak kullanan çalışmalar dahil edilir (Coşkun, 2019: 269).

“Osmanlı ilmi XIX. yüzyıla kadar daha önceki İslam toplumlarından alınan ilmin devamı, XIX. yüzyıldan itibaren Batı'dan alınan ilimdir” (Şeşen,1999: 329). Dolayısıyla XIX. yüzyıldan önce yazılmış coğrafya kitapları da diyebileceğimiz seyahatnamelerde bir devamlılık ve birbirini besleyen bir silsile görülmektedir. Bu sebeple *“Osmanlılarda coğrafya çalışmalarının XVI. yüzyılın sonlarına kadar geleneksel İslam coğrafyacılarının takibinde meydana getirilmiş olan eserler ile kendi içerisinde bir olgunluğa eriştiğini söyleyebiliriz”* (Ak, 2007). Diğer taraftan aynı yüzyılın sonlarına doğru ise Avrupa'da coğrafyacılık ve haritacılık alanlarında görülen gelişmeler ile birlikte, modern anlamda “ilk atlas” kabul edilen Abraham Ortelius ve Gerardus Mercator'un ve çağdaşı coğrafyacı-kartografların çalışmaları ön plana çıkmıştır. *“Avrupa'daki çalışmalarda gelenen bu nokta, tercüme edilen eserler vasıtasıyla sonraki Osmanlı coğrafyacılığı ve kartografyası için temel teşkil etmiş ve Osmanlı bilim dünyasında daha sonra meydana getirilen eserlerde izlerini sürdürmüştür”* (Üstüner, 2019: 1-2).

Kısaca Osmanlı coğrafya yazıcılığı başlangıç dönemlerinde İslâm coğrafyacılarının oluşturduğu zengin kaynaklar üzerinde gelişme fırsatını bulmuştur. XV. asrı büyük ölçüde Şark eserlerini tanımakla geçirmiş, XVI. asırda ise Şark eserlerini Türkçeye tercüme etmiştir. Bu yüzyıl şark eserleri tarzında kaleme alınan ve yazarının kendi müşahedelerinin de yer aldığı Menâzirü'l-avâlim ile kapanmıştır. XVII. asırda ise hem Şark hem de Batı eserlerinden istifade eden Kâtib Çelebi (ö. 1657) ve Ebubekir

Efendinin (ö. 1691) çalışmaları ve büyük seyyah Evliya Çelebinin (ö. 1684?) eseriyle farklı bir boyut kazanmış ve en iyi zamanına ulaşmıştır.

Osmanlılarda coğrafya çalışmalarını Unat (2002: 1) “19. yüzyıla kadar genelde iki ekol çerçevesinde yürütüldüğünü söyler: 1. Medresede yetişen bilginlerin temsil ettiği Doğu tarzı coğrafya ekolü; 2. Denizcilerin ve medrese çevresi dışında kişilerin temsil ettiği Batı Avrupa’daki kartografiya ve keşiflere dayanan coğrafya ekolü.”.

Unat, “medreselilerin coğrafyaya ilişkin eserlerini de iki ana grupta ele alır: 1.İslâm coğrafya geleneğine dayanan eserler. 2.Geniş bir kitleye hitap eden eğlendirici ve edebî türdeki eserler. Bunlar Kazvî’nin (1203-1238) ‘Acâib el-Mahlûkât ve Garâ’ib el-Mevcûdât (Acayip Yaratıklar ve Garip Varlıklar) ve İbn el-Verdî’nin (ölümü 1349) Harîdat el-‘Acâib ve Ceridât el-Garâ’ib’ adlı eserlerinin serbest çevirileriyle, diğer coğrafya kitaplarından alınan pasajların ilavesiyle yazılmış olan Türkçe çevirilerdir. (2002:2)

Genel olarak Osmanlı’da coğrafya bilgisinin mahiyetine baktığımızda ise Eskiçağda ve gerekse Ortaçağda coğrafya bilimi önemli bir alanı kapsamaktadır. Ve bu coğrafya bilgisi, bütün kâinatı tasvir eder durumdadır. Şöyle ki, sihir ve rüya tabiri bile coğrafya bilimi çerçevesinde değerlendirilmektedir. “Eski devrin pek büyük bir kısmında çevre bilgisi de diyebileceğimiz coğrafya iki kısma ayrılmış bulunuyordu: Bunlardan birincisi, Kozmografya namı altında astronomik coğrafya olup, ikincisi de, memleketleri ve halkını tarihle örülmüş bir şekilde tasvir eden yöresel coğrafyadır” (Türkay, 1999: 9). Osmanlı’da coğrafya bilgileri XIX. yüzyıldan önceki devirlerde genellikle eski kitabî bilgidir:

Coğrafya kitaplarında önce dünya ve âlem hakkında bir giriş yer alıyor, bundan sonra karalardan, denizlerden, dağlardan, nehirlerden söz eden fizikî coğrafya kısmı geliyordu. Bu kısım ülkelerden bahseden siyasi, sosyal, ekonomik coğrafya kısmı takip ediyordu. İklima göre tertip edilen eserlerde memleketler batıdan doğuya doğru iklimlere göre anlatılıyordu (Şeşen, 1998: 96).

Osmanlı coğrafyacılarının görevi de bu bilgileri ya doğrudan ya da derleme ve toplama şeklinde bazen de bilgi ekleyerek halka sunmaktır. Bu coğrafyacıların Dünya üzerinde ve arazide incelemeler yapmak gibi bir amaçları yoktur. Dolayısıyla, fiziki coğrafyayla ilgilenmek gibi bir amaçları olmadığı için ilk devir eserlerinde coğrafi bilgiler azdır. Onların bahsettiği konular genellikle “*genel tasvir ve vasıflandırmalar*” ile “*kozmozğrafya, astronomi, mineraloji, botanik, zooloji, beşeri konular ve her türlü hurafeler*” dir (Türkay, 1999: 9).

Yer bilgisi, Osmanlı Türklerine matematik üzerinden ve Semerkand mektebinin tesiri ile astronomi ve hey’et coğrafyası şeklinde girmeye başlamıştır. İlk coğrafi eserlerde yerlerden çok gökler karşımıza çıkmaktadır.

Uluğ Bey (ö. 1449) tarafından kurulan ve Giyaseddin Cemşid Kaşî’den (ö. 1429) sonra, bir süre Bursalı Musa Kadı-zade’nin (ö. 1440’dan sonra) müdürlüğünü yaptığı Semerkand Rasadhanesi Osmanlı âlimlerini büyük ölçüde etkilemiş; bu okulda yetişmiş Fethullah Şirvanî (ö. 1486), Ali Kuşçu (ö. 1474), Abdülalî Bircendî (1528’de hayatta) gibi âlimlerle doğrudan, Ali Kuşçu’nun İstanbul’da kurduğu ilmî çevrede yetişen Sinan Paşa (ö.1486), Molla Lütî (ö. 1495), Kuşçu’nun torunu Mirim Çelebî (ö. 1525) gibi âlimlerle dolaylı olarak bu birikimden istifade etmişlerdir. Kadı-zade’nin Şerhu’l-mulahhas fî ilmi’l-hey’e ile Ali Kuşçu’nun Risâle der ilm-i hey’e, elFethiye fî ilmi’l-hey’e ve Şerh-i Zîc-i Uluğ Bey adlı eserleri başta olmak üzere astronomi sahasındaki kaleme aldıkları pek çok eser sonraki müelliflere tesir etmiş, böylece Semerkand mektebi Osmanlı coğrafyacılığının teşekkülüne önemli katkılarda bulunmuştur (Fazlıoğlu, 2003:1).

Eserlere genel olarak baktığımızda ise eserler daha çok edebî ve derleme eser mahiyetinde olup eskiden aktarılan bilgiler, birinci derecede önem kazanmaktadır.

Bu suretle Osmanlı Türklerinin olgunluk devresinde bile, bütün coğrafi eserlerin peşinde Batlamyüs’un coğrafyası, en klâsik bir örnek olarak yer alır. Asıl madde, yani coğrafi konu ise ikinci derecede kalır. Fazlasıyla eskimiş bilgiler, pek yeni devirlere kadar böylece sürüklenip gelir. Birtakım acayip

hikâyeler anlatılır. Nitekim en orijinal bir coğrafya eserinin yazarı olan Evliya Çelebi dahi, meşhur Seyahatname'sinde mübalağalı ve efsanevî bilgilere büyük önem vermiştir. Batlamyüs'un eseri bütün Ortaçağ boyunca, İslâm coğrafyacıları için kaynak vazifesini görmüş, Avrupa'dan tamamıyla yeni bir zihniyet gelip bu eski geleneği ve skolastik düşüncü temelinden sarsıncaya kadar, Osmanlılar arasında tesirini muhafaza etmiştir. Meselâ, XVI. asrın sonlarında, Aşık Çelebi tarafından kaleme alınan Menazirü'l-Avalim, Ortaçağ coğrafyasının son ve mükemmel bir örneğidir (Türkay, 1999: 10).

Buraya kadar zikredilenleri de göz önünde bulundurarak kısaca toparlamak gerekirse Osmanlı yazarlarının kaleme aldıkları coğrafi eserleri başlıca üç kategoriye ayırmak mümkündür: *“Birincisi, pratik ve faydacı coğrafyaya ait olanlar ki, deniz coğrafyalarını bunlara en güzel misal olarak gösterebilir. İkincisi, ilmi coğrafyaya ait olanlar ki, tanıtıcı ve matematik eserlerle, Astronomi ve Kozmografi kitapları bu kategoriye dahildir. Üçüncü grubu da seyahatnameler teşkil eder”* (Türkay, 1999: 10). Üçüncü grubu teşkil eden seyahatnameler bu çalışmanın kapsamı içine girmektedir.

1.3. OSMANLI'DA SEYYAHLAR VE ESERLERİ

1.3.1. XIV. YÜZYIL

14. asır, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yılı olduğu gibi, bu devirde ilk defa olarak, İznik'te İslâm âleminin en yüksek ilim müessesesi olan medrese açılmıştır. Anadolu Selçuklu imparatorluğu ortadan kalkınca, onların yerine basit ve sade bir hayat süren ve Türkçeye önem veren Türkmen beyleri geçmiş ve bu durum Türk dilinin 14. yüzyılda ilim ve sanat lisanı olarak kullanılmasında önemli rol oynamıştır. Özellikle edebî faaliyetlerin etkili olduğu ve ilmin önem kazandığı bu yılda âlimler, şeyhler, şairler tarafından Türkçe eserler yazılmış, aynı zamanda Arap ve Fars kaynaklarından Türk diline tercümeler yapılmıştır.

“14. yüzyılın ortalarına ait elimizde, incelemeye değer bir tek orijinal eser vardır” (Türkay, 1999: 15). Türkay İstanbul kütüphanelerinde yaptığı incelemeler doğrultusunda elindeki bibliyografyaya göre, Osmanlı Türklerinin ilk coğrafi mahsulü, 1365-1370 tarihlerinde yazıldığı anlaşılan *Acâ'ibü'l-Mahlûkat* adlı eser olduğunu söyler. Eserin hazırlanmasında müracaat olunan kaynaklarda da İstanbul ve Avrupa kütüphanelerinde Osmanlı Türkiye'sine ait bundan daha eski bir kitap gösterilememektedir.

1.3.1.1. *Acâ'ibü'l-Mahlûkât* (1365/70)

14. asrın elde mevcut tek coğrafi ürünü, Ali Bin Abdurrahman'ın, “*Acâ'ibü'l-Mahlûkat*” adlı kitabıdır.

“a) İlk coğrafi eserdir.

b) 14. asrın sade Türkçesiyle yazılmıştır.

c) Orijinal eserdir. Ahmed Bîcan'ın Kazvinî'den iktibas ettiği *Acâ'ibü'l-Mahlûkat*'mdan farklıdır” (Türkay, 1999: 15).

174 yapraktan ibaret bulunan eser, Ali bin Abdurrahman tarafından kaleme alınmış olup yazar hakkında bilgi yoktur. Osmanlı müelliflerinde, eseri yazanın kim

olduğu, hangi tarihte, ne maksatla ve hangi padişah zamanında yazıldığı bir gelenek haline gelmiş olmasına rağmen, bu kitapta yazar yalnız ismini zikretmiştir. Eserini ne şekilde hazırladığını şöyle anlatmaktadır:

Bu kitabı düzenledim, haberlerin garipliklerinden, bölümlerin tuhaflık-larından, tarihlerden, Tevârih-i Mehmet Taberiya'dan derledim. Ve bunun adım Acâ'ibü'l-Mahlûkat kodum. Ben kim Ali bin Abdurrahman'ım. Yüz yirmi yıl ömür sürdüm. Seyahat ettim. Bu acâib-i garâib-i esmayı topladım. Kimini gördüm, kimini tarihlerden çıkardım (Ali, 1365-1370; akt. Türkay, 1999: 16).

Türkay (1999: 17) yazılış tarihiyle ilgili ise “*Acâ'ibü'l-Mahlûkat'ın Edirne'nin yeni başkent olduğu sırada, yani, 14. asırda ve aşağı yukarı 1365-1370 yıllarında, I. Murad devrinde yazılmış olduğunu*” söyler. Kozmografik ve ansiklopedik mahiyette olan eser, esas itibarıyla, iki kısma ayrılır: Birinci kısım, kâinatın yaradılışı, gökler, yıldızlar, anâsır-ı erbaa dediği od küresi, hava küresi, su küresi ve küre-i arz ile iklimlerden (kıt'alardan) bahseder, ikinci kısım, acâ'ibü'l-aktar ve garâ'ibü'l-bihar ve'l-enhar ve'l-cibal. Batıdan doğuya kadar şehirler, kaleler ve buralardaki insanlar ve nihayet denizlerin ve adaların tuhaflıklarını içermektedir.

I.Bâbda (bölümde) sırasıyla, göklerden, burçlardan, yıldızlardan, kamerin safhalarından, Samanyolu ve diğer toplu yıldızlardan, nihayet, meleklerden bazı hikâyeler anlatmak suretiyle bahseder. II. Bab, anâsır-ı erbaa dediği, od küresi, hava küresi, su küresi ve toprak küresine ayrılmıştır. Burada, rüzgâr, buharlaşma, bulut, yağmur, kar, kırağı, gök gürlemesi, yıldırım ve meteoritlere dâir açıklama verir. Kıt'alar bölümünde, kıt'aları yediye ayırdıktan sonra, dünya hallerinin daima değiştiğinden, katılık, rüzgâr, rutubet, yağmur, akarsular gibi fizik faktörlerin ve zelzelenin bu değişimi meydana getirdiğinden ve bu âmillerin tesiriyle deniz olmayan yerin deniz, deniz olan yerin dağ olmasından ve bu sebeple bazı taşlar içerisinde sedef parçası, yani fosil dediğimiz kalıntı çıktığından bahsetmektedir. Sonunda ise zelzele ve takvim bilgisi hakkında izahat vererek birinci kısmı bitirir.

İkinci ve büyük kısım ansiklopedik mahiyetteki yöresel coğrafyayla ilgilidir. Bu bölümün de efsanevî olan tarafları vardır.

Ülkeleri, güney vilâyetleri ve kuzey memleketleri diye ikiye ayırır. Evvelâ güney, sonra kuzey memleketlerini, batıdan doğuya doğru ayrıntılı olarak anlatır. Güney memleketleri şunlardır: Arzılmağrib dediği Fas, İspanya, Mısır, Suriye, Filistin, El cezire, İran, Horasan, Türkistan, Azerbaycan, Moğolistan, Sudan'ın doğu kısmı, Habeşistan, Arabistan, Lübnan, Afganistan, Keşmir ve Hindistan. Kuzey Memleketlerine ise Kıbrıs ve diğer Akdeniz adaları, Anadolu, Rumeli, Engürüs dediği Macaristan, Romanya, Kırım, Kafkasya; Gürcistan, Hazar Denizi çevresi, Rusya, Yecüc Mecüc memleketi yani Çin ve Sebea Büldan dediği yedi şehirdir.

Kitabın son kısmı, Atlas Okyanusu, Hint Okyanusu, Akdeniz, Karadeniz, Ege ve Marmara Denizi, Hazar Denizi ile bu denizlerin ve adaların hayvanlarını ihtiva eder ki, çoğu efsanevî olmakla beraber, gemiciliği ilgilendiren bilgiler de vardır.

1.3.2. XV. YÜZYIL

15. yüzyıl ilim tarihi bakımından büyük önem taşımaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Fatih'in cülûsuna kadar geçen süre içerisinde Osmanlı'da pozitif ilimler, dinî konular yanında sönük kalmıştır. Fakat Fatih'in padişah olmasıyla beraber, müspet ilimlere, felsefî ve ilmî düşüncelere doğru bir yöneliş söz konusudur. Bu yüzyılda Molla Zeyrek ve Fatih Medreseleri kurulmuş ve "Sahn-ı Seman" medreselerinde müsbet ilimler okutulmaya başlanmıştır. Fatih, coğrafya ilmine karşı özel bir ilgi göstermiş, hatta Bizans'tan kalan kitaplar arasında Batlamyus'un klâsik coğrafyasını bulmuş ve bu eserle bizzat meşgul olarak Arapçaya tercüme etmiştir. Batlamyus coğrafyasının aslı, Fatih'in şahsî kütüphanesinde "Geographica" adlı bir eser olup Batlamyus coğrafyasının Francesco Berlinghieri tarafından manzum olarak İtalyancaya tercümesidir. Geographica, Fatih'e ithaf edilmiş, fakat 1481'de padişahın vefatı üzerine, ikinci bir ithaf mektubu ile oğlu II. Bâyezid'e gönderilmiştir.

Bu dönemde Kazvinî'nin Acâ'ibü'l-Mahlûkat'ı ve bu karakterdeki birkaç eser yer bilgisinin astronomik coğrafya şeklinde, Semerkand mektebinin etkisiyle

matematik yoldan girmeye başladığını göstermektedir. Gerçekten II. Murad devrinde yaşayan ve Fatih'in ilk yıllarında ölen Fethullah Şirvânî, Semerkand'dan Kastamonu'ya gelerek memleketin beyi tarafından iyi muamele ile iltifat görmüş, orada matematik ve astronomi okutmuş, bu suretle Osmanlı ülkesinde yüksek matematik ve astronomi ilmi başlamıştır (Türkay, 1999: 21)

Çelebi Mehmed zamanında, ansiklopedik mahiyetteki eserlerin rağbet görmeye başlaması ve Osmanlı sultanlarının dağ, nehir, şehir, hayvan, nebat ve bir takım tuhaf şeylerden bahseden kitaplardan hoşlanmaları dolayısıyla, bu eserler çok kere Türkçeye çevrilmiştir. 15. asırda, coğrafya konusunda orijinal ve tercüme olunan eserler, kronolojik sıraya göre şunlardır:

1.3.2.1. Acâ'ibül-Mahlûkât (15. yüzyılın ilk yarısı)

Kazvinî'nin bu isimdeki bilinen kitabının Arapçadan Türkçeye aynen tercümesidir.

Bu tercümenin adı bilinmeyen mütercimi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Blochet ve Adnan Adıvar tarafından Rükneddin Ahmed olarak gösteriliyorsa da eserin İstanbul'da bulunan iki nüshasında da (Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, No. 128; Düğümlü Baba, No. 556) bunu teyit edecek bir kayıt yoktur. Metinde geçen "rüknüddîn" ibaresi bir dua cümlecğine bağlı olarak "dinin rüknü" mânasında kullanılmış olacaktır. On "rükün" üzerine kurulan bu 'Acâ'ibü'l-mahlûkât'ın tertibi Ahmed et-Tûsî'nin eserinin tertibine aynen uymaktadır (Kut, 2021: 2)

1.3.2.2. 'İkdü'l-Cümân Fî Târîh-i Ehli'z-Zamân (1421)

Tarih ve coğrafyaya ait 20 ciltlik bir eser olup 1360 yılında, Antep'te doğan Mahmudü'l-Aynî tarafından 1421 de yazılmıştır. Tam adı 'İkdü'l-cümân fî târîhi ehli'z-zamân olan ve Târîhu'l-Bedrî olarak da bilinen eser iki bölüm olarak değerlendirilebilir. Birinci bölümde dünyanın yaratılışı, coğrafyası, peygamberler tarihi, eski Mısır, İran, Yunan ve Arap tarihiyle hicrete kadar gelen İslâm tarihinden bahsedilir. Hicretten

itibaren kronolojik olarak düzenlenen ikinci bölümde Hz. Peygamber'in hayatı, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler ve Abbâsîler dönemi anlatılmış; Mısır, Suriye, İran ve Mâverâünnehir'de kurulan İslâm devletleri hakkında bilgi verilmiştir. Eserin son cildi ise Memlûk tarihi ile ilgilidir. *“1725 tarihinde Abdüllâtîf Razî'nin Türkçeye çevirdiği bu eserin özelliği, şimdiki halde, Osmanlı devrinin ilk Arapça ve ilmi coğrafya kitabı olmasıdır. Diğer bir özelliği de kavimler bahsinde, özellikle Türk etnografyası hakkında, eski yazarlar içinde, yalnız Mahmudü'l-Aynî'nin “Divanü-Lügâti't-Türk”ü kaynak olarak seçmiş olmasıdır”* (Türkay, 1999: 22)

‘İkdü’l-cümân, Burcî Memlûkleri dönemi için en önemli kaynaklardan biri olmasının yanı sıra Anadolu coğrafyası hakkında da geniş mâlûmat içermektedir. Eserde siyasî olaylardan başka ekonomik, sosyal ve kültürel konulara da yer verilmiş, Nil nehri ve taşkınları, güneş ve ay tutulması, veba, kıtlık ve deprem gibi tarihte iz bırakan hadiseler de ayrıntılı biçimde anlatılmıştır. Kitabın son kısımlarında para ve fiyatlar hakkında verilen bilgiler iktisat tarihi açısından önemlidir. ‘İkdü’l-cümân’da hicretten itibaren vefat eden meşhur şahsiyetlerin biyografilerine de yer verilmiştir. Eser ayrıca, ihtiva ettiği orijinal kayıtlar ve asılları günümüze ulaşmamış belgeler sebebiyle değerli bir kaynaktır (Tomar, 2021:1).

1.3.2.3. Hayâtü’l-Hayevân Tercümesi (1426)

Ortaçağda büyük bir şöhret kazanan bu eserin aslı, Arapça olup yazarı, Kemaleddin Demirî’dir. Hayâtü’l-hayevân’ın “kübrâ” (büyük), “vüstâ” (orta) ve “suğrâ” (küçük) olmak üzere üç ayrı şekli vardır. Hayvanların hayatından bahseden kitabın Türkçeye tercümesi, ilk defa olarak, 1426 da Mehmed bin Süleyman isminde bir zat tarafından yapılmıştır.

1.3.2.4. Acâ’ibü’l-Mahlûkât (1453)

Kazvinî’nin aynı isimdeki meşhur Arapça eserinin Ahmed Bîcan tarafından özet hâlinde Türkçeye tercümesidir. Ahmed Bîcan, eserini şeyhi Hacı Bayrâm-ı Velî’nin işareti

üzerine 1453'te kaleme almıştır. On yedi fasıldan ibaret olan eser, Kazvî'nin eserinden ziyade Farsça tercümelere dayanmaktadır. *“Türk edebiyatında en çok tanınan ve belki de muhtasar olması dolayısıyla en çok okunan tercüme budur”* (Kut, 2021: 3-4). Eserin pek çok nüshası bulunmaktadır. Aslına nazaran daha kısadır. Esas itibarıyla kozmoğrafya karakterinde olup, tuhaf ve garip varlıkları tasvir eder. Konu, mitolojik ve dinî bakımdan kavranmıştır. Muhtevası şunlardır: Kâinatın yaradılışı, gökler, yıldızlar, güneş ve ay, rüzgâr, bulut, yağmur, dağlar, denizler, madenler, bitkiler, hayvanlar ve nihayet insan. Dil bakımından, çok sadedir.

1.3.2.5. Dürr-i Mekkûn (15. yüzyıl'ın ikinci yarısında)

Yazıcıoğlu'nun bu eseri, kelime anlamı “mahfazalı dizili inci” olan Dürr-i Mekkûn Acâ'ibü'l-Mahlûkat karakterindedir. *“Yalnız daha orijinal ve daha ayrıntılıdır”* (Türkay, 1999: 23). 18 bâba ayrılan eser, muhteva bakımından Acâ'ibü'l-Mahlûkata çok benzer. Dinî, tasavvufî, didaktik ve efsanevî mahiyetteki bu eserin birinci babı göklerdeki acayiplikler, melekler, arş, kürsî, cennet, cehennem, ay, güneş, yıldızlar; ikinci babı yerler ve yerlerde olan acayiplikler, cehennem; üçüncü babı yeryüzü; dördüncü babı hendese ilmi ile iklimler, günler ve saatler; beşinci babı acayip dağlar; altıncı babı nehirler ve adalar; yedinci babı şehirler ve iklimleri; sekizinci babı mescidler ve manastırlar; dokuzuncu babı Süleyman peygamberin tahtı ve saltanatı; onuncu babı Belkıs'ın saltanatı ve Süleyman peygamberle görüşmesi; on birinci babı ömürlerin takdiri; on ikinci babı hışımdan helâk olan yerler; on üçüncü babı otlar ve yemişler; on dördüncü babı sûretler ve bazı yerler; on beşinci babı sîmurg u anka; on altıncı babı cifr remizleri; on yedinci babı eşrât-ı sâat (kıyamet alâmetleri); on sekizinci babı halkın ve beylerin ahvali, işleri ve bazı uhrevî meseleler beyanındadır.

“Dürr-i Mekkûn'un birçok nüshasının olması, o dönemde çok okunan bir eser olduğunu gösterir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde de bu eserin dört nüshasının bulunmasından, Osmanlı padişahlarının da bu esere ilgi duyduğu, değer verdiği ve okuduğu düşünülebilir” (Demirtaş, 2009:3)

1.3.2.6. Behcetü't-Tevârîh (1456 / 59)

Farsça olup, 1488 yılında vefat eden Şükrü İlah Amasyavî bin Şahabeddin tarafından yazılmıştır. Eseri Farisî mahlâslı bir şair Türkçeye çevirerek Kanunî Süleyman'a takdim etmiştir.

1456-1459 yılları arasında Bursa'da kaleme alınan Behcetü't-tevârîh on üç bölümden (bab) meydana gelmiştir. İlk sekiz bölümde kâinatın ve Hz. Âdem'in yaratılışından, Çin, Türk, Rum, Hint, Habeş gibi kavimlerden, Hz. Peygamber'in nesebi, doğumu, hayatı, aşere-i mübeşşere, sahâbîler, mezhep imamları, tanınmış âlimler ve şeyhlerden bahsedilir. Bu bakımdan ilk sekiz bölüm bir İslâm tarihi mahiyetindedir. Meşhur Yunan filozofları ve bazı din büyüklerinin anlatıldığı bölümlerden sonra gelen on birinci bölüm İran şahlarına, gayri müslim hükümdarlar ve İslâm hükümdarlarına, on ikinci bölüm Emevî, Abbâsî, Alevî hânedanlarına ve Selçuklular'a, son bölüm ise, Osmanlı tarihine ayrılmıştır. Pusula resminin altında, "Min-amel-i İbrahim el Fakir İbnü's-Şeyh Ahmed bin Süleyman el-Kâtibî" yazılıdır.

1.3.3. XVI. YÜZYIL

"15.yüzyılın sonları ve 16. yüzyılın başları, Osmanlıların ikbal devridir" (Türkay, 1999: 22). Fütihat ve ülkeler genişletmek amacını güden ilk padişahlar, coğrafi faaliyetlere karşı ilgi ve rağbet göstermiş ve bu alandaki çalışmaları desteklemişlerdir. Yabancı memleketler fethedebilmek, stratejik hareketleri yapabilmek için, bilhassa kara ve deniz yollarını ihtiva eden yol haritalarına, topografya ve istatistik bilgilerine, mevki ve idare taksimatına, yani, pratik ve faydacı coğrafya bilgilerine ihtiyaç duymuşlardır. 16. yüzyılda, hummâlı bir tercüme faaliyeti başlamıştır. Bütün bu tercüme hareketlerinde, Arap ve Fars dilleriyle yazılmış olan kitaplar, geniş ölçüde kaynak vazifesi görmüş bu suretle orijinal ve özellikle pek çok tercüme eserleri meydana getirilmiştir.

"16. yüzyıl, hem şark eserlerinin tercümesi ile hem de pratik ve uygulamalı sahadaki faaliyetle coğrafya bilgilerinin zenginleştiği bir devirdir" (Türkay, 1999: 25). Bu yüzyılda 14. ve 15. yüzyılın dinî ve mitolojik mahiyetteki kozmografya

kitapçıklarının yerini daha ilmî ve daha sistematik eserler almaya başlamıştır. Bununla birlikte, 16. asırda da, coğrafya, Baltamyüs ve Kazvinî'nin tesiri altında bulunmaktadır. Tercümede İslâmî eserler kaynak sayılmış, tercümeler de çok defa mekân bilgisi hakkında bilgi sahibi olmayan şahıslar tarafından yapılmıştır. Ayrıca muhtelif Avrupa dillerine nakledilen ilmî mahiyette coğrafi mahsuller meydana getirilmiştir. Kısaca, 16. yüzyıl çoğu tercüme olmak üzere çok sayıda mekân bilgisine dair eserlerin görüldüğü bir yüzyıl olmuştur.

1.3.3.1. Hıta-y-nâme (1516)

Yazan, Ali Ekber Hataî namında bir Osmanlı seyyahıdır. 1500 yıllarında Çin'e kadar seyahat etmiş, 1506-1508'lerde orada bulunmuş ve dönüşünde izlenimlerini kaleme alarak 1516'da Yavuz Sultan Selim'e, ardından da Kanûnî Sultan Süleyman'a sunmuştur. III. Murad devrinde bilinmeyen bir zat tarafından Türkçeye çevrilmiştir. “*Fakat bu tercüme eksiktir*”(Türkay, 1999: 26) Hıta-y-name, *Kanun-nâme-i Çin-i Hıta* adı altında 1853'te basılmıştır. Ali Ekber, Kitabında Çinliler hakkında bilgiler vermektedir.

Yirmi bir bölümden oluşan eserde Çin'in sınırları, merkezî idaresi, saltanat sistemi, yerleşim yerleri, iklimi ve coğrafi yapısı, dinleri, gelenekleri, şehirleri, posta sistemleri, yabancıları kabul usulleri, ordu teşkilâtı, hazineleri, imparatorluk sarayları, hapishaneleri, resmî bayramları, devletin idarî bölgeleri, tarım ve bahçıvanlığı, ilmi ve sanatı, eğlenceleri, kanunları ve eğitim sistemi, Batı dünyasıyla münasebetleri, İslâmiyet'in Çin'deki durumu, Çinliler'in bozkırlı insanlarla, Tibetliler'le ve Hintliler'le münasebetleri, tapınakları, sikkeleri ve kâğıt paraları, hukukları, resimleri ve resim koleksiyonları, başşehirlerindeki festivalleri, takvimleri, Çin tarihinin devirleri, batı bozkırlarında yapılan savaşlar hakkında bilgi verilmektedir. “*Çağdaş Ming hânedanının yıllığından alınan bu bilgilerin genellikle abartılı olduğu anlaşılmaktadır*” (Taşağıl, 2021: 1).

“*Yazar, eseri yazarken, Gıyasüddin Nakkaş'ın Seyahatnamesinden faydalandığı gibi, Çin şehir hayatına ait tafsilâtın bir kısmını, eski eserlerden ve bilhassa Süleyman Tacir'in Seyahatnamesinden almıştır*”(Türkay, 1999: 26).

1.3.3.2. İlâmü'l-İbâd Fî Âlâmü'l-Bilâd (1525)

F. Taeschner, “Osmanlılarda Coğrafya” adlı makalesinde Viyana yazmaları arasında bu isimde bir kitabın bulunduğunu ve Kanunî Süleyman devrinde yazıldığı halde, yazarının malûm olmadığını yazar. Türkay da İstanbul kütüphanelerinde incelemeler yaparken, bu eserin Üsküdar’da Hacı Selîmağa Kütüphanesinde 359 numarada (Kemankeş Kütüphanesi) kayıtlı ve Li Mustafa bin Ali el Muvakkıt be Cami-i Selîmî tarafından yazılı olduğunu gördüğünü söyler. Adnan Adıvar ise eserin Mustafa bin Ali el-Muvakkıt’e ait bulunduğunu kaydeder. Türkçe ve nesih yazı ile kaleme alınmış olan bu küçük kitap, Kanunî Süleyman’a takdim edilmiştir. Fas’tan Çin’e kadar 100 büyük şehrin İstanbul’a kuş uçuşu uzaklığını, enlem ve boylamını, kıblesinin sapma açısını, ayrıca en uzun ve en kısa günler gibi çeşitli astronomi ve coğrafya bilgilerini içerir; 931 (1525) yılında kaleme alınmış olup Kanûnî Sultan Süleyman’a ithaf edilmiştir.

“Müellif mukaddimede İstanbul’u dünyanın merkezi gördüğünü belirtmekte ve seçtiği şehirlerle bir anlamda Osmanlı hilâfet ufkunun sınırlarını çizmektedir. Eserin otuzdan fazlası İstanbul kütüphanelerinde olmak üzere pek çok nüshası bulunmaktadır” (Fazlıoğlu, 2021:1-2).

1.3.3.3. Kitâb-ı Bahriye (btar. t. 1526)

“Osmanlı coğrafyacısı ve kaptanı Pîrî Reis tarafından hazırlanmış olan Kitâb-ı Bahriyye, Osmanlı coğrafya ve haritacılık tarihinin en önemli örneğini oluşturduğu gibi farklı ilimlerin de başlıca kaynak eseri özelliği taşır, bu açıdan Batı’daki benzerleriyle kıyaslanmayacak ölçüde şöhret kazanmıştır” (Sarıcaoğlu, 2021:1) O, uzun yıllar denizlerde dolaşmış, gezdiği bölgelerin tarihî, coğrafi ve denizle ilgili şartları hakkında bilgiler toplayarak bizzat kendi müşahedelerini not etmiş ve bunlara dayanarak dünya çapında önemli ve ünlü bir eser olan Kitab-ı Bahriye’yi vücuda getirmiştir. Anadili olan Türkçeden başka İtalyanca, İspanyolca, Rumca ve Portekizce dillerini bilmektedir. Bu eserin diğer adı “Deniz Atlası” dır. Eserin mensur ve kısmen manzum olmak üzere iki telifi vardır.

Eserin birinci telifinin tamamlama tarihi 927'dir (1521). Kitabın adı mukaddimede Cezâir-i Bahr-i Sefîd Eşkâli, Eşkâl-i Cezâir ve Sevâhil-i Bahr-i Sefîd şeklinde gösterilirken çeşitli yazmalarında olduğu gibi Kâtib Çelebi'den Bursalı Mehmed Tâhir'e kadar pek çok Osmanlı müellifi eseri Bahriyye ismiyle belirtir. “*Pîrî Reis eseri, Kemal Reis ve onun arkadaşlarıyla çıktıkları seferlerde topladığı malzemeleri değerlendirmek ve bunları “armağan” bırakmak için kaleme aldığını yazar*” (Sarıcaoglu, 2021: 1).

“*Ege ile Akdeniz'i tasvir eden ve realiteye uyan mükemmel bir kılavuzdur*” (Türkay, 1999: 27). Manzum ve mensur olmak üzere iki kısma ayrılır. 23 fasıl ve 858 sayfadan ibaret bulunan bu kitapta, 223 harita vardır. Baş tarafı tamamen nazım şeklinde olup, 1107 beyittir. Manzum kısmında, dünya denizleri hakkında bildiklerini, gördüklerini ve işittiklerini sade bir dille anlatır. Bundan sonra nesir kısmı başlar ki, burada Ege ve Akdeniz kıyılarıyla, adalardan bahsetmektedir. Pîrî Reis, Akdeniz'in çok mükemmel portülânını, yani limanların durumunu gösteren en doğru haritalarını yapmıştır. Büyük Türk denizcisi, eserini 1526 da tamamlarken Kanunî Süleyman'a sunmuş, kitap padişah tarafından takdirle karşılanmıştır. Bahriye, tam manasıyla gemiciler için yazılmış bir portülân'dır. Eserin mukaddemesinde arzın küre şeklinde olduğundan ve Amerika'nın keşfinden bahsetmiştir. Türkay (1999), Osmanlı Türklerinde, haritacılığın Pîrî Reisle başladığını söyler.

Bahriye, Fransızca ve Almancaya tercüme edilmiş ve bu suretle Avrupalılara rehberlik edecek bir kaynak olarak faydalanılmıştır.

1.3.3.4. Tuhfetü'z-Zamân ve Harîdetü'l-Evân (1526)

Bu eserin yazarı yine Sultan Selîm Camii muvakkiti Mustafa bin Ali el-Muvakkit'tir. Geleneksel medrese eğitiminin yanı sıra Mîrim Çelebi ile dönemin önde gelen diğer âlimlerinden matematik ve astronomi dersleri alır. Uzun süre Sultan Selîm Camii'nde muvakkitlik yapmış ve bundan dolayı Selîmî nisbesiyle anılmıştır. “*Müellifin en önemli ve hacimli çalışmalarından biri olan bu eserde astronomi, coğrafya ve kozmografya ile ilgili konular ayrıntılı biçimde incelenirken yedi iklim, dağlar, denizler,*

nehirler ve önemli şehirlerden de bahsedilir” (Fazlıoğlu, 2021:2). 1526’da yazılan bu kitap genel olarak astronomik ve coğrafi bilgilerden bahsetmektedir. “Bir toplama eseridir. Çağminî ve Kadızadenin astronomi kitaplarıyla o zaman pek moda olan Hayatü’l-Hayvan ve Acâ’ibü’l-Mahlûkat gibi Arapça eserlerin Türkçeye tercümesidir. Bu kitapla, matematik coğrafyada ilk adım atılmıştır. Tuhfetü’z-Zaman ve Harîdetü’l-Evanın ismi, bazı kütüphanelerde TUHFETÜ’L-MECALÎS olarak geçmektedir” (Türkay, 1999: 29).

1.3.3.5. Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn (1535)

Tam adı Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Han olan eser, aslında 16. yüzyılın ünlü matematikçilerinden Nasuhü’s-Silâhiyü’l-Matrakî’nin Kanûnî dönemine dair tarihinin 1533-1536 yılları arasındaki ilk İran seferini konu edinen bölümüdür. Bununla birlikte “Matrakçı Nasuh eserinde, Irâkeyn Seferi sırasında konaklayıp göçülen menzillerin resimlerini yapmak, bu resimlerin uygun yerlerine menzillerin adlarını yazmak suretiyle eserini gerçekten bir “menzîlnâme” haline getirmiştir” (Yurdaydın, 2021:1). Eserin adında geçen “iki Irak”tan birisi Irâk-ı Arab, diğeri Irâk-ı Acem’dir. Ancak bu ismin esere bizzat müellif tarafından verildiği şüphelidir. Çünkü eserin gerçek adının, içinde bulunan manzum ifadeler arasında (vr. 12b) Mecmû-ı Menâzil şeklinde geçtiği görülmekte, hatta aynı yerde kısaca Menâzil de denilmektedir.

1535 yılında yazılmış olan bu eser, Kanunî Süleyman’ın Irak seferine aittir. İstanbul’dan Tebriz’e ve Tebriz’den Irak’a kadar birçok şehirlerin, geçitlerin resimlerini, kuşbakışı krokilerini ihtiva etmektedir. “Özellikle Bağdat ve Diyarbakır’a ait resimler gerçeğe yakındır. Kitap, hakikaten bir sanat eseridir” (Türkay, 1999: 30).

Eser Irâkeyn Seferi’nin sebepleri ve ordunun hareketiyle başlamakta, Doğu Anadolu ve Tebriz’e kadar uzanan bölgede bulunan ve o sırada zaptedilmiş olan yerlerin adlarını topluca vermektedir. Müellif bundan sonra “ekâlîm-i seb’a” adıyla “yedi iklim bölgesi”nden ve bu bölgelerin her birinde bulunan beldelerden bahsetmekte, ardından Ebû Reyhân el-Bîrûnî’den naklen sözü edilen yedi iklim bölgesine giren ülke ve

beldelerin adlarını vermektedir. Daha sonra da sırasıyla ve bölge bölge başlıca menzilleri isim ve resimleriyle göstermektedir.

1.3.3.6. Kitâbü'l-Muhît (bşl. tar. 1554)

“Tam adı Kitâbü'l-Muhît fî ilmi'l-eflâk ve'l-ebhur olan eserini Seydi Ali Reis, Hindistan'da Gucerât'ın başşehri Ahmedâbâd'da iken 1554 yılında kaleme almış ve ülkeye dönüşünde Edirne'de bulunan Kanûnî Sultan Süleyman'a sunmuştur” (Turan, 2021:1). Pîrî Reisin yerine kapdanı derya tâyin edilerek, yıllarca Umman Denizinde, Hind Okyanusunda birçok deniz seferlerine ve Kıbrıs fethine iştirak etmiş ve Barbaros'un mahiyetinde çalışmıştır. “Kâtib-i Rumî” lâkabıyla anılır. Astronomiye vakıf bir denizcidir.

Eserleri içinde en önemlisi astronomi ve deniz coğrafyasına dair yazdığı Kitabü'l-Muhît'dir. *“Seydi Ali Reis, kitabının baş tarafında, “Kitap, ilmi deryanın cemi umuru garibesin ihata kılmağın ismi MUHÎT konuldu.” Der* (Türkay, 1999: 30). Bazı kaynaklardan eserin eski eserlerden toplama suretiyle oluşturulduğunu öğreniyoruz. Eserin dili sade ve açıktır. Muhit, *“Hind okyanusunun mükemmel bir monoğrafyasıdır”* (Türkay, 1999: 31). Güney Asya kıyıları hakkında bilgiler vermektedir.

Kitâbü'l-Muhît on bab ve elli fasla ayrılmıştır. Birinci bab yön tayini, gök daireleri, yıldızların uzaklıklarının ve yüksekliklerinin hesaplanması; ikinci bab takvim, güneş ve ay yılları; üçüncü ve dördüncü bablar pusula; beşinci bab denizcilikte önem taşıyan yıldızlar, altıncı bab Hint Okyanusu'ndaki başlıca limanlar ve adalar; yedinci bab astronomi bilgileri ve bazı limanlar arasındaki uzaklıklar; sekizinci bab rüzgârlar, özellikle muson rüzgârlarının çeşitli takvimlere göre başladığı tarihler; dokuzuncu bab izlenecek deniz yolları; onuncu bab tûfanlar, büyük fırtınalar ve bunlara karşı alınması gereken önlemler konularını işlemektedir (Turan, 2021: 1)

Muhitin Orijinal nüshası, Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kütüphanesinde bulunmaktadır. Nüshaları pek az olan bu eserin, deniz coğrafyası ve fizik coğrafya bakımından önemli bulunan bölümleri, 1834-1838 yılları arasında Baron Hammer

tarafından İngilizceye ve diğer bazı Avrupa ilim adamlarınca topografik coğrafyaya ve Hint Denizindeki adalara, takım adalarına ve Yeni dünyaya ait bölümleri, Alman ve İtalyan dillerine tercüme edilmiştir.

1.3.3.7. Mir'âtü'l-Memâlik (btr. tar. 1557)

Seydi Ali Reis'in bir diğer önemli eseri olan bu eser klasik dönemde seyahatname türünün önemli bir örneği sayılır. *“Hindistan dönüşünde Bağdat'ta arkadaşlarının ısrarı üzerine başladığı ve Rebûlevvel 964'te (Ocak 1557) İstanbul'da tamamladığı bu eserinde Seydi Ali Reis, Hint kaptanlığına tayininden itibaren edebî ve yarı hikâye tarzında başından geçenleri anlatmıştır (Ak, 2021: 3-4). Eserde yazarın uğradığı memleketler, tanıştığı hükümdarlar, gördüğü olaylar, ziyaret ettiği türbeler anlatılmıştır. XVI. yüzyıl ortalarında tamamlamaya başlamıştır. Gemileri getirirken Portekizlilerin saldırısına uğrayan, fırtınalar atlatan, gemilerin büyük bir kısmını bu saldırı ve fırtınada kaybeden Seydi Ali Reis geriye kalan altı kadar gemiyi Gucerat sahillerine kadar getirir. Yolculuğu sonrasını karadan devam ettiren Reis Sind, Afganistan, Maverâünnehir, Horasan, Azerbaycan ve İran güzergâhıyla Edirne'ye döner. Ve bu yolculukta başından geçenleri geçtiği yerlerin tabiat şartlarını ve iklim özelliklerini de ayrıntılı bir şekilde vererek hikâye etmiştir.*

Mir'âtü'l-memâlik, Necip Âsım'ın takdimiyle basılmıştır (İstanbul 1313). Mehmet Kiremit, Mir'âtü'l-memâlik'in tenkitli neşriyle metnini inceleyen bir doktora çalışması yapmış (Ankara 1990), bu eser daha sonra neşredilmiştir (Mir'âtü'l-Memâlik: İnceleme-Metin-İndeks, Ankara 1999). Ayrıca sadeleştirilmiş yayınları da vardır Eseri ayrıca H. Friedrich Diez Almanca'ya (1815), M. Morris kısmen Fransızca'ya (1826), Arminius Vámbéry İngilizce'ye (1899) ve Ş. Zumnunab Rusça'ya (1963) çevirmiştir.

1.3.3.8. Evzahü'l-Mesâlik İlâ Marifetü'l-Memâlik (1572)

“Sipâhizâde Mehmed'in önce Arapça olarak kaleme aldığı, ardından Türkçeye çevirdiği bu eser, XVI. yüzyıl Osmanlı coğrafyacılığının önemli kaynaklarından biridir” (Danış, 2017: 123). Eserini kaleme alırken coğrafya, edebiyat ve tarih alanında yazılmış

otuz altı farklı kaynaktan istifade etmiş ve eserinde kendi müşehadatına da yer vermiştir. Kâtip Çelebi ve F. Taeschner, Arapça aslının III. Murad’a sunulduğunu yazarlar. Eserin asıl adı “Evdahü’l-Mesalik ilâ Marifetü’l-Büldan ve’l-Memalik” dir. Sipâhizâde Mehmed, coğrafi eserlerin isimlendirilmesinde en çok kullanılan üç kavram olan mesâlik, memalik ve büldân isimlerinin üçünü de kendi te’lif ettiği eserde kullanmıştır. Kitap, mukaddimesinde arzın şeklinin kürevîliğinden, diğer fasıllarda denizler, göller, ırmaklar, dağlar ve şehirlerden bahsetmektedir. Eserin te’lif tarihi için bugüne kadar H. 980/M. 1572 tarihi esas olarak kabul edilmiştir.⁶

1.3.3.9. Târîh-i Hind-i Garbî (1583)

Bu eser, 1583 tarihinde kaleme alınmış ve III. Murad’a takdim edilmiştir. III. Murad’a sunduğu bu eserin hatimesinde hâtimesinde (müellif nüshası, Beyazıt Devlet Ktp., No. 4969) “kendini “sâlik-i râh-ı Mes’ûdî Emîr Mehmed b. Emîr Hasan es-Suûdî” olarak tanıtmakta, kitabın telif ve tertibi için çok emek harcadığını belirtmektedir (İzgi, 2021: 1). Türkay (1999: 33) ise kitabın yazarının kesin olarak bilinmediğini belirtmekle birlikte, Türk bibliyografyalarına göre, kitabı yazarının Emir Mehmet bin Emir Hasanü’s-Suûdî olduğunu belirtmektedir. Buna karşılık M. Fuad Köprülü müellifin adını tereddütsüz olarak Mehmed Suûdî Efendi şeklinde vermiştir. Eser çeşitli isimlerle anılmaktadır: Târîh-i Hind-i Garbî, Kitâb-ı İklim-i Cedid, Ahval-i Âlem-i Cedid, Tarih-i Yenidünya, Hadis-i Nev ve Kutri-i Nev. F. Taeschner, makalesinde Târîh-i Hind-i Garbî’nin, Avrupalıların Amerika kıtasındaki yeni keşiflerinden Osmanlıları haberdar etmek amacıyla Frenkçeden tercüme edildiğini yazmaktadır.

⁶ Bursalı Mehmed Tahir eserin hitamı olan 980 tarihinde Sultan III. Murad’a takdim edildiğini belirtmiştir. Mehmed Tahir, age., s. 199. Nev’izâde Atâî de aynı yıla işaret etmiştir: Evzahu’l-mesâlik ilâ ma’rifeti’l-büldân ve’l-memâlik ismi ile mevsûf kitâbı vardır. Târîh-i itmâmin bugüne yazmış. (Kâl el-müellif el-fakîr Mehmet eş-şehîr Sipâhizâde el-Burûsevi ferağ min te’lif fî yevmi’s-sâlis aşere min şehr-i Recep sene semânîn ve tis’a mi’e hamdallâhu teala). Bkz. Atâî, age., s. 310. Bu iki kayda istinaden günümüzde de eserin ilk te’lif yılı 980 olarak değerlendirilmektedir.

I. ve II. bablarda, kozmoğrafya ve eski coğrafya bilgileri vardır. III. babda ise, Amerika'nın keşfinden bahsedilmekte, keşfin tarihine dair oldukça doğru bilgi verilmektedir. Kıtanın hayvanat ve bitkilerinden bahsedilirken, mitolojik bilgiler de karıştırılmıştır. 1732 yılında, Fransızcaya tercüme edilen bu eser, 18. asırda İbrahim Müte-ferrika tarafından, yazar adı zikrolunmadan resimli bir şekilde basılmıştır. Târîh-i Hind-i Garbî, bizde ilk defa basılan resimli coğrafya kitabıdır (Türkay, 1999: 34).

1.3.3.10. Kūnhū'l-Ahbâr (bşl. tar. 1592)

Aslında bir tarih kitabı olup tarihçi Âlî tarafından kaleme alınmıştır. Kitap içindeki verilerle müellifin diğer eserlerinden çıkarılan bilgilere göre Kūnhū'l-ahbâr'ın yazımına muhtemelen 1592 yılı kışında başlanmıştır. “*Eski coğrafyacılar tarzında kısa ve toplu bir surette yöresel coğrafya denemesini bu eserde görmek mümkündür*” (Türkay, 1999: 36). Müellif, eser üzerinde sekiz (bir başka yerde on) yıl çalıştığını ve sürekli değişiklikler yaparak ilâveler (ta'likât) yazdığını söylemektedir. Eserin tamamına ayrıntılı bir coğrafya lügati ilâve olunmuştur. Eserin yazma nüshası yaklaşık 1000 sayfa ve dört bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölüm yaratılıştan Hz. Muhammed'e kadar olan tarihe, ikinci bölüm Emevî ve Abbâsîler dönemine, üçüncü bölüm Türk ve Moğol hanedanlarının tarihine, dördüncü bölüm Osmanlı tarihine ayrılmıştır. İlk bölümde ayrıca coğrafya ve etnolojiyle ilgili konular, eserin sonunda da biyografiler ihtiva eden ilâve bir kısım düşünülmüş, ancak eserin mukaddimesinde belirtilen bu planlama tam olarak gerçekleşmemiştir. Bunun yerine bölümlerin muhtevası şu şekildedir: Birinci bölüm Hz. Âdem'den Hz. Yûsuf'a kadar olan peygamberler ve hânedanlar tarihini; ikinci bölüm Hz. Îsâ ve Hz. Muhammed'e kadar olan peygamberler tarihini, ilk sahâbîlerin ve I. (VII.) yüzyılın önemli şahsiyetlerinin biyografilerini, on iki imamın hayatını, İran ve Ptoleme hânedanları tarihini; üçüncü bölüm Emevî ve Abbâsîler dahil pek çok müslüman hânedanın tarihini; dördüncü bölüm başlangıçtan 1005 (1596) Eğri seferine kadar olan Osmanlı tarihini içine alır. Bu son bölümde ayrıca devlet

adamları, âlim ve şairlere ait uzun biyografiler, Osmanlılar'ın aslı, etnolojileri ve idarecilerinin durumuyla ilgili müstakil kısımlar da bulunmaktadır (Schmidt, 2021: 1).

“Künhü'l-ahbâr Osmanlı tarih yazıcılığında son derece önemli bir mevki işgal eder. Eserin zaman içerisinde gördüğü kabul ve hissettirdiği ağırlık, sayıları yüzlerle ifade edilen yazma nüshalarının mevcudiyetinden de anlaşılmaktadır. Muhtemelen henüz ortaya çıkmamış pek çok nüshası da bulunmaktadır” (Schmidt, 2021:1).

1.3.3.11. Menâzirü'l-Avâlim (1597)

“Bu eser, 16. yüzyılın son senelerinde, 1597 de III. Mehmed devrinde yazılmıştır. Yazar, El'âşık diye tanınmış olan “Mehmed bin Ömer bin Bayezid'dir” (Türkay, 1999: 34). Kaynaklarda Trabzonlu olan Aşık Mehmed'in yirmi beş yıl süren gezisinde başta Karadeniz kıyıları olmak üzere; Hazar Denizi, Kırım, Macaristan, Yanık, Şam ve Kahire'nin de içinde bulunduğu geniş bir coğrafyada seyahat ettiği ve Şam'a gelerek seyahatnamesini bir senede yazdığı belirtilir. Eserde Trabzon ve Doğu Karadeniz Bölgesi ile ilgili ayrıntılı bilgiler aktarmaktadır.

Bir giriş, iki bölüm ve bir sonuç kısmından meydana gelen eserin giriş kısmında Allah'ın varlığının delillerinden; birinci bölümde kâinatın yaratılışından, göklerden, yıldızlardan, cennet ve cehennemden; ikinci bölümde yeryüzünden; sonuç kısmında ise dünyanın ömründen ve kıyametten bahsedilir. Eserin asıl önemli kısmı ikinci bölümüdür. Müellif burada on sekiz fasıl halinde yeryüzünden, bilhassa denizlerden, adalardan, bataklıklardan, göllerden, nehirlerden, dağlardan ve bazı şehirlerden bahseder; daha sonra tabii ilimler, madenler, hayvanlar ve insanlar hakkında bilgiler verir (Miroğlu, 2021: 1).

Menâzirü'l-Avâlim, 16. asrın genel coğrafyaya ait önemli eserlerden biri sayılır. *“Osmanlı memleketleri hakkında yazarın gerek kendi görgülerini ve gerekse başkalarının rivayetlerine dayanan bilgileri içerdiğinden çok kıymetli bir kitaptır. Zamanında şöhret kazanan ve Osmanlılarda şark-kârî coğrafyanın son örneği olan bu eser, Şam'da ikmâl edilmiştir”* (Türkay, 1999: 34).

Bu kitap hem kozmoğrafya hem de coğrafyaya ait gerek Ortaçağ gerekse yazarın kişisel tespitleri ilâve edilerek kaleme alınmıştır. Menâzirü'l-Avâlim, eski klâsik Yunan ve İslâm coğrafyasının en son temsilcisi olup, onda hiçbir şekilde batı tesiri görülmez. Tertip ve tasvir itibariyle, tamamen Ortaçağ düşüncesini aksettirir. Bütün Ortaçağ coğrafyacıları gibi, Mehmed Âşık da Batlamyos'un tesiri altında kalmış ve bu suretle, doğuda Orta zaman coğrafyacılarının sonuncusu olmuştur (Türkay, 1999: 35).

Menâzirü'l-avâlim, Kâtib Çelebi'nin de faydalandığı başlıca kaynaklardan biridir. Fr. Taeschner'e göre Kâtib Çelebi'yi Cihannümâ'yı yazmaya sevk eden etkenlerden biri Menâzirü'l-avâlim'dir. Bu eser, yine XVII. yüzyıl coğrafyacılarından Ebû Bekir b. Behrâm tarafından da kaynak olarak kullanılmıştır.

1.3.4. XVII. YÜZYIL

Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyıl, ilim ve fikir âleminde bir gerileme ve aşağılama devri olarak kabul görmektedir. Bu yüzyılda müspet ve aklî ilimler ikinci plânda kalmış, medreselerde tedrisat, daha ziyade dinî konular ön plana çıkmıştır. Ancak 16. asırda gelişme gösteren coğrafya 17. yüzyılda da devam etmiş ve zirveye ulaşmıştır. *“Mekân bilgisi, Kâtib Çelebi, Evliya Çelebi ve Behram Dimaşkî gibi coğrafyacılarla dikkate değer bir hamle yapmış ve bu mühim şahsiyetler, umumî ve mevziî coğrafyaya ait çok kıymetli eserler vücuda getirerek, Osmanlı Türkiye'sinde coğrafya ilmine karşı büyük bir ilgi uyandırmışlardır”* (Türkay, 1999: 43).

17. asrın ilk yansında Kâtib Çelebi ile birlikte coğrafya farklı bir boyut ve önem kazanmıştır. *“Bu devirde, Fransa'dan Türkiye'ye gelerek İslâmlığı kabul eden Şeyh Mehmed Ihlâsî adında coğrafyaya vakıf bir zat, bizde mekân bilgisinin bir dereceye kadar modernleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Kâtib Çelebiye “Atlas Minor” tercümesiyle Cihannüma'yı meydana getirmesinde büyük yardımlarda bulunmuştur”* (Türkay, 1999: 44). Osmanlı Türkiye'sinde, coğrafyada Avrupa'nın tesiri, 17. yüzyılın ortalarında başlamıştır. Bu yüzyılda *“Avrupa'da basılan eserlerin tercümeleri ile modern anlamda sistematik coğrafya ve kartografya bilimine kapı aralayacak çalışmalar vücuda*

getirilmiştir” (Üstüner, 2019: 42). Bunda Katip Çelebi’nin payının büyük olduğunu belirtmek gerekir.

Osmanlı Devleti’nde eser tercüme geleneği coğrafya alanında Avrupa’dan tercümelerle başka bir boyut kazanmış olsa da ilk dönemlerden süregelen Doğu eserlerinin tercümesi geleneği XVII. yüzyılda da devam etmiştir. Bunlardan Acâyibü’l-Mahlûkât tercümeleri ön plana çıkmıştır. Klasik İslam kozmografya-coğrafya anlayışının örneklerinden olarak çoğu nüshasında hayal âlemini tasvir eden minyatürlerle bezenmiştir. Hüseyin b. Mehmed b. Mustafa tarafından 1109/1697’de Mir’ât-ı Acâyibü’l-Mahlûkât ve Keşf-i Garâyibü’l-Mevcûdât adıyla tamamlanan çalışmasının Kazvinî’nin eserinin tam tercümesi olduğu bilinmektedir.

1.3.4.1. Keşfü’z-Zunûn (bşl. tar. 1633)

“*Keşfü’z-zunûn ‘an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn, Kâtib Çelebi’nin yirmi yılda hazırladığı büyük bibliyografik eseridir (nşr. Şerefettin Yaltkaya – Kilisli Muallim Rifat, I-II, İstanbul 1360-1362/1941-1943)*” (Gökyay, 2021: 5). Eser, özellikle alfabetik bibliyografya usulüne göre müelliflerin ölüm ve eserlerin telif tarihlerini vermekle birlikte eserlerin başlangıç cümlelerini, kitapların babları ve fasılları hakkında da bilgi verir. Bu yönüyle büyük ve meşhur bir bibliyografya kitabıdır. 300 kadar ilim ve fen şubesine ait 1450 adet kitabın alfabetik sırayla incelenmesini ihtiva etmektedir. Ansiklopedi mahiyetinde olan eserin dili Arapçadır. Kitapta yer alan bilgiler geniş ölçüde Arapça literatürle ilgili olmakla birlikte aralarında Farsça ve Türkçe çalışmalar hakkında olanlar da vardır. “*Keşfü’z-zunûn’un telifi yirmi yılda gerçekleşmiş, Kâtib Çelebi bu zaman zarfında eserini, Halep sahaflarında başladığı (1043/1633) araştırma ve incelemelerini çeşitli şehirlerin sahaf ve kütüphanelerinde sürdürerek tamamlamıştır*” (Kutluer, 2021: 1).

Keşfü’z-zunûn’da 15.000’e yakın kitap ve risâle, 10.000 kadar da müellif adı geçmekte, 300’ü aşkın ilim dalı hakkında bilgi verilmektedir. Eser, malzemesinin birbirinden çok farklı sahalara ait olması ve başvuru kaynaklardaki eksiklik ve hataların aynen aktarılması yüzünden bazı aksaklıklar

içerse de bunlar hacminin büyüklüğü ve kapsamı karşısında önemsiz kalmaktadır (Kutluer, 2021: 1).

1.3.4.2. Cihannümâ (1645 / 53 ~ 1648)

“Osmanlı ülkelerinin ilk sistematik coğrafya kitabı olma özelliği taşıyan Cihannümâ, değişik ilim sahalarına ilgi duymuş olan Kâtip Çelebi’nin en önemli eserleri arasında yer alır” (Gökyay, 2021:1). Cihannümâ, Kâtip Çelebi’nin kendisinin verdiği bilgiye göre ve eldeki mevcut nüshalardan da anlaşıldığı üzere iki defa yazılmıştır. *“Kâtip Çelebi, 1055/1645'te Girid seferi dolayısıyla deniz ve kara haritalarıyla meşgul olmaya başlamış,⁷ daha sonra da Arapça, Farsça ve Türkçe coğrafya kitaplarından yararlanarak Cihannümâ'yı yazmaya başlamıştır. Cihannümâ'nın bu ilk şeklinin 1645-1653 arasında bir zamanda yazıldığı anlaşılmaktadır”⁸* (Koyunoğlu, 2007: 149).

Çelebi, Cihannümâ'yı telif sebebini Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış coğrafya kitaplarının yetersiz olması, buna karşılık Batı'da bu ilme büyük önem verilmesi şeklinde açıklar. Bu amaçla da coğrafya alanında çeşitli kitaplardan faydalanarak İslâm coğrafyacılarının eksiklerini telâfi etmeyi ve coğrafya ilminin kendi zamanındaki durumunu ortaya koymayı düşünür.

⁷ Katip Çelebi, Mizânülhak, (açıklamalarla sadeleştiren: Mustafa Kara), s. 172.

⁸ Gökyay, birinci Cihannüma'ya 1058/1648 yılında başladığını yazmakta ("Cihannüma", DİA, VII, 541), fakat bilginin kaynağını belirtmemektedir; Sarıcaoğlu da aynı tarihi vererek Mizanülhak s.134'ü kaynak göstermektedir (Sarıcaoğlu, adı geçen makale, s. 122) fakat Mizanülhak'ta bu bilgiye rastlayamadık. Hamit Sadi SELEN, Atlas Minor'un yazımına 1650'de başladığını belirterek, birinci Cihannümâ'nın 1645-1650 arasında yazıldığını belirtmektedir (SELEN , "Cihannümâ", Katip Çelebi Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1985, 2. Baskı, Selen, s. 125). Fakat Atlas Minor'e başlama tarihinde bir yanlışlık olduğunu düşünüyoruz; çünkü, matbu Cihannümâ'da bu tarih Hicri 1064 yılı Muharrem ayının ortaları (1653 yılı Aralık Ayı başları) olarak verilmektedir. Ya tarih hesaplamasında bir yanlışlık, ya da Selen'in elindeki nüsha ile Matbu nüsha arasında bir farklılık olmalıdır.

(...) 1648’de hazırlanmaya başlanan ilk telif, bir kısım Avrupa ülkeleri hakkında kaynak bulunamadığı gerekçesiyle bitirilememiştir. Eserin bu ilk telifinde eski filozofların “anâsır-ı erbaa” (hava, ateş, su ve toprak) tertibi esas alınmış ve bu bölümlerde bütün coğrafya bilgilerinin ortaya konulması planlanmıştı. Ancak müellif sadece sulardan bahseden üçüncü bölümü tam olarak yazabilmiş, burada Ortaçağ coğrafyacılarınca da bilinen deniz, nehir ve gölleri anlatmıştır. Dördüncü bölüm yeryüzüne ayrılmıştır. (...) bu bölümde sadece girişle dünyanın ölçüsü, Batlamyus’un “yedi iklim”i ile Ortaçağ coğrafyacılarının “yirmi altı iklim”i (ekālîm-i örfiyye) ve “memleket” tasvirlerinin bir kısmı yer almaktadır (Gökyay, 2021: 1).

Cihannümâ’nın ikinci telifi ilkinden esaslı şekilde ayrı olduğu gibi doğrudan doğruya başka eserlere de bağlı değildir. Fizikî coğrafyaya ait oldukça ayrıntılı bir girişten ve Kristof Kolomb ile Macellan’ın ünlü keşif seyahatlerinin söz konusu edildiği genel bir bölümden sonra Kâtib Çelebi Batı kaynaklarını kullanarak eserine doğuda Japonya ve Asya’nın tasvirî coğrafyası ile başlamaktadır. Batı’ya ve İslâm dünyasına doğru ilerledikçe kitâbî kaynaklar dışında kendisi tarafından çeşitli yollarla toplanmış bilgiler ağırlık kazanmakta, Doğu ve Batı kaynakları ikinci plana düşmektedir. Müellif ele aldığı ülkelerin durumunu, idarî bölümlerini, saltanat şekillerini, siyasî yapılarını, halkın ahlâk ve âdetlerini, binalarını, su, hava, nehirler, dağlar ve bitkilerini, yetiştirilen ürünleri ayrıntılı şekilde anlatmıştır (Gökyay, 2021:2).

Cihannümâ, İbrâhim Müteferrika’nın bastığı eserlerin on birincisi olarak 10 Muharrem 1145’te (3 Temmuz 1732) Müteferrika Matbaası’nda basılmıştır. Tam olmamakla birlikte çeşitli Batı dillerine çevrilmiş, ayrıca muhtasarlara ve ilâveleri de yapılmıştır. “*Cihannüma, hem bu seyahat notların-dan, hem de araştırmalarından faydalanarak ve haritalar da ekleyerek Kâtip Çelebi’nin yazdığı mükemmel bir coğrafya kitabıdır*” (Türkay, 1999: 47). Asya kısmı İbrahim Müteferrika tarafından basılmıştır. Cihannüma’nın basılı nüshası gerek doğu gerek batı yazarlarına pek çok faydalar sağlamış, 17. ve 19. asırlarda Lâtinceye Fransızcaya ve Almancaya tercüme olunmuştur.

Bu büyük eserin bir parçası olan Rumeli ve Bosna coğrafyası, basılamadığından, yalnız yazma nüshası vardır. Ayrıca 422. sayfadan itibaren eserin sonuna kadar mevcut bilgiler, Dimaşkî'nin Cihannümâ zeylinden bazen seçilerek ve kısaltılarak, fakat genel olarak bütünüyle yapılan nakillere dayanmaktadır.

IV. Mehmed'e sunulan ilk ve orijinal nüsha, maalesef elde mevcut değildir. Kütüphanelerimizde bulunan eserin yazmaları hakkında en toplu araştırmayı F. Taeschner yapmıştır. Cihannümâ'nın en mühim yazması Viyana Kütüphanesindedir.

Coğrafya alanında Doğu anlayışından Batı anlayışına geçişte önemli bir yere sahip olan Cihannümâ'nın gerek aslı ve matbu nüshası gerekse Batı dillerine çevirileri birçok Batılı seyyaha, özellikle XIX. yüzyılın ilk yarısında coğrafi yerlerin tesbit ve tanınmasında önemli rol oynamıştır. Kendinden sonra gelen coğrafi eserlerin ve seyahatnamelerin yazılmasında önemli kaynak vazifesi görmüş ve bu sahada önemli eserlerin yazılmasına yol açmıştır.

1.3.4.3. Levâmi'u'n-Nûr fî Zulmet-i Atlas Minor (bşl. tar. 1654)

Kâtip Çelebi'nin Cihannüma'dan sonra ikinci önemli coğrafi eseri budur. “G. Mercator – J. Hondius'un Atlas Minor'unu (Arnheim 1611) elde edip bunu yeni tanıştığı Fransız mühtedisi Şeyh Mehmed İhlâsî'ye tercüme ettirmeye başladı (1654)” (Gökyay, 2021:1). Merkator'un Atlas Minor'unun Türkçeye tercümesinden ibaret olan bu kitap, dört kıtadan bahsetmektedir. “Fakat kitap kuru bir çeviri olmayıp açıklamalı ve tenkitli bir tercümedir. Kâtib Çelebi'nin asıl amacı ise Cihannümâ'sının Avrupa kısmı için kaynak elde etmektir. Eserde Kuzey kutbundan başlayarak nehirler, dağlar, şehirleriyle birlikte Avrupa ülkeleri birer birer ele alınmaktadır” (Gökyay, 2021:4-5). “Kitabın aslında, ilk yaprağındaki bir frontispice' deki (kapak resmi) sembolik Avrupa, Asya, Afrika ve Amerika timsalleri açıklandıktan sonra, metnin çevirisi başlar. Bu dört kıta hakkında kısa kısa genel bilgi verildiği gibi, bunların bir de yazısız haritası ilave olunmuştur” (Adıvar, 1982:148). Eser genellikle Kuzey Kutbu ve Avrupa Ülkeler coğrafyasını anlatmaktadır.

Avrupa hakkındaki bilgiler çok ayrıntılıdır. Asya, Afrika ve Amerika kısmı o kadar detaylı değildir. Kâtip Çelebi, eserin bazı yerlerini kısaltmıştır. Gerek Atlas Minor'un gerekse diğer Latince kitapların tercümesinde Şeyh Mehmed İhlâs Efendinin büyük yardımını görmüştür. Hattâ Hacı Kalfa'nın coğrafyada hocası olan bu zat, eseri dikte etmiş, o da yazmıştır. Aslında Lâtince olan ve Merkator'ın Atlas Mayor'unun kısaltılmış bir nüshasından ibaret bulunan Atlas Minora, Abraham Orteliyüs'ün eserinden almak suretiyle o zamana kadar coğrafya yazarların ve harita yapanların mükemmel bir bibliyografyasını ilâve etmiştir (Türkay, 1999: 49).

Adnan Adıvar (1982:148), Üniversite kütüphanesi, T. 2350'de incelediği bu nüsha hakkında *“pek iyi yazıldığını ve Latince adlar, mümkün olduğu kadar, doğru okunabilmek için hareketlendiğini ve hatta, Latin alfabesi sırasıyla, harf başları yerine Latin harfleri le yazıldığını”* söyler.

1.3.4.4. Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l Bihâr (btr. tar. 1657)

1645'te başlayan ve yıllarca süren Girit seferi üzerine kaleme alınan bu eserde 1656 yılına kadar gelen Osmanlı deniz savaşları anlatılmıştır. Kâtip Çelebi'nin bu telif eseri, tarihî ve coğrafi bilgileri içinde barındırır. Büyük deniz muharebeleri tarihi, Venedik, Arnavutluk ve diğer Avrupa kıyıları ve Adriyatik Denizi hakkında coğrafi bilgi vardır. 1645'de başlayan Girit seferinin hala sonuçlanamaması yüzünden halkın kızgınlığını gidermek üzere deniz seferlerini anlatan ve muhtemelen sipariş edilmiş olan bu eseri kaleme almıştır. *“Eserin Ocak-Şubat 1657'de tamamlandığı tespit edilmiştir. Nitekim bu tarihten sonraki aylarda bazı başarıların gerçekleştiği anlaşıyor. Tuhfetü'l-kibar'ın kısa sürede tamamlanıp padişaha takdim edilmesi, esere verilen önemi belirtmektedir. Esere şeyhülislam ve kazaskerler ile birlikte devrin bazı ulemasının takriz yazmaları da bunu teyid etmektedir”* (Bostan, 2008:244). İngilizce ve Fransızcaya çevrilen eser, 1727'de İbrahim Müteferrika tarafından basılmıştır. İkinci defa İstanbul'da neşredilen (1329) Tuhfetü'l-kibâr, Orhan Şaik Gökyay tarafından sadeleştirilip notlar ilâve edilerek yayımlanmıştır (İstanbul 1973, 1980).

1.3.4.5. Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi (bşl. tar. 1630 ~ btr. tar. 1682)

“Evliya Çelebi, “SEYAHATNAME” yahut “TARÎH-İ SEYYAH” adıyla bilinen 10 ciltlik muazzam bir eser yazmıştır. Seyahatname, 41 yıllık bir seyahatin notlarıdır. Yazar, eserini yazmaya 1630 senesinde başlamış, (...), 1682 de tamamlamıştır” (Türkay, 1999: 52). “Seyahatnâme, Osmanlı dünyasının geniş bir coğrafya panoraması ile yerleşim yapısını tarihî perspektiften verir ve yazarın seyahatle geçen hayatını içerir” (Tezcan, 2021: 1). Kaynaklardan edinilen bilgilere göre Evliyâ Çelebi, eserini hayatının son yıllarını geçirdiği Mısır’da yazmış, eser 1742’de Mısır’dan İstanbul’a Hacı Beşir Ağa’ya gönderilmiş ve onun tarafından çoğaltılmıştır. “Seyahatnamesini bir nevi hatırat şeklinde düzenleyen Evliyâ Çelebi’nin kimliği hakkında kaynaklarda ve resmi kayıtlarda bilgi yoktur. Bununla birlikte kendi eserinde yer alan bilgiler dışında onun varlığının izlerini gösteren iki belge ile dört duvar yazısı tesbit edilmiştir ” (Tezcan: 1). Evliyâ Çelebi’nin yaşadığı yıllarda 6 Osmanlı padişahı görev yapmıştır: Ahmed I., Mustafa I., Osman II., Murat IV., İbrahim I., Mehmed IV.. Evliyâ’nın ilk gençlik yılları İstanbul’da IV. Murat himayesinde geçmiş ve Osmanlı sarayında dört yıl kadar yaşamıştır.

Seyahatname’nin yazımında bibliyoğrafyaya dayanan kısımlar nispeten az olmakla birlikte, XVII. yüzyıldaki geniş Osmanlı coğrafyasının tarihini, insanların gelenek, görenek, folklor, sanat ve zanaatını bütün yönleriyle aktarmaktadır. Evliyâ Çelebi gözlemlerine kendi görüşlerini ekleyerek, o günün divan edebiyatı geleneğinin dışında, günlük hayatı anlatırken günlük yaşamın dilini kullanarak anlatır. Masallara, halk arasındaki rivayetlere ve hurafelere de yer verir. Bununla birlikte, içerisinde efsane metinlerin yanı sıra Karagöz, ortaoyunu, meddahlık geleneğiyle ilgili bilgiler ve Türk adları mevcuttur.

Seyahatname’nin birinci cildinde Evliya Çelebi, İstanbul’un tarihini, çeşitli dönemlerdeki siyasi durumunu, yetiştirdiği büyük devlet adamlarını, bilginleri ve sanatçıları, esnaf gruplarını, tarihî ve mimarî yapılarını anlatır. İkinci ciltte Mudanya, Bursa, Trabzon, Gürcistan hakkında bilgi verir. Üçüncü ciltte Üsküdar-Şam güzergâhında bulunan kasaba ve köyleri, dördüncü ciltte İstanbul’dan Van’a kadar olan yolculuğu, beşinci ciltte Tokat, Lehistan, Sarıkamış, Çanakkale, Belgrad, Venedik ve Üsküp

taraflarına yaptığı gezileri, altıncı ciltte Macaristan ve Almanya'dan, yedi ve sekizinci ciltlerde Avusturya, Kırım ve Kafkasya dolaylarından söz eder. Dokuzuncu ciltte İstanbul ile Mekke-Medine arasındaki yolculuğu onuncu ve sonuncu ciltte ise tamamen Mısır ve civarıyla ilgili izlenimlerine ayırmıştır.

“*Seyahatnâme, Osmanlı Devleti'nin âdetâ fizikî yapısının yazıya dökülmüş bir maketini ortaya koymak için kaleme alınmış bir eserdir. Bu sebeple seyyah yüzlerce şehir ve kasaba, binlerce köy gezmiştir*” (Tezcan:1).

1.3.4.6. Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîr-i Atlas Mayor (bşl. tar. 1675 ~ btr. tar. 1685)

1.4. NUSRETÜ'L-İSLÂM VE'S-SÜRÛR FÎ TAHRÎR-İ ATLAS MAYOR

Üzerinde çalıştığımız Ebubekir bin Behram'ın bu eseri 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ihtivâ ettiği coğrafya hakkında açıklayıcı önemli bilgiler içermektedir. Coğrafya sahasında Kâtip Çelebi'nin Cihannümâ'sı ile ilk defa başlayan Avrupa tesiri Atlas Mayor tercümesiyle devam etmiştir. Eser Coğrafyâ-yı Umûmî, Tercüme-i Coğrafyâ-yı Kebîr, Coğrafyâ-yı Kebîr, Tercüme-i Atlas Mayor ve Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tercümeti Atlas Mayor gibi değişik isimlerle bilinmektedir. Ancak yazarın eserine verdiği isim başlıkta belirtilen şekildedir. Eserin yazarı, Ebubekir bin Behram Dimaşkî'dir. (v.1691) Bu eser, Mercator Atlası'nın zaman içerisinde ikmal edilmiş hali olarak da ifade edilebilecek olan 11 ciltlik Latince baba oğul Wilhelm ve Joan Blaeu'nun 1662'de basılan ve *Atlas maior sive cosmographia Blaviana qua solum salum Coelum accuratissime describuntur*⁹ adını taşıyan dünya coğrafyasının tercümesidir. Fakat Tercüme-i Atlas Mayor, doğrudan doğruya bir tercüme eseri değildir. Zira müellif kitaba kendi fikir ve görüşlerini de katmıştır. “Eserin başlığında “tercüme” kelimesi yerine “tahrir” kelimesinin kullanılması, kitabın serbest bir tercüme olduğunu ve el-Dimaşkî'nin gözlem ve düşüncelerinin de metinde yer aldığını göstermektedir” (İhsanoğlu, 1992: 739). Eserin olduğu gibi çevrilmediği aslıyla karşılaştırıldığında anlaşılmaktadır. *Kitabın Latince aslının biri tarafından okunup Ebubekir Efendi'ye anlatıldığı ve onun da bu bilgileri yazıya döktüğü muhtemeldir. Eserde Osmanlı ve Arabistan coğrafyası yazılırken Doğu kaynakları kullanılmış ayrıca bu kısım daha sonra İbrahim Müteferrika tarafından basılan Cihannümâ'ya eklenmiştir* (Adıvar, 1970: 138).

Hollanda elçisi Justinus Coljer, 1668'de Edirne'de bulunan IV. Mehmed'e bu eseri takdim ettiğinde tercümesiyle önce Dîvân-ı Hümâyûn tercümanlarından hekim A. Mavrocordato görevlendirilmiş ve kendisine yardımcı olarak Sakızlı bir Fransız Cizviti tayin edilmiştir. Ancak bu görevin yerine getirilememesi üzerine daha sonra Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın teklifi ve IV. Mehmed'in fermanı

⁹ Eser Ortelius ve Mercator Atlası'nın 1634 edisyonundan sonra genişletilerek William ve Joan Blaeu tarafından 1662 yılında 11 cilt olarak Latince yayımlanmıştır.

ile tercüme işi Mayıs 1675'te Ebû Bekir'e verilmişti¹⁰. Tercümesini 1685'te bitirerek altı cilt halinde saraya teslim eden müellifin “tahrir” olarak belirttiği, eserde tercümenin dışına çıkılan konular mevcut olup bunlar genellikle İslâm memleketlerine ve özellikle Osmanlı ülkelerine aittir (Sarıcaoğlu, 2021: 1-2).

Hangi nüshanın kullanıldığı veya eserin Latincesinin basıldığı tarihe dair net bir kayıt görülmeyen tercüme 1675 (h. 1086) yılında başlanmış ve yaklaşık on yıl içerisinde tamamlanmıştır. Padişaha sunulmak üzere kaleme alınan müellif nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdat bölümü 325-333 numaralarda kayıtlıdır. Burada kaydedilen 9 ciltlik tercümede 5 ve 6. ciltlerin eksik olması söz konusudur. Bazı konuların özetlendiği, atlandığı veya esere ilavelerde bulunulduğu ihtimali ortaya çıkmaktadır. Çalışmada, önemli görülen harita plan ve astronomik çizimler tercümeye dâhil edilmiştir (Üstüner, 2019: 44).

Türkay (1999: 54), İstanbul kütüphanelerinin çoğunda bulunan bu eserin en mükemmel tercüme nüshasının, Topkapı Sarayı Müzesinde, Bağdat Köşkü Kütüphanesinde, 325-333 numaralarda kayıtlı 9 ciltlik nüsha olduğunu söyler. Ve bu nüshada bulunan haritaları bizzat saydığını ve tam 252 adet harita bulunduğunu belirtir. “*Bu nüshanın başlıkları, cetvelleri ve haritaları pek süslüdür*” (Adıvar, 1991: 156)

Tercümenin ilk cildi genel astronomik konular ve Yerküre hakkında bilgilerle başlamakta, Kuzey Kutup daireleri ve kıtalar ile devam etmektedir. İkinci cilt İsveç, Polonya, Rusya coğrafyalarına, üçüncü cilt, kitapta yazıldığı haliyle, Nemçe yani Cermanya'ya, dördüncü cilt Felemenk Ülkesi'ne, beşinci cilt Fransa'ya altıncı cilt Afrika ve Asya kıtası coğrafyalarına tahsis edilmiştir.

¹⁰ Burada Coğrafyacı Ebubekir Efendi'yle ilgili tespit edilen ilk arşiv belgesine işaret edilebilir. Ebubekir'in 1089 (1678)'de tercüme ettiği coğrafya (Atlas Mayor) kitabının bazı ciltlerinin yazılması işinde, tahrirde kullanılan altın varanın Hazine-i Amire'den verilmesi emredilmiştir. Ferman ve Muhasebe-i Evvel'den kendisine verilen tezkire gereğince 8400 akçe ödenmiştir. Belirtilen meblağ, üç cildin her biri 2400 akçeden 7200akçedir. (Başbakanlık Osmanlı arşivi, Ali Emiri, IV. Mehmed, No. 8560), Sarıcaoğlu, age., s. 75.

Anadolu coğrafyası ve şehirleri de yine altıncı ciltte konu edilmiştir. Yedinci ciltte İtalya, sekizinci ciltte Uzakdoğu, Çin-Japonya, son ciltte ise Yeni Dünya yani Amerika ile konuya girilmiştir (Üstüner, 2019: 45).

Türkay (1999: 54-55), bu eserin ilim tarihimiz bakımından önemli olduğunu bunun sebebinin ise “Kopernik sisteminden ilk defa olarak kısaca bahsetmiş bir eser olması” ndan kaynaklandığını ve “yazarın, kâinatın merkezinin güneş olduğunu ve dünyanın güneş etrafında döndüğünü kabul eden bir sistemin mevcut bulunduğunu” eserinde zikrettiğini söyler. Bu sebeple Adnan Adıvar (s.155), “Osmanlı bilim literatüründe modern astronomiden bahseden ikinci eser” olduğunu söyler.

Eserin “müellif müsveddelerinin beş cildi Kahire’de Hidîviyye Ktp., No. 8890’da ve saraya takdim için hazırlanmış olan iki cilt eksiğiyle mevcut dokuz ciltlik takımı TSMK, Bağdat Köşkü, No. 325-333’tedir. Muhtelif nüshaları arasında dört ciltlik takımı da bulunmaktadır” (Sarıcaoğlu, 2021: 1-2). Bu çalışmada ise Nuruosmaniye Kütüphanesindeki 2959 numaralı nüshası incelenmiştir. Ayrıca “Ebûbekir Efendi’nin daha sonra eserini farklı yorum ve ilavelerle İhtisar-ı Atlas Mayor olarak yine hatırı sayılır hacimde özetlemiş olduğu çeşitli nüshalar da görülmektedir” (Sarıcaoğlu, 1991: 111).

1.5. MÜELLİFİN HAYATI VE ESERLERİ

1.5.1. EBÛ BEKİR ABDULLAH B. MUHAMMEDB. BEHRÂM ED-DİMAŞKÎ

“Coğrafya alanında yapmış olduğu başarılı çalışmalarına nispetle Coğrafyacı Ebubekir Efendi adıyla bilinen müellifin künyesi Ebubekir bin Behrâm ed-Dımaşkî’dir. Bazı eserlerde isim benzerliğinden dolayı İbn Behrâm diye tanınan Ebubekir Abdullah b. Muhammed b. Behrâm ed Dımaşkî ile karıştırılır” (Sarıcaoğlu, 1994: 110). *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*’nde ise Abu Bakr b. Behram b. Abdullah al- Dımaşkî al-Hanafî olarak gösterilmektedir. Doğum tarihi ve hayatının ilk yılları hakkında kesin bir bilgi şu anda mevcut değildir. Kendisinden bahseden kaynaklarda Şam (Dımaşk)’da doğduğu bu yüzden Dımaşkî ünvanını aldığı belirtilmektedir. *“İlköğrenimini Şam’da yapan müellifin Türk asıllı bir aileye mensup olması muhtemeldir”* (Ak, 2008: 386). *“Tahsilini Şam’da tamamladı. Muhtemelen Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa’nın Şam beylerbeyliği sırasında onun hizmetine girdi. Bu sebeple Köprülüzâde’nin sadâret kaymakamlığı vazifesine getirildiği tarih olan 1661’de İstanbul’da bulunduğu söylenebilir. Kendi ifadesine göre Paşa’nın 1664 yılında gittiği Avusturya Seferi’ne de katılmıştır”* (Sarıcaoğlu, 2021:1).

(...) ve “Şeyhülislam Yahya Efendi Biraderzadesi” diye tanınan Şeyh Muhammed İzzeti’ye mülazim olmuştur. Bir medreseden 40 akça maaşla ayrıldıktan sonra sırasıyla 1080 Rebiülahir’inde Kürd Yusuf Efendi yerine “hariç” Abdullah Ağa Medresesi’ne, 1086 Receb’inde Mecdi Muhammed Efendi yerine Hasodabaşı Medresesi’ne, aynı yıl Şevval’inde İdris Efendi yerine Ümmüveled Medresesi’ne, 1087 Şaban’ında Dersiam Salih Efendi yerine Şeyhülislam Zekeriyya Efendi Medresesi’ne, 1088 Şevval’inde Erdebili-zade Damadı Abu Bakr Efendi yerine Sinan Paşa Sultani Medresesi’ne, 1089 Şevval’inde Sarani-zade Muhammed Ramazan Efendi yerine Sahn-ı Semaniye’nin birine, 1091 Muharrem’inde Lali-zade Şeyh Muhammed Efendi yerine Piri Paşa Medrese’sine, 1092 Receb’inde Salih Efendi yerine Ayşe Sultan Medrese’sine, 1096 Rebiülevvel’inde Bosnevi Mahmud Efendi yerine Kara Mustafa Paşa Medrese’sine ve 1099 Safer’inde Kara Ebu Bekr Efendi yerine Hamis-i

Süleymaniyye rütbesiyle Vefa Hakanisi'ne tayin edildi. 1101 Cemaziyelevvel'inde Hocazade Lutfullah Efendi yerine Halep kadılığına getirildi. Ardından 1102 Cemaziyelevvel'inde azl edilerek yerine Selefî İdris Efendi halef oldu. Bir yıl kadar bulunduğu Halep kadılığından azledildikten bir ay sonra vefat etmiştir (Cemâziyelâhir 1102 / Mart 1691) (İhsanoğlu vd. : 355).

Kaynaklardan kendisinin ilim erbabından olup riyaziyat fenninde maharet sahibi olduğunu öğreniyoruz. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın aracılığıyla padişah IV. Mehmed ile tanışıp padişahın emriyle Blaeu'nun Latince aslı Atlas Mayor'u tercüme ile görevlendirilmiştir. El-Dımaşkî iyi Latince bilmektedir. *“Bu tercümesini yaparken kendisine başka tercümanların yardım ettiği, onun Coğrafya-i Atlas'ının bir nüshasının önsözündeki ifadelerden anlaşılmaktadır”* (İhsanoğlu, 1992: 739).

“XVII. yüzyıl Osmanlı coğrafyacılığının son temsilcisi olan Ebû Bekir b. Behrâm, öncülüğünü Kâtib Çelebi'nin yaptığı Batı kaynaklı coğrafya kitaplarının aktarılmasında muhtevalı çalışmalarıyla önemli rol oynamış ve kendinden sonra gelenleri daha farklı eserler hazırlamaya sevk etmiştir” (Sarıcaoğlu, 2021: 1).

1.5.2. ESERLERİ

“Müellifin eserleri incelendiğinde gerçekten büyük bilgi sahibi bir kişi olduğu anlaşılıyor” (Babinger, 1982: 248). Coğrafya ve tarih hakkında yazmış olduğu birçok eseri mevcut olup Kâtib Çelebi ile başlayan Osmanlı coğrafyacılığında Batı kaynaklı eserlerden istifade etmiş ve tercüme usulünü devam ettirmiştir. Ebubekir bin Behram, esas itibarıyla ilmî kişilik açısından bir coğrafyacı ve mütercim olarak tanınmaktadır. Dımaşkî, çalışmalarında özellikle Âşık Mehmed ve Kâtib Çelebi'nin eserlerini kaynak olarak kullansa da kendi görüş ve düşüncelerine dayanan bilgilere de eserlerinde oldukça fazla yer vermektedir. *“Yazarın uzun müderrislik ve kadılık görevlerinin kendisine sağladığı bilgi birikimi ve kendi eserlerinde seyahat sonuçlarını yansıtan malzemeleri değerlendirmesi bakımından yazdıkları gezginler ve gezi notları bağlamında da ele alınabilir”* (Ak, 2008: 128).

1.5.2.1. Cihannümâ'ya Yaptığı İlâveler

Kâtib Çelebi'nin telif ve müsveddelerinin çoğunu ölümünden iki yıl sonra İzzetî Mehmed Efendi satın almış (Gökyay, 2002: 37) ve bu eserler üzerinde çalışmalar yapmıştır. Ebubekir bin Behram, Kâtib Çelebi'nin eserleri üzerine yaptığı çalışmalarında hocasının elindeki bu müsveddelerden faydalandığı anlaşılmaktadır. Ebû Bekir'in coğrafya çalışmalarının temelini, Cihannümâ'nın müellif müsveddelerine yaptığı müdahaleler teşkil etmektedir.

Kâtib Çelebi'nin ilk telifini aksettiren nüshasında (Wien Nationalbibliothek, Mxt. 389) onun bahis ve başlık açtığı halde yazamadığı veya bir iki satırlık bilgi verdiği konuları kendi müşahedeleri ve devrine ait bilgilerle, fakat genelde çeşitli eserlerden nakiller yaparak tamamlamaya çalışmıştır. Kâtib Çelebi'nin ikinci telifine ait müellif müsveddesinde (TSMK, Revan Köşkü, No. 1624) yaptığı ilâvelerse ilkinde oranla daha az olup kolayca fark edilmektedir. Onun eklediği birtakım derkenarlar ve eserin sonundaki iki varaktan ibaret ilâveler asıl metinden sanılarak Cihannümâ'nın bu nüshadan yapılan kopyalarının pek çoğunda ve basma nüshasında tekrarlanmıştır. Ayrıca Ebû Bekir'in müsveddelerdeki haritaları da elden geçirdiği anlaşılmaktadır (Sarıcaoğlu, 2021: 1).

“Yazar Cihannümâ'ya yaptığı ilâvelerde sıkça Menâzirü'l-avâlim'i kullanmıştır” (Ak, 2008: 387). Ebubekir bin Behram'ın kitaptaki kenar notlarına bakılırsa eseri öncelikle “Atlas” olarak isimlendirmek istemiştir. *“Hatta Kâtib Çelebi'nin bab ve fasıl düzeniyle sıraladığı memleket tasvirleri yerine, derece/dakika oluşlarına göre ve bütün kıtaları bir arada yürüterek, yeni bir mukaddeme ile hâtime ilâvesiyle Cihannümâ'yı yeniden yazmayı düşünmüştü”* (Sarıcaoğlu, 1994: 38).

1.5.2.2. Cihannümâ'ya Yaptığı Zeyl

Ebû Bekir'in Cihannümâ üzerindeki bir başka çalışması ise Cihannümâ'ya yaptığı zeyldir. “İsimsiz olan bu çalışmanın nüshası London British Library, Or. No. 1030'da bulunmaktadır” (Sarıcaoğlu, 1994: 110).

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin Rumeli dışındaki Osmanlı toprakları hakkında önemli bilgiler vardır. İç-il, Karaman, Anadolu, Sivas, Erzurum, Trabzon, Errân, Mukan, Şirvan, Dağıstan, Gürcistan, Ceziretü'l-Arab, Diyarbakır, Rakka, Basra, Bağdat, Kürdistan, Şehrizar, Ermeniye ve Azerbaycan'ın eyâlet ve tabi livâlarıyla önemli bir kısmı Anadolu şehirlerine ait 15 haritaya yer vermektedir. Şehirlerin fethi, arazi ve yol durumu açıklanmaktadır (Ak, 2008: 387).

Yukarıda sözü edilen müdahalelerin geliştirilerek aktarılması ile meydana gelen bu zeyil, İbrâhim Müteferrika'nın 1145'te (1732) neşrettiği Cihannümâ'ya ilâve ettiği kısımların da yegâne kaynağı olarak büyük bölümüyle basılmıştır.

Müellifin aynı sahada parçalar halinde kalmış çalışmaları da bulunmaktadır. Dresden'deki nüshada (Londesbibliothek, No. 370) kendisini “el-mütercim” olarak belirten Ebû Bekir, Atlas Maior tercümesiyle meşgul iken 1683'te Almanya ve Macaristan ahvalinin bir an önce hazırlanması emrini aldığını ifade etmektedir. Ayrıca Boğdan, Eflak, Besarabya ve Kırım'ın tasvirlerinin bulunduğu ona ait bir başka çalışma da Viyana'dadır (Nationalbibliothek, H.O. 231) (Sarıcaoğlu, 2021: 1).

1.5.2.3. Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor

Çalışmada daha önceden de ayrıntılı şekilde zikredildiği üzere “Ebubekir bin Behram'ın coğrafya alandaki en önemli çalışmasıdır. (Sarıcaoğlu, 1994: 74-75). “Ebubekir bin Behram'a “Coğrafyacı” unvanını kazandıran yapmış olduğu bu çeviridir” (Süreyya, 1996: 430).

1.5.2.4. İhtisâr-ı Tahrîr-i Atlas Mayor

İki cilt olan bu eser Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fi tahrîr-i Atlas Mayor adlı eserin kısaltılmış halidir. Bazı nüshalarında adı İhtisâr-ı Tercüme-i Atlas Mayor veya Muhtasar-ı Atlas Mayor şeklindedir. Ebû Bekir, yaptığı tercümeyle ait nüshaların elinde kalmaması yüzünden devamlı olarak elinin altında bulundurup kullanabilmesi amacıyla Nusretü'l-İslâm'ı kısaltıp kendisi için bu eseri hazırladığını belirtir. *Osmanlı ülkelerinin Nusretü'l-İslâm'a göre çok daha detaylı anlatıldığı* (Sarıcaoğlu, 1991: 130) bu eser çok tutulmuş ve çoğaltılmıştır. *“İçinde çok sayıda harita bulunan bu eserin kaynakları; birinci telif Cihannümâ ile kendisinin yazmış olduğu Cihannümâ zeyli ve Fazıl Ahmed Paşa'nın seferi sırasında edildiği bilgilerden oluşmaktadır”* (Ak, 2008: 387). *“Eser, Ebubekir Efendinin ilk telif Cihannümâ'ya yapmış olduğu ilâveleri yeni fethedilen yerler hakkında verdiği bilgileri içerir. İhtisâr'da bulunan bu eklemeler müellifin kendi görüşlerini içermesi bakımından ayrıca değer kazanmaktadır”* (Sarıcaoğlu, 1991: 135-136).

1.5.2.5. Risâle fi'l-Coğrafya

Osmanlı coğrafya literatürünün Arapça olarak kaleme alınan eserlerinden biridir. 34 varak olan eser, bütünüyle Yerküre, Afrika, Asya, Avrupa ve Yeni Dünya (Amerika) kıta coğrafyalarını gösteren, Atlas Mayor'dan mülhem çizildiği anlaşılan 5 adet harita ihtiva etmektedir.¹¹ *Eflak, Boğdan, Basarabya ve Kırım bölgelerine dair bir müstakil bir harita çalışmasının varlığı da zikredilmektedir”* (Üstüner, 2019: 45). *Bir önsöz, çeşitli bab ve fasıllar halinde tertip edilen eserde, öğrencilere kolaylık olması için, giriş mahiyetinde yerin şekli, iklimler, kara, deniz, dağ, ova, ırmak, göl ve büyük şehirler anlatılmaktadır. Pusuladan oldukça teknik bir şekilde bahsetmesi eserin önemini ayrıca arttırmaktadır* (Ak, 2008: 387).

¹¹ Eser için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Köprülü Ahmed Paşa, No. 176.

1.5.2.6. Cevalânü'l-efkâr fî avâlimi'l-aktâr

Müellifin verdiği bilgilerden Arapça yazdığı kitabının diğer coğrafya çalışmalarını tamamlayıcı bir özellik sergilediği ve kitapta Kopernik Sistemi'nden bahsedildiği anlaşılmaktadır (Ak, 2008: 387).

Ebubekir bin Behram Atlas Mayor adlı eserde aslında Kopernik Sistemi hakkında çok kısa bilgi bulunduğunu belirterek, kendisi de âlemin merkezini Güneş sayıp arzın Güneş etrafında döndüğünü kabul eden böyle bir sistemin bulunduğunu iki satırla açıklamıştır. Ayrıca bu tür öğretiler hakkında Cevalânü'l-efkâr fî Avâlimi'l-aktâr adlı eserinde semahat üzere bol bol bilgi bulunduğunu belirtmektedir (Adıvar, 1970: 138).

Ancak bu eserin herhangi bir nüshası bugün mevcut değildir.

1.5.2.7. El-Fethu'r-rahmânî fî Tarzi'd-Devleti'l-Osmanî

Müellif genelde coğrafyacı kimliğiyle bilindiğinden, tarih üzerine yazmış olduğu bu eseri pek tanınmamıştır. Toplam 260 sayfa olan eser II. Süleyman'ın emriyle yazılmaya başlanmış ve 1689 tarihinde tamamlanarak padişaha sunulmuştur.

Dımaşkî eserin girişinde daha önce on yıl boyunca gece gündüz çalışarak tamamladığı 11 ciltlik Atlas Mayor tercümesini hatırlatarak bu eseri bitirip Hazîne-i Âmire'ye teslim ettiğini ancak kendisine verilen vaatlerin yerine getirilmediğini belirterek sitemde bulunmaktadır. Ebubekir bin Behram bununla birlikte Fethu'r-rahmânî adlı bu eser vesilesiyle padişahı kendisine merhamet edip himayesine almasını, hayatının kalan kısmını mutlu ve huzurlu geçirmeyi temenni ve rica etmektedir. Eserin giriş bölümünde son olarak Osmanlı Devleti'nin ulaştığı coğrafi sınırlar açıklanmaktadır (Gülbal, 2019: 19).

Ebubekir bin Behram'ın bu çalışmaları dışında tarihî coğrafya alanında parçalar halinde görülen çalışmaları da vardır. Dresden, Londesbibliothek, No. 370'deki nüsha bunlardan birisidir. 1683 yılında Atlas Mayor tercümesiyle

meşgul olduğu sırada Almanya ve Macaristan ahvâlinin bir an evvel hazırlanması emrini aldığını ifade eden Dımaşkî bu çalışmasında kendisini el-mütercim olarak tanıtmaktadır. Bundan başka Viyana, Nationalbibliothek, H. O. 231'de Boğdan, Eflak ve Besarabya ve Kırım'ın tasvirlerinin bulunduğu bir çalışması kayıtlıdır (Sarıcaoğlu, 1991: 130).

1.6. TERCÜME-İ ATLAS MAYOR'UN KAYNAĞI: BLAEU'NUN ATLAS MAIOR'U

17. yüzyılda Amsterdam'da uluslararası ticaret ve deniz aşırı yayılma ön plandadır. Abraham Ortelius ve Gerard Mercator etkileri; yeni coğrafi keşifler ve atlas fikrinin ortaya çıkışı bunda önemli rol oynamıştır. Denizci ve tüccarların yanı sıra, zengin birçok insanın da dünyaya meraklı olması onları lüks biçimde tasarlanmış atlasları satın almaya yöneltmiştir. Bu anlamda, Amsterdam'daki Blaeu ailesinin şirketi tarafından basılmış atlas ve haritalar dünyaca ünlüdür.

Bunların arasında, 1662 yılından itibaren birçok kez ve birçok dilde yayınlanan dünyaca meşhur Atlas Maior (Büyük Atlas) sayılabilir. Yaklaşık altı yüz harita ve birkaç bin sayfa tasvir (lejant) içeren bu çok bölümlü atlas ile zamanın dünyasının kâğıt üzerine kayıt edilmesi amaçlanıyordu. Bu atlas, keşif seyahatleri ve ticari ilişkiler sayesinde dünya hakkında bilginin nasıl artabileceğini açıkça gösteriyordu. Çok büyük boy (folio) basılmış bu kitap, aynı zamanda, çok aranan bir sosyal statü simgesi idi ve isteğe bağlı biçimde, kıymetli deri kullanılarak da ciltlenebiliyordu. Haritalar, mükemmel bir biçimde basılıyordu, ancak çok azı orijinaldi. Önceleri defalarca yayınlanmış, bazen çok eskimiş ve genellikle de birçok kusurları olan haritalar söz konusuydu, ancak bütün bu olumsuzluklar, piyasada gördükleri ilgiyi azaltmadı. Blaeu, piyasaya sürdüğü Atlas Maior sayesinde, akla gelebilecek en güzel uygulama biçimiyle, yaşadığı dönemdeki dünyayı bir elin uzanabileceği kadar yakın mesafeye getirmişti ("Blaeu'nun Büyük Atlası (Atlas Maior),"t.y., par. 3).

“Atlas Maior, 17.yüzyılın ortalarında satın alınabilecek en pahalı kitaptı-güçlü ve zengin müşterileri tarafından lüks ve görkemli olarak sergilenecek bir üründü” (“Blaeu Atlas Maior, 1662-5- Maps,” t.y., s.1). Blaeu’nun Atlas Maior’u veya Cosmographia Blaviana olarak da adlandırılan bu kitap, çok hacimli Hollanda dünya atlaslarının en büyük ve en görkemlilerinden biridir. 1662-5’te yayınlanan, 594 harita ve 3.368 sayfa metin ile 17.yüzyılın ortalarında dünyanın coğrafi bilgi durumunu toplu olarak sunmaktadır. On bir ciltte Latince metin içeren bu baskı çoğunlukla 1662’de basılmıştır; ilk ciltteki başlık sayfası 1665 baskısından kalmadır. Blaeu’nun Atlas Maior’u daha sonra Fransızca, Hollandaca, Almanca ve İspanyolca metinlerle de yayınlanır.

Atlas Maior, coğrafi içeriği dünyanın beş (düzensiz) parçasına göre düzenlenmiş 11 ciltte yayınlandı; bu beş bölümün başlıkları ciltlerde şu şekilde görünür:

- Bölüm I, Cilt 1’in ilk bölümü olan Kuzey Kutbu bölgesini kapsıyordu.
- Bölüm II, Cilt 1’in geri kalanı ve cilt 2-9 dahil olmak üzere Avrupa’yı kapsıyordu.
- Bölüm III, Cilt 9’un ikinci kısmı olan Afrika’yı kapsıyordu.
- Bölüm IV, Cilt 10 Asya ve Çin kapsıyordu.
- Bölüm V, Cilt 11 de Amerika’yı kapsıyordu. (“Blaeu Atlas Maior, 1662-5-Maps,” t.y. s.7)

17. yüzyılın diğer harita yayıncıları ile ortak olarak, Blaeu Atlas Maior için çok çeşitli kaynak materyalleri kullandı; çoğu oldukça tarihli ve daha önce yayınlanmıştı. Vakaların küçük bir azınlığında, Johannes Meyer tarafından Schleswig-Holstein haritaları gibi yakın tarihli bir anketten yeni materyaller elde edebildi, ancak bu çok nadirdi. (...) diğer yayıncılardan mevcut en iyi basılı haritaları kopyaladı. Bu kopyalar genellikle Blaeu’nun tarzına, estetiğine ve süslemesine uyacak şekilde değiştirildi (“Blaeu Atlas Maior, 1662-5-Maps,” t.y. s. 3-4).

Her cilt için kaynakların bu kısa özeti öncelikle Koeman’ın (1970) Bölüm 5’inin daha ayrıntılı listesinden alınarak özetlenmiştir:

1. Kuzey Avrupa Norveç, Danimarka

Baltık'taki Hven adasındaki Tycho Brahe'nin gözlemevinden astronomik enstrümânları ve ilgili mimari çizimleri ve görünümleri gösteren 11 plaka, büyük ölçüde Brahe's Astronimiae Instauratae Mechanicae'ndeki gravür çizimlerine dayanıyordu. Blaeu, 1596'da Brahe'nin gözlemevinde birkaç ay geçirdi, göksel gözlemler yaptı ve göksel küreler inşa etti ve bu plakalar başka yerlerde yayınlanmadı.

2. İsveç, Rusya, Polonya, Doğu Avrupa ve Yunanistan

İsveç haritalarının birçoğu, 1628'de kurulan İsveç arazi Araştırması Başkanı Andreas Bureus'tan geliyor ve haritalar bu süre zarfında on yıl öncesine dayanıyor. Hessel Gerritsz'in Rusya haritası aslen 1613'te çizildi ve Moskova ve Kremlin/ Kremlenagrad şehir planı da Gerritz'den kaynaklanabilir. Polonya'nın on haritasından yedisi ilk olarak 1662'de yayınlandı, ancak üçü 1638'den önce geldi. Doğu Avrupa ve Yunanistan haritalarının çoğu 1640 yılına kadar uzanıyor, ancak bazıları 1650'de yayınlanan Johann Lauremberg'in haritalarının kopyalarına dayanıyordu.

3. Almanya

Alman illerinin 97 haritası, önceki 50 yıllarına dayanan karmaşık bir kökene sahiptir. 97'nin 42'si Atlas Maior için yeni derlemelerdi, bunlardan bazıları Danckwerth'in Neue Landesbeschreibung der Zweij Herzogthumer Schleswig und Holstein (1652) ve ayrıca 1650'den kalma Sprottau Johann Schultz'un Silezya haritalarıydı.

4. Hollanda

Cilt, Willem Blaeu'nun başlangıçta 1608'de yayınlanan XVII illerinin haritası ile açılır. 1620'lerde Hondius'tan satın alınan plakaları ve 1641'de Sanderus'un Flandria Illustrata'sından türetilen plakaları içerir. Ayrıca Claes Jansz Visscher hisselerinden satın alınan Kuzey Hollanda polderlerinin altı haritasını da içeriyor.

5. İngiltere

Bu cildin kökeni, başlangıçta 1611'de yayınlanan John Speed'in Büyük Britanya İmparatorluğu Tiyatrosu'nun çeşitli baskılarından elde edilenden çok daha basittir. Metinler büyük ölçüde William Camden'ın Britannia'sından gelmektedir. Blaeu'nun bu eseri ilk olarak 1645'te Atlas Novus'un IV. cildi olarak yayınladı ve 1662'de herhangi bir değişiklik yapmadan yeniden yayınlandı.

6. İskoçya ve İrlanda

İskoçya'nın 49 haritasını ve İrlanda'nın 6'sını ve 170 sayfalık açıklayıcı metni içeren bu cilt, başlangıçta 1654'te Blaeu'nun Atlas novus'unun V. cildi olarak yayınlandı.

7. Fransa ve İsviçre

Bu haritaların çoğu, 1630'lardan itibaren Blaeu'nun atlaslarının önceki baskılarında yayınlandı ve Maurice Bouguereau'nun Le Théâtre Francoys (1594), Jean le clerc'in Le Théâtre géographique du Royaume de France (1619) ve hondius ve Janssonius'un diğer haritalarından çeşitli şekillerde türetildi. Atlas'taki İsviçre'nin altı haritası basılmıştır. Dördü Mercator'un 1585 Galliae Tabulae geographicae'sinden kopyalandı.

8. İtalya

Bu cilt, 1640 yılında yayınlanan Blaeu'nun Atlas Novus'un üçüncü cildine çok benziyor. Haritalar ve metinler, İtalyan astronom ve coğrafyacı Giovanni Magini'den 1620'de İtalya'da türetilmiştir. Atlas Maior' un sadece birkaç ek haritası var.

9. İspanya ve Afrika

Portekiz ve İspanya haritalarının çoğu, 1630'larda atlaslarının önceki baskılarında Blaeu tarafından yayınlandı. Cilt, Escorial Kraliyet Sarayı'nın birkaç çarpıcı plakasının eklenmesiyle Atlas Maior için genişletildi. Joao Baptista Lavanha tarafından Portekiz'in eklenen bazı yeni haritaları da vardı. Azores haritası aslen Luis Teixeira tarafından hazırlandı ve 1584 yılında Abraham Ortelius tarafından kullanıldı.

10. Asya

Joan Blaeu'nun resmi haritacı olarak görev yapan Hollanda Doğu Hindistan Şirketi ile yakın bağlantıları vardı, ancak dosyalarına dayanarak haritalar yayınlamasına izin verilmedi. Bunun yerine Blaeu, İtalyan Cizvit Misyoneri Martino Martini'nin (1614-1661) çalışmalarına dayanarak 17 ayrıntılı harita ve 171 sayfa Çin metni yayınladı. Bu, novus Atlas Sinensis cildi içinde görüldü.

11. Amerika

Amerika'nın 29 haritası, 1620'lerin ve 1630'ların Blaeu atlaslarında yayınlanan haritalardan büyük ölçüde yeniden basılmıştır.

1.6.1. Blaeu'nun *Atlas Maior*'u ve *Dımaşkî'nin Tercüme-i Atlas Mayor*'u

Blaeu'nun *Atlas Mayor*'u adından anlaşılacağı üzere bir coğrafi atlas olup içerisinde 594 harita ve 3.368 sayfa metin harita bulundurmaktadır. Ve o yüzyılın atlasında bulunması gereken özellikleri barındıran bu coğrafi kitabın yazılış amacı keşif seyahatleri ve ticari ilişkilerle birlikte dünya hakkında daha fazla bilgi edinmektir. Fakat *Dımaşkî'nin Tercüme-i Atlas Mayor*'u sadece bir atlas olmayıp aynı zamanda tamamıyla bir tercüme eser de değildir. Eğer zaten böyle bir eser olsaydı onun eseri de atlas olmaktan öteye geçemezdi. O elbette Blaeu'nun büyük atlasından genel astronomik konular ve yerküre hakkında bilgilerden ve özellikle haritalardan oldukça faydalanmıştır. Ancak o bunlar üzerinde bazı eklemeler ve çıkarmalar yapmıştır. “*Eserin başlığında “tercüme” kelimesi yerine “tahrir” kelimesinin kullanılması, kitabın serbest bir tercüme olduğunu ve el-Dımaşkî'nin gözlem ve düşüncelerinin de metinde yer aldığını göstermektedir*” (İhsanoğlu, 1992: 739). Dolayısıyla, *Nusretü'l-İslâm* bir coğrafya kitabı olmakla birlikte bir seyahatname kitabı olma özelliğini de gösterir.

Tercüme-i Atlas Mayor'un üzerinde çalıştığımız Nuruosmaniye Kütüphanesindeki 2959 numaralı nüshasında seyahatname türünün özelliklerini açıkça görmek mümkündür. Bu nüshada *Dımaşkî'nin* gözlemleyerek ve yaşadıkları olayları kaydederek aldığı bazı kısımlar mevcuttur. Eğer eserin transkripsiyonlu metnine bakacak olursak müellifin sanki

kendisinin gidip gördüğü yerleri anlattığını görürüz. Çünkü müellif, bir yerden bahsederken o yerin meşhur meyvesini ve sebzesini; şifalı otlarını ve sularını; batıl inançlarını ve hurafelerini; dağlarını, ovalarını ve denizlerini; aşiretlerini ve soylarını ve hatta o yerin insanının kişisel özelliklerini ve huylarını iyi bilmektedir. Bu sebeple gözlemlerini ve yaşadıkları olayları en iyi kaydeden görgü tanıklarının çoğunlukla seyyahlar olduğunu düşünürsek Dımaşkî de eserin birçok yerinde de görüleceği üzere bir mütercim gibi davranmakla birlikte aynı zamanda bir seyyah gibi de davranmıştır. Onun gezip gördüğü yeni yerlerin coğrafi, tarihi ve sosyal değerlerini kendi halkına anlatma arzusu ile bu tercümesine eklemeler yapmış olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle eserin başlangıcındaki astronomik ve kozmografik bilgiler ve haritalar dışında edebi açıdan da müellifin gördüklerini hatırlatmış olması onu seyahatname türüne daha yakın kılmaktadır. Dolayısıyla, Blaeu'nun *Atlas Maior*'unda bu tarz özellikler görülmezken daha çok coğrafi ve kitabî bilgiler mevcuttur.

İKİNCİ BÖLÜM

NUSRETÜ'L-İSLÂM VE'S-SÜRÛR FÎ TAHRÎRİ ATLAS MAYOR

(Nuruosmaniye Kütp., N.O., No. 2959)

179b

[27] Bâb-ı Der Beyân-ı İç il

[28] Elhudūd ğarben Anṭākiye şimâlen Karaman ve Adana vilâyeti şarḳen Haleb eyâletinde 'Ayıntâb vilâyetine hudûddur. [29] Cenûben Akdeñiz. Bu vilâyet Kıbrıs karşıısına düşmekle Kıbrısa ilḥak itmişlerdir. Ve sekiz sancağa takṣım itmişlerdir. [30] Lefkoşa Pâşâ sancağıdır. Girîne. Bâf Mâğosa. Karşusunda büyük kıyıda İç il 'Alâ'ıyye. Ve Tarsûs. Sis. Velḥaşıl [31] bu eyâlet kapudân kaleminedir. Hazîne defterdârı. Ve tîmâr defterdârı. Ve defter kethüdâsı vardır. Ve bu sancaqların dördü ki karaya [32] aşar ḥaşlardır. Deryâ sancaqlarına. Lefkoşa. Ve Bâf. Ve Girîne. Salyâne ile birer gemiyle çıkarlar pâşânın bir gemisi ve bir [33] yedeği olur. Teke ve Menteşa. Beyleri beyi gâh karaya ve gâh bir iki gemi ile deryâya aşarlar. Değirmenlik ve Selânîk [34] ve İskenderiye-yi Mısır ve Dimyât beyleri birer gemi ile sefer iderler. Mecnû'ı yigirmi kadar gemi olur. Ziyâde ve nokşân [35] kabûl iderler. Zıkr olunan sancaqlarda yazılan yüz otuz sekiz ze'âmet ve biñ dört yüz otuz dört tîmârdır [36] İki biñ beş yüz yetmiş iki kılıç olur. Velḥaşıl kanûn üzere cebelüler ile kılıç 'askerin mecnû'ı dört biñ [37] beş yüz nefer olur. Biñ sekiz yüz toḳsan üç nefer. 'Arabistân ile altı biñ üç yüz nefer 'asker olur. Nihâyet ekşer [38] ze'âmet ve tîmâr bedel virirler Faşl-ı der beyân-ı İç il selefde bilâd-ı leşkeri dirler elhudūd şarḳen Tarsûs [39] şimâlen Karaman ğarben 'Alâ'ıyye cenûben Akdeñiz bu emâret ḥudâyı sur gibi vaḳi' olmuşdur begâyet şa'b ve sengistân

[1] Bülend tağlar içinde vaķi' olmuştur ki. Ancaķ kapu gibi bir teng boğazdan duhul müyesserdür. Ve anda dahı ba'zı kal'alar [2] müstaḥfızlarla taḥşin olunmuştur. On bir kal'ası vardır ki bunlardır. Silifke. Ma'muriye. Ermenāk. Mūd. [3] Bādna. Mān. Uğādī. Īkidām. Māhiyān. Temirreh. Gülek dahı kaşabaları bunlardır. Anāmūr. BozToğan. Zīne. [4] Şarıkavaķ. Selendi. Sinānlu. Karataş. Ma' Irgādī Gülnār. Gülyüzi Günyüzi. Nevāhi Ermenāk [5] Anāmūr. Ma'muriye şehridir. Hālā ḥarābdır. Ancaķ bir nāhiyedir. Gülnār bir nāhiyedir. Ve kazādır. Silifke. Ve Anāmūr. [6] Ortasına düşer bir cānibi yalıdır **Ermenāk** Lārende cenūbunda arası iki menzil bir kaşaba ve kazādır. [7] Bağ bağçesi aķarsuyı vāfir yerdir. Bir yüksek yerde bir mağāradan çıkar. Ol mağāranıñ içi vāsi' kazā ve ortası [8] birke-yi mādır. Ol maḥalle meş'aleler ile inerler. Ayağı taşra aķar. Etrāfa takşim olunmuştur. Bir bölüğü şehre varır [9] ve Ermenāk bir yüksek kaya ortasında in gibi bir kal'ası vardır dizdār ve ḥişār erleri [10] sākin olurlar. Selenti 'Alā'iyye Anāmūr. Ortasında bir cānibi yalıya bir nāhiyedir. Sinānlu Mūd ve Ermenāk [11] ortasında bir nāhiyedir. Mūd ve Silifke kurbunda bir kaşabadır. Kal'ası vardır. Silifke ile Sinānlu [12] arasına düşer Şarıkavaķ Mūd şarkīsında Lārende semtine düşer bir nāhiyedir. Silifke Pāşā sancağıdır [13] yalıya karīb. Bir ma'mūr kaşabadır. İç il Beyi anda oturur. Ve Arsuķ Tağı Silifkeniñ şimālinde ve ğarbındadır. [14] **Faşl-ı der beyān-ı livā-yı 'Alā'iyye** elḥudūd ğarben Anṭalya. Cenūben Akdeñiz şarkēn livā-yı İç il şimālen [15] Ḥamid Kıbrıs mülḥakātındandır. Karamana muttaşıl bir emāretdir. Halkı manāvdir. Ve etrākte kemāl-i ğılaza ve ḥuşunet [16] ile mevşūflardır. Kazāları 'Alā'iyye. Nevāhi-yi 'Alā'iyye. Manāvġāt. Ībrādī Senir Ma' Düşenbe **evşāf-ı bilād-ı** [17] 'Alā'iyye bu şehri mülūk-ı Selçūķiyeden 'Alā'addīn Keykubād binā itdi. Deryā kenarında bir bayırın üzerinde [18] Bağdād kadar kal'ası vardır. Ve ġāyet mefīn üç kатdır. Kapuları deñize açılır. Cānib-i ğarbī sahilde 'azīm [19] tağdır. Kal'a o tağın zeyl-i şarkīsında vaķi' olmuştur. İçinde şahrıncı vardır. Aķarsuyı yokdur. [20] Taşra kal'ası önünde taşdan bir şū çıkar. Ayağı deñize aķar cümle büyüť ve maḥallātı kal'a içinde olup [21] taşrada binā yokdur. Orta kal'anıñ birāz yeri sengistāndır. Ve ḥālī ve mişezārdır. Anṭalya bundan ğarba [22] iki menzildir. Bunun taşrada bir miķdar bağ ve bağçesi vardır. Şimālisinde tağ anda Kılıçarslan bağçesi [23] ve sarāyı bināsının aşarları baķıdır. 'Alā'iyye etrāfı ekşer tağlar

ve sengistān olmağla maḥşūli nādirdir. [24] Ekşer maḥşūli keçi ve penbe ve İpek ve şūşāmdır. Bu şehriñ bir kaç nāhiyesi vardır. Anlardan biri Ova[25]bāzārı ‘Alā’iyyeden on mīl kadar. Ba’iddir. Beyi dağı anda oturur. Cāmi’ ve üç ḥamāmı vardır. Ḥāliya [26] ḥarāpdır. ‘Alā’iyyeden Yerdā Seydīşehri üç menzil şimāle ve Silifkeye beş menzil şarka Antalya üç [27] menzil garba ḳal’anıñ her bir ḳatında bir cāmi’ vardır. Ve taşra ḳal’ada ḳapu önünde bir ḥamām Orḥān bināsıdır. [28] Berdāniye Seydīşehrinden ‘Alā’iyyeye giden gölüñ ğarbīsinden geḳüp Berdāniye nām ḳaşaba bāzārı turur. [29] ‘Alā’iyyeden bir merḥale şimāle düşer Enhār. Nehr-i Ḳarğı ‘Alā’iyye Düşenbe arasına geḳer deryāya dökilür. [30] Aḳ ṭağdan gelür. Nehr-i Manavġāt ve Düşenbe arasında Manavġāt arasına geḳer deryāya ḳarışur **nehr-i köprü** Manavġāt [31] Ḳaraḥişār Teke arasına geḳüp. Deryāya ḳarışur Nehr-i Alara bir Nehr-i Kebīr ‘Alā’iyye ḳurbunda deñize ḳarışur. Her zamān [32] geḳid virmez. Sultān ‘Alā’addīn bunuñ üzerine köpri binā etmişdir. Seydīşehrinden ‘Alā’iyyeye giden bu şuyı [33] geḳer **el cibāl Şūşāmbeli** ‘azīm ṭağdır kırdır. ‘Azīm şūḳ olur. Ḳışda şiddet-i şitādan geḳilmez. Zīrā bu ṭağda [34] ‘azīm rüzġār olur ki taşları bir mesāfe ḳadar atar.

[24] Kıbrıs ceziresine altmış mildir. **Bāb-ı der beyān-ı eyālet-i Karaman** 'Osmāniyāndan muḳaddem bu diyārda [25] āl-i Karaman istilā itmekle bu diyāra Karaman tesmiye olunmuştur. Muḳaddemā bu memleket çaḳ-ı deryāya muntehīdir. Şoñra [26] āl-i 'Osmān mālīk olduḳda iki kısım itmişler. Sevāhīl semtine İç il ta'bir etdikleri. bir kısım [27] ve bu hāric i'tibār itmişler bir kısımıdır. Ve bu hāric olan kısmı ol bir kısımdan 'azīm ve mu'teberīdir ki pāy-i taht-ı memleket-i Konya Pāşā sancağıdır. Ve bu kısmı yedi sancaḡa i'tibār [28] itmişlerdir. Akşarāy Akşehir Beyşehir Konya Kırşehir Kayseriye Niğde hazine defterdārı. Ve defter kethüdāsı ve tīmār defterdārı [29] vardır. Hāş mīr-i livā ve Akşarāy üç yüz beş biñ Akşehir. Yüz toḡsan biñ beş yüz. Beyşehir iki yüz toḡsan biñ. Kırşehir [30] iki yüz altmış yedi biñ beş yüz kırk. Kayseriye iki yüz elli biñ. Niğde üç yüz elli biñ. Ve bu eyālet biñ altı yüz yigirmi [31] kılıçdır. Yüz on altı ze'āmet mā'dası tezkerelü ve tezkeresiz tīmārlardır. Ve ümerā ve zu'amā erbāb-ı tīmārı kânūn üzere [32] cebelüler ile dört biñ altı yüz miḳdārı 'asker olur kılā' Kal'a-yı nefsi Konya Lārende Hindūs Kal'a-yı nefsi Niğde Hişār-ı [33] Dedelü Kal'a-yı Lüle Kal'a-yı nefsi Kayseriye nefsi Kırşehir ki cem'an sekiz kal'adır **elḥudūd** şarkda Adana ve Mar'aş şimal-i Sivās [34] ve ba'zı Anadolı. Ġarbda daḡı Anadolı. Cenūb-ı İç il **Faṣl-ı der beyān-ı Konya** bu şehir pāy-i taht-ı memleket ve beş yüz akçe mevleviyetdir [35] ḳazāları bunlardır. Ereḡli. Eski İl. Ma' Akçaşehir. Ala taḡ. İnşuyı. Bayburd. Birgiri. Pirlavḡanda. Bilviran. [36] Hātūnsarāy. Tūrgūd. Gaferiād. Koraş ma' Berendi. Lārende. Maḡmūdlar. Lādikiye. Karaman **Evşāf-ı Konya** bu şehriñ intihā-yı [37] ġarbisında iki çatal taḡlarıñ zeyl-i şarkīsında ḡarīb düz yerde aḡarşulu baḡlu baḡçelü sūr-ı ma'mūrı vardır. [38] Cānib-i cenūbunda ol taḡlar eteḡinde Merām nām baḡçeleri ve mesīresi olup. Taḡdan şehir ve Merāma nehirleri cāri olur. [39] Mezāri' ve besātini şehir sakıy etdikden şoñra şehriñ şahrā cānibine bu şularıñ ayaḡı inüp bir göl olur. Ol göl

[1] tağları ihāta ider. Bunuñ kal'asını Sultān Kılıçarslan Selçūķī taşdan yaptı. Dārülmülki ve tahtı idi. Kendü [2] sarāyında bir eyvān-ı 'azīm binā etdi. Ba'de sūrı hārābe müşrif oldukda Sultān 'Alā'addīn Keykubād Selçūķī ve ümerāsı [3] tecdīd idüp. Taşdan ile qar'-ı hāndakdan yaptılar. Hāndakı yigirmi zirā' ve irtifā' dīvārı otuz zirā'dır. Ve bu [4] sūruñ on iki kapusı olup her biriniñ birer büyük kaşr şeklinde kuleleri vardır. Ve bunda 'imāret-i 'āliyye binā etdiler. [5] Şuyı tağdan gelür anıñ içün bāb-ı sūrda bir kubbeye 'azīme vardır. Hāricinde üç yüz kadar lüle-i āb cāri olur. [6] Ve şehre münkasımdır. Terābnuñ mahşūli sā'ir hūbūbāt ve penbe ve fevākih-i keşire vardır ve Kāmerüddīn demekle ma'rūf bu şehirde [7] bir kaysī olur. Gāyet laţīfdır. Hevāsı mu'tedildir. Ekşer bağistānı cānib-i cebeldedir. Ve bunda bir nev' āsumānī şukūfe [8] olur. Ehli aña debbağ çiçeği dirler. Toħmunı her sene sā'ir mezzū'āt gibi eküp biçerler. Ve bunuñla debbağlar asumān-günī edīm ve sahtiyān [9] şıbg iderler. Bilād-ı rūma ve Freng gider ziyāretgāh-ı **Konya** merkad-ı Mevlānā Celāleddīn Meħemmed bin Sultānū'l- 'ulemā [10] fevti altı yüz yetmiş ikide. 'An altmış sekiz senedir. Ve Sultān Veleddi Bahā'eddīn Sultān'ül- 'Ulemā-yı. Ve Şeyħ Kerīmüddīn. [11] Ve Çelebi Hūsām. Ve Şems-i Tebrīzī. Ve Şeyħ Şadreddīn. Ve Kağı Sirāceddīn. Ve Seyyid Burhāneddīn. Muħaqqıķ Tirmizī. Ve merkad-ı 'Alā'a[12]ddīn. ve Eflātūn-ı İlāhī. Konyanıñ kal'asındadır **Lārende** Konyanıñ şark ve cenūbı arası bir menzil düz yerde kaşaba ve kal'adır. [13] Akaşuyı ve bağ ve bağçeleri ve cāmi'i ve hamāmı vardır **Lādikīye** Karaman Yörükān-ı Lādik dirler. Şāhrāh üzere bir küçük kaşaba ve kal'adır. [14] Cāmi' ve hamām ve müte'addid hānları Konya cānib-i ğarba bir merħale. Ve ikisi arasında Zengīçayı nām kaşaba ve kazādır **İsmīl** [15] Konyadan cihet-i şarkda on iki sā'atlık kaşaba gibi şāhrāh üzeredir. Ba'zı hānları vardır. Konyadan Ereğlī [16] hūdūduna varınca şāhrādır. İsmīl ol şāhrāda vaķi' olmuşdur. Cenūb taraflı küşāde şāhrāları şunuñ tuğyānı zamānında [17] şu başup ol kazā deryā gibi olur. Ve İsmīliñ şimālisi olan kazānıñ nihāyeti şarkdan ğarba mūmteddir 'azīm cibāldır. [18] İsmīl karşıusunda olan tağlara Fodul Baba Tağı dirler imiş. Ehl-i İsmīl anlara gösfendüsi şayd itmek olmaz [19] Fodul Baba sürüsü dirler ve anıñ himāyesindedür dirler. Ve destūr ile kūrban taleb idüp iki üç gösfend şaydına cūr'et [20] idüp üçde ziyādesini şayda cūr'et etmezler. Ve anlarda meşhūrdur. Eđer ziyāde alursa elbetde ol ademe 'azīm 'uķūbetler

[21] ve siyâsetler gelür hattâ ba'zısı helâk olmuştur. Hattâ bir 'aşrda Konya Pâşası ol koyunları taarruz etmişdür ve 'azîm 'ukûbete [22] uğradı ve bu koyunların sürüsü iki biñ kadar dahı ziyâdedir. Ve hâlbuki ol tağda ne ağac ve ne şu [23] vardır. Ancağ bir küçük havz vardır. Şuyı ne artar ve ne eksilür. Ol semtde olan hayvânât bu şudan içerler. [24] Ve Konya Bahiresi taşup tâ İsmîl kurbuna gelmekle ol kazâ hemvâr-ı deryâ gibi olmağın ehâlî-yi vilâyet-i Konya şahrâsı [25] bir zamânda deryâ imiş. Eflâtûn tedbîr idüp bir tarîk ile mahv eylemiş dirler **Ala tağ** Konyadan garb ve cenûb [26] düşer. Ala tağ içinde bir nâhiye ve kazadır. Begâyet laţîf engûri olur. Kızıl toprakları dere ve depe bağları [27] çokdur **Karabînar** bu kaşaba muhtaşaradır. Câmî' ve hamâm ve sūk-ı muhtaşırı ve mükellef hânları ve câmî'i Sultân Süleymân binâsıdır. [28] Kurşun Örtülü ve Karabînar şahrâh üzere İsmîlden bir merhâle cihet-i şimâl-i şarkda ve Ereğlide cânib-i şimâl-i garba [29] düşmüşdür. Lârende bunun berâberinde cenûbunda vaqî'dir **Ereğli** ism-i kadîmi Herakle-yi Karaman bir kaşaba-yı 'azîmedir ki [30] yigirmi iki mahallesi vardır ve her birinde mahşûs mesâcid ve dört câmî'i vardır ki birisi Karaman oğlu İbrâhîm Bey [31] binâsıdır birisi Şehâbeddîn maqtûle mensûbdur ve anda türbesi vardır ve iki hamâmı vardır kadîmden şehri [32] almasun deyü etrâfına toprak döküp güyâ bir divâr içinde olmuştur aña şimdi Dökeyâru ta'bîr iderler [33] şehir anıñ içindedir ve mezbûr diyâr cebel-i bülend içindedir farâza kaşaba ba'zı tilâl ile muhât olmuş gibidür [34] soñradan muhdeş sûrı vardır ki bir tarafı Yârûnuñ vasaatında çekilmiştir ve bu kaşabanıñ çayırı ve şulu yer [35] hemvâr şahrâda vaqî' olup Erdost nâm kûh dâmeninde vaqî' olmuştur ve kadîmü'l eyyâmda 'öşr ve mahşûl [36] Haremeyn-i Şerîfeyn fuqarâsına vakıfdır ve bu kaşabada üç sâ'at ba'd cebel-i Erdostda bir şahrâdan münfecir olduğundan [37] kat'-ı nazar menba'ında âbı katı az iken kaşaba kurbuna gelince geçid virmez nehr-i mezbûr cevâniblerinde üç yüz altmış [38] harklar kesüp mezâri' ve bağlarını sakıy iderler ve üzerinde nice asiyâblar ihdâş etmişlerdir ve nehr-i mezbûr menba'ında bir [39] şahre-yi 'azîmeye bir âdem şüreti nakş olmuştur ki hâlâ ol menba'ıda vaqî' Âbirîz nâm karyeniñ emîri ve kebîri

[1] Abrinos nām bir kāfir beyiniñ şekli olmak üzere ol heykel bir elinde bir deste sünbül ve bir elinde iki hoş engür [2] şüreti nakş ve taşvır olunmuş. Ma'nāsı bağ ve ekine takayyüd etsünler. Ve nehr-i mezbür o şahrâlarda çok gitmeyüp. Ovaya iner [3] ve sazlıklara münteşir olup. Ba'de fâyzi kaşaba-yı mezbür garbisinde. Ve Qarabıñar nām kaşaba mahaz altından Bozoglan ve [4] Bulgâr Tağları dâmeninde Düdene. nām bir seng. sūr içine koyulup. Nâbūd olur. Dirler ki bu şu mu'cizât-ı [5] **Muhammediye** ile çıkdı ol ecelden bütün kaşaba hâlâ vakfidur. Ve bu kaşabada Kılıçarslan bir câmi'-i 'atîk ve Rüstem [6] Pâşanıñ bir hânı vardır. Ve Ekmekçioğlu Ahmed Pâşâ dañı bir hânı cedîd şurû' idüp nâtemâm kalmışdır. Biñ kırk yedide [7] Bayram Pâşâ Serdâr olup gitdikde tekmiñ eyledi. Ve bu Ereğli etrâfında akan ırmağ şuyı müteḥaccir olur. Hattâ anda ki [8] hân ol şudan müteḥaccir taşdan mebnidür. Bu Ereğliniñ ḥubûbatı çokdur. Ve envâ' eşmârı olur. Hattâ dirler ki yalnız [9] amruddan toksan dürlü amrud olur **Belvîrân** Konya ile Alaṭağ arasına düşer bir kazâdır **Pirlavğanda** Silifke [10] ile Alaṭağ arasında bir kaç pâre kaşaba ve kazâdır. Tağıstân ve mîvedâr yerlerdir. Elması meşhûrdur **Faşl-ı** [11] **der beyân-ı livâ-yı Niğde** bu sancagıñ kazâları bunlardır. Andoğı. Ürgüb. Bor. Çamardı. Dedelü. Şecâ'eddîn. [12] Kay. Qaraḥışâr-ı Develü. Menend **evşâf-ı Niğde** bu şehirde üç kat ḥişârı vardır ve cümle şehri ihâta ider. [13] Sûr-ı metîn taş dîvârdır. Ve şehriñ bir tabağasında Sulṭân 'Alâ'eddîniñ ve Sunkur Teginiñ mükellef [14] câmi'leri kal'a içinde olup. 'Alâ'eddîniñ Beyzâ nâmında ḥücerâtı fevkani ve tahtani İki kat bir bînazîr [15] medrese-yi 'âliyesi vardır. Ve Hasan Çelebi câmi'-i nâzik binâdır. Ve dañı nice câmi'ler ve medreseler vardır ki kal'a [16] ve ḥişârda on câmi' vardır. Ve mükellef ḥamâmları vardır. Üç minâresi vardır. Eski sarây kadar bir kâfirî [17] kal'a bir yerlü kaya üzere vaz' olunup şehir tarafından nice minâre kadar mürtefi' görünür. Ve şehirden [18] garba çıkar yollar yapılmışdır. Ve kal'a dîvârı üzere müşrif büyüti 'âliye vardır. Ve bu kal'a vasaṭında üç [19] ḥırmân-i cirminde bir kal'a dañı vardır ki dizdârı ve müstaḥfızları ve anlarıñ büyüti ve mescidi vardır. İkinci kal'adan [20] mürtefi'dir. Ve bu şehirden munfaşılca soñradan ḥâdiş olmuş bir maḥalle-yi 'azîme vardır. Ve bu Niğde bağıu dañı [21] bağçelü ve şuları firāvân ve şehriñ önünde bir vâsi' kazâsı vardır ki yer yer akarşuları ve çınâr sâyeleri vardır [22] ḥalkı şoḥbet iderler ve güzel ekini olur. Ve envâ'

mīvesi firāvāndır. Ve bu şehir Konyadan şarka dört menzil ve Ereğliden [23] iki menzil şimāle düşmüşdür. Akşarāy bunuñla Konya ovasındadır. Ve Ulukışla menziline üç sāʿat [24] kadar şimāle vaqıʿ olmuşdur Bor Niğdeden Konya yolu üzere dört sāʿat bir mera içinde toprakdan sūr-ı muhtaşarı [25] vardır bir kaşabadır zemīni yābīs ve şüre yerlerdir. Anda mīri bārūt işlenür. ʿAzīm bārūt hānesi vardır ki yüz ʿaded [26] dibeği vardır aķarsuyı yine Niğde önünde geçen şudur. Bārūt içün güherçileyi kilīsā hışār nām kāfirī [27] köhne kalʿa-yı münhedimden bārān olduğça cemʿ iderler. Ve bu kilīsā hışār Bor miyānında bir harābedir ki mermer sütunlar [28] ʿazīm aħcārdan binā olunmuş kemerler Sultān ʿAlāʿaddīn Konya kalʿasını binā eylediklerinde aħcārı bundan naql eylemişler. [29] Hālā yine bir karye-yi maʿmūre ve kömüri bağ çubuğundandır. Niğdeden taşlar gibi bağ çubuğı götürürler Üçkapulu [30] Niğdeden üç sāʿat Çiftehānıñ yesārında olan cibāldır. Ve rāstda bir mürtefiʿ ve sünbül ve lāle [31] ve şukūfelü yaylağıdır. Ekşer Türkmān gelüp yaylarlar. Ve anda bir nevʿ tulum peyniri yapup tulumlarla yaylağı [32] mezbūrda hıfz iderler. Gāyet aʿlā peynirdir. Ve yaylağı mezbūr üç tağıñ nihāyet bulduğı küşeleriniñ [33] arasına düşmüş bir şahrādır. Ol ecelden Üçkapulu dirler **każā**-yı Şecāʿaddīn bir kaç pāre karyeden ʿibāret [34] ismi Ulukışladır. Şahrāh Konya ve Şām üzere Ulukışla didikleri maħalde Öküz Meħemmed Pāşā bir düz şahrāya [35] müşrif yerine yamacında bir mükellef hān ve cāmiʿ ve sūk binā etdürüp. Karabıñar ile Çiftehān arasında menzildir. [36] **Livā-yı Beyşehir** bu sancağıñ każāları bunlardır. Bozkır. Seydīşehir. Karail. Gücü kebir. Gücü sağır. Kuşaklı. [37] Evşāf-ı Yeñişehir. Bir gölüñ şarkīsinde bir każā ve kaşabadır. Düz yerde bir taş kalʿası vardır. İki cānibine kapısı [38] açılır. Sultān ʿAlāʿaddīn bināsıdır. İki camiʿi ve hamāmı vardır. Hamāmı vardır. Hamāmıñ biri kalʿadadır. kalʿanıñ çarşusu [39] ve bāzārı taşrada munfaşıl yerde alārğadır. Bir tarafında bağ bağçesi vardır. Şahrā cānibi otlağıdır Yāğān

[1] dirler bu kazânın bir nâhiyesi vardır kıble cānibinde bir kaç pāre kıyedir **Kuşaklı** Yeñişehri şimāline ġarbīsinde [2] mābeyni bir merħaledir. Göl kenārına muttaşıl beş on pāre kıyeye ve kazadır. Hafta bāzārı turur. Yedi sekiz pāre [3] kıyesine Yeñişehir dirler göl kenārında olup. Anāmās Tağ bunuñla Eker arasına düşer. Ve bu Yeñişehirde [4] ‘Alā’addīn ataları eşeri var. Şehirgöli ta’bīr iderler. Üç köydür. Ve bunda ‘azīm çam keresteleri kesülür. [5] Amās Tağından bir ‘azīm şu inüp göle dökilür **Kıralı** gölün taraf-ı şimālinde bir kazadır **Yerāmköy** [6] nām bir küçük kaşabada otururlar. Bir kahvesi ve hamāmı ve cāmi’i hafta bāzārı turur. Etrāfı bağ bağçe [7] suyu kuyulardandır. Ve bu kazā bir merħale. Düz şahrāda yigirmi kıyedir Şarkısı Konya tağları **ve Toğanhişarı** [8] kazāsıdır. Şimāl-i Akşehir tağları ġarbīsı Karaağaç tağları mābeyni Ramazān Beli dirler ıssız yerlerdir. [9] Bu kazā cümle akarşulu mīvesi ve ekini iyü olur. Gölden balık dahı şayd iderler. Ve bunda üç ılıca vardır. [10] İki Çavuş kıyesindedir. Biri dahı Köşk nām kıyeye kurbundadır **Seydişehir** cenūbda Bozkır arasında [11] kaşaba ve kazadır. Bir şahrāda vaqi’ taraf-ı cenūbunda kaşabadan beş mīl ba’id. Yeñişehri gölünün bir küçük göli [12] vardır. İyü balığı çıkar Bozkır andan ārayatı yerdır. Konyaya bir buçuk menzildir. Ve bu kaşabanın ardı mīşezār [13] tağıdır. Yeñişehri gölünün ayağı Seydişehir altundan geçüp göle akar. Tağdan bir şu iner kaşaba halkı anı [14] isti’ māl iderler bağ ve bağçesi tağ cānibine düşer. Ve Yeñişehri bağçelerinden bunuñ çokdur. Bu gölün ayağı Şuğlaya [15] varup mezārı’i sakı idüp. Ve Konya arasında ġā’ib olur **Bozkır** Alataş ve ‘Alā’iyye ve Silifke ve [16] Bülāvoğand arasında otuz iki kıyeye bir kazadır. Bundan Konya bir buçuk menzil. Ve Seydişehir ġarb ve şimāl [17] ārayatıdır. Ova ve tağıdır Nehr-i İğara dirler. Şorkūn Yaylasından çıkar Sığlaya akar. Morūson nām kıyeden ve Fırāt [18] Seristān nām kıyelerde bir kaç köprüsi vardır. Bu kazā Seydişehir nâhiyesi idi. Bāzārı anda turur. [19] Sābıkān hafta bāzārı tururdu. Hālā ekin yeridir. Mīveden amrudı ve eriği çokdur. Bağları yokdur mucīzāt [20] bahire-yi Yeñişehri Beyşehri ġarbīsında bir lezīz ġadırdır. Seydişehrine uğrayup ġadırdır Konyaya dökilür. Ayağı [21] kaşabaya uğrayup. Şehrin gün toğısı tarafından geçer ve cenūba gider. Şehir halkı andan içerler **Seydişehir** göli [22] kaşabanın cenūbunda bir menzil ba’id olup. Ayağı şarka gider şu Sığla mezārı’ını sakı idüp. Konya şahrālarında [23] ġā’ib olur **bahire**-yi Kıralı Yeñişehri

gölünün şimalisinde on kadar bir gadirdir. Bir tarafı Karaağaç Konya vâsıl [24] olur. Ve bunun kenârında ibniye-yi kadîmede bir binâ vardır ki bir ‘azîm şuyun hürücuna men’ ider. Ve binâsı ba’zı [25] hükemâya üstâd olunur **Livâ-yı [26] Akşehir** bu sancağın kazâları bunlardır. İshaklu. Ilgün. Toğanhişâr. **Evşâf-ı Akşehir** bir vâsi’ şahrânın inhâ-yı cenûbısında şarkdan garba mümted tağların eteğine karîb akarşulu ve bağçelü bir kaşaba [27] Konya yolu üzere mâbeyni üç menzil Akşehirin baş tekyesi bir latîf mesîredir. Yol üzere bir kaç ziyâretgâh [28] vardır. Evvel Buhârî Dede Merkadı. Ve Ni’metullah-ı Velî Merkadı. Ahi Evren ve Kürd Emir ve Baştekye nâm mahalle varılır ki [29] bînazîr mesîredir. Bir nice se’alar üsti çimen ve her seddiñ kenârına bir nice mîzâb vaz’ olup. Her yerinden kol gibi âb-ı [30] cârı ve Merkad-ı Hâce Naşreddîn meşhûr ziyâretgâhdır **Ilgün** Akşehirden iki şarka bir kaşabadır bir lâtif câmi’idir [31] ve Rüstem Pâşâ hânı ve çifte hamâmı Sultân Ğiyâseddîn Keyhüsrev bin Kılıçarslan binâ etmiştir. Sene altı yüz altmışdadur [32] ve bir iki dahı vardır kaşaba garbisinde arası bir mîl kadar yerededir. Bir germâbe hamâmı vardır. ‘Alâ’addîn-i [33] Selçûkî bunun üzerine kârgîr kubbe ile beytü’l-gusl binâ etmiştir. İçinde bir havz vardır. İki mevzi’de [34] arslan ağzı lûlelerinden şu akar. Ve bunda iğtisâl-i felç ve baraşa nâfi’dir. Ve bu kaşabanın şarkisinde (...) ¹² [35] şehre karîb bir bahire vardır. Dûrı sekiz mîl şuyı lezîz envâ’ balığı çıkar Konya yolu bunun kenârından [36] geçüp **İshaklı** Akşehirden bir merhale cihet-i şarkda şahrâh üzere bir kaşaba yol üzerinde bir merhale garba. düşmüştür [37] yolcu için hân vardır. Bir kazâdır **Bahire-yi Akşehir** Ilgûna bir menzil kaşaba kenârında bir bahire. Bu bahire [38] gâh kuruyub ve bunda dahı vâfir semek sayd olup şu çok olduğda ayağı bu vâdî bahiresine akar [39] ol dahı buña karîb tarafda garbisinde bir bahire-yi sağîredir. Anın şuyı vâfir **Livâ-yı Akşarây** bu sancağın kazâları

[1] Bunlardır. Eyyübili. Koçhişār **Evşāf-ı Akşarāy** Hasan Tağı dibinde Akarşulu ve bağlu ve bağçelü bir kaşabadır. Vasatında [2] bir nehr-i kebîr kaşabanın ortasından geçer. Kal'ası vardır. Bundan Konya üç menzil garba düşer cenûb mille Kayseriye [3] dahı şarka ol miqdârdır. Bunun kal'asını beş yüz toksan toktuz târîhinde. 'İzzeddîn Kılıçarslan bin Mes'ûd Selçûkî binâ [4] eyledi. Mîvesi ve gâllesi vâfirdir **Livâ-yı Kayseriye** sancağın kazâları bunlardır. Develi. Karaşâr-ı Develi. Yahyalı. [5] SüleymânlıKebir. Ovanâhiye Küstere. İslâmlı **evşāf-ı Kayseriye** sâbıkân Kayser-i rûmuñ tahtıdır. Erciş Tağının zeyl-i [6] şimālisinde bir şehir ve kal'adır. Akarşuları ve bağçeleri ve bağları ve cāmî'i ve hamâmı ve esvakı vardır. Bunun eşher [7] metâ'ı lîmûnî reng sahtiyândır. Gâyet laţîf olur. Ve bunun sevâdı hâric sūrda olup kal'a bir cānibinde [8] siyâh sengden binâ olunmuş bir kal'a-yı şağîredir âb u hevâsı laţîf ekşer kıyeleri ol tağın eteğinde vakî' olmuşdur [9] bu tağda dâ'imâ kar eksik olmaz. Nısfına karîb. Beyâz külâh gibi bir kaç merhaleden görünür. Bundan **Develi**şâr [10] bir merhaledir. Garb ve Hâcî Bektâş iki menzil şimâle. Ve dahı Sivâs şarka dört menzil **ve Develi** cenûbda ve Yahyalı Develiden [11] cenûb-ı şarka mâ'il ve **Küstere** Yahyalıdan şimâl-i şarka ve Küstereden **İslâmlı** şarka ve Kayseriyyeden şark-ı cenûb **Ova** [12] **Nâhiyesi** ve bunda âşâr-ı kadîme ziyâretgâhlar vardır. Ebu Mehemmed Battala mensûb bir cāmî' ve Belinâs Hakîm Kayseriyyeyi binâ [13] etdikde hamâm ki cüzvî odun ile kızar. Ve bunun tağında hayât çokdur. Lakin tılsım olmağla cebelden çıkmazlar. [14] Ve bunun sūrî 'Alâ'addîn Keykubâd tecdîd etdi. Kayseriyyede Mehemmed bin el Hanîfeye mensûb bir makâm vardır. Ve bunun [15] sūr-ı kadîmi âşârı kalmışdır. Kayseriyye bir mîl ba'id **enhârının** eñ meşhûr ırmağı Nehr-i **Quramaz** Cebel-i Quramazdan [16] neb' ider ve Kayseriyyeye gelür **cebel-i** Erciş buña **cebel-i** Ercâsib dirler. Kayseriyye ve Develü bu cebelin eteğindedir. Lakin Develü [17] sehl-i ba'iddir. Bu tağda kûrt âyî vaşak olur. Ve bu nâhiyede envâ' eşmâr olur. Ve bu nâhiyenin Ermenî tâ'ifesi [18] gâyet çokdur. **Livâ-yı Kırşehir** bu sancağın kazâları bunlardır. Diñek Keski(n). Süleymânlu-yı Kebir. Hâc(ı) Bektâş Ma' Nûrda. [19] Konur nuz Ciyân **Evşāf-ı Kırşehir** hevâsı hûb şahrâda bir kaşabadır. Üzerinde bir kal'ası ve esvakı ve hânları vardır. [20] **Memleha** Akşarāy ve Koçhişār beynindedir. Ve Haymân ve Karabınar deresine düşer. Dûrî üç dört menzil bir memleha-yı [21] 'azîmedir ki Hâymana

yolu ol memlehanıñ kenārından geçer. Ve bir iki sâ'atlik yol memleha içinde nişānlar etmişlerdir [22] ve bu memlehanıñ bir cānibinden bir küçük nehir buña manşab olur. Ve bu gölün zemīni şāfī memlehadır muḳāṭ'adır. Hācī [23] Bektāş **mülūk-ı hūkkām** Karaman ibtidā-yı devlet-i İslāmiyeden Karamanda zuhūr eyleyen Selaciḳa şu'belerinden [24] Kutalmış evlādıdır. Bunlarıñ zuhūrları Baṭṭāl Ġāziden soñra diyār-ı rüm Fātihi dānişmendiniñ Niksār [25] fethinde şehīd olduğda. Oğlu Meḥemmed Ġāzī babası yerine pādīşāh oldu. Böyle olmağla tekrār küffār istilā [26] itmekle Meḥemmed Ġāzī 'Abbāsiye hūlefāsından muḳtediren [27] imdād ṭaleb eyledikde ḫalīfe daḫı Selcūḳiyede Melik Şāhda imdād göndermeğe ṭaleb eyledi. Ol daḫı Selcūḳiyeden Süleymān bin Kātılmış bir kaç biñ 'asakīr ile Bağdāda vardıkda [28] ḫalīfe anlara nuşretle müşir idüp Süleymān Şāh kız ḳarındaşını Meḥemmed Ġāzīye nikāḫ ittiki mābeynlerini bu vechle [29] alışdurup rabṭ etdükden soñra küffār semtine teveccūh etdi. Meḥemmed Ġāzī babası feth etdüğü bilādı tekrār feth etdi. [30] Ba'de Ḳayseriyye-yi feth etdiler. Ve Süleymān Şāh Ḳayseriyyede ḳarār etdi. Ve Melik Meḥemmed Ġāzī ser-'asker olup Ḥasan müdārā ile [31] geçinmek üzere sipāriş eyledi. Ve nice yollar muḫabbet üzere ba'de **Süleymān Şāh** Konyayı feth etdi ve anı pāy-i taḫt etmişdir [32] Ol vaḳt tāriḫ dört yüz yetmiş yedi senesinde idi ve andan soñra Süleymān Anṭākiyeyi naşārā elinden [33] feth etdi ba'de şāḫib-i Haleb Müslim bin Ḳu(rey)ş ile ceng idüp **Süleymān** muẓaffer olup Müslim ol ma'rekede maḳtūl olup [34] Süleymān varup Halebe mālik. Andan şāḫib-i Dımaşḳ 'ammusı oğlu Teneş ki Melik Şāhıñ ḳarındaşıdır gelüp ḳurbunda ceng [35] idüp. Dört yüz yetmiş ṭokuzda Süleymān ma'ekede maḳtūl olmağla **oğlu** Ḳılıçarslan bin Süleymān yerine geçüp. Ve ṭokuz [36]sene pādīşāh olup müteveffā olduğda **yerine** oğlu Mes'ūd. Bu Melik şucā ve Kerīm ve Keşīrū'l-cihād elli bir seneden soñra Ḳavurd yerine [37] oğlu **Ḳılıçarslan** oldu. Sene beş yüz seksen sekiz bunun 'aşrında çok fütūḫāt oldu. On bir evlādı ḳaldı. [38]Her biri bir memlekete Mālik idi **Ġıyāseddīn** Keyḫūsrev babası 'İzzeddīn anı velī'ahd itdi. Ba'de **ḳarındaşı** [39]Süleymān Şāh ba'de oğlu **Ḳılıçarslan** ṣālīḡ ba'de **Keykāvus** bin Keyḫūsrev ba'de 'Alā'addīn **Keyḳubād** bin Keyḫūsrev

[1] Bu melik şücā ve kerīm idi. Bilād-ı Ermeniye ve ‘Alā’iyyeniñ ve ğayrī çaķ-ı İskenderūna varınca müstevlī oldı. [2] Bunuñ ‘aşrında müslümānlar Sīnobdan Kıpçaķ tarafına geçüp medīneye Suġrāk feth idüp nevāhisine mālīk oldılar. [3] Ve hicretiñ altı yüz on sekizinde ‘Alā’ddīn sūr-ı Konya ve Sivāsı yapup sene-yi erba’ ve şelaşın ve semāniye fevt [4] oldı. Bunuñ ‘aşrında ced-i āl-i ‘Osmān Ertuġrul Ruma dāhīl olduķda. Evlādından birisi ki ismi Şarı Balı [5] Sultān ‘Alā’addīne irsāl idüp ki vilāyetine dahīl olmaġa istīzān itmek için. Ve bir yer ta’yīn etmek için [6] izīn virdi. Ve anlara Tōmāniçden tā Ermenāķa varınca ta’yīn eyledi. Vardılar ol semtlerde Kāraca[7]taġda dōrt yüz göçer ev ile tavaţţun etdiler. Nitekim ahvālleri Anaţolıda gelse gerekdür. Bunuñ aşār ve ġayratı [8] çokdur. On toķuz şehir binā etdi. Ve nice cami’ler ve medreseler ve ġankāhlar ve kārbaşarāylar binā etmişdir. [9] Ve bunuñ eyyām-ı devletinde ‘ulemā ve şulehā Rūmda çoġaldı. **Celāleddīn Rūmī** Kuddis Sirruh bunuñ zamānında idi. [10] Ba’de **oġlu** Ğıyāşeddīn bunuñ eyyāmında Tatar rūmı ġāret ve taġrīp etdiler. Hicretiñ altı yüz kırķ dōrdünde [11] fevt oldı. Devlet-i Selçūķiye bunda münķat’ oldı. Lakin iki oġlu kaldı **biri** Rūkneddīn Kılıçarslan [12] **ve biri daġı** ‘İzzeddīn Keykāvus bunlar nizā etdiler. Rūkneddīn ġālip olmaġla ‘İzzeddīn Keykāvus kaçup [13] Kōstantīniyyeye varup yanında tırdı. Ba’de taraf-ı Tatardan Mu’inüddūn Rūkneddīni öldürüp taġtına [14] oġlu Ğıyāşeddīn geçdi. Bu daġı Argūn Tatar ġākimi katl itmişdir. Ve Ğıyāşeddīn bin Keykāvusı naşb etmişdir. [15] Ve bunuñ eyyāmında bilkülliye iġtilāl vaķı’ olmuşdur. Ve ġayet faķīr olmaġla kendüyi zehirlemişdür. Ba’de [16] Tatar marifetiyle ile **İkinci** ‘İzzeddīn Keyķubād bin Feramurzin Keykāvus Kāzanġān naşb olındı. Ve ol vaķt Ertuġrul [17] ġāyet pīr olmuş idi. Ve Ertuġruluñ bu Sultān ‘Alā’addīn Keyķubād ile daġı münāsebet nāmesi olmaġla eġyān [18] evlādından bu ‘Alā’addīne varup pīşkeş ile buluşurlardı. Ertuġrul pīr ū fānī olup oġlu ‘Osmān Ğāzī [19] nāmdār ve bahadırlıġı āfaķa münteşir olmaġla Sultān ‘Alā’addīne bu ġaber geldikde taġl ve ‘alem ve kılıç ve at virüp ve [20] ġıl’at-ı fāġire gönderüp ve babası yerine geçmiştir. [21] Ba’de ‘Alā’addīn vefāt etdikde āl-i Kārāmān müstevlī oldı ba’de devlet-i āl-i ‘Osmān müstevlī oldılar hicretiñ yedi yüz tārīhinde

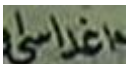
[24] Bāb-ı Der Beyān-ı Memleket-i Anadolı

[25] Asiyā-yı nihāyāt-ı ġarbiyasında bu iklīm-i mu'teberdir. Bā hūşuş **āl-i 'Oşmān** bu iklīmde zuhūr eyledi **Anadolı** [26] lisān-ı Yūnānda güneş toġduġı semte dirler **Elhudūd** şarkda **Qaraman** Sivās cenūbda **Akdeñiz** ġarbda **Halıç-i** [27] **Qoştantiniye**. Ve ba'zı **Akdeñiz**. Şimāl-i **Qaradeñiz**. Dārūlmülk Kūtāhiyye şehridir bu eyālet on dört [28] sancaġdır ki. Bunlardır. **Ankar(a)**. **Aydın**. **Bolı**. **Teke**. **Hamīd**. **Hūdāvendigār**. **Sultānōñi**. **Şaruġhān**. **Qaştamonı**. [29] **Qara Hisar-ı Şāhib**. **Qarasi**. **Qanġırı**. **Kūtāhiyye**. **Menteşa**. Bu eyālet. Defter kethūdāsı. Ve tīmār defterdārı. [30] Vardır. Ve ze'āmet ile dört müselleme beyi ve on bir yaya beyi. Vardır. Ve ġaşları bu minvāl üzeredir. [31] **Şaruġhān** kırk biñ **Aydın** altıyüz on üç biñ dört yüz altmış beş **Qara Hişār-ı Şāhib** [32] iki yüz kırk biñ iki yüz tokşān tokuz **Ankara** iki yüz altmış beş dört biñ üç yüz seksen **Hūdāvendigār** [33] altı yüz on sekiz biñ yetmiş tokuz **Bolı** üç yüz biñ yüz yigirmi iki **Qaştamonı** beş yüz biñ [34] **Menteşe** dört yüz biñ sekiz yüz **Teke** üç yüz yigirmi sekiz biñ **Hamīd** iki yüz dört biñ **Kanġırı** [35] iki yüz elli sekiz biñ seksen bir **Qaresi** üç yüz biñ **Sultānōñi** iki yüz elli biñ **ze'āmet** [36] **defterdārı** **Anadolı** tokşan biñ beş yüz tokşan altı ze beş yüz tokşan altı **ze'āmet kethūdāsı** **Anadolı** yüz biñ tokuz yüz [37] on iki **ze'āmet müslümān** **Aydın**. Ve **Şaruġhān**. Ve **Menteşa**. Ve **Qaresi**. Ve **Burusa**. Ve **Bīġa**. Ve **Qoca**[38] **jili**. Ve **Sultānōñi**. Elli biñ iki yüz **velġaşıl** bu eyālet yedi biñ üç yüz on bir kılıçdır ve yüz tokşan [39] beş **ze'āmetdir mā'dāsı tezkiresi Lehu ze'āmet-i tīmār**dır tokuz biñ yedi yüz nefer cebelūleri

[1] olur **ümerā** ve zu'amā ve erbāb-ı tīmār kânûn üzere cebelüleri on yedi biñ miqdārı 'asker olur [2] ve **daḥı** Anaṭolıda piyāde ve müselleṃ t̄ai'fesi var idi ki cümle süferā şu zıkr olunan piyāde müselleṃ t̄ai'fesinin [3] nöbetlûsin sefere iḥrāc idüp ṭop çekmek ve yol ayutlamak ve zaḥîre getürmekde ḥizmet iderlerdi **ve daḥı müselleṃ** [4] ocağının çiftliğı olup çiftliklerinde ḥāşıl olan terekeniñ 'öşürü resmen ol ocaḳda nöbetlû olan yaya ve müselleṃ [5] sefere ḥizmetin edā iderlerdi. Şimdiki ḥâlde yaya ve müselleṃ t̄ai'fesi ref' olunup. Cümlesi re'âyā kayd olunmuşdur. Ve daḥı [6] çiftlikleri ze'āmet ve tīmār bağlanup. Ḥālā zu'amā ve erbāb-ı tīmārı ḳapudān pāşā ile deryā seferine me'mûrlardır ve **bunlardan** [7] ma'āda ve cānbāzān ve ğaribān t̄ai'fesi daḥı vardır. Sefere eşerler idi. Ḥālā anlar daḥı mensûḥ olup. Çiftlikleri tīmāra [8] virilmişdür **ḳıla'-ı Anaṭolı Livā-yı Kütāhiyye** Ḳal'a-yı Kütāhiyye. Ḳal'a-yı Eğrigöz **Livā-yı Menteşa**. Ḳal'a-yı Necid Ḳal'a-yı Bodrûm. [9] **Livā-yı Şaruḥān**. Ḳal'a-yı Mağnisā. Ḳal'a-yı Ḳaraḳoca **Livā-yı Ḥamîd**. Ḳal'a-yı Eğridür **Livā-yı Ḳara**[10]**ḥişār-ı Şāhib Livā-yı Sultānōñi**. Ḳal'a-yı İnōñi **Livā-yı Ḳaresi** Ḳal'a-yı Yeñice Ḥişār **Livā-yı Ḥüdāvendigār**. Ḳal'a-yı Sivri Ḥişār. [11] Ḳal'a-yı Bergama **Livā-yı Bolı Ḳala'-yı Amaşra Livā-yı Ḳaştamonı** Ḳal'a-yı Māne Ḳal'a-yı Sīnob **Livā-yı Anḳara** Ḳal'a-yı Anḳara [12] **Livā-yı Kanğırı** Ḳal'a-yı Kanğırı Ḳal'a-yı Miḥālîçcık **Livā-yı Teke Ḳala'-yı Anṭalyaki cem'an** yigirmi ḳal'adır **Faşl-ı der beyān-ı** [13] **Livā-yı Germiyān** sene yedi yüz seksen üç ḥudūdunda Sultān Germiyān oğlu ğāzî Ḥüdāvendigār ile 'aḳd-i [14] müzahire eyledikde ḳal'a-yı Kütāhiyyeyi nice mülḥakātı ile Ḥüdāvendigāra virmişidi. Bu cihetden Kütāhiyye şāhib-i [15] ḳadimî nāmıyla meşḥûr olmuşdur. **Bu sancağıñ** ḳazaları bunlardır. Ezine. Eşme. Eğrigöz. İnāy. Baḳlāmi. [16] Banāz. Bozguş Ma' Ḡalcān. Çaçırca. Çal. Çehārşenbe. Ḥomā. Ḥonāz. Sirke. Selendi. Sīmāv. Şeyḥlû. Işıḳlu. Tazḳırı. [17] Tağardı. Tavşanlı. Toyla Ma' 'Oşmāneli. 'Uşak. Ḳazıḳlu. Ḳûla. Gedūs. Kütāhiyye. Şıçanlı. Göre. Selenti. Göküyük. [18] Geyikler. Lādikiye Deñizli **elḥudūd** ğarbda Ḥüdāvendigār cenûbda Aydın ve Şaruḥān şarkda Ḥamîd ve ba'zı Ḳaraman [19] şimâlde yine Ḥüdāvendigār **Evşāf-ı** Kütāhiyye. Pāy-i taḥt ve beş yüz aḳçe mevleviyetdir. Şehri bir tağ dibinde vaḳi' olup. [20] Bir mürtefi' ḳaya üzere ḳala'sı vardır. Bu şehriñ ve ḥişārıñ bināsı Sultān Germiyānıñ olmaḳ rivāyet olunur. Bunda [21] yedi medrese ve Sultān Germiyān Ulu Cāmi' dimekle ma'rûf bir cāmi'-i

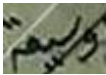
şerîfi. Ve anda Cāmi'-i Emīnzāde. Ve Cāmi'-i Yorgāncı[22]zāde. Ve Cāmi'-i Molla Vācid. Ve Cāmi'-i Kağı'asker Hālil Çelebi. Ve Cāmi'-i Karaca Pāşā. Ve Kağı'asker Hāmāmı. Ve Balıklı Hāmāmıña bunuñ [23] içinde āb-ı serd ile memlū bir havz vardır. Ve bunlardan ğayrī altı yedi hāmām ve bir bostān ve esvāk-ı 'āmire ve hānları [24] ve mesācid. Bağ ve bostān ve āb-ı revānları firāvān ve mesīre rayegān bir belde ki 'azīmedir ki. Şark ve şimāle sebz ve hurrem [25] hemvār şahrādır. Vasaţından Porsuk Nehri geçer. Ve Eskişehir kırbunda Nehr-i Saķarya ya kırişur ve halkı bir haylī bülendçe kūhdur ki [26] üzerinde biri birinden mürtefi' kal'a iki kıat ve mutavassıţ iç kala'sı ki düşmüşdür. İsmi Gevherrnigīn kala' derūnunda [27] mā'i cārī vardır. Ve 'Osmāniyāndan cām'i vardır ve aşı şehir ol kūh dibine düşüp ba'zı maħallatı bir cānibde ol [28] kala'lara peyveste olmuşdur. On beş maħelledir. Ve muħkemesi şehirde ve Pāşā Sarāyı bir tarafında vaķi' olmuşdur. Ve evleriniñ [29] satūhı toprakdır. Ve Hızırılık dirler kal'a kırbunda bir mesīredir ve yine cebel taraflarında Akşu nāmına bir mesīresi vardır [30] Ğayet şovuk şudur. Ve bir maşnū' muħtaşar nehirde bir havza dōkilür. Ve Kūtāhiyyede Sultān Bağı dimekle ma'rūf bir mesīredir [31] Hadāyık ve bağistān vardır. Ve Keb-ġir dirler. Bir teferrücgāhki şehriñ cenūb-ı ġarbiyesine düşmüşdür bunda bir 'ayn-ı cārī [32] vardır. Sultān Bāyezīdin bağçesi dirler bir mesīre daħı vardır. Ve Kūtahiyye de elma ve amrud vesā'ir mive kıaysī çokdur [33] Engüri çendān i'tināya şālih deġildir ve bir germābe-i hūdāisi vardır ki āb-ı mu'tedilū's-suħūnet şehriñ ġarbiyesine [34] düşer germābe şehirden üç sāt yerde Yoncalı dimekle bir düz şahrāda vaķi' olmuşdur çift hāmāmdır [35] ve yanında cāmi' vardır ve bu şahrāda germ ve serd maħlūt ve ğayr-i maħlūt cedveller ve enhār. Ve cümleden birisinde bir mūm şofrası kıadar yerden [36] dā'imā rīk-i germ cūş ve hūrān itmededir ki ve aķup giden nehirden ki ılıca germābe gibi nümāyāndır. Maħal-i mezbūre evcā'-ı [37] mefāşıl a'rāzına mübtelā olanlar içine girerler. Nef'ini müşāhede iderler. Ve ol yerin 'amīķı kıatı çokdur ve havz-ı germābe [38] yanında bir maġara gibi bir çamurlı sūrāh vardır. Hastalar aña girerler bunda Aħterī Cāmi' ve Şeyh Germiyāni. Ve Firaķī-i [39] Kūtāhyavi kıubūrı vardır daħı bir germābe vardır bu daħı çiftedir ve yanında bir mescīd Kūtāhiyyeden daħı ba'iddir.

[1] Nevāhisine düşer ve bu şehr-i Burusa Yeñişehri şarkı cenūbısında üç merhale Burusadan Kütāhiyyeye sefer idenler Tomānīç [2] Tağını geçüb Kütāhiyye ye varırlar. ‘Uşak bir merhale şarkına. Ve Kara Hişār-ı Şāhib [3] iki merhale dahı şarkına. Ve Eskişehir şimāle iki merhale **nefs**-i Kütāhiyye ye tābi’ nevāhi bunlardır. Tavşanlı. Gümüş. Altuntaş. Gireği. Örencik. Nevāhi-yi Şehr. Amrud ili. [4] Bunda iki ılıcalar vardır Kızılılica demekle ma’rūf ve hāşiyetleri meşhūrdur **nāhiye**-yi Tavşanlı Kütāhiyyeden şimāl garba sekiz [5] sâ’atdir cām’i ve sūk bir kaçabadır. Haftada bir gün ‘azīm bāzārı turur. Ve bunuñ gāyet a’lā igdāyesi¹³ olur Tavşan igdāyesi¹⁴ [6] haylī mergūbdur. Ve bu nāhiye Mudānyadan iki menzil ve şāhrāh üzere memerdir. Gelībolı ve Boğaza gelüp giden ekşer bu nāhiye uğrarlar. [7] **Altuntaş** Kütāhiyyeden şimāl-i şarka bir nāhiyedir **Gümüş** Kütāhiyyeden kırbunda tarīk üzere bir nice pāre kırye [8] bir nāhiyedir ‘**Uşak** Kütāhiyye şarka bir merhale Murād Tağı kırbunda bir dere içinde kal’alu bir kaçaba yüz elli [9] pāre kıryelü me’mūr bir kazādır. Kaşabası vāsi’ şāhrānıñ şarkına düşüp Karasi ol şāhrāya düşmüşdür. Metā’ı [10] seccāde ve kālīçe meşhūrdur **Selendi** Kūla şarkısında ve Güre garbısında mābeyni öyleyelik yol bir kaçabadır [11] Güre ile bunuñ arasında Serge nām tağ içinde bir kazā harāb oldu **ve kaçaba-yı** Selendi bir dere yamacında [12] vaķi’ olmuşdur. Anda bir kırye-yi kebīre dahı vardır. Kara Selendi tesmiye olunur kilīm seccāde işlenür **Gedūs** [13] Kütāhiyye garba bir menzil cevānib erba’sı cibāl yerdür. İçinde bir kaçaba ve kazādır **Nehr-i** Gedūs bunuñ kıble [14] cānibinde Murād tağından inüp şāhrāsından geçer **Kūla** bir kara taşlık içinde bir kaçabadır bir harābe kal’a cānib-i [15] garbisi bir miqdār açık şāhrādır. Bī-naẓır bağ ve bağçeleri olup. O taşlık arasında bağlarında biñlerce üzümü [16] ve amrudı vesālerce üzümü ve amrudı vesā’ir meyvesi olur. Ammā amrudı ve Engüri firāvān olur. Bu kaçaba garbında nihāyet ovası

13

14

[17] Şaruḥān ḥaddı. Ve kıble cānibi İnār kazāsı ekşer şuyı kuyulardan içerler Güre Selendi şarkısındadır içinde [18] bir kaşaba Banaz bunuñla Kütāhiyye arasına düşer metā'ı kālīcedir 'Uşak Güre bu metā' ile meşhurlardır [19] Banaz Murād Tağı ğarbīsinde bir dere içinde bir kaşaba kıble-i cānibi Şıçanlı kazāsı Banaz ve Şıçanlı mābeynlerinde [20] bir tağ vardır. İsmi Ahır Tağ bir 'azīm yayla kadar. Yörük ve Türkmān anda cem' olurlar. Hevāsı güzeldir ve şarkısı [21] Altun Ovası Işıklı nām-ı diğer Şeyḥlu Kara Hışardan iki merḥale ğarba bir günlük bir şaḥra (...) ¹⁵ ercānıñ [22] şarkında Ak Tağ eteğinde bir kaşabadır. Seksen dört pāre karaya müştemil bir kazādır. Bağ ve bağçesi az lakin [23] ekin yeridir Baklañ Deñizli şarkısında Şeyḥluya muttaşıl on kadar karaya müştemil bir kazādır. Çal 'Uşak ve Bahlañ [24] ve İnār kazāları vasatında otuz kadar karaya müştemil bir kazādır. Menderez Şuyı bunuñ içinden geçer. Ve şu üzerinde [25] bir dere içinde hafta bāzārı тұrur. Aña Ḥalı bāzārı dirler ve Homā Işıklı Ovasında Ak Tağ eteğinde [26] Işıkludan kıble cānibinde ovasınıñ nısfı sazlıkdır Tazkıñı Baklandan kıble tarafında [27] bir kazādır. İkisiniñ mābeynini bir tağ faşl ıder. Bunuñ cānibi Geyikler ve bir cānibi Süküt Tağıdır. Düz [28] ova ve kır yerlerdir. Beş on pāre karyesinde bağ ve bağçe olur. Şuyı kuyulardan içerler Geyikler Tazkıñı [29] şarkısında bir karye-yi kebire ve kazādır. Hafta bāzārı тұrur. Ve bir nehr-i şağıri vardır. Gököyük adına [30] muttaşıl bir kaç pāre karye bir kazādır. Ahālisi boz yoquş lafzından alınurlar Deñizlü nām-ı diğer Lāzkiye [31] keşiretü'l enhār olmağla Deñizlü dirler cevānib-i erb'ası cibāl bir şaḥrānıñ cānibinde āb-ı revānları vāfir [32] bağlu ve bağçelü bir kaşaba-yı ma'mūredir yigirmi dört maḥalle ve yedi cām'ı ve beş ḥamām ve mūte'addid ḥānları ve bir kāfir [33] kal'a-yı şağıresi vardır Horsoloz nām bir ḥavzdan çıkan āb-ı revān gelüp kaşaba etrāfına yayılır. [34] Bir nehr olup bir güzel mesiredir. Bu kaşabanıñ ğarbisi Küçükbaba nām bir [35] tağdır şaḥrāsınıñ şarkıyesi Çöklez Tağıdır. Ve Çöklez nām bu kimseniñ mezārı anda ziyāretgāhdır ve kıble cānibi Kazıklı beli tağlarıdır. Ḥamīde 'Āsī-i Kara[36] ağacına aşılır Ezine Deñizlü ovasında ve andan ğarb-ı cānibinde bir kaç pāre karyeye müştemil bir kazādır. Hafta bāzārı [37] тұrur ve Deñizluden üç sâ'at Çehārşenbe yine Deñizlü şaḥrāsında Ezineden ğarb ve şimāl tarafına iki sâ'atlik Bulādan [38] nām karyede hafta

bāzārı turur **Honāz** Deñizlü ovasında bir ‘azīm qarlı tağıñ zeyl-i şimālisinde bir qaşabadır.
[39] Şa‘b qayadan bir qal‘ası ve bağ ve bağçesi vāfir şuları vardır. Ekşer halkı Rūm
zimmīleri olup **Sultān Süleymān** vaqfıdır

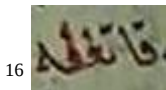
[1] **İnāy Ma' Eşme** Göküyük şarkısında bir kazadır hafta bazarı turur enhār Nehr-i Gedūs kaşaba-yı Gedūs kıblesinde [2] Murād Tağından çıkup Gedūs şahrāsından geçer kaşabaya uğramaz. Güre kırbunda Selenti altından Adaladan Mağnīsā kırbundan [3] geçüp İzmirde Sancağburnı nām mahalliñ muķābilinde bahre kırişur. Aṭalanın üst yanında boğazda bir 'azīm taş köprüsi [4] var idi. Harāb olmağla ol diyār a'yānından Şeyh Nūrullah Efendī Güre kırbunda bir taş köpri binā eyledi **Nehr-i Menderez** [5] Homā kaşabasına bir menzil Bıñarbaşı dimekle ma'rūf bir menba'dan neb' idüp. Homaya gelür ve Işıklı şahrāsında Baklañ ve Çal [6] kazāları vasaṭından Çehārşenbe kazāsına varır. Banazdan gelen Murād Tağı şuyı ki Işıklı arasından geçer. Ve nehr-i kebīr olur Çehārşenbe [7] kazāsında nehr ile cem' olur. Ve cümlesi Aydından Balat kazāsında bahre dökilür. Aydın ile Germiyān vilāyetleriniñ sınırı [8] olan mermer taş köprüsi bu şu üzerinde idi. Esasında bir ılıca zühūr idüp. Tedricle vehn virerek bil-āhir harāb [9] eyledi. Hālā vīrāndır **Faṣl-ı der beyān-ı Şaruḥān** hüdūdı. Şarḳan Kütāhiyye şimālen Hüdāvendigār. Garben Muğla. Cenūben Aydın. [10] Kazāları bunlardır. Aṭla. Akḫisār. Ilıca. Perākende. Perākende-i Sālḥā. Borlu. Bineği. Terḥānyāt. Durğudlı. Kocalar. [11] Kayacık. Gördek. Gördüs. Güzelḫişār. Menemen. Marmaracık. Diğer Demirci. Diğer Timürçi. Mukāṭa'āt Mağnīsā Manaḫorya [12] **Evşāf-ı Mağnīsā** diyār-ı Şaruḥānıñ kā'idesi olmağla **şehzādegān-ı āl-i 'oṣmān** dar'ül-emāre olmuşdur. Bir vāsi' [13] ova nihāyetinde bir tağın dibinde bir şehir-i mu'azzamadır. Ve cebel-i mezbūr yālin kaya şehir üzerine ḥavāle qarlı tağdır. Bir kāfirī [14] ḳal'ası vardır. Gedus şuyı önünde iki sā'atlik yerde ovada akar. Üzerinde ağaç köprüsi vardır. Bu şehriñ [15] bedestānı ve ondan ziyāde ḥamāmı ve beş mükellef cāmi' vardır. Murādiye Cāmi' ve Hātūniye ve Sultān Cāmi' ve Çāşnigīr Cāmi' ve anda [16] Şehzāde Sarāyı ve Kaşr-ı Sultānī. Ulu Cāmi' Şaruḥān oğlı İshāḳ Çelebi bināsıdır ve bir mevlevīḥāne binā eylemişlerdir **Sultān Murād** Cāmi' iki [17] mināre ve medrese 'imāret ve dar'üzziyāfe biñ hüdūdunda temām oldu. Bundan ğayrī iki minārelü bir cām'i Hāşekī [18] Sultān Cāmi' ğarbī tarafında medresesi ve şimālinde 'imāreti ḥamāmı vardır. Sultān Cāmi' dimekle ma'rūfdur. Ve biri daḫı [19] Çarşu Cāmi' ve on kadar mesacīd ve Kırşun Örtülü Eskiḫān ve daḫı nice ḥānları vardır. Şehrūñ kapu cānibinde bir tell üzere [20] bir ḳal'ası vardır. Hişārları ḫıfz ider. Cānib-i ğarb ve

cenübunda Sūsendirāz dirler. Bir yüksek depe üzerinde [21] kadīme aşarı müşāhede olunur. Sultān Mehmed Hān sene tokuz yüz toksan dördte Boz Tağ yaylakına çıkmayup. Ol [22] tağda makām eyledi. Ābı firāvān ve hevāsı laṭīf ve saḥası çemenzārdır. Ve Mağnīsā besātini ve bağları mütেকāşir ekşer [23] bağçeleri cānib-i şimālindedir. Şahrālarında lāle bir kaç renkle ḥüsn virmişdir. Ġāyet mu'teberdir ki ba'zı tālibleri vardır ki [24] dānesine vāfir akçe virüp iştirā' iderler. Eyyāmı bahārda ellerinde bir küçük kazma ile gezüp pesend itdiklerin çıkarırlar ve [25] bağçelerde terbiye iderler. Lakin şahrāda olduğı eşgāle ve elvāna çoğı taḥallūf ider. Kefe lālesi kıṭ'asında ḥacmī tūlānī [26] değildir. Belki verd-i aḥmer gibi yektā berg-i rengīn ile müdevver-üş şekl bir şukūfedir. Derūnunda kaṭīfe mişāl nāfesi vardır. [27] **Ve Sarāy-ı Şehzādegān** şark ve şimāl-i cānibde ḥāit-i şimāl-i sarāyı ki kapuları ol cānibedir. Öni bir vāsi' meydāndır. Lakin [28] bu şehriñ sayfda hevāsı bed olmağla ḥalkı yaylağa çıkarlar Mağnīsādan İzmir altı sā'atlik mesāfede cenūbısında [29] vaḳi' Şābūncıbeli aşılıp varılır. Menemene ḥod qarībdır. Dört sā'atde varılır. Ġarb ve cenūb arasına düşer **ve Nif** [30] Ġarb tarafı dört sā'at kadar **Turgud** Mağnīsānıñ baş nāhiyesidir. Mağnīsā önden cihet-i şarkda tağ dibinde vaḳi' Palāmūt [31] ve Akḫişār bunuñ şimālindedir Akḫişār Mağnīsānıñ şark ve şimālinde arası iki merḥale medīne-yi şağıredir. [32] Bir iki cāmi' ve mescid ve iki ḥamām ve bir ḥarāb hışını vardır. Bağıstānı firāvāndır. Eyyām-ı sayfda hevāsı vaḥīmedir [33] Gerdūsdan şarka düşer. Cüzvī şimāle meyl ile ve Gerdūs ve Akḫişār ve Balāmūt müselleş vaḳi' olmuşdur. Balā[34]mūt dan Mağnīsā yolu Gerdūs ile Akḫişār arasından geçer **Balāmūt** Başgelembeden cenūb-ı ġarbda bir kaç pāre [35] karaya müştemil bir kazadır. Ve Mağnīsā nāhiyesidir. Akḫişār bunuñ şarkında **Gerdūs** cenūb-ı ġarbındadırlar ve Balā[36]mūt dan Mağnīsāya gidilürken Akḫişār şol tarafda görünür. Şındırğıyı mülāşık **Marmara Boz** Tağ yol üzere [37] kurbunda bir kaşaba cām'i var. Ve Akḫişār ile Boz Tağ arasına düşer. Akḫişārıñ cenūbısı ve Boz Tağıñ [38] şimālisi ve Mağnīsānıñ şarkısı **Aṭāla** şarkdan Sīmāv Timürce kıblede İnegöz ve Aydın ġarben Gerdūsa [39] ve şimālen ve ġarben Akḫişār kazāları arasında bir kazadır **Foça** kenār-ı bahrde bir kal'a ve kaşabadır bağ ve bağçesi

[1] firāvān cāmi' ve hamām ve sūk ve sükkānı ekşer neşārā Rūmdur. Üzümünü hamr iderler. Aralarında Karaca Foça şarābı deyü [2] meşhūrdur **germābe** Şart Mağnīsā ile Boz Tağ arasında yol üzerinde Şart kaşabadan bir menzil şark-ı cenūb düşer [3] Temürçi ve diğer Demürçi dağı Marmaracık dirler. Şındırgı kırbunda bir kazādır. Bu kazāya Karataş dirler. Bir nāhiyesi vardır. [4] Şarkında Sīmāv ve şimalisinde Mandehoryā vaki'dir **Faşl-ı der beyān-ı livā-yı Aydın** el-hudūd şimālen Mağnīsā ġarb-ı [5] Şuğla cenūb-ı Menteşa şark-ı Kütāhiyye kazāları bunlardır. Arbāz. Alaşehir. Amāşa. Ortağçı. Ayāslūğ tabi' [6] Şuğla. İnegöl-i Aydın. İne. Balyanbolı. Bayındır. Birgi. Bozdoğan. Tire. Şart. Sultānhişārı. Karaca Koyunlı. Diğer Tire. Tirepolması. Kestel. Diğer Nāzillī. Kelis. Güzelhişār. Köşk. Vakıf. Yeñişehir. Göynük. Keler. [8] Kestere. Bayramlı Ma' Karakoyunlu. **Evşāf-ı Tire** Aydınıñ pāy-i tahtıdır. Bunuñla Mağnīsā arasında Kızılca Mūsa Tağı [9] bir cebel vardır. Bu cebeliñ muhāzīsinde bir cebel-i āhir vardır. Tire anıñ zeyline düşer. Kırşun Örtülü cāmi' ve esvaķ [10] ve hamāmları bender şehridir. Halkı mütemevvil ve tüccārdır. Bir muşallāsi var tūlı ve arzı iki yüz haṭve murabba'üşşekl bu sāha [11] kārġir dīvār ile maḥşūr dört kapu konmuşdur. Her kapudan onar pāye nerdubān ile şu'ūd olunur. Ve bu sāhanıñ [12] vasaṭında āb-ı revānı dāim bir şādırvānı zemīni terḥil nām sebz ile müzeyyendir. Ba'zı eşcārı vardır. Ve dīvār [13] kıblesi dāhilinde Hāiṭ-i şarkide Hāiṭ-i ġarbiye varınca yüz dane dıraḥt-ı serv ve halkınıñ şöḥbetü'l-havāṭır vaḳtinde [14] mecma'idır **Bayındır** Tireniñ cānib-i şimalinde esvaķ ve hamāmān ve cevāmi' belde-i 'āmiredir penbesi çokdur. [15] Ve Bayındır Kızıl Mūsa Tağınıñ zeyl-i cenūbıındadır. Ve Tire bunuñ kıblesine düşüb. Birgi şarkına düşmüşdür. [16] Ğarbında Ayāslūğ ve Nif ve Mağnīsādan kıble tarafındadır. Kızıl Mūsa belinden aşılp varılup **Nāzillī** [17] bir ma'mūr ve mīvedār kaşabadır. Hafta bāzārı ṭurur. Bundan Deñizlü bir menzil şarka ve Sultānhişārı ġarba [18] düşer ve **bu Nāzillī** bir belde-i laṭifdir incīri meşhūrdur. Baġçe eṭrafında bir fersaḥ mümteddir. Bunuñ kaşabasına [19] Kestel dirler Cebel-i Tire kıblesinde vaki' cebel ile cebel-i Tire vasaṭında düz yerededir. Yeñişehri bunuñ kıblesindedir [20] Sultānhişārınıñ Kestel kıblesine düşmüşdür **Süleymānhişārı** eski ḥarābe kal'a ve kazādır Köşk bunuñ [21] ġarbīsine düşer Cebel-i Kestāl arasında zeyl-i cenūbıındadır **Kestel bunuñ** kıblesinde ve Yeñişehir ile bunuñ arasındadır [22] Balyabolı

berāberidir. Cebel aşılrsa Güzelhışāra inilür **Köşk** bir kaçabasıdır. Hafta bāzārı turur. Andan Güzel[23]hışār dört sātadır. Bostānları vāfir ve incīri güzeldir **Güzelhışār** bir şehir-i ma'mūrı ihāta etmiş kal'adır [24] iki mahallesi taşra vaķi' olup bir cebel-i 'azīmiñ şarkına düşmüşdür. Ovası kumsal olmağla galle-dār değildir. [25] Lakin incīri vāfir bundan Ezīne dört sāt sekiz cāmi' ve esvaķı ve hamāmları vardır. Güzelhışār [26] dahı var cebel-i Tirede kūhuñ zeyl-i cenūbınsındadır. Köşk bunuñ şarkınsındadır. Ortaķçı bu cebel [27] muķābilinde vaķi' olan cebel zeylinde bunuñ kıblesindedir. Kūh üzere bir müşrif yerde Andız dirler. [28] Bir mesīresi vardır. Tire tağ aşı lup varılrsa cüzvī ğarbicedir **BozToğan** Ortaķçı şarkında Arbāz [29] ğarbında Yeñişehirdir. Bend-i cebel zeyl-i şimālisinde bir kaçaba köşk kıblesine dört sāt etrāfı çemenzār [30] ve keşir'ül-enhār **Arbāz** Yeñişehir ile BozToğan arasında bir kaç pāre karaya müştemil bir kazādır. Tağdan [31] cüzvī alārgacadur. **Ortaķçı** BozToğan ğarbında karaya müştemil bir kazādır. Zeyl-i cebelde düşmüşdür. **Yeñişehir-i Aydın** [32] cāmi'i ve hamāmı ve sūķı bunda nice kavābil zuhūr eyledi. Cebel-i Tire muķābilinde kıblesinde şarkdan ğarba [33] mūmted bir cebel vardır. Ve Yeñişehir ol cebeliñ zeyl-i şimālisinde vaķi' bir şehirdir. Yeñişehri boğazı [34] dirler. Bu Boğazdan ol cebel verāsında Hamīde varılup 'azīm muhālif benderdür. Ve avāmmünnās derbend-i [35] Cālenderi budur dirler. Ve ba'zı kādīm binā vardır **Birgi** Tireniñ şark-ı şimālinde kūha arķa virmişdür öñi ve kıblesi açıķdır [36] bu yer tağınıñ karşusunda ve kıblesinde bir cebel dahı vardır Tire aña arķa virmüşdür ve Tire Birgiden ğarb-ı cenūba [37] kalup Balyanbolı-ı Aydın Birgi kıblesinde ve muķābilinde olan cebel dāmenine düşmüşdür ve Marmaracık Birginiñ [38] şarkında Birgi gibi cebele arķa virmişdür begāyet karībdır ve Birgi cāmi' ve hamām ve sūķ şimārından enāri ğāyet [39] vefret üzere etrāfa gider bu şehirde nice fuzalā zuhūr eyledi Hāce 'Aṭāüllah Efendī ve Birgili Mehmed

[1] Efendi ve Hâcezâde ve bu belde de değirmen dönderir. Aķarşuları vâfir. Āb ve hevâsı hûb bunuñ tağı ki [2] Boz Tağdır. Ve Mağnīsā ve Tire ve Aķhişār Marmara halkınıñ yaylaķıdır **Marmaracık** Cebel-i Birgi ye arķa virmiş [3] Birgi ķurbunda ve şarkında bir ķazādır **Balyanbolı-yı Aydın** Marmaracık kıblesinde ve muķābilinde olan tağa arķa virmişdür [4] bir kaç pāre ķaryedir **Alaşehir-i Aydın** bir ‘azīm şehir ve ķal‘adır ki büyüti sūr ile muhātdır **İnegöl-i Aydın** bunda ğarbda [5] Kūla. Şarkda Tımurcı şimālde kūh. Ala tağ bunda cenūb ve kıblede ķalur. Ba‘īd değıldir **İnegöl-i Aydın** [6] Şart bunuñ kıblesine düşer. Karībdir ğarbında Marmara şarkında Alaşehirdir. Şimālinde Adalā düşmüşdür. [7] Bir ma‘mūr ķaşabadır. Düz yerde vaki‘ olup taraf-ı şimālinde bir muhtaşar göli vardır **Keles** bir ķaşabadır. Bağçeleriniñ [8] ekşer eşcārı enār ve sīb ve mehzūn serv ķavaķlar vardır. Ve ekşer yerinde yonca biter çemenzārdır **Balyanbolı**dan [9] şarkā düşer tağa arķa virmişdür şimālī kūşādedir ve Marmaracıkdan kıble semtindedir **Ayāslūğ** ki ķadīm aşārlar [10] ve ‘ālī binālar ile mālā māl bir mu‘azzam şehirdir ki hālā hārāb ve bu şehre bir maħalden şū içinden geçilüp nihāyetinde [11] kuyu gibi ki bir maħalden duhūl olunur. Çarşu ve dūkākīni taşdan yapılmış ba‘zı kimesneler seyrine varırlar imiş [12] **Şart** Boz Tağ yaylaķına giden yol üzere Mağnīsādan şark-ı cenūba düşer. Boz Tağın şark-ı şimālidir. [13] Mağnīsādan ba‘īdi bir merħaledir. Bundan Boz Tağ yaylaķı bir buçuk merħaledir. O ilde ‘azīm şehirdir. [14] Aşār-ı sūrı baķīdir ve aķarşuyu var. Boz Tağ yaylaķına muttaşıl ba‘zı cibālīñ zeylindedir. Boz Tağ [15] Aydın belinden aşılp Birgi üzerine aşılp İnegöl bundan şimāl ve ğarba Alaşehir şimāle düşer **cebel-i** [16] Birgi Mağnīsā ile Tire arasına düşer Birgi tağlar zeyl-i ğarbīsindedir ‘azīm tağdır buña Boz Tağ dirler [17] Şehzādegān-ı Āl-i ‘Osmān iki uç ay ķadar senede bu yaylaķı henķāf iderlerdi. Bu cebeliñ tarāf-ı şarkīsinde bu [18] iki mevāzi‘ mezāri‘ vardır. Hāvadārlık dimekle meşhūrdur. Ve baħiresinde (...) ¹⁶ ekābir gāhī teferrūc ider cānib-i [19] şimāle mūmtehī olan haddında bir ‘azīm bostān vardır. Āb-ı baħire ol Bostāndan aķar bu **baħire** dūrı on [20] mīl ol diyār halkı aña Gölçük dirler bunda ba‘zı semek vardır. Lakin şayd itmezler

16

Cihannüma’da gemi anlamı verilmiştir.

baħire-yi cebel-i Birgi bu baħire [21] cebel-i Birginiñ on mïlden ziyâdedir. Ve cebel-i mezbûre Boz Tağ dirler. Yaylakı Boz Tağ etrâfında olan ħalkı [22] buña çıkmagla bir iki mevzi'de cum'a namâzı ve esvağ ve beş ħamâm binâ ve şalavat-ı 'ıyd içün bir muşallâ yapmışlar. [23] Bu yaylakıñ şark ve cenûbunda bir cebel vaķı' olmuşdur. Aña Maķâm-ı Erba'ın dirler. Fevķ'ül cebel maķâm-ı menba'dır orasına [24] şu'üd şa'b-naķdır. Ve cebel-i Birginiñ kulleridir. Bu kulenin yaylakda maşrık cânibinde bir şahrâ-yı 'azîme vardır nişf-ı [25] nehârda şiddet-i ħarrî mün'akis olup. Yaylak ħalkına keder virür ve bunuñ tepesinde meħâvî bir tepe dahı vardır. İki [26] arasında sâdât-ı i'câmdan Baba nâm Reşid tekke binâ idüp. Dervişleri yaylak-ı eyyâmında teferruce dervişâne ta'am çekerler [27] bir laţif suyu akar **Cebel-i Kestâne** Tireniñ kıble cânibinde bir tağ yaylakıdır mesâcid ve cevâmi' ve ħammâmât vardır. [28] Tire ħalkı ekşer faşl-ı şayfda buña çıkarlar. Ve bunda esvağ vardır. Ħalk muhtâc olduğı cümle anda gelür. [29] Şabâh namâzını edâ etdikden sonra şehre giden tülû'-ı şems ile ol maħallle dâhil olur **Faşl-ı der beyân-ı** [30] **livâ-yı Menteşa elħudûd** şimâl-i Tire ħarb-ı cenûb Akdeñiz şark-ı Anıalya ve ba'zı Kütâhiyye ħadd ider kazâları [31] bunlardır. Üzümlü. Eskihişâr. Eşen. Ağartos. Ula. Perâkende. Menteşa. Pırnâz. Boziyûk. Beçin. Çine. [32] Düğer. Sârulus Şobıça. Taıya. Tarâhiye. Tavas. Feslegân Germe. Karaova Ma' Bodrum. Kerânis. Gök[33]âbâd. Diğer Gökova. Köyceğiz. Mâzon. Gököyûk. Mesol. Mekri. Mandalyât. Muğla. Yerkesiği. **Evşâf-ı Muğla** [34] Menteşanın pây-i tahtı bir meşhûr şehirdir. Kuşâtasından dört merħale cenûba düşer. Menteşa bunda Deñizlü şarka iki [35] merħaledir Gedelek yolından aşılır **Tavas** Menteşaden bir merħale yerde bir kal'a ve kazâdır. Hafta bâzârı turur. [36] **Faşl-ı der beyân-ı livâ-yı Teke elħudûd** şimâl-i Ħamîd. Ħarb-ı Menteşa. Cenûb-ı Akdeñiz. Şark-ı 'Alâ'ıye. kazâları Elmalu. [37] Anıalya. İğdir. Finike. Kaş. Kalkanlı. Karahişâr-ı Teke. Kızılkıya. Germeği. **Evşâf-ı Anıalya Tekeniñ** baş [38] tahtıdır. Bunuñ kal'ası Daħħâk-i Mâri binâsıdır üç kâtdır. Her bir kâtda bir oğlu anda iskân eyledi. Ve ħâlâ [39] bu kal'ada taraf-ı saltanatdan dört yüz kal'a kulu vardır. Bu şehir deryâ kenârında bir merħale mürtefi'de metin hişâr

[1] tūlānī deryā tarafı sed şeklinde yüksekde iskele ve şehirdir. Etrāfı düz şahrā gibi çalılıktır. Şimāl tarafında [2] bir nehr akup şehre varır. Kemer yollar etmişlerdir. Sūkı haric kal'ada şimāl tarafındadır. Ve iskele kırbunda [3] kal'anıñ deryāya iki kaposı açılır bir kaposı karaya açılır. Cāmi'leri hamāmları mūte'addiddir. Bağçeleri [4] vāfir līmuni ve turunc ve envā' fevākih olur. Hurmā dağı vefret üzere ve kal'a-ı şehriñ üzerine havāle kal'ada [5] iki cāmi' ve iki hamām ve bir hamām dağı şehriñ taşrasında vardır şehriñ bağ bağçesi şarkında düşer şimālinde bir tağ [6] ol tağ dibinde Düden dirler bir nehr ki Eğridir Gölüniñ ayağıdır. Çıkup girü batır taht'ül arza gidüp. [7] Anṭalya bağçeleri kırbunda çıkar. Ve cümlesini sakı ider. Ve şehre uğrayup deñize dökülür. Bu şu bir nehr-i 'azīmedir. [8] Köripāzārda deryāya dökülür gemiyle geçilür **Köripāzār** Anṭalya şarkısında Manāvġāt kazāsınıñ nāhiyesidir [9] ve bu Anṭalyanıñ develeri çokdur pırnār çalısında otlarlar bu nāhiyede susam ve çilek çok olur. [10] Bursadan on bir konağdır ve bu şehriñ ġarbında Şerdenburnı nām bir dīl-i deryā içine iki konağ girmiştir. [11] Ve bu şehirde burnında 'imāretten hālī mevāzi' çokdur. Cenūbī kefereniñ korsānı sefīneleri hālī değildir. Ol semtde [12] bir kal'a ġāyet lāzımdır. Bu semtiñ līmūn (...) ¹⁷ meşhūrdur **Astanār** Anṭalyanıñ nāhiyesidir şimālinde bir merhāledir [13] Anṭalya yaylağıdır. Hamīdiñ Tefennī kazāsı bunuñ bir merhale şimāline düşer kaşaba şeklindedir. Anṭalya halkınıñ evleri ve [14] dekākini vardır. Eyyām-ı şayfda bunda göçerler. Ancak dizdāru ba'zı küffār kalur. Bir mürtefi' şahrāda vaki' olur. [15] Ekşer eşcārı fındıktır. Cāmi'leri ve hamāmları vardır. Teke Beyiniñ şubaşılığıdır. Bunuñ bir nehr-i kebīri vardır. [16] **Kızılkaya** Anṭalya ile Ağlasun arasında bir şahrāda ol kadar kıryelü bir kazādır. Bir düz yerde bāzārı tırur. [17] Ve bir çārdağ etmişler. Kağı anıñ altında otururlar **İğdir** Anṭalya ġarbısında bir merhale beş on pāre kıryelü bir [18] kazādır. 'Azīm tağlar sa'b ve sengistānda deryāya kıribdir. Yaylaqları ve kışlaları vardır. Eyyām-ı şayfda küffār [19] kırkusundan tağlarda olan kıryelere göçerler. Bunuñ tağlarında keçiboynuzı çok olur. Dağı laṭif üzümü [20] ve incīri olur. Ekinleri nādir ve metā'ları kerestedir. Ve ekşer halkı

çülhâdır **Fenike** bir kal'adır Hamîd haddındadır. [21] **Enhâr** Akşu Anıalya ve Karaşışâr-ı Teke arasından akar deryâya karışur. Ve bir şu'besi Karaşışâr Germeği arasında [22] akar dağı deryâya anda dökölür **cibâl** Taht-ı 'Alî İğdire muttaşıldır. Bir 'azîm tağdır **Faşl-ı der beyân-ı liva-yı Hamîd** Selçûk [23] 'aşrında vâlîsi olan Hamîd Bey ismiyle tesmiye olunmuşdur **hudûd** şarkında Beyşehri şimâlinde Akşehir. Ğarbında Germiyân [24] cenûbunda Anıalyadır **kazâları** Isparta. Ağlasun. Diğer Karaağaç. Ağrus. Avşar. Uluborlı. Eğridür. Irla. [25] İncîrbâzârı. Barla. Bavlı. Burdur. Tefenni Gölü. Hoyrân. Seroz. Keçiborlı. Kemer. Hamîd. Gölşışâr. Karaağaç. [26] Gönân-ı Hamîd. Yalvaç. Yalavaç-ı Karaağaç. Yavîce **Evşâf-ı Isparta** Hamîd sancağınıñ tahtı kal'asız mîvedâr büyük [27] şehir ve bâzârdır. Hevâsı hûb şitâsı şedîd miyâh-ı câriyesi ve esvak ve hamâmâtı ve cevâmî'ı ve bundan Hâce Manşûr [28] 'Attâr zühûr eyledi. Bu şehre bir şu mesâfe-i ba'ideden getürmüşdür **taraf** cenûbîsı Ağlasun semti bir 'azîm tağdır. [29] Bir nehr akup Isparta bağlarını ve bağçelerinişakıy ider. Ba'de şehre gelür. Üzümi ve fındığı çok olur. Ve dağı [30] Boğasınıñ¹⁸ a'lâsı bunda işlenür. 'Azîm boyahâneleri vardır. Etval-ı eyyamı on dört buçuk sâ'atdır **Yalvaç** Eğridür [31] gölün şarkısında bu kaşabanın âb-ı hevâsı hûbdur. Mîvesi vefret üzeredir. Meşhûr mîvesi amrud ve elma ve kirasdır. [32] Akarşuyı çokdur **Bavlı** Eğirdür kurbında 'azîm tağıstân üzümi ve ak tütü çokdur. Ak tütünden pekmez [33] iderler laţîf olur **Āğrus** diğer Ağraş bir ovada vaqî'dir. Ahâlîsi ehl-i şan'at ve bâzargândır **Barla** [34] iki tağıñ arasında vaqî'idir. Eğridür gölünün kenâr-ı şarkısına karîbdır. Laţîf bağları vardır güzel üzümi [35] olur **'Āşî-i** Karaağaç Isparta Ğarbisinde bir merhale kadar. Kır yerde bir kazâ ve kaşabadır. Halkı temerrûd Türkler [36] 'işyâna mensûblar. Bundan şimâle Deñizlü bir merhalede **Kazık** belinden aşılır ve cenûba Tefenni bir merhalede [37] **Tefenni** Hamîd ile Anıalya arasında sınır bir kazâdır. 'Āşî-i Karaağaç cenûba düşer mâbeyni bir merhale Avşar [38] diğer Afşâr Ispartadan bir merhale şimâle düşer Eğridür gölüne bu bir çok sâ'atlik yolda bir düz yerde [39] bağlu ve bağçelü kaşaba ve kazâdır Akarşuyı vardır câmi' ve hamâmı ve esvakı vardır hafta bâzârı tûrur

¹⁸ Boğası: İnce Amerikan bezi.

[1] On üç pāre kıyedir. Kaşaba gibi köyleri vardır. İki mükellef kıyeye Gelendos köy halkı çulhâdır. Boğası tokurlar. [2] Ve boyahâneleri vardır hevâsı şakıldır Eğridür gölünün kenâr-ı ğarbisinde ve gölünün içine girmiş bir küçük hışn ve sūr-ı metîn [3] tatlı şu ile muhâtdır esvak-ı ‘āmire cevāmi’ ve hamāmāt müte‘addidesi vardır ve bunda kibâr-ı evliyā-ı Nakşibendiye ve ba‘zî [4] meşāyihîñ mezâr-ı mübârekleri olup üzerlerinde cāmi’-i şerîf ve ‘imâret binâ olunmuşdur ve bu şehirde medrese vardır Kütâhiyyeden [5] üç merhâledir ve bu kaşabanın varoşı vardır iki tarafında kapusu var karşıısında şağîr ada vardır bağ ve bağçedir [6] âdem-i sâkin olmaz ve anıñ şimâlinde bir büyük âta vardır. İki yüz kadar ev vardır. Nışfı müslüm ve nışfı keferedir. İçinde [7] evliyā-yı ‘azâmdan şeyh Muşluhiddîn ve işbu âta ahalîsi gemicidir. Ve nisvânı bez işlerler. Ve zıkr olunan varoş üzerine [8] Sivrinâz bir taş üzerine bir metîn kal’a gelip nāmına bir kâfir binâ itmişdir. Bu kal’ayı Seyid Battâl Ğazî feth itmişdir. [9] Ve tağıñ yüksekliğı altı sâ’atdır hâriç kaşabada. Nâzile nāmında bir kıyeye vardır. Sene altı yüzde Berda’ vilâyetinde [10] Şeyhülislâm nāmında sādâtdan. Bir velî taraf-ı hağdan ta’yîn olunup. Ol Nazile kıyesinde bir cāmi’ ve tekke binâ idüp ve anda [11] sâkin olup. Evlâdından nice velî zuhûr itmişdir. Ve taraf-ı saltânâtdan yetmiş ‘aded cizye ta’yîn olunup. Biñ yetmiş tarihinde gelince [12] âyende ve revende fuğarasına it’âm olunurdu. Biñ yetmiş târîhinde kaç’ olunmuşdur. Ve bu Eğridür kaşabasınıñ mezârî-ı yokdur. [13] Aña binâ-i tavâi’f-i mülûk ‘aşrında her mahalle bir tekye binâ idüp. Fuğarâsı ol tekkeden it’âm olunmuşdur. Ve ol tekkeye köyler [14] vakf olunmuşdur. Şimdi kimi kaç’ ve kimi harâb oldu. **Velhâşıl** bu Eğridür kazâsı tağıstândır ‘azîm tağlar ve ulu ağaçlar [15] vardır. Ve laţîf bınarları vardır. Ve Absâhros nāmında bir yüksek taş vardır. Yigirmi dört sâ’at yüksekdür. [16] Üzerinde şiddet-i hârda on ve on beş ârşûn ‘amîk kar bulunur. Hatta âb-ı zülâl bulunur dirler. Ve yaz faslında ğarîb [17] şukûfe bulunur. Ve tağıñ vasatında bir düz yerde bir tatlı göli vardır. On mîl tûlı ve ‘arzı beş mîl yâzdeh [18] etrâfı çemenzârdır. Ve laţîf hevâsı vardır. Ammâ anda yukarda kıardan ğayri bir şey’ yokdur. Ve Eğridürden altı sâ’at [19] kadar yerde bir tatlı göl vardır. Balığına tatlı balık ta’bîr iderler. On on beş vukiyye kadar olur. Erba’inde [20] şayd olunur **ve gölünün** tûlı altmış mîl ve ‘arzı kırk mîldir **ve nakl iderler ki** bu Eğridürün otuz altı nev’ üzümü [21] olur **Ağlasun** Isparta cenûbunda bir

kaşaba ve kazadır. Tağ eteğinde bir depeniñ üzerinde vaqi'dir. ğarbī tarafı [22] bağ ve bağçedir. Karaşişār gibi olmağla bir kapudan aşılır ğarba açılır yolu yokuşdur. Bağları içinde akarşular vardır. [23] Şehrūñ dahı çeşmeleri vardır. Cāmi' ve hamām ve esvak ve boyāhanesi vardır Keçi borlu Ulubor cenūbunda mābeyni [24] nısf-ı merhale düz yerde bir kaşaba-yı sağīre ve kazadır. Bağ ve bağçeleri vardır. Halkı boğāşıcıdır Söğüt Tağı buña [25] karşı düşer Ispartadan şimāledir Hoyrān Eğridür Gölünün şimālinde otuz altı pāre karye bir hişārdır [26] şarkı Yalavaç şimālisi Kütāhiyye cenubisi Avşār ve Barladır ve Hoyrānıñ hevāsı şakıldır. Bunuñ halkı [27] sābıkān konar ve göçer evli Yörük tā'ifası idi. Soñra karyelerde mütemekkīn oldular. Birāzı Karaağaç Yalvaç [28] Avşarda otuz hanesi perākendedir bahire-i Eğridür Hamīd ile ortasında bir 'azb-ı gadīrdır dört buçuk [29] fersah cenūbdan şimāle tūlū üç fersah 'arzı 'amīkı on kulaç olup ğarbisi göl içinde kenāra muttaşıl Eğridür nām [30] hışn ve ortasında iki cezīre vardır. Sağīrine Cān Ātāsı dirler. Ve kebīrine Nīs Ātāsı dirler. Beş nev' balığı [31] olur. Evvel bahārda kiras mevsimine varınca şayd iderler. Bir ğarīb göldür kenārında beyāz çakıl olur. Arasında [32] kudretten ism-i Allah taħrīr olunmuş çakıl bulunur. Ve bu gölün ayağı vardır. İki konak ceryān ider. Nice yerde yer altına [33] gider. Nihāyeti Anṭalya şehrine bir konak karīb. Düden nām bir maħalde girdāb mişāl olup. Yer altına gider. Ba'de Anṭalya [34] Kemeriñ kapusunda anda çıkar bahire-i Burdur bu dahı Hamīd Eğridür Gölü gibi bir gadīrde ki 'Āşī-i Karaağaç ve Gölhişār [35] bunuñ kenārlarıdır. Sābıkān Gölhişār ba'zı eşkiyāya me'vā olmağla yıkılmış idi. Faşl-ı der beyān-ı livā-yı Karaşişār elhudūd [36] şark ve şimāl-i Akşehir. Ve ğarb-ı Kütāhiyye. Cenūb-ı Hamīd. kazāları bunlardır. Barçınlu. Bolāvādīn. Çay. Çölābād. [37] Sincānlu. Şuhūd. Sındıklı. Karamık. Nevāhī-i Barçınlu. Oynaş. Evşāf-ı Karaşişār-ı Şāhīb dar'ülmülk-i emāretidir. [38] Gedik Ahmed nām pāşanıñ bir hamāmı ve tekkesi vardır. Bir kaç medrese binā olunmuştur. Bundan Kütāhiyye iki merhale [39] ğarba düşer Faşl-ı der beyān-ı livā-yı Sultānōñi elhudūd şark ve cenūb-ı Karaşişār-ı Şāhīb ğarb-ı şimāl

[1] Hüdāvendigār kazāları. Bunlardır. Eskişehir. İnöni. Diğer Bozöyük. Bilecik. Seydīgāzī. Karacaşehir. Kal'acık. Sultānōñi. [2] Akbıyık **Evsāf-ı Sultānōñi** baş tahtı Eskişehir bir vāsi' şahrāda bir kaşaba ve kazadır iki cum'a kılınur sūḳ-ı muhtaşar [3] ve hānlar ve ılıcalar ve bağ bağçeler vardır sūḳ ve hānları aşağı düzde ılıca kırbunda vaḳi' olup [4] büyü kible tarafına biraz munfaşaldır bunda ziyāretgāh merḳad-ı Şeyh Edebālī Şehāb-ı Sühreverdī bu kaşabadan şark-ı Seydī Ġāzī şimāl köyünün ġarb-ı Söğüd dahı ġarb-ı cenūb-ı İnōñi Seydī [5] Ġāzī kaşabası şāhrāh üzere Eskişehir ile Bardaklı [6] ve Yeñihān arasında bir kaşaba-yı ma'mure aşağı düzde kaşaba içinde laṭif ve cedīd bir mu'azzam hānı vardır ve şehre müşrif bir tepe-i [7] 'ālī üzerine Seyid Battāl Ġāzī mezārı vardır bir 'azīm tekkedir ki cāmi' hücerāt ve medresesi ve it'ām-ı misāfirin dar'ülziyāfesi [8] kurşun örtülü kārgīr-i 'ālī binālardır medrese ve hamām ve cāmi' Sultān Süleymān aşārındandır bu tekyede abdālān-ı Bektāşiye [9] sākin olurlar Mīhālogullarından ba'zı ümerā bināsıdır ve türbe Sultān 'Alāddīn Selçūḳī vālidesi hātūnuñ aşārındandır [10] nakl iderler ki Mesleme bin 'Abdülmelik İstānbūlı muhāşara eyledikde Battāl Ġāzī 'askerde böyle idi Mesleme feth idüp [11] döner olduğda İstānbūlı teferrüc itmedikçe gitmem deyü yemīn etmiş idi şehrüñ bir kapusını açup ancak Meslemeyi şehre aldılar [12] ve çaḳ-ı Ayaşofyadañ gelüp at ile içine girüp ba'de kalkup Şāma gitdi ol ešnāda kapuda Battāl Ġāzī [13] mızārağına dayanup at üzerinde tırdı Mesleme-yi yalnız uluyup küffār bir zarar iriştirmeye deyü **germābe** [14] kaşaba içinde düz yerde 'uyūn-ı hare-i müteaddidede ve üzerinde kubbeler ve cāmekānlar ricāl ve nisvān mahşuş iki hamām [15] kılınmışdır ve Eskişehirüñ nihāyetinde sevād-ı kaşabadan iki mīl ba'īd yerde **bir germābe** dahı vardır ve üzerinde [16] eczā-i dühniyye müctemi' olur cem' iderler. Gāhī bir iki taş tolusu eczā-i hāra ile kaynamış zeyt yāğına [17] beñzer dühn cem' olunur **Söğüd** şāhrāh üzere bir kaşaba ki Lefkeden bir merhale cānib-i şarka ve Eski[18]şehirden bir merhale ġarba düşmüşdür. Bu şāhrāh şimālinde vaḳi' tarīḳ-i āhirden Taraklı berāberinde düşüp [19] Akbıyık bunuñ kırbunda ve cenūbunda vaḳi' olmuşdur. Kaşabasından hariḳ iki mīl yerde ki cādde-i rāh-ı kenārı kırbunda [20] ced-i āl-i 'Osmān Ertuğrul mezārı vardır ki üzerine muhtaşar kûbe binā olunmuşdur. Lefkeye varırken yoluñ soñ [21] cānibīndedir. Bu kaşabada müte'addid hānlar ve cāmi' ve hamām ve laṭif

üzüm turşusu vardır sene biñ yetmişde [22] vezîr-i a'zâm Köprülü Mehmed Pâşâ Lefke ile Söğüd arasından tağlar içinde çeltiklik olan vādilere karîb ki [23] bir amânsız vâsatsız yer idi. Bir mükellef hân ve câmi' ve hamâm ve esvak binâ etdirmişlerdir **Lefke** Söğüdden bir [24] merhale cânib-i ğarbda ve İznikden bir merhale şarkda yolcu içün hân ve câmi' vardır. Câmi' İskender Pâşâ [25] nındır **İnöñi** bir şahrâya müşrif bir küh-i bülend kemerinde nice mağâralar vardır ve hâricinde bir [26] kal'ası vardır kal'ası makâmındadır toköz on nefer kadar mahşûş müstehafızları vardır ve ol mağâraların birisi meskündür içinde [27] ba'zı re'âyâ meskenleri vardır muhâlif yol vardır ki yayan hezâr zahmet ile çıkar. Ve bu mağâra Akbıyık [28] Baba şarkında ve Eskişehir cenüb-i ğarbisinde Bozöyük bunuñ kurbunda ve ğarbında bir kazâdır. Aña [29] Küçükyöre dahı dirler. Ve kazâ-ı İnöñi ve kazâ-ı Bozöyük ikiside bu kazâ tevâbi'indendir **Bilecik** [30] Burusa Yenişehir ve Lefke ve İznik ve Yaylağabâd ve Gemlik kazâları vasaında bir kaşaba-i ma'mûre ve kazâdır [31] İznik şimalinde ve Gemlik cenübunda ba'zı kârgâhlar vardır ki anda Burusa yaşduğı ve döşek ve 'abâsı [32] ve kaţife mânendî eşyâ işlenür. Lakin Burusadan alçakdır **Karacaşehir** bir kadîm kal'ası vardır ibtidâ 'Osmâncık [33] Sultân 'Ala'addîn fermânıyla 'Osmân Hân Gâzî feth eyledi Porsuk Nehri önünden akar öñi bir ovadır. [34] hevâsı hûb bir güzel kaşabadır. Kütâhiyyeniñ şimalisidir İnöñi kurbunda ba'idi dört sâ'atdır **Faşl-ı** [35] **der beyân-ı livâ-yı Anğara** dahı 'Amuryâ dirler. Ve aşl 'Amurya Anâmûra didikleri şehirdir ki İç il livâsında [36] olur. Ve hâlâ bu Ankaraya Engüri dirler. Ve tevârîhe yazdukları vech üzere ki 'Amüryâ Engüreniñ ğayrîdir ki [37] ol şehir Konya şimalinde ve Engüre kurbundadır. Hârûn feth etdikde harâb eyledi. Ve hâlâ ol şehriñ âşarı [38] kalmadı **elhudud** cenübda Akşarây şark-ı Kırşehir şimali Çorum ve Tosya ğarb-ı Eskişehir ma' Hüdâvendigâr [39] **kazâları** bunlardır Anğara Yörükân Ayaş Bacı Çubukabâd Çukurcağ Murtazaabâd Şorbâ Yabânabâd

[1] Hāymān(a). Yerköy. Güdül. **Evşāf-ı Engüri** taht-ı vilāyet beş yüz akçe mevlevīyetdir gāhī Arpalık nāmıyla қаdı'askerlikden [2] ma'züllerün birisine virirler. Bu şehir hāriç ve dāhīl қал'ası bezistānı ve esvākı ve cevāmi' ve hāmāmları ve nice maḥallātı olup [3] hārīcinde bir zebistān ve bağ ve nehr-i şağīri vardır. Ekşer sükkānı Türkmāndır. Eñ meşhūr metā'ı tiftik ve şofdur ki gayrī yerde [4] bu mertebe olmaz. İç hışārı metındır taşrası gibi değildir iç қал'a maḥal-i mürtefi'de taşrası düzde cem'-i büyü-tı dāhīl sırda [5] Hārūn er-Reşīd ve Me'mūn ve gayrī buña nice gāzalar itdiler. Ve bunu қonstāns-ı қayşer binā itdi. Bundan Қaştamonı beş merḥaledir. [6] Ve bunuñ қapusundan iki mışrā'ı Bağdāddan **Hārūn** naql idüp Hārūn buña geldikde қapusu üzere Yūnānī yazdı ki **Bismilahirrāhma** [7] **nirrāḥim** yā ibn-i ādem fırsat imkānı vaktinde 'azīz tut fevt itme ve umūri ehline ısmarla ve ifrāt ile sürūrını māteme bırakmasun ve [8] nefsiñ üzere gelecek günün gāmını tahmīl itme cem'i me'alde mağrūrlara muқtedī olma bu şehir sene yedi yüz altmış ikide [9] Sultān Murād Ḥān Ġāzī bin Orḥān Aḥīler dimekle ma'rūf müteğallibe elinden aldı. Ve Engüriniñ қurbunda **Қayaş** [10] bağçeleri dirler laṭif bağçelerdir. Ve ақарşular sebz ve hūrrem yerlerdir. Ve Engüri üzere müşrif bir yerde Hüseyn [11] Ġāzī tekyesi vardır Abdālān sākin olurlar ақарşuyu vardır ismine **Қayaş Suyı** dirler ve таріқ-i [12] Bayramiyeniñ pīri ismi Hacı Bayram bu şehirde medfūndur. Ve bu Engüri semtinde bir gārīb şey' **naql iderler ki** [13] Engüriniñ şarkında Қızılıрмақ beri tarafına қarīb bir hārāb Kilīsa vardır. Anda қuyu vardır. Suyu yokdur. [14] İsmine deliler қuyusu dirler. Ol deli olan kimseyi [15] ol қuyuya kefeni ile bile götürürler. Oraya vardıkda ol қuyuya бақdırırlar. Ol deli ol қuyuya бақarken ya ölür. Yāḥūd ol marāzdan қurtılır. Engüri [16] ḥaқında meşhūrdur. Hattā ol қuyu etrāfında bir 'azīm mezāristān vardır. Deliler Mezārı dirler. Şāğ kimse [17] бақsa aślā bir şey' görmez. Ve aślā zarar olmaz. Ancaқ kībrīt қоқusuna beñzer rāyiḥası şem ider **Murtazāabād** [18] Engüriniñ nāhiyesi қaryelerine muttaşıl taraf-ı gārbdā қaşabası bir nice қарaya müştēmil bir қazādır. Oraya düşmüşdür. [19] Ehalī tiftik ipliği işlerler **Ayaş** Engüriden gārbdā şāhrāh üzere bir ma'mur қaşabadır. Beybāzārı bundan gārba düşer [20] Yerköy cenūbuna ve Güdül şimāline düşer. Ve Ayaş. Ve Yerköy. Ve **Güdül**. Birbirlerine қarībdir. Ve Ayaş қazāsına tābi'dir. [21] Ve Ayaşdan Beybāzārı tarafında bir ılıca ve іçme vardır. Aña Tesdār dirler. Beğāyet ḥastalara nafi'

şuyı vardır. [22] Yerköy Ayaşa qarīb şāg tarafına düşmüş bir qaşabadır Gūdül Ayaşñ taraf-ı cenūbunda bir qaşabadır Germī nām [23] diğēr Gīrmīr dirler bir nehr vardır. Pirinç hāşıl olur. Ve nehrin ayağı Beybāzārına qarīb gelür. Ve cenūb semtine [24] geçüp kūh üstünde Nehr-i Sakaryaya mansīb olur **Yābānābabad** Ayaşdan cenūbda Şorbāññ şimālinde [25] bir qaşaba ve kazādır. Tağlar içine düşmüşdür **Bacı** Ayaş toprağıyla sınırdaş bir kaç karye bir kazādır. [26] **Şorbā** Gerede semtlerine qarīb Ayaşñ şimālinde çamlu tağlar ve hoş āb-ı hevā ve yaylaklar içinde düşmüş [27] qaşabasız bir kazādır. Nice yerde ılıcaları vardır **Çubukābād** Engüriden şarkī ve şimalī bir qaşaba ve kazādır. [28] Ğarbında **Çukurcuk** vāki'dir Çukurcuk Engüriden bir merhale şarkında qaşabasız kazādır. Elma Tağı bunuñ yaylağıdır [29] bir kūh-ı bülend ve hoş āb-ı yaylakları ve çam ve ardūç vesā'ir eşnāf-ı eşcāra müştēmil bir meşhūr tağdır **Yörükān Ankar(a)** [30] livā-yı Ankarada sākin Yörükana müteallik bir kazādır kağıları şehirden şehre gezüp maşlahatların görür maḥşūş [31] yeri yokdur **Hāymāna** Elma Tağı zeylinde Çukurcuk bunuñ şimālinde Engüriniñ nāhiyesi ve havāş-ı hümāyūndandır [32] karası ma'mūr ve ḥalkı muḍyāf ve misāfir dostlardır. Bir ucu tā Dūrgūtiline ulaşur. Ve bu nāhiyede [33] bir germābe-i huddāmı vardır ki bālçığına marāzlū girüp şifā bulur. Ve bu nāhiye ḥalkı ekşer atlar ve develer beslerler ki [34] a'lāsı bunda olur ve **Durgudili** dağı Hāymāna gibi ḥalkı muḍyāf ve misāfirin ol semtlere giden ādemden [35] ḥaraç istemek olmaz. Misāfire bārḥanesin açdırmak içlerinde 'ayıbdır ve **Turgutda** bīnazīr atlar ve develer [36] irüşür. Anıñ dağı ehālisi at ve deve ilem muḳayyedlerdür. Ve Türkmān ile muḥteliṭlerdir Velḥāşıl bu [37] Engüri nāhiyesinde envā' mīveler olur ki yalnız amruddan otuz altı nev' olur. Ve dağı iki nev' [38] amrudı olur ki birine 'Abbāsī ve birine **Bey** amrudı dirler müdevverdir bunlar kışda yenür ve gūn agūn elması olur [39] ve envā' üzümü olur ve bir gūne eriği olur ki rüz-ı kāsımda ağacından devşirirler erba'ın ve ḥamsīn dāḥil olduḳda

[1] kararına başlar. Erba'ın temām olduğda kemālin bulur. Şöyle kim ābdār ve laţif şuyı ile pālūde tabh olunsa [2] tahammüli vardır. Ve dağı çok üvez mivesi olur **enhār Çubukābād** Şuyı Engüriniñ cānib-i ġarbīsinden gelür. [3] Ve ekini sağı ider **İnceşuyı** Ya'küb Abdāl tekyesi kurbunda Elma Tağından neb' ider **Faşl-ı der livā-yı Kangırı** [4] bu livā Kös Tağı iki bölüp. Nişf-ı a'zamı kaşabayı Kös Tağının şimāline düşüp. Cebel-i mezbūr ile Cebel-i [5] İlkaş ve Cebel-i Budenār arasına düşer **tahdīd** şark-ı Çorum sancağı cenūb-ı Engüri ġarb-ı Bolı. Şimāl-i Kaşamonı. [6] **Kazāları** bunlardır. Ögez Bücürva. Boğaz diğer Çerkeş. Künbeti. Tüht. Çerkeş. Şa'bānōzi. Tosya. Kargı. [7] Karıbāzārı. Karacavīrān. Kal'acık. Keskin. Koçhişār. Kurşunlu. Kori bāzārı. Mīlān. Yenice Köyi **Evşāf-ı** [8] **Kangırı** nāhiyenin başıdır. Kös Tağının taraf-ı cenūbusında ve bir küşesi zeylinde kıble tarafı kuşāde-i şahrā bir düz yerde bir kal'a [9] ve kaşaba-yı ma'mūredir. İki hamāmı. Ve iki cāmi'i vardır. Birisine **Sultān Süleymān** Cāmi' dirler ve birisine **Bey** Cāmi' dirler [10] ve esvak-ı 'āmire ve hānları vardır ve kaşabanın şahrā tarafında kal'ası muķābilinde tepecik üzerinde kaşabadan [11] munfaşıl koca sarāy-ı sultānī vardır ümerāsının makarrı etrafı tahtadan hücerāt ve büyütdür ümerā-ı akrabağı meskenleridir [12] ve bu kaşabanın ekşer büyütdür ebniyesi çam ve ardıc ağaçlarındandır ve tamları kiremīd ile pūşidedir kal'ası [13] kaşabadan kūh tarafında temām kaşabaya müşrif bir metin kāfirī kal'adır nice mināre kadar kaddi bir yerlü kaya [14] üzere vaki' olmuşdur ve kaşabadan kal'aya yüklü hayvān hezār ta'ab ile su'ūd ider ve kal'ada nice büyütdür [15] ve maħallat ve cāmi' vardır ve dīzdār ve müstaḥfızları vardır ve ehl-i kal'a ābı kaşabadan alup ve içinde bir demür kapulu [16] bir kebiri ki şahrıcı vardır ki muḥāşara olunsa şuya müzāyaka çekilmez ve şahrīç mezbūruñ zemīni olan yekpāre [17] şahre bir iki mīl kadar ta kaşaba zemīni berāberince nakb olunup mināre nerdubānı gibi taşdan nerdubān etmişlerdir ki [18] vasaṭında yine taşdan oyulmuş bir havz ve şahrıcıñ bir tarafından bir tarafına tūlānī mecrā peydā itmişlerdir ki bir kaç [19] ādem gövdesi kadar bir nehr olur. Taşdan olan mezkūr yoldan uğrayup geçer. Ehl-i kaşaba dirler ki ol nehr [20] kaşaba altından geçen nehirden bir şu'be olmak üzeredir. Eyyām-ı hārda ba'zı ehālī ve a'yān ol kaşr-ı bi're [21] meş'al ile nüzül idüp. Taām ve kebāb tabh iderler. Ve kaşaba-yı mezbūr baḥr önünde olan şahrānıñ bir tarafında [22] Karaşu nām āb-ı şīrīn bir

nehr akup ve bir tarafından Acısu nām nehr gelüp kaşabadan bir iki mīl aşağıda [23] cem' olduğdan sonra bir kaç sā'atlik mesāfede Kızılıрмаk nām nehr-i kebīre dökülürler. Kaşaba bu iki [24] nehriñ ortasında kalur. Ve Acısu kaşabadan üç sā'atlik şarkı memlehaye uğramağla āb-ı telh olur. [25] Bundan Engūri cenūba üç merhale Çerkeş garba iki merhale iskelesi Sīnob altı merhaledeir **Tosya** Kös Tağı şimāinde [26] ikisi arası bir miqdār mesāfe Kangırından bir menzil şimāle bir vāsi' dere içinde kaşaba-yı 'azīmedir. Ekşer [27] büyü ve maħallātı yamayaca düşüp çarşı ve hānāt ve hamāmāt ol dere içinde düz yerde vāki' olmuştur. [28] Tokuz hamāmı ve beş altı hānı mūte'addid mesācid ve cevāmi' vardır. Meşhūrları Eski Cāmi' 'Abdurrāhman Pāşā Cāmi' [29] Bıñarbaşı Cāmi' Tekye Cāmi'dir. Ve biñ yetmiş senesinde **Re'isülküttāb Şāmīzāde Mehemmed Efendi** kaşaba nihāyetlerinde Aşağı [30] Bıñar nām mu'ayyen kurbunda bir mükellef hān binā etdirmiştir ki. Hamāmlu ve cāmi'lü güyā ki bir kal'adır. Ve bu kaşabanıñ [31] bir yüksek maħallinde tağ semtinde toprakdan bir kal'ayı za'ifesi vardır ki celālī zamānlarında ba'zı [32] ehālī binā etdirmişler. Hālā harābdır. Bu kaşabanıñ kıble-i cānibi mekşūf şahrādır ki kurbunda Devrek Nehrine ve arasında [33] Kös Tağı eteklerine mūntehī olur. Bağlu ve bağçelü mīve gānīdir **ve bu Tosya** kaşabası vasaında Tās Bıñarı [34] dirler bir mu'ayyen ve āb-ı laṭif bıñarı vardır ki. Haylī güzel şuyı olup. Ayağı debbağhāneler akar üzerinde [35] bir kubb binā olunup zencīrlerle iki üç tās ta'līk olup tās lar tā şu üzerine inmiştir. Ve kubb içine mermer-i [36] menhūt binā olunmuştur. Ve mecrā için bir tarafı terk alınıp üç tarafı tutulmuştur ādem kadd-i kadar bir murabba' havz ol menba' üzere [37] tarh olunmuştur. Bunda aşağı bıñardan gayrī dahı bu kaşabanıñ laṭif ve hafif şuları vardır ve arasında olan Kūh-ı İlkaş [38] şu'belerinden getürölüp çeşmelere inmiştir **Koçhişār-ı** Gere de Tosyadan dört sā'at garba andan cādde-i rāh üzere [39] ve Kangırından altı sā'at şimāle ve garb bir düz yerde bir kaşaba ki esvak ve hamāmat ve mesācid ve cevāmi' ve hānāt ve kaşabadan

[1] Munfaşıl hemvār bir şahrāda tahtadan bir cāmi' ve kırbunda muhkem yevm-i cum'a bu maħalde 'azīm bāzārı turur. Ve kağısı dağı [2] maħal-i mezbūra varır. Ve kaşabadan munfaşıl toprakdan bir kal'a vardır. Ve kaşaba ile kal'a mābeyninde bağçeler düşmüşdür. [3] Mīvesi firāvān nehr-i Devrek kaşaba kırbundan güzār ider. Tosya yolu şāhrāh kenārıyla Gök Tağı eteklerinden geçer memerdür. [4] **Kal'acık** Gök Tağı cenūbısında aña muķābil bir küçük şahrāya muntehī olan bir kūşesinde o kūşeden munfaşılca bir [5] yüksek yolu kaşabanın dibine düşüp. Sevād-ı kaşaba ol kayayı iki taraftan kūşe-i kūha varınca kuşatmışdır. Ve sevād-ı [6] mezbūr şekl-i na'l düşmüşdür kal'ası ol seng üzere muhkem kal'adır. Tağ tarafından bir kapısı olun şahrā cānibi kaşaba-yı [7] müşrif içinde cāmi' ve dizdārı ve hişār erleri vardır. Ve kaşabanın iki hamāmı ve üç cāmi' birine Eski Cāmi' ve birine [8] Karabaş Hāce ve birine Debbağhāne Cāmi' dirler. Vāsi' bağçeleri ve halefinde olan kūhdan gelür laţif āb-ı revānileri [9] var ma'mūr kaşabadır. Ebniyesi ekşer ardıç ağacından olup. Sūķūfı toprak ile örtülidir. Mīvesi firāvāndır huşuşān [10] kaysī bīhisāb ve bağları Kangırının cenūb-ı cüzvī inhıraf ile vaķi' olur. Mābeynlerine Terme Şahrāsı düşmüşdür. Bir [11] günlük kaşaba-yı mezbūre ġarbisi 'alefzār ki aña müşrif **Şehsuvār Pāşā** Sarāyı vardır mükellef sarāydır **Çerkeş** bir vāsi' [12] şahrāda vaķi' bir kaşabadır **Sultān Murād Hān**-ı rābi' anda bir cāmi' ve hān ve hamām binā etdirmişdür. Bir muhtaşar taşdan alçaķ [13] kal'ası vardır. Ve içinde maħallātı ve mūte'addid çeşmeleri ve öñünden güzār ve ġarbisine gider. Bir nehr-i şaġiri vardır. [14] Ve Çerkeş şahrāsı vasaatında sedd-i pūşte olup üzerinde bīnazır çam ve ardıç ağaçları nābit dāmeninde [15] Bozoġlu dirler. Bir kırye-yi kebīre vardır. Çerkeşden ba'īdi iki mīl kadar **boġaz** buña Çerkeş kūnbeti dirler bir pest pāye [16] kazā ve Bolı ile Çerkeş arasında on yedi pāre karadır dere ve tepe yerler. Ve bunda şāhrāh bir teng boġazdan [17] uğrayup geçer memerdür **Kurşunlu** otuz beş kıryedir. Nehr-i Devres vasaatından mūrūr ider. Bir kazādır. Köprölü nām kırye-yi [18] kebīresinde arām iderler. Kazā-yı Milān bunuñ berāberinde şimāline düşer. Bunda Mezlivā dirler ormanı [19] firāvān ve bisyār yaylaķı ki ekser Nehr-i Devres cenūbuna düşer **Toġat** Kangırından şarka mīl ile cenubı Tosya ve [20] Koçhişār vasaatı muħazātında Kūh-ı Kös içinde öñi düz ve etrafı kūhistān bir yüksek maħalde cevānibi [21] bağ bağçe islāmiye toprakdan bir muhtaşar

kal'ası ve cāmi'i vardır. Ve kazā ve kaşaba üzerinde bir mürtefi' [22] yaylakda Bayramlu Bāzārı nām maḥalde yıl bāzārı tūrur. Maḥal-i mezbūrda bīnazīr şular ve ekşer astar alınıp [23] şatılır **Mīlān** bir taşlık dere içinde bağ ve bağçe ve elması bīhisāb Qurşunlu şimālinde bir kaç karyeye müştemil bir [24] kazadır. Muḥkemesi Tolāb nām karyesinde. Mīlān Şuyı didikleri nehr bunuñ öñünden geçüp şark tarafına [25] gider **Bucurova** Koçhişār ve Karacavīrān vasaṭına bir kaç karyeye müştemil bir kazadır. Ba'zı karyeleri İlkaş [26] Tağı eteklerine düşer. Ve Nehr-i Devres bunu daḥı iki böler pest pāye manşıbdır **Kargu** eṭrāfı sengistān cibāl [27] arasında bir düz yerde vaḳi' cümle cevānibi bağ bir kaşaba cāmi' ve ḥamām iyü ayvası ve firāvān Engüri olur. [28] Nehr-i Devres bunuñ kıble cānibinde Hācı Ḥamza nām karye kurbunda ve ikisi arasında 'Oşmāncıkdan berü gelen [29] Kızılıрмаk nām nehr-i kebīre menşüb olur **Ögez Nehr-i** Devres. İki tarafına düşmüş bir kaç karye bir kazadır [30] Tosya şarkında Kargu ğarbisinde Karguya kurbice bir nāhiyedir **Karibāzārı** Kös Tağı nihāyāt ğarbisinde [31] boğaz kıblesinde bir düz yerde vaḳi' cum'a günü bāzārı tūrur. Bir kaç karye kazadır bunuñ vasaṭında cāmi' [32] vardır. Nehr-i Devres menba'ı bu kazadadır. Şa'bānōzi şarkda cenūba inhırāfla ve Qoribāzārı şarkından şimāle [33] inhırāfla bunuñ şarkına düşmüşlerdir **Şa'bānōzi** Kal'acık kurbunda bir kazadır ki Qoribāzārı cenūbuna [34] düşmüşdür **Qoribāzārı** bir kaç pāre karye bir kazadır. Karibāzārı öñünde bu üç pāre kazā araları [35] Kal'aciğe varınca bayır ve tepe yerlerdir. Kal'acık kurbundadır **Karacavīrān** kazā-yı Būcūrvā ğarbında [36] şāhrāh üzere bir kır yerde vaḳi' cāmi' ve ḥamām ḥānları vardır eṭrāfı mezārı' ve ekin yerlerdir **Kal'acık-i** [37] **Keskin** kal'acık cenūbundadır dere ve depelü yerlerde otuz karyelü bir kazadır. Halkı ekşerī Türkmāndir [38] Kızılıрмаk bunuñla Kal'acık arasından geçer a'lā karpūzı ve kāvunı olur. Lakin kūhistān olmağla kāvunı [39] kurtan ḥalāş olunmak müşgildir. Ve bunuñ karasından birisine ki Karḳar dirler. Engüriden gelüp şarka giden yolcular

[1] gāhī anda konarlar. Bu tağ üzere harābe kal'ası vardır 'aşīdir. **Zikr ba'zı** Şobā bu livāda Kangırı kaşabasından dört sā'atlik [2] cānib-i şarkīsında Tuzlu nām kıyeye kıurbunda bir pest peşte ki ašlā üzerinde nebātdan eşer yokdur. Şüre zemīndir ki nemekizārdır [3] her ne tarafında hafr olunsā milh-i ma'deni çıkar. Bīnazīr memlehadır. Ve bu livā halkı ekşeri ehl-i İslām. Ve etrākdan kār-ı kesb-i bağ ile [4] geçinürler. Ve tiftik keçisi ile tekıyyüdleri vardır livā-yı mezbūruñ a'lā sahtiyanı olur. Ve ba'zı kaşabātından debbağhāneleri olup. [5] Sürh sahtiyanları bulunur. Ve fāhır atlar beslenüp bey' ve şirā ile ticāret iderler **Cibāl-i Kös** Tağı bu sancağı iki bölüp şarkdan garba [6] mümted bir çam ve ardıç bisyār akarsuları **ve Tağ-ı İlķas** bu kūh livā-yı mezbūr nihāyet şimalisinde Kös Tağ mānendī [7] tağlar **Enhār Nehr-i** Devres Kırıbazarı kıurbunda Kös Tağı nihāyetlerinde peydā olup ekşer garbdan şarka ceryān ile Çerkes [8] düzleri ve Kırşunlı ve **Koçhişār Tosya** kıurbundan gūzar ve Kargı kıurbunda Hācı Hāmza nām harābe kaşabaya yakın yerde ve ikisi [9] arasında 'Osmāncık semtlerinde ve şark tarafından gelen Kızılıрмаğa dökilür **Faşl-ı der beyān-ı livā-yı Kaştamonı elhudūd** [10] şarkda Cānık. Şimālde Kāradeñiz sevāhili. Garbda Bolı. Cenūbda Kangırı ve **kazaları** bunlardır. Araç. Aztavāy. [11] İstefan. Eflāni. Dādāy. Akķaya. Akıyörük. Ayāndün. Boyalı. Boyābād. Burmā Ma' Botān. Çeklen diğēr Çağluğa. [12] (C)ide . Hoşalāy. Devrekāni. Zārī. Zerdevāy. Sāhil. Sīnob. Şarbān. Sarāy. Şart. Şarkun. Taşköprü. [13] Diğēr Akıyörük. Turağan. Kızılağaç. Kaştamonı. Gereade. Kūre-i Hadīd. Kūre-i. Nuḥās. Keynolu. Gökçeagaç. Göl. [14] Köni. Mergüla.¹⁹ Yortan. Yörükān-ı Araç. **Evşāf-ı Kaştamonı** kürsī vilāyetdir. Esvāk ve cāmi' ve maḥallāt ve ḥānātı ve Kūre [15] Nuḥās bunūñ nāhiyesi olmağla ekşer evānī bu şehirde işlenür etrāfa gider. Sīnob şimālde dört merḥale. Engüri garb [16] ve cenūb beş merḥale. Ve Kaştamonı cānib-i garbīsinde Hişārardı nām maḥallesi kenāra düşüp. Seyd Sünnetī Efendī Mescīdi [17] ḥālā Şa'bān Efendī Cāmi' dimekle ma'rūfdur. 'Azīz-i mezbūr türbesi anda ziyāretgāhdır. Ve dağı maḥalle-i mezbūr kıurbunda [18] Cemāl Āğā Mescīdi vardır. Ve biri 'Aṭā Biñ Cāmi'dir. Medresesi dağı vardır. Ve Gökdere maḥallesinde Hān [19] Salar Cāmi'i vardır. Ve bu

¹⁹ Mergüla diğēr kaynaklarda Mergüze (İhsangazi) olarak geçmektedir. Cihannüma, C. 2, 391.

şehr Türkmānin kâ'idesidir. Nakl iderler ki kaçan Kōstantīniyye küffār elinde iken Türkmān [20] Kōstantīniyye ye gāzā iderdi. Ve bu şehriñ bir tarafında gāyet mürtefi' bir kaya üzere bir küçük kal'ası vardır. Yolu mermer [21] Taşköpri sursuz bir kaşaba-yı şağire ve kazadır. Andan Boyābād şark ve şimāle Kaşamonıdan bir merhale. Cevāmi' [22] ve esvaķı vardır. Ğarb-ı şimāl tarafında bir nehr-i şağir akar üzerinde bir kargir köprüsi ebniye-yi kadīmeden olmağla anıñ ismiyle [23] tesmiye olındı Boyabād bu kaşaba nāhiye-yi Eymir yolıdır ve Cānikden Kaşamonı yolu üzeredir cāmi' ve sūķ ve hafta [24] bāzārı тұrur. Boyabād nāhiyesi serapā çeltikzārdır piriñ olur. Bundan Taşköpri ğarba ve cenūb bir merhalelidir. [25] Sīnob Karadeñiz sevāhilinde bir küçük murabba'ūş şekli küçük āta ki bir ince kumsal yol ile büyük karaya peyvestedir [26] ol yol üzere bir kal'a ve bir şehirdir ki taşradan gelinse Sīnobañ Kara kapusundan girüp Sīnob içinden geçilür ve āta [27] cānibinden olan kapusından ol ātaya dāhil olunur bu şehriñ etrāfi kumsaldır şehr güyā kum içinde kalmışdır [28] ve ol ātayı bir tağ ihāt itmişdir aña Boz Tepe dirler. 'Azīm mesireleri ve akarşuları vardır ve tā zirvesinde [29] bir havālesiz maħalinde bir laţif bınar kaynayup çıkar. Ğarbīsindendir ve bu tağda bir göl dahı vardır. Karadeñiziñ [30] Sīnob tarafları ekşer taşdan kesme yārlardır. Ve Sīnob Şāmsūnuñ cānibi ğarbīsinde mābeynleri dört merhalelidir. [31] Ve bu şehr beş yüz akçe mevleviyetdir besātīn ve mīvesi çokdur bir cāmi'-i 'atīķı vardır. Minberiniñ ferşi ve saķfı [32] kademeleri ve iki cānib korkulukları kapısı ile cem'an yekpāre mermer-i beyāzdır. Ahādīs ile zemīn ve zamān [33] menķūşdur. Bir ğarīb ve muşanna' minberdir ki ferşiñ bir cānibinde bir zirā'dan ziyāde şaķ olunmuş sebebi budur ki [34] merhūm Sultān Süleymān Hān bu minberi Kōstantīniyyede binā etdüĝi cāmi'sine nakl etmek murād idüp mekānından kal'asına (...) ²⁰ [35] olundukda vehle-yi ūlāda şaķ olunmağın terk olunması evla görüldi. Ve Sīnob Karadeñize girmiş düz yerden [36] üzerinde vaķi' murabba' karīb on iki maħalleyi ve altı hamāmı ve esvaķı vardır. Dört kapısı vardır. Biri kara cānibine [37] açılıp 'arzı bir mīlde ziyāde iki taraflı deryā-yı kumsal yolundan varılır. Şarkısı līmāna açılıp iskeledir. Ol līmānda [38] biñ kadar gemi lenger andāz olur. Ve bāb-ı şimālisi kal'a ile deryā beyninde vaķi' ovaya açılır. Mezbūr āta [39] kal'aya muttaşıldır.

Ve al'aniñ bir arafından bir arafına ol cezireniñ d r  okuz m ldir.  zeri düz yer
olmaqla bağ ve bağçe

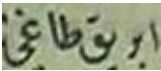

[1] olmuşdur. Şehriñ şuları dañı ol tarafından gelür. Vâsi' meydândır. Ve bâb-ı ğarbîsi ki deryâya küşâde olur. Lakin ol taraf [2] lîmân değildir. Ve iç kal'ası 'azîm şa'b ve mürtefi'dir. Aşma köpri ile geçilür. Ve Kara tarafına düşer. Belde-i mezbûrede [3] 'Alâ'addîn Câmî' müferrih câmî'dir **Küre** Kaşamonıdan bir günlük mesâfe ğarba Küre-i Nuhâs olan cebeliñ dâmeninde [4] derelü ve tepelü bir yüksek yerde vaqî'dir. Dört câmî' müte'addid hamâmları vardır. İskele-yi İnebolı kaşabasına dört sâ'atlik [5] şarkadır **İnebolı** Sînobdan yüz mîl ğarba bir kaşaba ve Küre kazâsına tâbî'dir. Bir iskeledir iki cebel arasına bir dereye [6] düşüp yanında bir nehr akar sâbıkâ-yı cebeliñ birisi arasına kâfirî kal'ası hârâb olmuşdur. Biñ yigirmi hudûdundan [7] soñra ümerâ-yı 'Osmâniyeden birisi Kazak havfindan nefsi-i kaşaba içinde bir kal'a ve hişâr binâ idüp. Yanından nehr güzer [8] itmekle dîvârını yıkıp anı hârâb itmişdür. **Araç** Kaşamonı ğarbındadır mâbeyni bir merhâledir. Tağlıkdır hafta bâzârı [9] turur. Bir câmî' ve hânı vardır. Ve yanında bir büyük şu akar Araç Çayı dirler. Bu şu bahre manşab olur. Bu şunuñ kenârında [10] bir neb' tuzlu şu çıkar ğâyetle hârdır **Boyalu** Araç sâğında ve muttaşaldır. Hafta bâzârı turur. Bir câmî' ve hânı vardır [11] ve bir kaç köyden 'ibâretdür. Bunuñ yanında bir büyük şu akar Mîlân Suyı dirler ve bunda Mendik Suyı bu şu ile qarışur [12] bu Mendik Suyı Külebi Tağından çıkar. Ve dañı bu tağda biri yüzünde bir şu çıkar ismine Dönerrek dirler. Bu dañı Mîlân [13] Suyuna qarışur. Bâzârı olduğı yerdedir **Turağan** Boyabâd nâhiyesinde bir kazâdır. Kaşaba Boyabâd ğarbisinde [14] ve Aymağışârı şimâlîsindedir **Hişâr-ı Ayma** Turağan şimâlinde bir kaşabadır **Sarây** Sînobdan Kara tarafında tağlar [15] içinde bir kazâdır. Bînazîr yaylaqları ve akarşuları vardır. Elma ve tağ yemişleri olur. Ve çamlu tağları vardır. [16] Ekşer mîri zeķat bu kazâdan gelür **Çañlu** Sarây ve arasında kühistân içinde bir kazâdır. Çamlu tağları ve akarşulu bir kazâdır. [17] Ayândon Sînobdan ğarb tarafında deryâ kenârında bir karye-yi kebîredir. Ekşer ehâlîsi kefere **Cebel-i Ma'den-i Nuhâs** otuz [18] mîl mesâfe etrâfı ve nice minâre kadar irtifâ 'ı kıızıl topraklar zemîni sūznak ve muhterik şekl ba'zı mevâzi'de [19] nebât olup hafır idüp cevher ihraç iderler ve bir kes tûde tûde cem' idüp aña direk dirler ve ol tûdelere [20] ateş virüp yigirmi gün kendü kendüne yandıkdan soñra andan kîbrît mizâb olup akar ol dañı başka [21] maşşul muķâta'-yı mîridir maşşuş emîni vardır ammâ cevher küliçe olup

maḥalinde ḳalır maḡşūş nūḥāsdır [22] aña ḳara baktır dirler anları daḡī alup zenberek didikleri katu tellerde yigirmi dōrt sâ'at menāfih-i 'azīme ile [23] zeveb ve ḳāl iderler ve her zenberekde cevherin ḡāyet a'lāsı olmak şartıyla on batmān nuḥās ba'de-i zālīk [24] üçer biñ batmān bir maḡşūş firun-ı kebīr emīri vardır aña naḳl idüp anda daḡı zeveb ve ḳāldan soñra ki [25] anı yaş bīd gönderleriyle ḳarışdırarak firun-ı mezbūrda ol deryāyı nuḥās yanarak temām şāf olur ve biñ [26] batmānı ḡaḳḳ-ı nāra ḡesāp olunur biñinci daḡı mīri içün baḳī şūrākanındır ve senede bu ma'den on biñ batmān nuḥāsa [27] maḡtū'dur ki her batmānı ṭoḡuz vuḳiyyedir üç biñ batmānı ḡariḡ ve maşraf ve baḳīsi ḡazīneye teslīm olunur ḡālā [28] mīrisi dōrt biñ batmāna tenzīl olup ve cebel-i mezbūruñ bir maḡhallinden tedrīc ile ḳa'r-ı zemīne giderek ḡafr [29] olundukça maḡşūş buḡārları vardır yıkılmasun deyü sūtūn ve taḡtaları ile binā iderek zīr-i zemīne giderler dōrt yüz [30] ḳulaḡ ḡadar zīr-i zemīne vāsī' yol idüp bu minvāl üzere cevher iḡrāḡ iderler ve cevher bu cebelde ṭomar ṭomar [31] olmaḡla ḡāḡ o ṭarafda cevher ḳalmayup bir yerinde daḡı cedīd ḡafr muḡtāḡ olunur ve bu zīr-i zemīnlerde şu çıkısa anı tā katıñ [32] taşrasına çıkarmak içün mevzu'at-ı 'amele vardır her ḳulaḡ yerde ikişer ādem 'azīm keḡelerle suyu alup bir ḳulaḡ bālāya bir ḡavza dōker andan daḡı bu üslūb üzere daḡı [33] bālāya dōkerler bir 'azīm 'ameldir Mehemmed Pāşā nām kimesne bu ma'dene [34] emīn olup cebel-i mezbūruñ tā altından ḡafr itdürüp ma'mulūñ tā dibine dek naḡb itdirmekle ol āb-ı keşlik zaḡmetinden [35] ḡalās olundı ve ma'mulūñ ābı ol sūrāḡdan aḡup ḡitdi lakin biñ yetmiş ḡudūdunda bir zelzeleden bi'l-küllīye ol [36] ma'mul ḡöküp ḡayrī yerden naḡb ve ḡafr sūrūḡ olundı ve ma'lūm ola ki bir rāyiḡa-yı maḡşī ve vücūd-ı insān ve ḡārda [37] olanlar ekşer 'abīddür ki şaḡibleri küḡükden alup anda ḡomuşlardır ma' zālīk yine meyyit şekline ḡirmişlerdir cümleden [38] 'araḡ meşḡi cebīni içün ellerinde āḡen pāreleri vardır eḡer yed-i 'uzūv uşbu' ile meşḡi cebīn etseler derīleri ḡopup [39] pāre olur her ḡün ḡaşaba ucunda anlara maḡşūş bir ḡamām vardır ḡelüp anda ḡusl iderler ki maḡşūs rāyiḡa-yı

[1] kerîhe ve ma'dende gâh buhâr hariş olup. Du'â ile def' olur. Ve demürden her biriniñ ellerinde kandilleri vardır. Yâğ yakup anıñ ziyâsıyla [2] girüp çıkarlar. Ve bu ma'dende vâfir kükürd hâşıl olur **Cebel-i Sînob** baħr-i esved sâhilinde vaķi' medîne-yi Sînob kırbunda cânib-i [3] ğarbîsindedir. Ol diyâr halkınıñ efvâhında Bozdepe nâmı ile mezkûr ve iki külelü nebâtâtdan 'arî bir cebeldir. Kostañtiniyye [4] cânibinde deryâya Sînoba gelüp lîmânına girmek isteyen bu cebel dâmeninde olan lîmâna varmayup. Alârgadan geğer **Faşl-ı der beyân-ı** [5] **livâ-yı Bolı** Anañolı eyâletinde miyâne pâyedir. Ehâlîsi Etrâķiñ eşbeh ve insâniyyete âķrebîdir **hudûdı** şark-ı Kaşamoni [6] şimâlen Baħr-i Siyâh. Ğarb-ı Kocaili. Cenûb-ı Hüdâvendigar **każâları** bunlardır. Üskübü. Efteni. Eflâni-i Bolı. Eflâġân. Akçaşehr. [7] Aktaş. Amaşra. Ulaķderesi. Oniki dîvân. Ulus. Ovayüzi. Pâvlı. Benderkili. Burdur. Zerzene. Bartan. [8] Diġer oniki dîvân. Tefen. Todûrga. Çaġa Çaķa. Çehârşenbe. Hîşâröñi. Dört Dîvân. Derkene. Devrek. Zerzene. Za'ferân [9]bolı. Sarây. Şehâbeddîn. Şamaķo. Taraķlı Borlı. Taraķlı-ı Yeñice. Kıbrıscık. Kaşbel. Koñrapâ. Leçnos. Gerede. Gökçeşu [10] Nakilbâzârı. Mudurnı. Mengen. Vîrânşehr. Yedi Dîvân. Yılanluca. Yeñice-yi Eflâġân. Yeñice-i Bolı. Yörükân-ı Bolı. Yörükân-ı [11] Taraķlı. **Evşâf-ı Bolı** ka'ide-yi vilâyet sûrsuzdur ki esvaķ-ı 'âmiresi ve müte'addid cevâmi' ve ħamâmât ve medâris ve ħanât [12] İstânbûldan altı merħale otuz iki pâre kıyyesi vardır bunlarda bir cins findık olur aña festî findık dirler ağacı kestâne [13] ağacı gibi beġâyet laţîf ta'amdır ki bâdem ta'amına müşâbihdür. Dânesi findık gibidir bu şehr bir düz [14] şahrâda vaķi'dir ve etrâfi kühistândır ve mesdûd ancak şark ve ġarбі açıķdır. Üç ħamâm ve dört câmi' ki birine Şemsi Pâşâ Câmî' [15] Karaçayır Maħallesi Câmî'dir. Ve Baġlar Câmî' Gölboru Maħallesi Câmî'idir. Ve kıble tarafında çift e germâbe-yi ħudâyisi vardır. [16] Ve ricâle maħşûş olan germâbeniñ ħavzı ikidir. Nisvâne germâbesi ħavzı birdir. Ve Mudurnı yaylaķlarından gelür. [17] Bir nehr-i şaġiri vardır ki Gölbâzârı ile Hîşâröñi każâları arasında deryâya kırişur. Ve Gölboru Şahrâsı [18] verâsında bir küçük gölcegi vardır ki. Anda eġir ħâşıl olur kıamış gibi bir otdur ki gökdür. Ve Bolı kırbunda iki [19] çeşme vardır. Birisiniñ şuyı mûncemid olup taş olur. Birisiniñ şuyı taş eridir maħv ider. Ve lihazâ ol çeşmeye ağaçdan [20] tekneler kıomuşlardır. Bolıda engür olmaz **Gerede** Bolıdan iki merħale şarka. Vîrânşehir ile Bolı arasında Araķ Taġı [21] zeyl-i cenûbîsında

eşcâr ve nebâtdan hâli yâbis hemvâr şahrâda vaķi' dört maħalle ve iki cāmi' ve bir hamām ve sūk mûte'addîd hânları [22] ve yetmiş sekiz kıyeyesi vardır. Ala Tağdan gelen nehr Gerede üzerine düşmüşdür Ğarbîsinde Karagöl ve şarkîsında [23] Tuzlîgöl dirler. İki küçük göli vardır. İyü köselesi olur. Ve İstānbûlda olan tarakçılar ekşer Gerede [24] ehālîsinden dirler **Vîrānşehir** Bolı Borlı nāhiyelerinden Gökçeşu Sazaķ şarkîsında bir şahrâda hafta bâzârı [25] tûrur. Abrik²¹ Tağı nāmına bir yaylakı ve andan gelür bir nehri vardır. Maḥşûli Za'ferān ve bīnazîr 'aseli olur **Mudurnı** [26] nice def'a mevleviyet i'tibār olunmuş bir kâzādır on bir maħalle ve iki hamām ve üç cāmi' İstānbûldan beş merhale [27] Bolıdan bir menzil cenûb-ı cüzvî inhîrāfla ğarbî çıplak iki yüce tağ deresine düşmüş 'arza ol dereye ihâta [28] bir miqdâr ol tağlar eteklerine yapışmış tûla bir mîl kadar uzayup vasaatında bir nehr geçüp ayağı Şapanca [29] kırbında nehr-i Saķarya ya kıarışur ve kaşaba içinde köprüsi vardır büyüti aḥşâbdan suķufları tahtalar ile örtülmüşdür [30] hamāmlarının birisi çifte olup. Ve biri yektādır. Cāmi'niñ birisi Aşıl Bey bināsı ve birisi Beyazîd Hân bināsıdır ki vasaatına kaşabada [31] Yıldırım Hânın bir medresesi dahı vardır ve **birisi Sultān Süleymān** bināsıdır ki aña Yeñi Cāmi' dirler ve İstānbûl Bolı üzere kaşabadan iki mîl [32] Dîbek Hânı dirler Rüstem Pāşanın bir hânı olup. Dāhil kaşabada iki hân ve mezārî' ve merā'ıları İstānbûl cānibinde şahrâlara düşüp bağ [33] ve bağçeleri şark-ı cānibinde kaşabanın verāsında vādiler düşmüşdür ve bu kaşabanın mûte'addid çeşmeleri vardır ki anlardan içerler. Nehri mülevves olmağla [34] bu kaşaba ve nevāhi eşcâr kūhistān içine düşüp ehālisi ekşeri şiddet üzeredir. Ve ekşer ehālîniñ metāt'ı sūzengerlik idüp anıñla geçinürler. [35] İstānbûlda olan sūzenciler ekşer anlardır. Ve bu kaşabaya müşrif iki cebeliñ birisinde ki şehirden şark-ı şimāle düşmüşdür. Üzerinde [36] şehre müşrif bir kal'ası vardır ki üç tarafı sūr ve bir tarafı yüksek yār olmağla 'adem-i ihtiyāca bināen bilā-sūr ve içinde büyüti ve cāmi' vardır [37] ve kaşabadan kal'aya şa'b'ül-mürür yol vardır ve bu kâzânın Doķurcın ve Kozyaķası nāmına iki nāhiyesi vardır Amaşra Karadeñiz [38] sāhilinde bir tepe-i 'ālî üzerinde bir kal'a-yı metîne cāmi' ve dizdārı vardır kal'anın cānib-i şark ve ğarb maḥfûz lîmānı vardır [39] ve şarkî olan lîmānı muḥāzisinde leb-i deryâda kaşabanın Bozhāne dirler bir muḥtaşar ve mülevves hamāmı

21

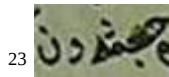
vardır ve on beş kıyesi vardır

[1] Sīnōb şarka karadan dōrt merhale ve deryādan elli mīlden ziyāde vaqī'dir **Kıbrısık** Ala tağ üzerinde yigirmi dōrt pāre [2] kıyedir Şimāinde Sultānoğlu Yaylağı ve Bolı yaylaqları vaqī'dir. Mudurnıdan bir menzil şarka Pāvlū kazāsı geçilüp [3] varılır. Bu kazāya tābi' Çeltik Deresi vardır pirinci olur **Pāvlū** Ala tağ eteğinde ğarb-ı cenūbunda vaqī' on pāre kıyeli [4] pest pāye bir kazādır. Yeri sengistān olmağla mezārı'ı azdır ancak fāhir 'aseli olur. Bunda bir ılıca vardır ki gülşeni [5] tevhīd şahibi Davud-ı Karamanī ol ılıca kırbunda medfūndur. Bir ziyāretgāhdır **Dōrt Dīvān** Gerede ğarbīsinde dōrt sā'atlik [6] ve andan müfrez Ala tağ dibinde on pāre kıye bir kazādır. İyü çayırı olur **Sultān Süleymān** Hān ba'zı esfārında bundan [7] geçerken neferisi hareket idüp dōrt gün bunda dīvān itmekle bu ismiyle mestī oldu **Çağa** Ala tağ şimāinde bir dereniñ [8] içinde cāmi' ve hamām bir küçük kaşaba Ala tağ eteğine bunuñ arasında bir göl ve çayır vardır **göli** Şapanca Gölünden [9] küçükdür ve vāfir balığı çıkar halkı yay işlerler Rūm diyārında Çağa yayı meşhūrdur. Bolıdan şol tarafa Gökçe üzerine [10] Çağa tevābi'ndan **Mengen** bāzārı bundan Zevilce Yaylağı aşılp göllerine varılup Mengen Çağa şimāinde bir kaç [11] kıye bir kazādır. Bu şunuñ kenārında beş on evli bir kıyesinde bāzārı тұrur. Ve ol su Arağ Tağından iner ve fāhir [12] ala balık çıkar bu **kazāda** mürdüme dirler bir nev' erik olur ki çekirdeği küçük ğāyet lezīzdır **Todurğa** Taraqlıya [13] muttaşal ve Bolı ğarbīsında yigirmi kıye bir kazādır. Bunuñla Bolı arasında Mudurnı vaqī'dir. Şimālisi cibāl-i cenūbısı [14] şahrādır. Ve Nālā Tarlası dirler. Bir meşhūr ovası vardır. Metā' meşhūrı kaşık ve tarağdır **Efnānlu** göl kenārında [15] iki kıyesi vardır bir kazādır. Nehr-i Mīlān bu göle manşab olur. Ve yine bir tarafında ayağından çıkup deryāya [16] karışur **Za'ferān Borlı** on iki maħallesi dōrt cāmi' ve iki hamāmı vardır. Bu kaşabanıñ elli pāre kıyesi vardır. [17] Hānçer Hāce bir mükellef Hān yapmışdır **Kızıl Beli** tābi' Bolı on iki kıyeli bir kazādır. İyü bağları vardır. Bir tarafı [18] Filyās Şuyı üzerindedir. **Deremāhyāsı** dirler bir yaylağı vardır **Koñārabā** Üskübi cenūbunda Bolıdan bir menzil [19] ğarba yigirmi kıyeli bir kazādır nice hānları var hafta bāzārı тұrur. Maşşūli pirinç ve fāhir kaymāğı olur. Cenub tarafında [20] Uğrı Şuyı dirler bir nehr akup Efnānlu Gölüne manşab olur **Düzce bāzārı** didikleri bunuñ şahrāh üzere olan [21] hānları ve anuñ etrāfında tağlar içinde bir kaç kıyesinden 'ibāretdir ki bāzārı ol hānlar yanında тұrur.

Çeltikleri [22] enhârî Mîlân²²dan gelen şudan saşy olunur. Ehâlîsi cāmūs beslerler. Pirinci sürh alçaqdır ve Bolı tarafına Mudurnu cānibine [23] düşen cibālinde vaşak ve zerdevā bulunur. Ve tağlarında mākīyān-ı beyābānī olur. Şeklinde (...) ²³ den kebîrdır **Benderkili** [24] Karadeñiz sâhilinde Bolı şimālinde bir kal'a yigirmi kıyesi vardır. Kal'asının öñünde bir līmānı vardır. Ekşer etrāfı [25] kühistān ve şahrāları vardır. Şuyı Çele Tağından gelür bir nehrdür ki zevrak ile 'ubür olunur. Cānib-i şimālinde Hācı Baba [26] merkadı ziyāretgāhdır. Metā'ı iyü bezlü. Ve mahşülü kereste ve mīvedir **Şamaço** Benderkiliye tābi' yigirmi kıyeli bir kazādır ğarbında [27] vaqı'dır Devrek Erikli şarkısında deryādan alārğa bir kazādır Çele Tağının şimālne düşer Bolı bunuñ cenūbundadır [28] hafta bāzārı turur. Hānları ve dükkānları var. Bir nice kıyedür. Bolı Şuyı ile Nehr-i Mengen bunuñ kırbundan akar. Ve Araç [29] Şuyuna Vīrānşehir Şuyına bu kazāda kıışıup Hışāröñünde Karadeñize dökilür. Ve yıl bāzārı ki her senede [30] bir kere turup. On beş gün kadar. Ve Yedidivān bu kazādadır **Derkene** Devrek cenūbunda sekiz kıyeli bir kazādır. [31] Yābis tağıstān yerlerdir Sekizdivān didikleridir **Yılanlıca** Devrekiñ şimālne tokuz kıyeli bir kazādır. [32] Karadeñize kırb tağıstān içine düşmüşdür. A'lā mīvesi olur. Ve bu kazānıñ altı yanında Filyās Nehri geçüp [33] deñize gider. Ve bunda Abdāl Pāşā nām bir ziyāretgāh vardır **Pençşenbe** yigirmi kıyeli bir kazādır. Çehārşenbe kazāsı ile bunuñ [34] mābeyni Filyas Şuyı faşl ider. **Gölbāzārı** Pençşenbeden şimāle Karadeñiz şimāle kenārında yigirmi sekiz kıyeli bir kazādır. Mīri [35] tavukçılardır **Hışāröñi** Gölbāzārı şarkısında dört pāre kıye bir kazādır Nehr-i Filyās ikisi arası faşl idüp [36] deryāya kıışıur **Yenice** Bolı şarkında mābeyni iki merhale on iki kıye bir kazādır. Kūhistān ve yābis yerdir. Mengen Bolı ile [37] bunuñ arasına düşer. Ve Filyās nehri bunuñ vasaatından geçer **Bartan** Bolıdan üç merhale şimāle Karadeñize kırb yigirmi dört [38] kıyeli bir kazādır hafta bāzārı turur Derbend Şuyı ve Ova Şuyı ve Ulus Şuyı bu nehr kazādan geçüp deñize [39] kıışıur nehr-i mezbūr ğāyet 'amīk olmağla boğazından iki mīl kadar içeri gemiler giriüp kereste yüklenürler kıyonlar ekşer bunda

²² Milan'ın diğeri adı kaynaklarda Melen olarak geçmektedir.

binā olur Oniki

[1] dīvān budur **Üskübi** Bolıdan şimāle inhırāf garba on sā'atlikdir. Ve Akçaşar cenūba bir cāmi' ve bir hamāmı ve on pāre [2] karyedir. Bunuñ şimālinden Çele Tağından ve bağlar şuyı gelüp buña uğrar. Ve cānib-i garbīsi tağlu ve ormanlu şahrādır. Mezārī' ve [3] çiftlikleri Mīlān Şuyundan saqy olunur. Alçaq pirinci ve a'lā bezi olur. Çamla nām karyede Şems Efendi medfūn. Ziyāretgāhdır [4] **Akçaşar** Bolı ve Üskübi şimālinde elli sā'atlik yigirmi karye Çele Tağı Bolı ile bunuñ arasına düşmüşdür bu maḥzā kūhistān [5] içine düşüp ol cibālinde belūt ve kestāne ve elma şimālīsi deryā ve iskelesi Kerāmeddīn nām karye cum'a bāzārı vardır [6] Mīlānagzı iskeledir. Cenüb-ı tarafı Üskübi ve Düzce kazālarıdır. Laṭīf kirası olur. Ve maḥşūli kerestedir **Gökçeşu** [7] Bolı şarkısında kūh ve şahrāda yigirmi karye cümle Çele Yaylağı bir fāḥir yaylaq Bolı Şuyı bu nāhiyeden geçer **Sazak** Bolı şarkında [8] Gökçeşuya muttaşal bir nāhiye nehr-i mezbūr arasını faşl ider bir kūh ve şahrādır Ala tağ Yaylağı yigirmi karye bir nāhiyedir [9] tekye nām karyesinde Emīr Sinān bir 'azīziñ merķādı ziyāretgāhdır **Aktaş** Vīrānşehir şarkısında altı pāre karye [10] bir kazādır. Kırāç yerler ve kūh ve şahrā Vīrānşehirin şuyı buña uğrār **Ulaq** Aktaş şarkında on karyedir [11] Ala Tağdan inen şu bunu saqy ider **Zerzene** Bartan cenübunda aña tābi' yedi pāre karye bir kazādır hafta bāzārı [12] tūrur. Maḥşūli kereste ve mīvedir. Yedidīvān didikleridir **Ulus** Amaşra cenübunda on beş karye bir kazādır. Cum'a [13] bāzārı tūrur. Şarkısı Kaşamonı sancağı sa'b ve sengistān yerlerdir **Ova** bir dere içinde on karyelü bir kazādır şarkısı [14] ḥudūd-ı Kaşamonıdır. Ulusdan cenüb bir yābis şusuz sengistān yerdir. Halkı ekşer el değirmāni isti'māl iderler. [15] **Eflāni** bir kaç pāre karyedür Kaşamonı ḥudūdunda anıñ garbında vaqı'dır. Ve Eflāni ikidir. Bunuñ metā'ı [16] ekindir. Hafta bāzārı tūrur. Hānları vardır **Tefen** Vīrānşehir karīb üç pāre karye kazādır **Köçenas** [17] Zerzeneye muttaşal cenübunda yedi pāre karye bir kazādır. Maḥşūli kereste ve mīve ve ekindir kurbunda Kırk [18] Tağı dirler bir cebel vardır ki anda bir mağāra-yi 'azīm vardır. Ol mağāraya Güngörmezler Ğarı dirler. Ve 'avām[19]ünnās katında ki anda bir kavm sākindir ki güneş görseler ölürler. Gicelerde çıkup ba'zı zehāyir ve levāzım alurlar. [20] **Bu ğarıñ** dāḥilinde bir zamān meskūn idi. Aşār vardır meşelā büyüüt ve akarşulu çeşmeler ve envā' ve ehl-i zāyī' dükkānları [21] ḥalā tūrur. Ve daḥı dükkānında bulunan erbāb-ı zāyī'ülalāt levāzımından ki nema'küle

şan'at ve hürmet mahşûş [22] idüğüne istidlâl olunur. Ve cümle büyütlük ve dekâkîn taşdan yotulmuşdur. Ve taşdan tâbütlar içinde [23] emvât vardır ki neredubânlar ile şû'ud olunur. Ve bu gâr içinde bir miqdâr gidilse bir nice yollar yemîn [24] veîsâre çekilüp giderler. Nice def'a yıl mûmları ile bir kaçına gidilüp. İki gün giceden sonra [25] taşra çıkmışlar nihâyet bulmamışlar. Ve bu gâr nihâyetleri Küre-yi Nuḥâs Kaştamonı taḡına ulaşur. Tahmîn olunur zıkr [26] ba'zı ağaçları ve enhârları ve cebeli bu vilâyet çam ve ardıç ve belût ve çınâr ve gürgen ile mâlamâl pest [27] ve bülend nice kühistân ve yer yer 'azîm ormanlar vardır ba'zı kühistânlarında mîve ve fevâkih olur ḥuşûsân [28] fındık ve kestâne çokdur Anadolıda Bolı taḡları 'ulûv ile darb-ı meşel cümleden Ala taḡ meşhûr taḡdır [29] Enhar Nehr-i Mîlân Hermeruz ve Çele Taḡlarından inüp Kangırı sancaḡında Mîlân olduḡı bir taşlık dere içinde [30] şarka ceryân ile geçüp ba'de Düzce kazâsıyla Üskübi faşl ider bahire-yi Efnânîye manşab olur ve yine [31] gölün ayaḡından çıkup Burusa ve İznikmid sancaḡların faşl ider gölden sonra ḡarbîsi Burusa sancaḡına [32] andan Akçaşara varup ba'de bir nice aḡızdan Karadeñize karışur ve ba'zı aḡızlarından bir iki mîl içeri [33] gemiler girüp kereste yüklenür Nehr-i Vîrânşehir Eren Taḡından inüp ḡarba ceryân ile Aktaş Vîrân[34]şehri geçer. Borlı altından Karabük tekyesi önünden Kaştamonıdan gelen Araç Suyuna karışur. İkisi 'azîm [35] nehr olur. Ve bir iki menzil aşāḡı Tefen kazâsında Bolı Suyı daḡı karışur. Mecnû'ı Karadeñize manşab olur. [36] Nehr-i Gerede Ala taḡdan inüp. Şehâbeddîn ve Ulaḡ kazâsından geçüp. Engüri ve Kangırı ve Kaştamonı [37] sancaḡlarını faşl ider. Araca karışup. Biri cânib-i Bolı sancaḡı ol bir taraḡı zıkr olunan sancaḡlardır Nehr-i [38] Filyâs Kızılbel Yeñice ve Pençşenbe kazâsını tavassuṡ ve Gölbaşâr ve Hişâröñi daḡı faşl idüp Karadeñize [39] karışur Nehr-i Derbend Ova Suyı ve Uluş Suyı dirler Bartan kazâsından geçüp Karadeñize karışur boḡazı

[1] haylî ‘amîkdir. Üç mîl içerüsüne gemiler girüp kereste vesâ’ır metâ’ıları buñladırılar **Nehr-i Mudurnı** Sabancanın Ada nām nāhiyesine [2] qarīb Saḳarya Nehri üzere olan tahta köpriden aşığınca nehr-i Saḳarya dökülür. Boluya giden nāhiye-yi mezbûrda [3] ve Mudurnıya andan yukaruda ağaç köprilerden geçer **Bahire-yi Çağa** Şabanca Gölü mānendî bir göldür. Vāfir balığı çıkar [4] **Bahire-yi Efnāniler** Üskübi ile Koñraba arasında bir göldür **Nehr-i Mîlān** Uğrı şuları buña qarışur. İkişi bir ağızdan çıkup [5] Qaradeñize manşab olur. Bu şular üzerinde köprüler vardır **Cibal Ala tağ** bir cebel-i ‘azîmedir üzerinde dā’îma qar eksik [6] değıldir. Ve kuleler ve mürtefi’ yerlerinden Keşîş Tağı görünür. Sā’ır ‘aḳākîrden gayrî çöpçiçinî dahı bulunur. Ve cebel-i mezbûrda bî[7]nazîr akarşular. Beybāzârı bunuñ cenûbuna ve Bolı şimāline düşmüşdür **Faşl-ı der beyān-ı livā-yı Hüdāvendigār** vech-i tesmîye budur ki [8] evāil hālinde Sultān Orḡān İzniki feth idüp dārü’ssaltanata ider. Ve ferzend-i ercümendleri Sultān Murād ki Ġāzî Hüdāvendigār [9] lakabı ile şöhret şi’ārdur Anlara Burusa sancağını virdiler lakin soñra Orḡān Ġāzî Burusaya naql idüp dārüssaltanata Burusa [10] oldu. Ammā evvelā Hüdāvendigār sancağı olmağla min ba’d livā-yı Hüdāvendigār dimekle meşhûr ḳalmışdır **hudūd** şarḳda Kütāhiyye [11] cenûb-ı Mağnīsā. Ġarbda Qarasi ve Mūdānya Körfezi ve Kocaili. Şimālde Bolı. Ve Kocaili **ḳazāları** bunlardır Abgî. Ermenî. [12] Aṭranus. Aḳyazı. Aḳyazı-ı Yörük. Ulubād. Edincik. Ilıca. İnegöl. Baḳır. Bergama. Burusa. Beybāzârı. Boyalu. [13] Bayramiç. Tarḫāla. Diğēr Şomā Ḥarmancık. Sivriḫişār. Söğüt. Sincān. Şarıçayır. Tağardı. Taraḳlı. Taraḳlı Yeñicesi. [14] Tōmāniç. Qaribāzârı. Quribāzârı. Qaraḫişār Na’llu. Kızılca. Tuzla. Kepsūd. Kite. Kirmāsti. Gümüşābād. Gemlik. [15] Gökçe Tağ. Günbāzârı. Göynük. Günyüzi. Lefke. Manyās. Marmara Ma’ Şāmî. Mūdānya. Mîḫālîç. Mîḫālcık. Nevāhi-i[16]Bergama. Yārḫişār. Yeñişehir. Gölbāzār Tekye ḳurb-ı Lefke. **Evşāf-ı Burusa** beş yüz aḳçe mevleviyetdir. Evvāilî fütühāt-ı ‘Osmāniyede [17] pāy-i tahtı Selāṭin-i sālîfe idi. Bir tepe-i ‘ālî üzere bir ḫişārı vardır. Ağleb sevādı ḫāriç sūrundadır. [18] Keşîş Tağı zeyl-i şimāline tūlānî bir fersaḥ sevādı vardır. Ve ‘arz-ı nişf-ı fersaḥa qarībdir ki Emîr Sultān maḥallesi [19] dinülür. Murād Ḥān Cāmi’i semtlerinden ve ġarba toğrı Murādiye diğēr Qapluca hudūduna dek muttaşāl vāḫid-i ‘umrāndır [20] ve bundan soñra Ġāzî Hüdāvendigār ve İkiḳapluca semtleri iki üç

mîl kadar munfaşılca pest maḥalde vaḳî' [21] olmuştur. Ve şehir-i Burusa dāmen-i kūhdan aḥz idüp kūh tarafına ṭabaḳa ṭabaḳa mürtefi' olarak tā ḳal'ası olan maḥalle [22] mürtefi'den. Ve ba'zı cānib-i şarkîsı ve cānib-i şimālîsi ḳazāyı vāsi' mensi'dir ḥil'at sūrunda Bıñarbaşı demekle teferrüc[23]gāhdır ki. Ḳal'a ardında dāmen-i kūhda bir ḳaya altından çıkup ḳal'aya gelince bir iki meydān çemenzār ve hemvār bir şahrādan geçüp [24] ḳal'aya uğrar. Ve ḳal'adan aşağı ba'zı büyüṭ ve maḥallāta yayılup. Birisi daḥı Gökdere Şuyıdır cebelden nāzil olur [25] bir nehrdir. Ḳal'anın şarkîsında vaḳî' olan maḥallāt bu şudan içerler. Bunun daḥı şehir içinde bir muḳassimi vardır. Bir çay-ı [26] müferriḥdir. Biri daḥı Akçağlan Şuyıdır ki şehriñ Emîr Sultān cānibleri şuyudur. Ehl-i vilāyet bu şuların leṭāfet ve ḥiffet [27] ve şikletlerini bu vech ile ta'bîr iderler ki bıñarbaşı şuyunu içen kimesneniñ ayağını kelb ṭolamaz. Ve Gökdere Şuyuna mu'tād [28] olanların ḥānesine uğrı girmez. Ve 'Alîşîr Şuyunu içenler makardan²⁴ ḥalāş olmaz. Ya'nî ḥasta olup elinde 'aşası olur. Ve keşret-i [29] balğamdan su'āl mübtelā olur. Ve Ekül olur. Ve bu şular Burusanın aşağısına vaḳî' bağçelerine yayılup. Keşret miyāḥ zamānında [30] Nîlüfer şehrine ḳarışur. Velḥāşıl Burusa şehrine dāḥil olan miyāḥ tevzî' ve taḳsîm olunup. Dimeşķî Şām gibi ekşer büyüṭ ve esvaḳda [31] āb ceryān ider. Ve bu şehriñ eşcārı ve eşmārı çokdur. Ḥuşūşān dıraḥt-ı erguvānı firāvāndır. Ve 'Abdülmü'min nām köşķi [32] bir teferrücgāhdır. Hemān şehriñ ucundadır. Gökdere andan gelür. Bir iki değirmen müferriḥ neşîmenleri vardır. Çamluca ve Fısıḳlu [33] kūh içlerinde eşcār-ı şanavber olur. Ve Burusadadır ve devded elḳuzi terbiye idüp. Vāfir ḥarîr peydā iderler. Ḥarîri begāyet iyü olur. Ve Burusada [34] bir nev' yaşıḳ ve döşek ve 'abāyı kārgāhları vardır ve ḳaṭîfe ve kemḥā gibi ḳumāşlar daḥı işlenür. Ve Burusa kestānesi meşhûrdur. [35] Ve Cebel-i Rāḥîb dāmenlerindedir. Ve daḥı bir mesîresi vardır ki Âbdāl Murād ḳal'adan yukaru kemer-i kūhda berḥüdā bîsed ve şaḳḳa gibi [36] vāsi' meydānda ḳal'a ve şehir ve ovasına müşerref bir köşķ dıraḥşān sāyeleri. Ve akarşuyı ve Âbdāl Murād mezāri [37] ve tekyesi bir laṭîf mesîredir. Ve daḥı Ḳaranfilli şehre müşrif kemer-i kūhda bir mesîredir. 'Alîşîr şuyı andan geçer. Ve cihet-i [38] Burusa şehri bu maḥalden nümāyān olur dirler ve bu

şehr haţ-ı müstaķīm ile Kōstantīniyye ile mābeyni altmış bir buçuk mīl [39] olup. Ammā deryādan iskele-yi Mūdānya seksen mīl. Ve Mūdānyadan Burusa dört sāʿat kadar. Sene yedi yüz yigirmi altıda

[1] **Sultān Orhān Bin 'Osmān Hān** muhāşara idüp şulhle almışdır hışār-ı mezbūruñ sükkān-ı müstahfızān vardır bu şehirde Fātiḥ **Orhān** [2] **Ġāzī** vasaṭ-ı şehirde cāmi' 'atıḳ 'imāret ve naşāradan manāstırı medrese eylediler ve **Geyiklü Baba** Meşhedi üzerinde olan zāviye [3] ve cevāmi'-i cümle Ġāzī Hüdāvendigār 'ünvānıyla iştihār bulmuşdur ve **Sultān Murād-ı s̄ānīniñ** dāhil sūrda Sarāy kapısı [4] kırbunda cāmi'i ve eski kapluca kırbunda bir cāmi' ve medrese-i 'ālīye ve 'imāreti vardır **Yıldırım Bāyezīd** bir cāmi' ve medresesi ve 'imāreti ve dārüşşifāsı ve zāviyesi [5] vardır ve Çelebi **Sultān Mehemediñ** cāmi' ve suḳufi kāşī ile türbeleri olup Yeşil 'Imāret nām maṭbah ve medrese-yi Sultāniye anuñdur ve Sultān [6] **Murād-ı s̄ānīniñ** bir medrese ve 'imāreti vardır ki. Ve Şeyḫ Şems Buḫārī ki Emīr Sultān meşhūrdur. Anların meşhedi kırbunda bir cāmi' ve 'imāret [7] dahı vardır ki **germābe** ya'nī kaplucaları biri Ġāzī Hüdāvendigār Cāmi' maḥallesinde Burusanıñ ġarbīsinde bir kenārda olup. Sultān Mūmā-[8]ileyh üzerine kārgīr kıbbe ve ḥıyāz ve müfesseller binā eylemişlerdir. Buña Eski kapluca dirler. Āb-ı ġāyet suḫūnete üzeredir menba'ında beyza [9] vaz' olunsa ṭabḥ ider. İnsāna nāfi' cereb ve ḥikke emşāli def' ider. Bir dahı Eski Kapluca ile Burusa arasına Yeñi Kapluca Rüstem Pāşā bunuñ [10] üzerine mükellef ḥamām tarzında binālu idüp kırşun örtmüşdür. İki kıbbe ve şādırvānı müştēmil cāmekān vuzū kılmakda āb serd akar [11] bir şādırvān dahı vardır. Ve içerde taḥtülkıbbe otuz zirā' kadar. Bir ḥavz vāsi' ki dūrī otuz zirā' 'amıḳı kāmēt-i insāndan mütecāviz [12] olup. Arslan aġzı ruḥāmdan mā-yi ḥār ceryān ider. Bundan ḥavzıñ eṭrāfında cābecā şuffelerde kırnālar ki lāyeḳaṭ' mā-yi ḥār [13] ceryāndır. Kıpusunuñ iki ṭarafında bir ḥücre ve ḥücre-yi yemīnde dahı bu ḥavz-ı şaġīr ve müte'addid ve kenīfler vardır. Bu tertīb üzere bir binā-yı dīlgüşālar [14] olunduġcün mesāfe-yi ba'ideden bunuñ temāşāsına ḥalḳ gelür. Bunuñ āb-ı şiddet-i suḫūnetdedir. Ve Burusa mevleviyetiniñ iki nāḥiyesi vardır. [15] Birisine Aḳşu nāḥiyesi dirler. Cebel semtlerine düşmüş müferriḥ ḳaşabāt gibi kırası vardır. Ve Burusadan Kütāhiyye ṭarīḳı üzere bir merḥalede [16] bir ḳaşabası vardır. Kendi düzde bir ġüzel ḳaşabadır. Aḳşu nām ābı lezīz bir nehri vardır. Ve birisine dahı Ova Nāḥiyesi dirler. [17] Kezālik bir ḳaç kıyyesi vardır. Nīlüfer Şuyı bu kıyeyeler vasaṭından geḳer. Burusa önünde şahrāsına düşmüşdür **Kite** Burusadan beş sâ'at [18] cenūbda vāḳi'dir. Bir ḳaç kırası vardır. Mūdānya berāberinde olup ikisi arasında

ba'zı cibāl vardır. Ve kaçılarının bir mahşûş [19] kaçabası olmadığından Burusada oturur. Mūdānyadan Burusaya giden şāhrāh tārīk sehl şapacadır Adronos Burusanın [20] ğarb-ı cenūbunda Keşīş Tağı içinde bir kaç kıyeyi vardır. Burusadan bir merhaledir Gökçetaş ortasından cānib-i ğarbdā kırbunda [21] bir kaçadır Harmanlık Adronos semtinde bir kaçabadır. Sābıkā Harmanlığa didikleri Mīhāl Bey vilāyetidir Sincān Adronosun ğarbsında [22] ikisi arasında bir kaçadır Mūdānya İstānbūldan yüz mīl kadar şarkı ve cenūbı Gemlik Kōrfezi kenār-ı cenūbsında bir ma'mūr kaçabadır [23] Burusanın iskelesidir anda bir kaç cāmi' ve hamām ve bunda mahşûş Mukārī vardır yolcu ne kadar murād itse bārgīr bulup Burusaya [24] yollarlar Burusada şerīkleri vardır bārgīrleri alup andan Mūdānya tarafına giden yolculara virirler bu Mūdānya Burusadan [25] altı sā'at yolda Nīlüfer Suyı Kōprüsi nısf-ı tārīkde vakī'dir. Bu kaçabanın yigirmi dört kıyeyi vardır. Ve bir mu'teber nāhiyeyi [26] ismine Trilyā dirler. Ekser mahşūli zeytündür ve Mūdānyanın ğayet çok bağları vardır. Ve cābecā zeytūni vardır. Ve dağı [27] ba'zı yerlerinde güzel aşār olur. Toprağı ğāyet güzeldir. Hatta ba'zı yerlerinde līmūn ağaçları vardır. Ammā halkı fenādır. [28] Biri birine düşmāndır. Bu kaçabanın nısf-ı ehl-i islām nısfı nāşāra-yı Rūmdur Gemlik kendüne menşūb kōrfeziñ [29] nihāyetinde bir kaçabadır ki laţīf enārı olur ve Gemlik kōrfezi hūdūdı bir vechiledir ki Bozburundan ki anda [30] bir hān ve mescid mahşûş rüzgār ile gelünür bu Halīç şarkā toĝrı girmişdir sevāhili Amrudlıya Fıstıkluya Kumlaya ki [31] Mūdānya mukābilidir uğrayup Gemlikde nihāyet bulur andan yine şarkā mūn'atīf Kırşunlu Altuntaş Mūdānya Trilyā ki [32] Bozburun mukābilinde mūntehī olur ki cenūb-ı sevāhili ğarbdan cenūba mīl ile. Mūmted olmağla Halīç ağızı katı vāsi'dir Bāzār[33]köyi Şamanludan bir merhaledir Şamanlu Tağları aşılıp varılır. Gemlik ve Engüricik taraf-ı şarkda Yeñişehirden taraf-ı şimāle [34] bir Aķarşuları firāvān mesīreleri çok kaçabadır ki cāmi'leri ve hamāmı ve yolcu için menzilleri ve hafta bāzārı tūrur. Burusa ile [35] Bāzārköyi vasaţında Kātırlı nām kaçaba cāmi' ve hānı vardır Engürücük Halīç Gemlik kenārında karībdır. Gencelü kıyeyiyle [36] Gemlik arasındadır ve laţīf Engüri olur. Kezālik Gencelü kıyeyi ki Mūdānyaya karībdır Balabāncık Kite ğarbsındadır Nīlüfer [37] Suyı üzerindedir Yārhişār Burusa Yeñişehir ile İnegöl arasında cāmi' ve hamām bir kaçabadır. Yeñişehirden Yārhişār [38] Kūtāhiyye yolu üzere bir merhale Yeñişehir-i Burusa Burusadan şimāle mīl ile şarkda Lefke cenūbsında Aķbıyık

ġarbīsinde [39] Bilecik ve öñünde bir aşaba Burusadan iki merale ve Yeñişehir Ovası dağı dirler. Evāil uhūr devlet-i 'Omān Ġāzī Bin Eruġrul

[1] Bu şehirde sarāy ve ‘asker için büyü̇t ve cāmi’ ve ḥamām ihdāş idüp pāy-i taht ittiḥāzetmişler. Andan ötüri bu ismiyle [2] müsem mā olmuşdur **Akyazı** İznikmid ve Şapancadan Bolı yolu üzere bir menzildir **Hendeḳ** bu ḳazānıñ ḳaşabasıdır. Cāmi’ ve ḥānları [3] ve hafta bāzārı tırur Mīḥālīḳ deñize aḳar bir büyük nehr kenārındadır Ulubād göl ayağıdır. **Mīḥālīḳ** bu şı deryāsına döküldüğü [4] ve bir pāre yüksek yerde iskelesinden bir mīl ḳadar ba’īd maḥalde bir şehir-i ma’müredir. Ve Ulubād ḳaşabasından iki sā’atlik [5] şimāle ve ğarbīdir. Bu Mīḥālīḳ boğazından safāyin ve zevraḳlar dāḥil olup, kırḳ mīl ḳadar taṭlu şı üzere Mīḥālīḳ iskelesi olduğı [6] maḥale varılır. Eṭrāfı dirāḥt-ı bīd ve ğayrī ile müzeyyendir Ulubād daḥı Ayāndon Göli dirler Burusadan bir vech ile cenūba bir ḳaşaba [7] ve ḳazādır. Nehri Ulubād bundan aḳup göle dökilür. Ve ḳaşaba göl kenārında vaḳi’ olup. Mūte’addid ḥānları vardır. Mīḥālīḳdan [8] iki sā’atlik ve Mīḥālīḳdan yukarı ba’zı ḥurde zevraḳlar işler. Ve Kirmāstīden gelen Nehr-i Ulubād nehrine Mīḥālīḳ ve Ulubād [9] arasında ḳarışır. Ve bu ḳaşabanıñ kāfirī bir ḳal’ası vardır ḥālā ḥarābedir **Tarḥāla** Balıkesirīden iki merḥale cenūbadır Şalı günü [10] bāzārı tırur. Baḳır nāḥiyesi bunuñ cenūbuna düşer **Soma** Tarḥala ḳurbunda iki cāmi’ ve ḥamām ve esvaḳ-ı ‘āmire Tarḥāla ḳādīsı bunda [11] otura gelmişdir **Baḳır** Tırḥāladan cenūba bundan **Bergama**ya iki merḥale cenūba düşer ḳāvunı ğāyet güzel olur Bergama bu ḳaşabaya [12] Ayāzmend şimāline bir merḥale. Bergama sāhilden beş sā’at ba’īd. Tağ zeylinde bir bülend ve sa’b üssülük pūşte üzere bir metīn [13] ḳal’adır. Aşıl şehir ḳal’ası altında ğarba deryāya toğrı yemīn ve yesāre küşāde bir şahrā-yı vāsī’in nihāyetinde vaḳi’ ve [14] mūte’addid cevāmi’ ve ḥamāmları ve esvaḳı vardır. Bunuñ bir maḥallesi vardır. İsmine Ne Yerde Ne Gökde maḥallesi dirler. Ḳadīmi ‘azīm [15] kārgīr şı yolları üzere düşüp altı boş olmağla bu isimle müsem mā oldu. İskelesi Çandarlu ve Ayāzmenddir. Am mā Çandarlu ya [16] ḳarībdir **Kirmāstī** Şındırğı ḳazāsı ḳurbunda **Kebsūd** Yılcıḳ Tağı aşılıp varılır **Baḥire**-yi Ulubād Burusa ile Mīḥālīḳ mābeyninde [17] cānib-i ḳıblesi bir cebel-i sa’b taraf-ı şimāle ayağı Baḥre-yi Marmaraya muttaşal med ve cezir-i yevmisi olur. Bir nehr tūlū’-yı āfitābdan [18] vaḳt-i zahire dek tīlāsına rücū’ ve ba’de yine baḥre toğar ve ceryāne başlar göl cānibine aḳmaz. Ancaḳ yüzünde olan emvāc ol [19] tarafa ḥareket ider. Sebebi budur ki deryāda aḳındı olup nehriñ ceryānını sedd ider. Ḥuşūşān ḳarşu rüzġārlar cānib-i ğarbda

Ulubād [20] kal'asına peyveste şarkda Keşîş Tağı eteğine ulaşmış bir vâsi' göldür. İçinde haşır sâzı olur. Ve firāvân balığı çıkar. [21] Ve bu gölün etrafı Şındırğı ve Kirmâsti ve Adaköyi bunuñ şimâl taraflarına düşmüşdür **Cibāl cebel-i** Yund Tağı Bergama şehrine [22] müşrif ki anda nice âşār-ı kādîme vardır. Cümleden bu tağda ba'zı bu gârlarda birer zira' kadar murabba' kaṭ' olunmuş [23] ve vasaṭları tamğalanmış kerpiç gibi eşyâ vardır ki gârın bir cānibine yıkılmış şöyle turur. Erbāb-ı tama'dan kimyāya heves idenler [24] bunu iksîrden bir nev'dir zann iderler. Ve bakır tarḥ olup ba'îne gümüş gibi ider. Lakin mīnā gibi gevrek olur çeküce [25] tayanmaz **Qaz Tağı** bu daḥı Bergama semtlerine bir meşhūr cebeldir **Cebel-i Rāhib** Keşîş Tağı demekle meşhūrdur Burusa bu [26] cebeliñ zeylindedir kulesinde gadîrler vardır ki fasl-ı şitada mūncemid olur ve Burusaya buz andan gelür ve İstanbula [27] götürürler ve bu cebel kulesinde bir nehr cādır içinde Ala balığı çıkar bu balık ekser tā sovuḵ şularda ve yaylaḳlarda [28] olan nehrlerde bulunur hemān şayd olunduğı gibi yenmek gerekdir yoḥsa filhāl bayāt olur ve bu cebel garba şarka [29] üç merhale kadar mūmteddir ki bunda envā' 'aḳaḳîr bulunur ve her köşesi aḳarşuları ve āb-ı hevāsı hoş ve laṭîf [30] ve eşcār ve cābecā çemenzārları vardır ve bunda 'acāyib ve ba'zı ehl-i garāyim bunda defîneler vardır deyü sürāḥ sürāḥ [31] itmişlerdir ve cümle 'acāyibinden bu tağıñ yukarularında bir havz-ı da'îresi kadar bir şahrāyı 'azîme vardır aña Arḳandı [32] Qaya dirler bir köşesinde cüzvîce başılsa hareket idüp ol bir cānibi ḳalkar yine boş ḳurtulsa eski cānibine varır [33] ve bu cebeliñ gāyet yüksek dāmen-i kūh sāḥil-i deryāda olmaḳ üzere ḥayāl olup ve hemîşe bunuñ kulesinden ḳar [34] eksik değıldir ve ba'zı eskiden bātmış ḳar içinde zülāl didikleri ḳurtcağazlar bulunmuş ki başını ḳoparup derūnî [35] bir yūdüm laṭîf bāde şu olmaḡla iḳerler imiş ve İstānbūluñ mevzi' gālebesinden bu cebeliñ zirvesinde olan [36] kulede ufuk kenārında beyāz büyüt gibi 'ayānen görünür ve ḥîn-i ṭulū'-yı şemsde isti'cāb olunacaḳ ḥālāt müşāhede olunur [37] ve bir cebel cebel-i Rāhib muḳābilinde iki zeylinden bunuñ dāmenine varınca dört sā'atlık ikisiniñ arası Burusa ve Kite [38] arasındır bir alçakraḳ cebeldir lakin ehālî ḳatına bu cebel-i müselsel ve muttaşal tā Qaraman cibāline ve Adana ve Ṭarsūs ve [39] KelBeyin cibāline ulaşur dirler Eski Ḳapluca ḳarşusuna Eşkel nām ḳarye bu cebel üzerine bir mürtefi' mevzi'dir

[1] Vakf-ı zimmī kıyeesidir. Burusa kıarılarında bir cebeldir. Sābıkā bunda bir al'a var imiş. Burusa fethinden nice zamāndan [2] sonra feth olunmuş **Cebel-i Domānīç** Kūtāhiyye ve Hūdāvendigār arasında bir cebel-i 'azīm evāil-i hālide '**Osmān Ğāzī** [3] **Bin Erṭūgrul** ulusu ile ol yaylakda yaylaa ıkup. Yārḥiṣār ile Bilecik arasında kııııııı imiş. [4] **Enhār Nehr-i Nīlüfer** bu nehr Adranos azāsı nāhiyesinde olan Yeñi Tağ didikleri nāhiye ve cebelde yine Keṣṣ Tağı [5] şu'belerinden hāşıl olup ekser mevāzı'nda geçid virmez. Burusa şahrāsı vasaatından ve şehriñ iki mīl adar şimālinden [6] geçüp Kite şahrāsına uğrar. Ba'de Balabancık kıurbunda geçüp Mīḥālīçdan Aşağıda Ulubād Gölü ayağına manşab olur. Ceryānı [7] şarıdan ğarba düşmüştür **Sultān Orḥān** Nīlüfer Hātūn üzerinde bir taş köprü yapıp nehr cısr ismi ile müsemmə olmuşdur. [8] Ve bu nehr yukarusunda ala balık bulunur. Ve Burusaniñ ekseriyyā odunları Cebel-i Cedīdden ki Aṭranos nāhiyesinde kesülür [9] ve bu nehre bıraqurlar. Eski apluca kıurbunda nişāneleri ile odunları herkesiñ şeriki olup şehre götürürler **Faşl-ı der beyān-ı** [10] **livā-yı arasi elḥudūd** cenūb-ı Maġnīsā ğarb-ı Adeñiz ve Bīġā sancağı şimāl-i şar-ı Hūdāvendigār **ve azāları** bunlardır [11] Edremid. Ayazmend. İvrindi. Balıkesirī. Başgelembel. Balya. Bīġādiç. Şındırġı. Farṭ Ma' Şāmlı. Feslegān. ozak. [12] aracalar. Kemer-i Edremid **Evşāf-ı Balıkesirī** bu şehir taht-ı vilāyet Burusadan dört merḥale cenūba vaı'dir. Şalı ğün [13] bāzārı urur. Baır nāhiyesi bunuñ cenūbuna düşer. Bergama kıurbunda Sultān Orḥān sene yedi yüz otuz yedide [14] benī 'Aclāndan şulḥla almışdır. Mīḥālīçdan iki merḥale bir kūh zeyline düşmüştür. Zaġanon(s) Pāşā ol kūhdan [15] bu şehre bir laṭif şu getürmüştür. Ol şuyun başı bu şehriñ mesiresidir. Ve Şeyḥ Lūtfullah Bayramī bu şehri zāviye [16] ve cāmi' ve ba'zı ḥaayrātı vardır. Ve kendü bunda medfūndur **Ayāzmend** sāḥil-i baḥrde bir aşabadır **Edremid** Ayāzmendden [17] şimāle bir merḥale bir körfez nihāyetindedir **Kemer-i Edremid** Edremidden bir merḥale şimāle bir aşabadır **Mendeḥoryā** düz [18] yerde bir büyük kıaryedir. İki ḥānı ve bir büyük nehri vardır. Üzerinde taş köprüsi Mīḥālīçdan üç merḥaledir. [19] **Bīġādiç** bir aşabadır ḥalkı ekābir-i ekser İlyās Pāşā ittibā'idır **Ĝördus** ve mercī azāları cevānibi düşer **Şındırġı** [20] Bīġādiçden müfrez bir azādır. Elli altmış pāre kıaryesi vardır. Bu sancağıñ şubaşısı adıbazārı köyünde oturur. [21] Bīġādiçden şara düşer. Mābeyni üç sā'atdır **İvrindi**

Balikesirî ğarbında bir aşaba Kemer bunuñ cenübuna düşer [22] **Başgelembe** dere tepe yerde vaı' bir büyük aryedir. Mithālîçdan beş merhale etrāfı yigirmi pāre arye iki hān ve sū [23] muhtaşarı ve iki cāmi' ve öñünde Aar bir nehr-i şağirî vardır. Ol dereniñ ötesini Şaruħān birisini aresi ğad ider [24] **Fal-ı der beyān-ı livā-yı ocaili** ümerā-yı 'Osmān Ğāziden Aa**oca nām Ğāzī** feth etmişdir anıñ için [25] ocaili tesmiye olundu bu livā ve Bīĝā ve Şıĝla livāları apudān Pāşā [26] eyāletine tābi'dir lakin bu Anatolı eyāletine mülāşık olmaĝla bu bābda zıkr etdük muaddemā bu livānıñ beyi bir gemi ile sefer iderdi şoñra [27] tersāne-yi 'āmireye senede biñ verdenārde ya'nī irī direkleri **elhudūd** ocaili şardan Bolı [28] şimālinde aradeñiz ğarbda Hālîç oştantiniyye cenübda Hālîç İznikmid ve Hüdāvendigār sancaĝıdır **azāları** bunlardır [29] Āb-ı Şāfi. İznikmid. İznik. Üsküdār. Ayazı. Ahişār. Pāzārköyi. Şarıayır. Şapanca. Geyve. Görele. [30] Yalaābād. Yoros. aramürsel. Şamanlu. araşu. andıra. Şile.Bāzārşuyı **Evşāf-ı İznikmid** baħr-i oştantiniyyeniñ [31] yüz mīl şara mūmted olan körfezi nihāyetinde bir belde-yi 'āmire Balāsūr iskelesi meşhūrdur. Cāmi'leri [32] ve hānları ve bir ğadayıa ve aşr-ı sultānī ve etrāfında baĝçeleri var **ocaili** sancaĝının pāy-i taħtı olmaĝla [33] Beyi bunda oturur **ve İznikmid** Körfezi Fenarbaĝçesine arībdir rāst-ı şara çekilüp bu tertip ile gider [34] Pendik artal bir aryedir kenār-ı Hālîçe düşerler Tuzla bu Tuzla muavves bir 'azīm ve vāsi' sevāhile varınca [35] deñiz kenārında bir yamaca yapışmış bir 'azīm kāfir aryesidir **Zeytūburnı Gegīze** altına düşer **Dil** bu maħalde [36] Hālîç arşudan bir kūmsāl düz gemileri girüp gitmekle mābeyn-i sāhiliñ az almışdır İznikmid nihāyet Hālîçdir [37] ve Hālîç andan bir midār avsī in'itāfdan şoñra ğarba toĝrılup sevāhile bu tertib ile **atırlı** nām kāfir [38] aryesi ki **Bozburun** nām birünüñ köşesinde vaı' aryedir ve Fenarbaĝçesi muābilīdir ki mābeynleri kırk [39] mīl çekilmişdir sevāhil ğarba döndükde **aramürsel Dil** iskeleden bir iki mīl cānib yerde

[1] Hersekzāde Aḥmet Pāṣānıñ ḥanı ve cāmi'ı ve ḥamāmı vardır. Nāmına Hersek dirler **Dilden geçüp** bu kaşabada nüzül olunur. [2] Mezkūr Aḥmed Pāṣā kondurmasıdır **ve Dilde** mahşüş zevraklar vardır. İnā-yı seb'ili geçürürler. Ve bunda ekşer furtuna [3] olur. Karşuya gelünür. Karşuya beş mıl kadar yerdur. Andan **Yalakābād ve Görele** kazāları andan **Şamanlu** andan **Kaṭırlu** [4] düşmüşdür. Bir fersah kadar ekşeri tağdır İstānbūla ba'zı ḥamāmcılar. Bu sevāhilden ḥamām odunı kesdürirler. Bu [5] tağlara **Kaṭırlu ve Şamanlu** Tağları dirler. Ḥaylī 'azīm tağdır. Ve Şamanludan Bāzār Köyüne giden yol bu tağlara [6] uğrar **Görele** Bāzār Köyü kurbunda ve andan üç sā'at Gemlik kurbunda bir kaşaba ve kazādır **Gegize** İznikmid ile [7] Koştantiyye arasında bir kaşaba İznikmid Körfezine müşrif bir mahalle bir mürtefı'de düz sırtda vaqı' olmuşdur kenār-ı bahre iki [8] fersah kadar ba'iddir. Vüzerā-yı **Sultān Süleymān** Hāndan **Muṣtafā Pāṣā** anda bir 'azīm cāmi' ve medrese ve müte'addid ḥānlar. Bir ḥamām ve bir [9] 'imāret binā itmişlerdir **İznik** Kayşerler devletinde bir sūr meşhūr. Ve şehir ma'mūr idi. Hālā sūrı ḥarābe müşrif. Kayşer daḥı zamānında [10] bu şehirde üç yüz on sekiz rāhib cem' olup mu'tekadāt naşārā tedvīn etdiler. Bundan gayrī nice cem'iyetleri oldu. [11] Hālā sūkı ve ḥamāmı ve cevāmi'ı ve medārisi ve 'imāretleri vardır. Ve rūmda isti'māl olunan kāşī āvāniler bunda bir kaç kār [12] ḥānede işlenür ve **Orḥān Gāzī** İznikde bir kenāsa ve cāmi' kılup 'imāret binā etdi ve **Eşrefzāde** Cāmi'ı ve tekye [13] ve merḳadı vardır. Meşhūr ziyāretgāhdır **Şabanca** bir bahireniñ kenār-ı ğarbisinde düz yerde sursuz bir kaşaba ve kazādır. [14] İznikmid bundan bir merḥale ğarba düşer. Güzergāhdır menzil meşhūrdur. Cāmi' ve ḥamāmı ve sūkı vardır **Rüstem Pāṣā** [15] anda bir ḥān ve 'imāret binā itmişdir. Nüzül iden misāfirine her ocağa bir şofra ta'ām ve mūm virirler. Ve anda bir cāmi' daḥı Rüstem Pāṣānıñdır [16] bu kaşabanıñ etrāfı ekinlikdir. Lakin Ağaç Deñizi dimekle meşhūr. Ormanlık kenārları buña qarīb gelmişdir **Karamürsel** nevāhi-i [17] Üsküdārdan bir kaşaba-yı ma'mūredir ki İznikmid kurbunda ve körfezi kenārında bir kaşabadır. Bīnazır nārı olur. Ve İznikmid [18] Körfeziniñ bir köşesi bunda nihāyet bulur. İznikmidden taraf-ı cenūba düşer **Yaylakābād** vasaṭ sevāhili cenūbda **Ḥalīç** [19] İznikmidde bir kazādır. Anda bir içme vardır. Müshildir andan içerler. Ağustosda mevsimi olup etrāfdan ba'zı ehl-i [20] marāz varırlar. Nice kimseler şifā bulmuşlardır. Ol

içme olan mahalle **Yaliova** dağıdır. Şamanlu. Yaliova. Garbında [21] yine İznikmid Körfezi sâhilinde bir kaşaba mükellef hânı ve cāmi'i ve hamâmı ve körfez ağzına karîb mahalle düşmüştür. Ve bu Şamanlu [22] semtlerinden İstānbūla hamâm odunu getirürler Şile Fenardan otuz mîl sâhil baır asude bir kaşabadır. Andan İstānbūla [23] odun gelir Kerpe Karadeñiz kenārında boğazda yüz mîl yerde bir küçük līmānıñ hāricî nāhiyesidir. Bu līmānıñ kırbunda [24] **Lefke** nām bir küçük līmānı dağı vardır. Nāhiye-yi **Qandıra** [25] Üsküdār nāhiyesidir ki Akbaba ve Yoros kazāsı şarkında vaqı' olmuştur. Üsküdārdan iki merhalelidir. İznikmid bayırında ve şimālisinde Karadeñiz sevāhil kırbuna düşer. Bunuñla İznikmid arasında [26] ve berāberindedir. İznikmid bunuñ ve Qandıra şimāliline düşer **Gencili** bu dağı Üsküdār nāhiyesidir. Qandıra ve Şile [27] aralarına düşer Samandıra Üsküdārdan üç sâ'atlık şarkisinde ve Aydos Cebelinde bir sâ'atlık garbda dağı Üsküdār [28] nevāhisinde sâbıkā bir kal'ası var idi. Evvāl-i devlet-i 'Osmāniyede feth olunup beklenür idi. Şimdilerde beklenmeğe [29] hācet yokdur Aydos Tağı Üsküdārdan dört sâ'at kadar şarkisinde bir cebel-i mürtefi' dir ki anda tā zirvesinde bir [30] mağāradan bir laţif şu çıkar ki eğerçi zāhirde azdır. Ammā lāzım gelse bir kırye halkınıñ cümle mevāşilerine vefā ider. Kāfir [31] zamānında bir cebel üzere kal'a-yı 'āsiyān var idi **Kādıköyü** muqaddemā ismi Kalçādonyā 4761 binā olunmuştur [32] Üsküdār havāş-ı hümāyūndandır. Kocaili 'imāretine dāhil değildir. Halıç Kostantiniyyeniñ ma'ber ve memeri İstānbūl şarkisinde [33] bir şehirdir **merhūm Gāzī Sultān Süleymānıñ** duhteri **Mihrimāh Sultān** sâhil-i baırde bir kıbbe iki mināre ve bir cāmi' ve bir medrese [34] ve maţbağ ve dārüzziyāfe ve iskeleniñ iki cānibinde īnā-yı sebīl içün iki ribāt ve girü sâhil-i baırde aña karîb Rūm [35] Mehemmed Pāşanıñ dağı bir cāmi' ve bir medrese ve bir maţbağ ve Üsküdārıñ nihāyet cenūbısında bir çay-ı mürtefi' üzere **vālide** [36] **Sultān Murād Hān-ı şāliş** sene tokuz yüz seksen beşde iki mināre ve bir kaşaba ve ile bir cāmi' binā idüp şarkısında [37] hücerātı müştamil bir şavma'a-yı zībā ve şimālisinde bir medrese-yi 'ulyā ve garbısında bir maţbağ ve dārüzziyāfe iki ribāt [38] aña zamīme kılmışdır. **Sultān İbrāhīm vālideleri** biñ elli üç hudūdunda bir cāmi' ve hamām ve dārütta'lim ve dağı bunlardan [39] gayrī mesācid ve cevāmi' 'alelhuşūs **Maḥmūd Efendī** hānqāhı ziyāretgāh olup ve Üsküdār beş yüz akçe mevleviyet ve Üsküdār

[1] Nihāyeti Toğancılar Meydānı ki Anadolı tārāfına sefer lāzım geldikde ol meydāna konılır. Ve Maḥalle-yi Mesākīn Üsküdār muḳābirinden [2] Orta Toğancılar meydānına qarīb bir maḥalledir. Başka mescīdi ve ḥamāmı vardır. Emrāz marāza aşḥābı anda olurlar. Kapısı önünde [3] çıraḳ tırur. Nezīr virirler. Sāḥil şarkīsīnde vaḳi' olan mevāzī'n biri Kādīköyü Fenarbağçesi şimālinde ve kırbunda Ḥālīç [4] üzerine bir kaşaba ve anda Darüssa'ade ağālarından biri bir cāmi' binā etmişler. Fenarbağçesi İznikmid Körfezi önünde ve Üsküdār [5] cenūbīsında bir mīrī sarāy ve bağçedir önünde deñiz içinde bir kule binā olunmuşdur. Anda gicelerde Fenar yaḳarlar. Güzergāh [6] süfün olup Ḥālīç İznikmid içinden gidilür. Memer olmağla. Ve dökündi yerler ḥaṭā olunmasun içün ol kulede Fenar [7] yaḳarlar. Üsküdār bağçesi sarāy-ı 'ālīşān sultāniye mu'ādil ve mümāşil sarāy-ı cedīd muḳābilinde bir sarāy ve bağçe-yi 'azīmedir. Üsküdār [8] bağçesinden Üsküdār iskelesine gelince sultān bağçeleri ve sarāyları vardır. **Ḳuzguncuk** Üsküdārın şimālinden sāḥil-i baḥrde [9] nice 'ālī sarāylar ve mükellef ḥānelü bir kaşabadır ba'zı maḥallātında Yahūdīler sākin olurlar **İstāvroz** bu daḥı bir kaşaba ve [10] nice mükellef sarāylar ve kibār ḥāneleri **Ḳuzguncuk** şimālīsine leb-i deryāda vaḳi'dir. Bir mükellef Ḥünkār sarāyı ve bağçesi [11] vardır şimālīsinde **nārli** bağçe ve **kulelü** bağçesi vardır. Tā yuḳarusunda kule içinde şu aḳar **Ḳandillü** bağçeden [12] Anadolıḥişārı kırbunda bir mükellef sarāy-ı sultāniyedir. Bunuñ arasında Gökşu aḳar ve bir mesāfe ḳadar bir deḡirmen [13] ve deḡirmenden yuḳarı ḳatı cüzvī şudur. Taḡlardan ve bayırlardan ḥāşıl olur. Ve bu şu kenārına gelince düz meydān ve sebze[14] ve bostāndır bir iki mīl dūrı vardır. Aña qarīb **Anadolıḥişārı** daḥı dirler Gökşu Ḥālīç Ḳoştāntiniyye döküldüğü [15] maḥalde düz yerde vaḳi' olup Ebū'lfeth **Gāzī Meḥemmed Ḥān** feth-i Ḳoştāntiniyye murād etdiklerinde binā itmişlerdir. [16] Bu ḥişār ḥāricinde deryā kenārının ve Gökşu kenārında 'azīm olur. Ve kibār sarāyları tā **Ḳanlıca** nām kaşabaya [17] ulaşmışdır. **Ḳanlıca** bir büyük kaşabadır İskender Pāşā bir cāmi' ve medrese ve ḥamām ve mekteb ve sūḳ muḥtaşarı [18] ve nice maḥallāt kibār-ı baḥrde kibār evleri ve **Ḳanlıcadan** yuḳarı **Ḳubuklu** bağçe ve **Sultāniye** nām ḥünkār bağçeleri vardır [19] **Sultāniye** deryādan bir 'azīm ḥavz ve līmān gibi bir konıñ vasaṭında bir ḳaşrdır ki pencere ḳanadları ve dolāb ḳanādları ve ṭavānı rūḡanī [20] üzere mecālis-i muḥtelife ile muşavver ve münāḳḳaşdır ve

bundan şoñra **İncīrlü** nām kıyeye ki anda dañı benām hāneler vardır [21] **Beykoz** nām kaşabada oturur bu kaşaba sâhil-i baħrde vaķı' olmuş maħallāt [22] keşire ve cāmi' ve hamām ve sūk ve bunda nice kibār bağçeleri ve a'yān hāneleri vardır ve çarşusu başında yālı ve iskelesine karīb [23] bir maħalde bir bīnazīr şuyı vardır. Çeşmeden çağlayup akar cāmi' dañı anıñ kurbundadır ve bunuñ tuzdan bīnazīr tulum peyniri [24] olur **Kavaķ** bu kaşaba Hālīç Kōstantīniyyeniñ nihāyet şimālīsinde vaķı' olmuşdur Yoros każāsına bāi'ddir ve bunuñ nihāyetinde Anaṭolı [25] Boğaz hişārı vardır ki sene bin yüz otuz üçde Kazaķ Beyi köyi başmağla bu maħalde dañı karışur karşu iki kal'acıklar binā [26] olunup müstaħfızın ve toplar kōnmuşdur ve bu boğazıña Rumili hişārına karīb dek vasaṭında 'azīm dōkündi olup bir ādem [27] kaddi kadar taş saṭh-ı deryādan taşra çıkmışdır Fenar yaķarlar ve min ba'd Kāradeñiz enginīdir ve Anaṭolı cānibi ve bu boğazlarda [28] kāfir zamānında karşu be karşu iki hişār var imiş ki her birisi bir tağı çevirüp deryā kenārına dek ulaşur imiş [29] hālā aşār divarları baķīdir ve Beykoz ile kaşaba-yı Kavaķ arasında Serviburnı dirler bir maħalde bir Hūnkār Bağçesi dañı [30] vardır anıñ üzerine müşrif bir bülend sık ormanlık vardır ki ta zirvesinde Hazret-i **Yūşā' Nebī 'Aleyhisselām** mu'tekad 'avāmünnās [31] bir maķāmdır anda beğāyet lāṭif şu vardır maħalle-yi mezbūrdur Hālīç Kōstantīniyyeniñ mār gibi piçāpiç bir 'aceb temāşası vardır Aķbabaniñ [32] Beykozdan iki sā'atlik bir lāṭif kūhistān içinde cāmi' ve hamāmı ve Aķbaba nām 'azīziñ mezāru tekyesi ve bīnazīr miyāh ve maħallātı [33] bir kaşaba ve teferrücgāhdır ki senede iki mevsim ile zūrafāyı İstānbül varup bir mevsimi kiras zamānıdır ki kiras evāħirinde siyāh ve beyāz [34] bir nev' kirası irişür ve bir dañı kestāne mevsimi zīrā Aķbabaniñ tağlarında ekşer hūdāi kestānesi vardır Arvā Kāradeñiz boğazından [35] taşra Anaṭolı yerinde Arvā nām nehr ki 'Alem Tağı uçlarında peydā olup şimāle ceryānile baħr-i esvede karışur ol nehriñ [36] nihāyetinde bir kıyeye-yi kebīre vardır ki nāhiye-yi Arvāniñ kaşabası gibidir Üskūdārdan dört sā'atlik ve bu nehr Arvāniñ [37] maħsūs kıyıları vardır İstānbūla odun getirürler cibāl ma'lūm olā ki sevāħil şarkīyye Hālīç İstānbül ġarbīsı tilāl [38] ve cibāl ve evdiye vardır cümlesi ma'mūrdur tağları üsti bağ ve sevāħil vādileri bağçeler ve kaşur-ı 'āliye ve mükellef hāneler [39] ve boğaz semtlerinde cibāl-i 'āliye ve Boğaz hişārıñ halkı Aķbaba semtleri 'azīm cibāl ve ormanlar ekşeri kestānedir

[1] Ve Üsküdār şarkında iki sâ'at miqdârı **Çamlucalu** dirler bir yerine qarîb iki müdevver şeklinde tell-i 'azîm üzerlerine düşmüş [2] iki mesîrelerdir ki birine Eski Çamluca. Ve birine Yeñi Çamluca. Bunda sa'âdetlü pâdişâhımız **Sultân Mehmed Hân-ı** râbi' halledallah [3] hilâfete hazretleri vâfir ebniye ahadîş buyurdular. Sâbıkân tekye gibi var idi. Şimdi mükellef bir sarây ve bu telliñ birisi zeylinde [4] **Bulgurlu** kıyısına Üsküdârî Şeyh Mahmûd Efendî ve Kadîr **Cebel-i Mâldepe** Üsküdârdan bir 'asker menzili şarkî ki tell 'üvnâıyla [5] meşhûr olmuştur Halîç İznîkmid sevâhil şimâlîsinde **Tuzla** nâm mahalleden mümted olup bir cânibi zeyl-i sâhil Halîç [6] İznîkmidde iner ba'zı erbâb garâyim isminde istidlâl ile tam'a düşüb defîne bulmak sevdâsıyla ba'zı yerlerin hafr [7] itmişlerdir 'Alem Tağı bir cebeline râst-ı İstânbûl şarkîsine düşer Mâldepeniñ şimâlîsinde bir iki sa'âtlik Üsküdârîñ ekser [8] odunı 'arabalar ile andan gelür ve ba'zı kereste kař olur **Ağaç Deñizi Kocaili** nihâyet şarkîsinde **Şapanca** göli etrafında [9] cibâl-i 'azîme ve firâvân ormanlardır 'ayyûka peyveste olmuş çam ve mîşe ve gürgen ve belût İstânbûldan şarka giden şâhrâh [10] bu cebeliñ içinden geçer bir iki konak sūr ve dirâhistândır **bahîrât Bahire-yi İznîk** dūrı iki mîl qarîbdır suyu lezîz [11] envâ' balığı çıkar huşuşân Line dirler bir cins balık şayd olunur ki nişf şibr miqdârıdır kurıdup ve Burusaya [12] ve dahî İstânbûla getürürler bu göl etrafında nice şular akup bağı Gemlik semtinde deryâya qarışur Nehr-i Kırk Geçidi Anaolıda [13] ba'zı tağlardan müctemi' olup şarkî İznîke bir günlük yol mesâfede Kırkgeçide uğrayup Herseke qarîb [14] yerlerde Baħr-i Rūma mansab olur **Bahire-yi Şapanca** dūrı on beş mîl tūlânîdir. Etrâfı Ağaç Deñizi didikleri Bolı [15] yolu nişf-ı mîl kadar şu içinde ve gâh İznîkmidde çıkar kenârından geçer. Bu göl ile İznîkmid deryâsı mâbeyni nişf-ı merhale [16] şarkîsinde Nehr-i **Sakarya** dahı üç merhaleye qarîb olur sâbıkân bu üç suyu hafr ile biri birine vaşl-ı kaşd olunup [17] sene toķuz yüz toķuzda **Sinân Pâşanıñ** 'arzı olup ki nehr-i Sakarya Şapanca Göline ve Şapanca Göli İznîkmid deryâsına akıtdırılması [18] Murâd-ı hümâyūn olunup **Kocaili** sancağı yañına ve livâ-yı mezbūr kağılarına hitâben emir-i şerîf varır olup. Ser mi'mârân haşşa ve müneccim [19] ve râşad-ı Monlâ Fütūh ve mi'mâr çavuş ve mi'mâr Süleymân şu bulıcılardan Yūsuf ve 'Alî ve şu nâziri ve ğayriler ta'yîn ve irsâl olunup. [20] İrşâli mümkün midir görilüp künhi ma'lûm olduķda soñra vuķū'ı üzere 'arz olundu ki mi'mâr

ve mühendis ve ehl-i vukūf ki [21] Nehr-i Sakarya şuyı yeryüzüne çıkınca on yedi buçuk zirā' olup. Zıkr olunan maḥaliñ fevķından daḥı maḥal yer var mıdır [22] deyü tefahḥuş olundukda bir mīl miķdārı fevķında büyük Kumağzı dimekle ma'rūf maḥalde sed olunmak evlā ve aḥirī idüģi [23] eṣaḥ olmağla. Terāzū olundukda şudan yeryüzine çıkınca on yedi [24] zirā' olup. Koca mi'mār taşmīm eyledüģi maḥalden beş buçuk zirā' irtifā'ı olup. Ve Sakarya şuyı göle varınca tūlı tokuz biñ altı yüz zirā' olup. Biñ yüz zirā' olduģı yerde [25] **Şaridere** nām nehre muttaşıl olup. Nehr-i Sakaryanın yeryüzine çıkınca olan on iki. Zirā' Şaridereye olduģı maḥalde [26] on altı zirā' daḥı gidüp. Sed olunacak göle muttaşıl olcak maḥalde beraber düşüp. Ve sarı dere göle cārī ḥāzır bir [27] nehr olup bir miķdār vūs'at ayrılup. Bir kaç zirā' aşığa kazılmağla Koca mi'mār taşmīm eyledüģi maḥalden bu maḥaliñ ḥafri nışf [28] miķdāra tefāvūt idüp ve bi'lcümle nehr-i Sakaryanın göle ceryānı taḥķiķ ittiklerinde Şapanca gölinün İznikmid deryāsı cānībine [29] varılup. Aña daḥı temām vaķt üzere iki burun terāzū oldukda. Gölün İznikmid deryāsına varınca yigirmi biñ zirā' yer olup. [30] Yolunda tağ ve taşdan bir nesne olmayup ve nışf miķdārında ormandır. Ve zıkr olunān mesāfeniñ gölden ibtidā olduģı [31] maḥalden biñ zirā' yere gelince 'amiķi yedi zirā' andan biñ zirā' daḥı tokuz buçuk zirā' andan biñ daḥı onar. Andan biñ [32] daḥı altışar. Andan biñ daḥı on üçer. Andan bīn daḥı on yedi. Andan biñ daḥı on sekiz buçuk. Andan biñ daḥı yigirmi [33] altı zirā'. Andan biñ daḥı otuz. Andan biñ buçuk daḥı yigirmi beş. Andan biñ daḥı yigirmi altı. [34] Andan biñ daḥı yigirmi. Andan biñ daḥı tokuz. Ve baķī sekiz biñ zirā' deryāya varınca altışar zirā' kazılmaķ üzere [35] ister ve kezālik ibtidāsından bir miķdār yukaru ḳalkup. Ba'de yine terfī iderek on dört biñ zirā' nihāyet [36] bulduģı maḥalde gölün ibtidāsı ile yeryüzi yine berāber olup. Ba'de bu minvāl İznikmid deryāsına varınca göl otuz zirā' [37] ḥavāle vaķi' olup. Ḥavālesi bu tafşıl üzeredir. On dört biñ zirā'dan soñra biñ zirā' yerde göli deryāya [38] sekizer zirā' ḥavāle. Ba'de biñde daḥı onar buçuk. Biñden daḥı on yedi. Biñden daḥı [39] yigirmi. Biñde daḥı yigirmi sekiz. Biñden otuz zirā' ḥavāle olmuşdur. Kezālik İznikmid deryāsına otuz zirā' ḥavālesi

[1] olmağla hafr olunduğda göle on zirā‘ aşağı iner. Ol taḳdīrce Nehr-i Saḳarya daḫı göle on zirā‘dan mütecāviz [2] havāle olur. Binā-yı ‘ālī hazā Saḳarya daḫı değırmen ḫarkına şu ceryān eyledüğü gibi temām ceryān üzere gelür. Zirā Saḳarya ile [3] gölün mābeyni mücerred mīl miḳdārındır Saḳaryanın göle ve gölün deryāya ittişāli mümkin ve ḳābil olduğına ve kimsenin çiftlik [4] vesā’ır emlakına uğramayup getürmeğe bi’l ittifaḳ taḫḫīkleri üzeredir. Sa‘ādete maḥtūm ve mūmzī maḫafır virmişlerdir. Hemān sa‘ādetlü [5] pādīşāhın himmet-i mübāşeret olunmağa emr-i şerīflerine müfevvezdür. Ve bunun murād olunan mīşezār Tağ-ı **Istaranca** ki yüz biñ mīle dek [6] odunu ve ‘umūmān gemi keresteleri dükenecek ma‘den olmayup. Binā olacaq ḳadırgalar Şapanca Gölünde tersāne gemileri ma‘den [7] içinden binā olunmağın tersāne-yi ‘āmireye elli yük aḳçe sa‘y olmak muḳarrerdir. Ve zād ve zaḫīreleri gelmek ve şāllar ile [8] göle ve gölden İstānbūla gelmek küllī ittifa‘ idüp ḳaşd olunmuş idi. Lakin rüşvet sebebi ile temām müyesser olmadı **Faṣl-ı [9] der beyān-ı livā-yı Bīgā** bu İkinci livā ki Ḳapudān Pāşā Eyāletine tābi‘dir ki ḫālā Pāşā sancağı dirler ḫudūdı ğarb-ı cenūb Baḫr-i Marmara [10] şimāl-i şarḳ Ḳarasi ve **ḳazāları** bunlardır. (...) ²⁵ İne bāzārı. Diğēr Ezīne. Balya. Çañ. Ḳaz Tağı. Bīgā. Sultāniye. [11] Gügercinlik. Lāpsekī. Ḳapu Tağı. Marmara. **Evşāf-ı** muḳaddemā bu semtiñ taḫṫı Tūroyā nām diğēr Trūvā dirler bir şehirdir. [12] Bu şehir İstānbūldan büyükdür. Bu şehir ḳarada Bozcaāda muḳābilisinde vaḳi‘dir. Sene dört yüz ṭoḳsan iki **Ḥazret-i Mūsā [13]** vefātından soñra binā olunmuşdur. Ve ilin ḳralları Dārdānosdur. Ve bunların devletleri iki yüz ṭoksān yedi sene mūmted [14] olmuşdur. Soñra bu şehriñ ḳrālī Aleksanderin Būyāmūtuñ oğlu Aleksander. Morada Misistre şehriñ ḳrālī Mīnelāye ye [15] misāfir olup. Bu Mīnalāyiniñ bir ḫūsnā ‘avratı ki ismine Ḥilīsā dirler. Ġāyet güzel olmağla. Bu Aleksander oğlu bu ‘avratı [16] ‘āşık olmağın bu ‘avratıñ sebebi ile bu şehir ḫarāb olmuşdur. Naḳl iderler ki **Turūyā** ḳrālī Aleksanderiñ ‘avratı günlerden [17] bir gün ḫāmile iken düş görür ki fercinden bir āteş çıkup bu şehri yıḳdı bu vaḳ‘ayı ‘avrat ḳrāla söyledikde ḳrāl [18] didi ki seniñ ḫamliñ olan veleden bu şehre ve bu devlete andan

zarar işābet ider dedi fī'lvaķi' ol 'avrat [19] bir veled ʔogurdı ʔrāl daķı murād eyledi ki ol veledi ʔatıl eyleye ammā 'avrat rızā virmeyüp bir bez ile şardıķı [20] ve ol semtde bir orman içine atdı ol eʔrāfda bir ʔobān gezer iken buña rāst gelüp ve alup 'avratına [21] getürdi evlādı olmamaķla evlād yerine besledi bu oĝlan büyük olduķda ol semtiñ uşaklarını incitmeķe [22] başladı halk andan ʔrāla şıķāyet itdiler ʔrāl ol oĝlanı ve ʔobānı ihzār idüp niçün oĝlunu zābt [23] itmezsiñ deyü 'itāb itdikde ʔobān daķı bu benim evlādımdır deĝildir filān yerde bir bez ile şarılı bulup bu ķadar zamān [24] besledüm bilmedim ki böyle yaramaz olacaķını didikde ʔrāl biddi ki kendü evlādıdır ʔobāndan alup sarāyına ķoydı [25] bir gün ʔrāl bir yere ava gidüp bu oĝlanı sarāyda alıķodı ve ʔrālın bir oĝlı daķı ki bunuñ ķarındaşıdır [26] ʔrālın sarāyında bu iki ķardāşlar ʔekişüp ve bu veled ķarındaşını urup ʔatıl idüp ve havfindan bir küçük ķayıkā süvār [27] ve oradan firār idüp Mora semtine güzār ve Misistre ʔrālına misāfir olup. Ve Misistre ʔrālının bir hüsna [28] 'avratı vardır ki naziri yokdur. Aña 'āşık olur. ʔrāl-ı mezbūr ise Girid Ātasına gitmesi iķtizā eyledi. Zīrā [29] Girid Ātası bunuñ hükmünde idi. Ve misāfirini hānesinde alıķoyup. Kendüsi bir ķaç ʔektiri ile Girid Ātasına [30] revāne oldu. Ve līmānda ʔekdiri alıķoydı ki bir şey' iķtizā iderse Giride haber getüre ba'de ol 'avrat ile [31] 'avrat ile ittifaķ idüp **Turoyā** şehrine babası cānibine gitmeķe 'avratın gönlünü idüp ol 'avrat daķı cümle cevāhirlerin [32] ve vāfir altun alup ve līmānda olan ķadırgaya binüp Turūyaya revāne oldılar. Vaşulunda anası ve babası [33] mesrūr oldılar. Zīrā ķarındaşını öldürüp firār ideli ʔok zamān geçüp ve unutulmuş idi. Evlād daķı ķalmayup [34] buña münhaşırlar idi. Ol cihetden mesrūr oldılar. Amā ol ʔaraf Misistre ʔrālı geldikde gördü ki ol bey 'avratı [35] alup **Turūvā** şehrine gitmişler. Hemān yola düşüp Turūvaya gelüp. Zīrā bu ʔrāl Turūvā ʔrālına tābi'dir ricā [36] eyledi ki 'avratını oĝlundan alıvire ʔrāl ricāsın ķabül etmedi. Ve ķaşd eyledi ki Misistre ʔrālını ʔatıl ide. [37] Bu ahvāl Trūvāda olan serdār Misistre ʔrālına haber virdi ki ne ʔurursın ʔrāl seni ʔatıl itmek murād ider. Hemān [38] ʔurma Mora ʔarafına ʔekil git saña bir gemi vireyim didikde ol daķı bīm-sere düşüp Misistreye yollanmışdır. Mekānına [39] vardıkda eʔrāfında olan ʔrāllara haber verdi ve anlara düşündi. Velhāşıl 'azīm 'asker ile ķaradan ve deryādan

[1] Geldiler **ve Turuyā** şehrini muhāşara itdiler. Lakin kal'ası metin olup kalkı çok olmağa fethi mümkün olmayup. Onuncı senede bir hekim [2] tedbiri ile. Bir garib muşanna' büyük at tasvir idüp. Ve içine bir kaç şec' âdemler komağa ve hisâr kurbuna bırakmağa. Zîrâ böyle [3] muşanna' şüreti bozmazlar. Ve kal'anıñ içerüsüne alurlar. Fî'lvaķi' böyle oldu. At şüretini yapup içine bir kaç bahâdır [4] âdemler koydılar. Ve ol şüreti bir kaç tekerlek üzerine bindürüp ordu yerine bıraktılar ve kendüleri gice içinde kaçmak şüretini [5] gösterdiler. Ve püsüya bir âdem dahı kodılar ki eğer bu heykeli kal'a içine alurlarsa bize haber getir deyü. Kal'a halkı kaçan gördiler ki düşmân [6] firâr idüp. Ve bu şüreti götüremediklerinden bırakmışlardır. Ba'zıları da didiler ki değildir. Bunu paralayalım ammâ ekşerî [7] cevâb virdiki hayf değil midir. Bir muşanna' şeydir. Götürememişler. Bunu içerü alalım ve kal'a kapısı içerüsüne vaz' idelüm didiler. [8] Lakin kal'a kapusundan şıgmaz lâzım geldi ki kal'a kapusını hedm ve bu şüreti içerü aldıktan sonra yine kal'a kapusını kemākân yapup velhâşıl [9] ol püsûda olan cäsüs ahvâli varup anlara haber virdikde. Düşmân. Ol sâ'at 'avrat ve kal'anıñ etrâfını muhāşara itdiklerinde [10] ve kal'aya hücum itdiklerinde. At şüreti içinde olanlar dahı çıkup. Kapu önüne turup. Bu tarikle zafer bulup. İçerü duhûl idüp. [11] Sükkânını katli'âm ve kal'ayı harâb itdiler. Ve hâlâ ol şehir 'azîm aşârları bakîdir. Muşanna' sütunlar ve fâhir mermerler vardır İstânbûlda [12] olan direkler ve ruhâmlar ekşerî bu şehirden getirülmüşdür. **Kapu Tağı** cezîresi ucunda Aydıncık karşusundadır. Maḥal-i [13] mezbûrdan Rûmili sevâhilinden Gelîbolı sevâhili şinmâliyesi nümâyân olur hattâ **Süleymân Pâşâ bin Orḥân Ğâzî** maḥal-i [14] mezbûrdan Rûmili câniblerini temâşâ idüp. Ol semtlere geçüp feth itmeğe rağbet eyledi. Velhazâ buña Temaşâlık dirler [15] **Faşl-ı der beyân-ı livâ-yı Şıgla** bu sancağ dahı Kapudân Pâşâ eyâletine tabi'dirki hâlâ tersâne-yi kethüdâsına hâş oldu bunuñ [16] **kazâları** bir kaç sancağdan müteferriktir ve eñ baş tahtı **İzmir** şehridir ki **kazâları** bunlardır. Ezine. Ayâşlûğ. İzmir. [17] Akçaşehir Aydın diğer Söke. İne diğer Met. Bâf. Balat. Bayramlı. Çeşme. Urla. Çine. Seferîhişâr. Şahme. Şavur. [18] Şobiça. Talma. Karpüzlu. Karaca. Koyunlu. Karaburun. Kızılhişâr. Kuşatası. Mendece. Nîf. Menemen **Evşâf-ı İzmir** [19] baş taht-ı vilâyet Ayduñ ve Şaruḥân iskelesi Akdeñiz kenârında bir bender-i 'azîmedür. Şehr ve kal'adır iki [20] haşîni vardır. Biri

cenüb tarafında bir yüksek depe üzerinde kal'adır. Biri ğarb-ı şimāl tarafında leb-i deryāda [21] ikisi daħı mahfūzudur. Belde-yi kadīmedir. Eski sūrı aşarı ve eski hışarı emākin keşire ihāta ider ki [22] üç cāmi'i ve hamāmları ve esvaķ besātini ve līmūnı ve inciri ve üzüm kurasını etrāfa götürürler. Ve zeytūnı [23] çokdur bu şehir sene sekiz yüz beşde **Timur Tire**de kışladığı eşnasında feth itmiştir. Ve ol vaķt Frenk elinde idi. [24] Ba'de sene sekiz yüz yigirmi tokuzda **Sulţān Murād-ı şānī** Hafid Bey elinden almıştır ve kaşaba-yı mezbūrda bir alçaķ taġıñ [25] zeyl-i şimālisinde deryā kenārında vaķi' olmuştur. Ğarby ve şimāli deryā. Şarkı şahrā ve dere ve depe bağlardır. Cümle [26] mahallātı yigirmi kadar. On cāmi' tokuz hamāmı ekşer sūķı deryā etrāfına düşüp. Mahallāt kadar dūkākīn ve esvaķ vardır. [27] Ve bunun şuyı çeşmeler ve kuyulardandır. Bir nehr-i şaġir daħı taġ eteġinden şehriñ taraf-ı şarkısını devr idüp deryāya [28] karīb olduķda şehir içine uğrar geçer dökilür. Bināsı aħşābdan ve kiremit uzunlu cümle büyüti ğarb-ı [29] şimāle teveccüh idüp taġa arķa virmiştir. Ulu cāmi' i Niflīzāde Cāmi'idir. Deryā tarafında līmāna karīb [30] fevķānī kārġir kuruşun örtülü kubbeler bir minārelüdür. Ve biri daħı Ya'ķūb Bey cāmi'idir. Deryā kenārına düşer [31] kuruşun örtülü kubbeler. Biri daħı Hācī Hüseyn Cāmi'idir Kezālik yalı kenārında sā'i'ri şehirde hurde cāmi'lerdir. [32] Ve altmış kadar hānı vardır. Biri Aşaġı līmān aġzında müşelleş şekil **Fātih Sulţān Mehmed Hān** binā etmiştir. [33] Bir büyük ve bir küçük kapısı vardır. Bir tarafı avlüdür. Ve ğarb ve şimāl tarafı deryā ve kıble tarafı meydandır. Bir [34] kal'ası daħı mezbūr taġıñ depesinde küçük bir kāl'adır. Şekli mustaṭīl kāfirī binādır. Rub'ı bir mamūr bir cāmi'i [35] vardır. Aşaġı kal'ada bir mescid vardır. Bu kal'alaların şuları taşradandır. Ve bu harābe kal'a içinde āşār-ı kadīmede [36] kırķ dīrek ve bir 'azīm şahrıñ vardır. Yer altında üsti düz meydandır. Halkı cümle milel ve edyān mahlūtdur. Müslümānı [37] ġālibdir. Dört bālyoz oturur. Ve 'ulemāsı çokdur. Ve yukarı kal'anıñ kapısı önünde Temāşālīķ dirler. Bir binā [38] nerdüm vardır ki taġ yamacına toġru kademelerdir. Ve bostānlarıñ içinde nice maġāra ve binā aşarları [39] bunun nāhiyeleri biri Burunābād ki karşusunda şark ve şimāl arasında deryā kenārında bir küçük kaşabadır.

[1] Beş altı cāmi'i iki üç hamāmı vardır. Biri dağı **Zerpānde** dirler. Şark ve cenūbda bir kaç pāre karyedir. Biri dağı cenūbda [2] mahkeme karyeleri dirler yigirmi dört karyedir. Ve İzmirün **Bınarbaşı** dirler bir laṭif mesīresi vardır. Bir kubbeye içinden [3] bir vāfir şu çıkup nısf-ı haremeyn miqdārı bir göl olur. Ve ayağı akup deñize dökülür. Ayağında āsiyāblar vardır. Ve bu şu [4] neb' itdüğü mağāranın içine girilmek imkānı vardır. Ve nihāyetinde kapu gibi bir maḥal var. Der bestedir dāḥilinde māl [5] ve defne olmak meşhūr. Ve ahāli-yi vilāyet beyninde ma'rūfdur. Lakin tılsımdır dirler. Ve ba'zı kaşd idenler ol kapuya vardıkda [6] Kapudan bād-ı semūm esüp helāk olmak rivāyetini iderler **Urla** İzmirde ğarb-ı cenūb-ı baḥrden on iki mīl ve karadan nısf-ı merhale [7] bir belededir. Bir iki cāmi'i ve hamāmı ve esvaķı vardır **eşcār-ı** zeytūnı firāvāndır şābūn gānīdir. Bunda şābūn işlenür. Bunun [8] iskele ve līmānı üç mīl mesāfe ayırur. Kaşaba leb-i deryāda değildir. İskeleden çıkan icmāl misāfiretde ola [9] ve naql için mekāriler hazırır. Līmānda kadīmeden menzil misāfir binā olunup. Ba'de toķuz yüz toķsan dört ḥudūdunda bir muḥtasır [10] ribāṭ ve mescid binā etdiler 'āşık ider. Bu mekāriler ilinde bir dişi kaṭır gördüm. Ardınca bir kaṭır yavrusı var idi. Şāhibine su'āl [11] olundukda. Bu dişi kaṭır erkek ḥimār ile karılıp toğurdu. 'Ādeta muḥālif gördiğimiz yok idi didi. **Menemen** bahre karīb [12] ğarb-ı cenūb İzmir şimāli **Gelembe ve Turgudlu** kazāları cevānibi düşer İzmirden **Nife** gidilse aralıkda bir tağ aşılır [13] Kezālik şimāl semtlerinde Magnīsā ve Turgudlu tağ aşmağa mevķūfdur ve Nifin kırbunda ve cānib-i ğarbında **Kızılḥişār** [14] ve kıble-yi **Ayaşluğ** olur Nif Magnīsā kırbunda ğarb-ı cenūb vaķi'dir **Faşl-ı der beyān-ı mesālik ve menāzil ve mesāfāt** [15] Anaṭolı ve Karaman Üsküdārdan Pendik beş sā'at maḥal-i tengdir. Gāh Māldepeye konarlar. Andan **Gekbūze** beş sā'at [16] māi kalīldir gāh **Sultānçayırına** konarlar **Gekbūzeden** iki yol ayrılır. Biri **İzniķmide** gider ve biri **Dilden** [17] geçer **ve Herseke** konak mesāfesi şuluş sā'at andan ve **Derbende** altı sā'at andan **İzniķ** altı sā'at andan **Lefke** [18] on iki sā'at andan **Söğüt** on bir sā'atdır. Sene biñ yetmişde ve zīrā 'azīm **Köprülü Mehmed Pāşā** Lefke ile Söğüt [19] arasında tağlar içinde Çeltiklik nām vādiler kırbunda bir āmānsız ve ıssız yerdir. Anda bir mükellef ḥān ve bir [20] cāmi'-i şerif ve hamām binā ve ḥayrāt etmişlerdir. Andan **Eskişehir** on sā'atdır ikinci yol ki yāḥūd **Gekbūzeden** [21] **Hereke** dört bucuķ sā'atdır nüzulı yokdur

değirmenleri Tuzla kırbunda vîrândadır andan İznîkmid beş sâ'at ikisiniñ [22] mâbeyninde Çınâr çayırı bunda dağı yol ayrılır biri şol kola ve biri orta kola ki Eski[23]şehire gider ve Eskişehir giden yol İznîkmidden Kazıkluya dört buçuk sâ'at andan ve Dikilütaş on sâ'at ki kırb-ı İznîkdir yâhûd [24] Kazıklubelinden Kuşçılar bu menzile gelince şa'b ve sengistândır ve dolamaç maħal olup yedi sâ'at andan İznîk andan Penbecik ki tâbi' [25] İznîk andan Yeñişehir üç sâ'at yâhûd Dikilütaşdan Gölbaşı iki buçuk sâ'at [26] andan Yeñişehir üç sâ'at andan Akbıyık Baba ki Söğüt kırbunda dört sâ'at andan Pâzarcık beş sâ'at andan [27] Bozüyük dört sâ'at tağ içinde mağâralar olup hemân bir kulesi vardır Kal'ası evlü imiş tokuz müstaḥfızı [28] var imiş andan Eskişehir altı sâ'at Akvîrân üç sâ'at Seydîgazi üç sâ'at Bardaklı üç sâ'at [29] Hân Hüsrev Pâşâ beş sâ'at Bayât beş sâ'at Bolâvâdîn sekiz sâ'at İshaklı beş sâ'at Akşehir üç sâ'at [30] Arkıd Hânı vîrânedir dört sâ'at İlgin iki buçuk sâ'at Cisir-i 'Atîk nâm-ı diğer Bâlkâm Suyı iki buçuk [31] sâ'at Bâliköprüsi dirler andan şu-yı Zengî andan Konya yâhûd İlğından Lâdik on [32] sâ'at andan Konya tokuz sâ'at Konyadan İsmîl on bir sâ'atdır Karabınar tokuz sâ'at Ereğli [33] on iki sâ'at Ulukışla tokuz sâ'at Çifteḥân altı sâ'at bu Çifteḥân yolu şa'b ve sengistândır [34] bir çay şuyı vardır ve bu Çifteḥân kırbunda bir laṭîf içme ve bir Ilıca ve kırbunda bir nehr-i cârîdir aña [35] Kırkgeçid dirler bir nice def'a ol nehre uğrayup geçer ve bu Çifteḥân tâ Çakıda varınca küh ber küh [36] mîşezâr ormanlardır Çifteḥândan nısf-ı menzilde bu Kırkgeçid Suyı çoğalup Akköpri nâm taş [37] köpri altından geçer ve kırbunda Karaşu nâm nehre karışur ve Kara Tağ dibinde Şekerbınarı dirler bir çeşme-yi 'azîmeden [38] menba' idüp ol nehre dökülür ve bu cisir-i 'ubûrundan soñra Ramazânoglı Yaylası tağlarına su'ûd olunur yine [39] nüzûl olunup ki Çifteḥândan yaylağa yedi sâ'at ve andan Çakıda on bir sâ'at ve Çakıd kenârında Bayram Pâşâ

[1] yaptırdığı hâne ki eyyâm-ı şitâda üç dört günde gelünür. Aralıkda nice hânlar binâ olunmuştur. Çiftehândan Çakıda gelince [2] dahı yolda Sultân Hânı dirler. Bu hânı Hacı Sultân-ı merhûma binâ etmişlerdir. Ve andan Şarı Işık andan Çakıda gelünür. Ve Çakıddan [3] Adana tokuz sâ'atdır. Lakin Çakıddan Adanaya gelince iki yol vardır. Birine Kargasekmez dirler. Bir toprağdan yüksek tağ aşılp [4] Adana şahrâsına varılır. Bu yolda Çakıd Nehrini 'ubûra ihtiyâç kalmaz. İkinci tarîk Çakıd kenârında olan hân kurbunda Çakad ayakdan [5] geçilür. Bu tarîk Çakıda iki kere geçilüp Adanaya varılır. Dahı bir yol Zengî Şuyundan Adanaya varılır. Şuyı Zengî altı [6] sâ'at. Andan Dikehân dört sâ'at. Diğer Kelmîç Bıñarı dirler şahrâludur. Kârizbaşı nâm-ı diğer Havz üç sâ'at. [7] Andan Konya dört sâ'at. Andan Bıñaroğlu kıyyesi altı sâ'atdır. Harâbdır. Bıñarbaşı ki kırbalarında altı sâ'atdır. [8] Harâbdır. Ma'denşarı kurbunda buña Eflâtun şuyı dirler. Fîrûzan dan Akçaşarı sekiz sâ'at. Akarşuyı vardır. Bir tarafı kal'adır [9] Murâd Pâşâ binâsıdır. Andan Gölbaşı yedi buçuk sâ'atdır. 'Azîm şuyı ve köprüsi vardır. Yâhûd Kırdıñarı. Andan Ereğli dört sâ'atdır. [10] Çavuş köprüsi akarşuyı vardır. Ulukışla andan Çiftehân andan Tekirbeli ve Ramazanoğlu Yaylası. Andan Şarı Işık nehr-i Çakıd [11] Hân Bayram Pâşâ. Andan Adana ve şâğ kol dahı iki yerden yol ayrılır. Biri Dil den. Biri İznikmidden ki Burusaya ve andan [12] Kütâhiyyeye gidilür. İznikmidden Yeñişehir-i Aydın andan Burusaya Burusadan Kütâhiyye ye. Biri Burusadan Akşu laţif [13] mâ-yi carîsi vardır. Andan İnegöl bir şahrâ-yı vâsi' bir göl kurbundadır. Yâhûd Kırsunlu hana konarlar. Andan Gümüş bu menzilde Tomanîç [14] Tağları aşılp. Andan Kütâhiyye. Dahı bir yol İznîkden Kütâhiyyeye. İznîkden Yeñişehir Aydın andan Akbıyık. Andan Ahircik. Andan [15] Bozöyük. Andan Şulıköy. Andan Gencelü. Bunda ılıca vardır. Andan Kütâhiyye. Ve ol yol ki Dilden gidilür. İki yoldur. [16] Biri ki şâğ kıldur. Ve biri ki Burusaya ve Mağnîsâya gidilür. Dilden Şamanlu garben bir menzil. Ve andan Burusaya. Yâhûd Şamanludan [17] Bâzarcık nâm mahalle giderken Şamanlu Kıatrlı Tağları aşılp. 'Azîm tağlardır. Ve şa'b yollardır. Yalabancığa varılır. [18] Ve andan Ulubâd Burusadan Boğazhişâr 'asker menâzilî Beylik Çayır üç sâ'atdır. Gölbaşdır. Kırb-ı Karaağaç bağları [19] altı sâ'at. Andan Ulubâd Köprüsi iki buçuk sâ'at ki Mîhâlîç kurbundadır. Andan Şarı Bey tâbi' Kırmâstî dört sâ'at. [20] Andan Şaldır. Der kırb-ı

Belcekağaç tābi' Mānyās dört buçuk sā'at. Andan Körpeağaç köprüsi vardır. Der kırb-ı Budyān [21] tābi' Gönān dört buçuk sā'at. Andan cısr-i Gügercinlik altı buçuk sā'at. Andan kırye-yi Dīmetoka deryādan üç sā'at bu menzil [22] altı buçuk sā'atdır. Andan Kıridere dört buçuk sā'at. Andan Küreci der kırb-ı deryā altı sā'at. Andan Çartak mukābil [23] Gelibolı dört sā'at. Andan Bergos dört sā'at. Andan kal'a-yı Sultāniye beş sā'at **Mīhaliçdan Magnīsāya** İlibāt [24] andan Şusıgırlığı bunda bir nehr geçer. Derbend-i Mendeoryā. Andan Kırikölçek Andan Başgelembe. Andan Balāmūt iki hānı vardır. [25] Andan Magnīsā andan İzmir Burusa Bergamaya Burusadan Kıraağaç Uluabād Gölü Çeltikli kıryedir. 'Ömer nām kırye. [26] Balıkesirī Bardakçı kıryedir. Tārħāla Çāvdr. Belücek nām kırye. Bergoma Ayāzmend. Andan Edremid. Andan İvrindi. [27] Andan Balıkesirī **Kütāhiyyeden Hamīd** Deñizli. Andan Zāzkırı. Andan Keçiborlı. Andan Isparta dahı Deñizluden [28] Anıalya cenūba 'Aşī-i Kıraağaç arada Kıazık Beli aşılır. Tefennīye varılır. Andan İstinār. Andan [29] Anıalya. Dahı Deñizluden. Kıuşātasına. Ğarba Nāzillī. Andan Sultānhişārı geçilür. Köşke gidilür. [30] Andan Güzelhişār. Andan Ezine dört sā'at. Andan Balat. Andan Kıuşātası İznikmidden şol [31] kol bir kaç yolu vardır. İznikmidden Şapanca tokuz buçuk yāhūd Āta Nāhiyesi Nehr-i Sakırya. Ve [32] Mudurnı şuları geçilür. Andan Hādek. Andan Düzcce Bāzārı yolda Koñrapa derbendi ve tağları aşılır. [33] Bolıya varılır. Yāhūd Şapanca kırbunda Sakırya şuyı geçilür. Sekiz sā'at. Andan Geyve [34] tokuz buçuk sā'at. Andan Taraklı tokuz sā'at. Andan Göynük beş buçuk sā'at. Andan Mudurnı tokuz buçuk sā'at. [35] Andan Bolı on bir sā'at. Andan Çağa sekiz sā'at. Andan Gerece beş buçuk sā'at. Andan Gölbaşı dört [36] sā'at. Bayındır beş sā'at. Ve şarka giden mukābil Hamāmluya konar. Andan Çerkes sekiz sā'at. Yolu tengdir. [37] Andan Kıracavīrān sekiz sā'at. Halkı et canbāzıdır. **Yāhūd** Kırsunlu. Andan Kıoçhişār on sā'at. Andan Tosya [38] dahı on sā'atdır **dahı Gölbaşından Kıaşamonıya** iki yol vardır. Gölbaşından Vīrānşehir. Andan Borlı [39] andan Eflāni. Andan Māçillinā . Andan Sorkıun. Andan Kıaşamonı **yāhūd** Gölbaşından Bayındır. Andan Aktaş

[1] Andan Şırt. Andan Yörük. Andan Araç. Andan Merkûze. Andan Kaşamonı. Tösyadan Çanğırı. Bir menzil. Ve Tösyadan Sivās. [2] Hacı Hamza sekiz sā'at. Bunda Kebîrbeli dirler. Yolunda bir bel vardır. Mürûr olunca zaḥmet çekilür. Dört hânı vardır. [3] 'Osmāncık altı sā'at. Andan Merzîfon şahrâsı nihâyetinde Köşeşā'bân sekiz sā'at. **Yāḥūd** Hacıköyi. Andan Merzîfon [4] kurbundan geçilür varılır. Bulak dört buçuk sā'at. Andan Gelkiraz yedi sā'at. Andan Amasya daḥı sā'at. Andan Eskiiğne [5] Diğer Akıyalar sekiz sā'at. Andan Tûrhâl yedi sā'at andan İne bāzârı dört sā'at. Andan **Toḳāt** altı sā'at [6] andan **Taḥtābād** yedi sā'at. Yāḥūd Bolis Artuḳābād şahrâsında bir büyük karyedür. Ehl-i Müslim ve kāfir bir 'azîm bel geçilür [7] **anda Meḥemmed Pāşā hânı** hâlâ Yeñişehir dirler yedi sā'at. Andan Yıldız şuyı dört sā'at. Köprüden geçilür. Andan Sivās [8] dört sā'at **Engüriden** Toḳāta Lālā Çayırı. Çukurcuḳ Çāşnigîr. Köprüsi Karaçoğa. Nârende kâdîlıktır. Toḳāt [9] **Eskişehirden** Toḳāta Kaş. Andan Akköpri. Andan Oğlaḳçı Sivrihişâr berâberinde bir köydür. Andan Mihân [10] Saḳarya Şuyı geçilür konılır. Andan Yüklü. Andan Mîlāncı 'Alî. Andan Alacaâtadır. Andan Engüri. Andan Lālā[11]Çayırı. Andan Hişârlık. Andan Kızıl Irmaḳ köprü geçilür. Andan Bārānî Yaylaḳı Öñi. Andan Şofular. Andan Sigâ. Andan [12] Gürz. andan Kanık. Andan Çavḡar. Andan Yalnîztâm. Andan Dârı Boḡazı. Andan Kızıl Türbe. Andan Meşhedābād [13] andan Kazābād. Andan Toḳāt **daḥı** Engüriden Sivāsa Elma Taḡı. Andan Kızıl Irmaḳ. Andan Keskin. Andan Delice Irmaḳ [14] andan Elbeyli. Andan Budaközi. Andan Sincâr. Andan Kazānkaya. Andan Üç Taş. Andan Zîle. Andan Sis. Andan Artuḳ[15]ābād. Andan Meḥemmed Pāşā Hânı. Andan Ilıca. Andan Sivās **Engüriden Kayseriye** Ala Taḡ. Andan Çukurcuḳ. Andan Çāşnigîr. Andan [16] Diğirmenli diğēr Boldaklı. Andan Şofılar. Andan Kazlıkbalkānî. Andan Kaba Durak. Andan Kürekçi. Andan Demürciler [17] andan Anbâr. Andan Kayseriye **İznikmidden Engüriye** Şapanca. Andan Köpri kurb-ı Geyve. Andan Taraḳlı. Andan Torbālî [18] Göynîk. Andan Naşûḥ Pāşā Hânı. Andan Şarılar. Andan Beybāzârı. Andan Ayaş. Andan Estānuz. Andan Engüri **luḡāt** [19] Anaḫolî ḥalkınıñ lisānları Türkîdir. Ve câbecâ ba'zı re'âyāsına nāşārâ ve rûm lisānı ve ba'zı Ermenî lisānı tekellûm iderler. [20] Ammâ ḡâyet azdır. Daḥı Yahūdî vardır. Ammâ İstānbûl lisānı ile tekellûm iderler. Daḥı Frenk lisānları İzmirde envā'ı mevcûddur [21] **Edyân** bu Anaḫolî ḥalkı cümlesi ehl-i

İslâmdır ve mezhepleri Hânefidir ancak ba'zı köylerinde Naşārā ve Rûm ve Ermenî ve Yahūdî ṯāifesi her [22] yerde bulunur ammā g̱āyet azdır **evşāf-ı halk** gerçe halkı Türk ve Türkmānden ve Rûmdur. Ammā Ermenî ve Yahūdî azdır. Ve Efrenk [23] vardır ammā İzmirde olurlar **ahvāl-i mülūk** ve hükām-ı Anadolı vilāyetini ki zabt etmişlerdir. Bu diyār Tūfāndan beşyüz [24] yetmişden sonra Misk Bin Yāfeş İdil Tağından Çak-ı Üsküdāra zabt idüp ve ol yerleri ma'mūr iden budur. Ba'de Lehrāsb²⁶ [25] Ba'de Dārā. Ba'de İskender-i Yūnānī. Ba'de Batālise ve bu devlete Antākiye binā olundu. Ba'de Kayāşır-ı Rûm bunun 'aşrında [26] vefāt-ı Eflātūn-ı İlāhidir Konyada. Ba'de tekrār Farsden Enūşirvān. Ba'de Kayāşır-ı Rûm çak-ı devlet-i İslāmiye zuhūr idince [27] ehl-i İslām hūlefāsı tarafından ba'zı yerleri zabt itmeğe. Ve ba'zı yerleri gāret itmeğe. Ve ibtidā-yı Anadolıda devlet-i İslāmiyeden [28] zuhūr ve karar iden Āl-i 'Osmān devletleridir. Sebeb-i zuhūr şöyle **naql iderler ki** Cengiz Hān hūrūç idüp. Ve Belhe gelüp ve Īrāna [29] tasallut idüp. Ve ol vakt Süleymān Şāh Belh kurbunda Māhān şehrinde hākim idi. Ve ol vakt ki sene altı yüz yigirmi birde [30] **Süleymān Şāh** ol semti terk idüp. Ve diyār-ı Halebe kaçd idüp. Varup Ca'ber Kal'ası kurbuna geldikde Fırāt ırmağı yollarına gelüp [31] geçmek istediler. Süleymān Şāh geçid taleb idüp atı şuya depdi. Eceli anda muqarrer imiş Ca'ber Kal'asının altında defn itdiler. [32] Ba'de üç evlādı kaldı. Biri Sungur Tekin. Ve biri Gün Toğdı. Ve biri Ertuğrul. Böyle olduğda Pāsīn Ovasına döndiler. [33] Ertuğrul anda dört yüz miqdārı göçer ev ile kalup ol bir karındaşları yine vatan aşliyelerine rücū' itdiler. Ertuğrul bir nice eyyām [34] anda tūrdı. Maḥal-i mezbūrdan yine Rūma dāḥil olduğda. Evlādlarının birisinin adı Şaru Balı idi. [35] **Sultān 'Alā'addīn** vilāyetine dāḥil olmağa istizān için **'Alā'addīne** irsāl idüp vardıkda izin virüp Tōmānīçden çak-ı [36] Ermenāke varınca ta'yīn mekān eyledi **Ertuğrul** ol semte teveccüh etdükde Karaca Tağda tavattūn etmişlerdir. Ba'de **Sultān 'Alā'addīn** [37] ba'zı a'dāsıyla muḥārebese şadedinde iken **Ertuğrul** yanında olan yoldaşlarıyla irişür ki Tatar Sultān Alā'addīni bozmağa az kalmış [38] idi. Ol sāt Ertuğrul etbā'ıyla Tatara hücūm idüp Tatar münhezim oldılar **Sultān 'Alā'addīn** anı görüp **Ertuğrula** istikbāl gösterdi [39] **Ertuğrul** daḥı Sultān 'Alā'addīn elin öpüp Sultān 'Alā'addīn daḥı Ertuğrula hıl'at giydürüp te'vabı'na i'tā ve iḥsānlar eyledi andan Söğüt nām

²⁶ Metin'de Lehrasb Behrasb olarak yazılmıştır.

[1] maħalde kışladı ve ol semtde olan Kārahışār ve Bilecik Sultān ‘Alā’addīne itā‘at iderlerdi ba‘de zamān Kāraca[2]hişārıñ küffārı Ertuğrula huzūr virmez olup ‘adāvetini izhāra başladılar Ertuğrul daħı Sultān ‘Alā’ddīne i‘lām idüp [3] ‘Alā’addīn daħı üzerine varmağa izin virdikde muhāşara idüp feth eyledi ba‘de sene altı yüz seksen beşde Sultān ‘Alā’addīn [4] Kütāhiyye ve muhāşara iderken haber geldiki Tatar nakz-ı ‘ahd idüp gelüp Ereğli ve ğarat itdiler. Deyü Sultān ‘Alā’addīn ol sâ‘at [5] Ertuğrula ħal‘a muhāşarasını tefvîz ve kendü dönüp. Tatar üzerine gidüp. Ve Tatar ‘askerin bozup çok Tatar kırdı [6] bir mertebe ki Sultān ‘Alā’addīn emr eyledi Tatarlaruñ hayālarını derilerini birbirine diküp sāyebān itdiler. Şimdiki [7] hālde ol şahrāya Taşak Yazusı dirler. Ve bu tarafda Ertuğrul ikdām-ı belîğ idüp ħal‘ayı feth itdü. Ve tekvurı tutup ħal‘ayı yağmā [8] idüp ħams-ı mālını iħrāc. Ve baķı-i māl ğanāimi ğazāya taķsīm idüp. Andan ħams-ı māl beşāret-i haber ile Sultān ‘Alā’addīne gönderdi. [9] Ba‘de andan Ertuğrul iki sene üç ay dört gün ğazāda olup andan Sultān ‘Alā’addīn müteveffı oldu. Ba‘de oğlu [10] Ğıyāşeddīn. Konya tahtına cülūs itdi. Velhāşıl Ertuğrul Söğütde sükūt idüp. Ve küffār medār idüp tā Sultān ‘Alā’addīn [11] şāniye Keyķubād bin Ferāmuza gelinceye dek. Ve ol vaķitte Ertuğruluñ üç evlādı olup. Biri ‘Osmān. Ve biri Gündüz. Ve biri [12] Şaru Balı. Lakin cümleden bahādır ve şecī‘ ‘Osmān idi. Ol sebebden ‘Osmāna ħalk ‘izzet ve ikrām idüp. Ol vaķt [13] pādişāh-ı i‘zām Kāzān Hān bin Argūn. Rūma müstevlī olup. Ve ol vaķt Ertuğrul ğāyet pīr olmuş idi ammā [14] Sultān ‘Alā’addīn ile münāsebet nāmesi var idi. İhyānān ‘Osmān Ğāzī ‘Alā’addīne pīşkeş ile varup [15] buluşur idi. Ve daħı ol vaķtinde ‘Alā’addīn sāniniñ Eskişehir ve İnönünde nā‘ibleri var idi. Osmān [16] Ğāzī bunlara varup gelüp dostluķ iderdi bu ‘Osmān Ğāzī ğāyet Müslümān ve dīndār kişi idi. Ve ‘ādeti [17] üç günde bir ta‘ām pişürüp fuķarā ve şaliḫāyı cem‘ idüp ta‘ām iderdi ve bir mertebe mu‘tekid idi ki bir gice [18] bir köyüñ imāmınıñ ḫānesinde misāfir oldu. Meğer pencerede bir Muşḫaf-ı Şerīf var imiş. Şāḫib ḫāne ‘Osmān Ğāzīye [19] bildirdikde gice olup ābdest alup Muşḫaf-ı Şerīf cānibine teveccüh idüp. Tā şabāḫa dek el ķavuşup tırdı ta‘zīmen. Ve nakl [20] olunur ki ‘Osmān Ğāzī Eskihişār Beyi ile bir ‘avrat içün mācerası vaķı‘ oldukda ‘Osmān Ğāzī ile ceng idüp. [21] Eskişehir Beyiniñ ‘askeri münhezim oldu. Ve bey ile me‘ān yardıma gelen Ḥarmanķaya ķāfirleriniñ tekvurı [22] Köse Mīḫāl tutıldı

Köse Miḥāl bahādır olmağla ‘Oṣmān Ġāzī Köseyi öldürmeğe kıyamayup günāhın ‘afv idüp. Āzād eyledi. Köse Miḥāl daḥı [23] cān ve Dilden Müslümān olup. Etbā’ıyla ‘Oṣmān Ġāzīye tābi’ oldı ‘Oṣmān Ġāzīniñ ve Orḥanıñ ülkelerinde kāfir tāīfes[24]iyle ceng ve nice ḳal’alar feth etmişdir. Hālā evlādı mālīkānelerine mutaṣarrıflardır Ertuğrul hicretiñ altı yüz seksen yedisinde [25] vefāt eyledi. Ve ‘ömürleri tokṣan üç senedir. Söğütde defn itdiler. Kaçanki ‘Alā’addīn Ertuğruluñ vefātı işitdikde ‘azīm [26] te’essüf idüp yerine ‘Oṣmān Ġāzī ta’yīn eyledi ve ṭabl ve ‘alem ve ḳılıç ve at ḥıl’at fāḥir gönderdi Kūnhü’l- Aḥbār şāḥibi öyle naḳl [27] eylemişdir. Lakin ġayr tevāriḥinde İznīḳ cengde irsāl olunmuşdur. Nitekim gelse gerekdir. Ve naḳl iderler ki İnegöl tekvurı ādemleri [28] ‘Oṣmān Ġāzīniñ yaylağa gelüp gitdikde ba’zı şeylerine ta’arruz iderlerdi. Böyle olmağla ‘Oṣmān Ġāzī Bilecik Tekvurına didiki [29] bizim gücümüzi incidir olmağa başladılar. Bārī şulḥumuz bozulmamaḳ için yaylağa gidecek esbābları sizde emānet vaḳ’ idelim [30] didikde Bilecik tekvurı daḥı ḳabūl idüp. Ammā şol şart ile ki esbābları ḥātūn kişiler getürüp. Ḳal’aya koyalar. Herkez etrāk-ı [31] erkekden kimse girmesün ḥātūnlar esbābı Bilecik Ḳal’asına götürdiler. Böylecene bir kaç kere oturdı ‘Oṣmān Ġāzī [32] İnegöl tekvurınıñ semtine yetmiş kişiyle Ermenākdan dönüp geçerken meğr İnegöl tekvurı ḥaber alup çok kāfir ile pūsudan [33] ‘Oṣmān Ġāzīye ḳoyıldılar. ‘Oṣmān Ġāzī Allahıñ zābıtı ile ġālib olup ekşer ḳāfiri ḳırmışdır. Ḳarındaşı Şarı Balı [34] oğlu Balı Ḥāce şehīd olup Ermenī Beli döndüğü yerde Ḥamza Bey köyüniñ nevāḥīsinde defn olındı. Hālā mezārı yanında [35] bir Kārbānsarāy vīrānesi vardır. Andan ‘Oṣmān Ġāzī yaylağa gelüp çıkdıḳdan şoñra ‘Oṣmānıñ ḥalkı arasında bir ‘azīz şeyḥ var [36] idi adına Balı²⁷ dirlerdi dünyası bīnihāye idi. Ammā dervīş yerini tutardı. Bir zāviye yapup āyende ve revendeye ḥizmet [37] iderdi. Gāḥī ‘Oṣmān Ġāzī anıñ zāviyesinde misāfir olurdu bir gice ‘Oṣmān Ġāzī gördüğü rüyāsında bu şeyḥiñ [38] ḳoynundan ay çıkup gelüp kendünüñ ḳoynuna girdi ve hemān ḳoynundan bir ağaç bitüp ‘ālimī tutup ve anıñ sāyesinde [39] ṭağlar vardır ve ṭağlarıñ dibinden bīnarlar çıkup revān olup aḳar kimi bağı saḳy ider kimi çeşmeler aḳıdır

²⁷ Edebalı metinde Balı olarak geçmektedir.

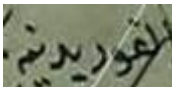
[1] irtesi ‘Osmān Ġāzī bu rüyāsını ‘azīze naql idüp şeyḥ daḥı ta‘bīrinde eyitdi ya ‘Osmān müjde olsun saña ve seniñ evlādıña ḥaḳ teālā [2] saña ve anlara saltanat virdi imdi benim kızımı al didi ‘Osmān Ġāzī şeyḥiñ kızını nikāḥ idüp tezvīc itdi çünkü Edebalı [3] ‘Osmāniñ düşüni ta‘bīr etdi hemān ‘Osmān Ġāzī kılıcını beline bağlayup bir gice yārenler ile sürüp Ġnegöle gelüp kurbunda vaḳı’ [4] Tolca Qal‘ayı āteşe urup kāfirini kırdı şabāḥ olıcaḳ ol semtiñ kāfirleri cem’ olup Qaraḥiṣār tekfurına ādem gönderüp [5] eyitdiler Türkler gelüp bunda tavaṭṭun ideli eṭrāfa el uzatmağa başladılar eğer muḳayyed olmazsañız bunda ne seni ve ne biri ḳor [6] imdi bu iklīmden sürüp çıkaralum pes Qaracaḥiṣārıñ tekfūrı ḳarındaşını çok ‘asker ile ḳoşup Ġnegöle imdād gönderdi [7] ‘Osmān Ġāzī bu aḥvālīñ ḥaberini alup ‘asker cem’ idüp Ṭomānīç belinde kāfir ‘askerine buluşup ‘azīm ceng olduḳda ‘Osmān Ġāziniñ [8] ḳarındaşı Şarıbalı anda şehīd olup ol yerde bir çam ağacı vardır Qāndillü Çam dirler zīrā anda gāḥī ḳandīl görünür ve tekfūrıñ [9] ḳarındaşı anda düşüp ‘Osmān Ġāzī buyurdi ḳarnını yarup daḥı it gibi eşüp gömdiler ol sebebden ol yere Ġteşeni dirler [10] andan Şarıbalıyı gömüp ve Erṭuḡrul yanında defn itdiler çünkü ‘Alā‘addīn ṣānī Şarıbalınıñ şehīd olduḡı bilüp [11] eyitdi ki ma‘lūm oldu ki Qaracaḥiṣār tekvurı bize yaḡı olmuş Eskişehir ‘Osmān Ġāzīye virdi ve destūr virdi ki [12] Qaracaḥiṣāra varup yaḡma eylemeye pes ‘Osmān Ġāzī ‘askeri cem’ idüp Qaracaḥiṣārı feth idüp tekvurı esīr idüp mālını [13] ḡāzīlere kısmet idüp ḥamsini iḥrāc idüp ḳarındaşı oḡlı Ak Ṭimūrī ‘Alā‘addīn ṣānīye gönderdi bu feth hicretiñ altı yüz [14] seksen yedisinde vaḳı’ oldu ve naql iderler ki ḳaçan bu fethler olduḳda ehl-i Ġslām çoḡalup Cum‘a Namāzı ve Bayram Namāzı [15] kılinmaḡı ṭaleb itdiler ve Ṭursun Faḳīthe söyledikde Ṭursun didi ki cum‘a namāzını kıılmağa izīn-i pādiṣāḥ lāzımdır [16] ‘Osmān Ġāzī bu sözi işitdikde ḡazaba gelüp faḳīthe-yi mezbūre didi ki bu vilāyetler benim kılıcım ile feth olana aşıl pādiṣāḥ ki [17] ‘alaḳası vardır aña danışmağa muḥtāc ola diyüp eyle olduḳda Qaraḥiṣārda Ṭursun Faḳīhi hem ḳādī ve hem ḥaṭīb itdiler [18] ve evvel ḥaṭibe ‘Osmān Ġāzī ibn-i Erṭuḡrul nāmına okundu ‘Osmān Ġāzī Eskişehir taḥt itdikde ‘azīm bāzārı ṭurdi [19] eṭrāf kāfiri hafta bāzārına gelüp alış veriş iderlerdi ittifaḳ bir gün Bilecikden bāzāra kāfirler gelüp bir yükle bardaḳlar [20] getürmüşlerdi ve hem Germiyāniñ birisi bunlarıñ bir bardaḡını alup ḥaḳqını virmeyüp ol kāfir daḥı gelüp

‘Osmān Ġāzīye [21] şikāyet idüp ol sâ‘at ‘Osmān Ġāzī ol Germiyānludan hāqqını alıvirdi ġāyetle ‘adl gösterdi ve dahı **naql** [22] **iderler ki** Koca Mīhāl kıızı Kanozı iliniñ beyine virdikde etrāfda olan tekfūrları düğüne okuyup tekfūrlar düğüne [23] gelüp şācı getürdiler. Ammā ‘Osmān Ġāzīnūñ getürdüğü cümlesine ġālib idi. Kāfirler görüp ‘acebe qaldılar. Birbirlerine [24] eyittiler ki. Bu ‘Osmānıñ revīşi böyle gösterir ki az zamanda bunda birimizi qomaya. İmdi tadbīr budur ki bunuñ [25] tedārikini hemān göreler. Bu tadbīri Bilecik tekfūrına tefvīz itdiler **zīrā ‘Osmān Ġāzī** Bilecik tekfūrına şūret-i [26] mu‘āmele envā‘ ihtirām iderdi. Bilecik tekfūri eyitti yakında biz dahı düğün iderüz **ve ‘Osmān Ġāzī** [27] cümle tekfūrlarla da‘vet iderüz **velhāşıl** Bilecik tekfūri Yārhişār tekvurınıñ kıızını alup **‘Osmān Ġāzī dahı** [28] süri ile Koyunlar gönderüp eyitti tekvur dostuma bu koyunları düğününe hizmetine gelenlere yedirsün biz dahı inşāllah [29] varuruz Köse Mīhāl dahı mahfice kāfiriñ ittifaqlarını i‘lām idüp böyle olduqda Mīhāl ile haber gönderdi ki [30] selām idüp söyle her yıl zaḥmetimizi çeke gelmişlerdir Germiyān oğlu ile ‘adāvetimiz ḥod ma‘lūmdur bir yıl dahı zaḥmetimizi [31] çeksünler bizim raḥtılarımızı yine qal‘aya göndereler yakında yaylaqa gitmelüyüz esbābımız anlarıñ yanında emānetde [32] olsun bu taraftan emīn olup düğüne hizmet ideriz Köse Mīhāl sözleri tekvura söyleyecek ġāyet [33] sevindi Türk-i cem‘-ī ‘avrat ve oğlan ve māl ve rızkıyla qabzama giriyor velhāşıl düğünü Çakırbiñarı dirler bir yer anda [34] itdiler mev‘add vāktinde ‘Osmān Ġāzī dahı bir nice öküzlere gicelerle mehārlar idüp ve içlerine raḥt deyü ādemler [35] koyup sürdiler ḥātūnlar qal‘aya qorlardı yine ol minvāl üzere bu mehārları öküz qatarları ile gice qarañluğunda [36] ḥişāra getürüp bir yere qodılar çünkü bu hīle ile qal‘aya girdiler fī‘lhāl ol gice yüklerinden yalın kılıç cümle müsellaḥ [37] yire dökilüp qapuya seğirdüp qapucıları öldürüp ḥişārı feth itdiler bu taraftan ‘Osmān Ġāzī dahı bir nice dilāverleri [38] ‘avrat kıyāfetine koyup tekfūra gönderüp eyitti lūṭuf ile bu ḥātūnları bir eyüce yere qondurasız aḥşām vāktinde geldi [39] zīrā qal‘aya giranlerle şöyle kul olunmuşdur ki anlar qal‘aya vardıkdan soñra ‘Osmān Ġāzī bir dahı tekfūr ile buluşa

[1] haber oldu ki ‘Osmānīn hātūnları geliyor deyü oṭasına varmadan ‘Osmān Ġāzī it arkasına geldi kaçır gibi olup gitdi [2] tekfūra haber virildi ki ‘Osmān Ġāzī kaçdı deyü tekfūr ol sâ‘at ardına düşüp Bilecik kurbunda ‘Osmān Ġāzīye [3] irişüp ve ol sâ‘at ‘avrat üslubuna girenler daḥı ardını kesdiler ‘Osmān Ġāzī tekvurıñ başını kesüp ve ol gice Yārḥışāra [4] inüp ‘alelşabbāḥ tekvurını tutup ve gelini ve düğüne gelenleri cümle esīr idüp daḥı Ġnegöle gelüp fi‘lhāl yağma idüp [5] tekvurını katl etdi ve bu fütūḥāt sene altı yüz toḳsan toḳuzda vaḳi‘ oldı ve ol gelinüñ ismi Nīlüfer dirlerdi ‘Osmān [6] Ġāzī Nīlüferi oğlu Orḥāna virdi ve bu hātūn Burusada Kāpluca kaposuna karīb ḥışār dibinde bir tekyesi vardır [7] ve Nīlüfer köprüsini daḥı ol binā itdirmişdir. Ve bu Nīlüfer Sultān Murād ve Süleymān Pāşānīñ vālīdeleridir çünkü ‘Osmān Ġāzī [8] Bileciği ve Yārḥışārı feth etdi. Ba‘de İznik üzerine varup eṭrāfını ġāret itdürüp tekvurı İstānbūla haber gönderdi. [9] Andan imdād taleb etdi. Bu haberi ‘Osmān Ġāzī alup Sultān ‘Alā‘addīne feth olan ḥışārları bildirdi. Ol daḥı ‘Osmān [10] Ġāzīye ṭabl ve ‘alem ve kılıç ve at ve ḥıl‘at-ı fāḥire virüp ‘Alā‘addīne giden ādem geldi. İstānbūldan kāfir leşkeri gelüp Dilden [11] geçmeğe başladılar. ‘Osmān Ġāzī Yaylak ḥışārından Dil alup kāfirin ḡafletini bilüp. Dilden geçenlerin üzerlerine [12] şebḥūn idüp. Ve başup ba‘zısını katl ve ba‘zısını esīr ve ba‘zısı ġark ve ba‘zısı İstānbūla firār etmişlerdir. Ol [13] eşnāda ikindi vaḳtinde Sultān ‘Alā‘addīn şānīden ṭabl ve ‘alem ve berāt ve kılıç ve ḥıl‘at yetişdi. Andan erbāb-ı [14] dīvān-ı erkān ve a‘yān āraste olup. Dīvān-ı sultān müretteb olup. ‘Osmān Ġāzī ‘izzet-i ayağ üzere durup Nevbet-i [15] ‘Osmānī urulunca ayağ üzere ṭurdı. Bu kā‘ide şāḥāne ve kānūn mīrāne Nevbet-i ‘Osmānī bunuñ üzerine uruldı. [16] Ol zamāndan **Sultān Meḥemmed bin Sultān Murād** Ḥān zamānına deġin resm-i ‘Osmānī bunuñ üzerine idi. Her bār ki sefere ḥürüc [17] itmeğe nevbet urılır. Pādişāḥlar ayağ üzere ṭururlardı. Daḥı ‘ıydılarda bu minvāl üzere idi. Mezbūr-ı Sultān Meḥemmed [18] Ḥāndan soñra ayağ üzere ṭurmak kaṭ‘ olındı. Ba‘de çok geçdi Sultān ‘Alā‘addīn āḥirete intikāl idüp. [19] Evlādı kalmaduğundan yerine vezīr şāḥib geçdi. Ve ümerāsı ḥukm etdükleri vilāyetlerde müstaḳil oldılar. Feammā Aydın [20] ve Saruḥān ve Germiyān ve Hamīdili ve Teke ve Kārasi ve Ṭurgūt ve Menteşa. Bu zıkr olunan beyler. Her biri kendü vilāyeti [21] korıdup istiklāl üzere ḥākimleri oldılar. Ba‘de birbiriniñ üzerlerine gelüp ehl-i İslāma kılıç

çektiklerinden ötüri [22] 'ulemā fetvā virüp. Ve üzerlerine varılup. Mülklerini ellerinden alındı. Ba'zısı hüsn-i ihtiyār ile Selīm. Ve hālne münāsib ri'āyet [23] ve ba'zısını zor ile almışlardır. Ve hālā ol memleketler. Ol beyleriñ nāmı iledir. Ve naql olunur ki 'Alā'addīn vefāt [24] etdikde Kaşamonı ve Sīnob Kızıl Aḥmedlü nām t̄ā'ife 'Alā'addīn tarafından ḥākimler idi. Ba'de kendüler müstakıl oldılar. [25] İbtidā anlardan ḥükm iden 'Ādil Bey. Ba'de Bāyezīd-ı Zaman bin 'Alī bin Ya'kūb bin Şemseddīn bin Nūreddīn Şehīd. [26] Ve bunlar Ḥalīd bin el Velīd ḥazretlerine nisbetleri çıkar. Ammā şahihī Bāyezīd-ı Zaman sene yedi yüz toḡsan beşde vefāt eyledi. [27] Ba'de oğlu İsfendiyār. Ba'de oğlu İbrahīm Bey. Ba'de Ebū'l-feth Ġāzī Sultān Meḥemmed Ḥān sekiz yüz altmış beşde [28] Kaşamonı ve Sīnob ḡal'alarını Kızıl Aḥmed ile anları seyf ile zabt etmişlerdir. Bu Kızıl Aḥmed daḡı Bāyezīd-ı Zaman [29] evlādındandır. Ve daḡı naql iderler ki ol vakitlerde Germiyān vilāyetinde bir kişi 'Osmān Ġāzīye gelüp ricā eyledi ki [30] bu bāzār Bacını baña şatuñ 'Osmān Ġāzī eyitdi bāc nedir ol ādem eyitdi bāzāra her kim yük getirürse [31] andan bir aḡçe alayım 'Osmān Ġāzī eyitdi bu bāzāra gelenlerde öz mālın mı vardır ki bunlardan alasun yāḡūd [32] Tañrı Te'ālā buyurdı mı ve peygāmberiñ ḡulı mıdır yāḡūd her ilīñ pādīşāhlarıñ mu'tād ve ḡānūnları mıdır ol ādem [33] eyitdi pādīşāhlarıñ ḡānūnlarıdır 'Osmān Ġāzī ḡazaba gelüp didi ki min ba'd bunda ḡurma yoḡsa saña zararım toḡunur [34] ol eṡnāda 'Osmān Ġāzīniñ muḡarriblerinden bir ḡaç kimesne ḡāzır olur eyitdiler ey ḡān aḡçe size gerekmez i'se [35] bāzārı bekleyenlere 'ādetdir bir nesnecik virirler. Tā ki bunlarıñ daḡı emekleri žā' olmaya. Pes Osmān Ġāzī eyitdi [36] ḡünkü öyledir. Her ādem ki bir yük şey'i furūḡt ide bir aḡçe virsün eḡer şatmazsa ḡiḡ bir nesne virmesün [37] buyurdılar. Şoñra Yeñice ve Aḡḡışārları feth etdikden şoñra Burusayı muḡāşara itdiler. Muḡāşara mütemādī olmaḡla [38] iki ḡavāle binā eylediler. 'Osmān Ġāzīniñ niḡrīs ḡareket itmekle oḡlu Orḡāna ḡal'anıñ aḡvālını tefvīž idüp. [39] Yeñişehre 'avdet ve hicretiñ yedi yüz yigirmi altısında Burusa feth olındı. Ve ol eṡnāda 'Osmān Ġāzī Söḡütde vefāt eyledi.

[1] Orhān Gāzī işidüp gelüp ‘Osmān Gāzī vaşiyeti üzere Burusada Manāstır da kubbenniñ altında defn itdiler. ‘Ömri altmış tokuz [2] ve müddet-i saltanatı on altı senedir. Metrūkātı bir yeñice şarık teğelti kaldı. Ve bir yancuğı ve bir tozluğı ve bir kasañluğı ve bir şūkmān [3] ödeğı kaldı. Ve şarık teğelti dağı Deñizlü bezinden idi. Ve bir kaç tav ile atları ve bir kaç süri koyunları var idi. [4] Şimdi Burusa nevāhisinde yürüyen beylik koyunlarıñ tamuzlığı ol koyunlardır. Ba’de Orhān pādīşāh oldu ve Burusayı [5] taht eyledi ve karındaşı ‘Alā’addīn kendü hūsn ve ihtiyāryla Berķūtān dirler bir köy vardır anı istedi ve ol baña yetirdi dedi [6] ve Kükürtlī nām maħalde bir tekne binā eyledi ve kapluca kapusına girildüğü maħalde kal’a içinde bir mescid ve anda sākin oldu [7] ve dā’imā Orhān Gāzī anıñla müşāvere idesiye ba’de Orhān İznikmide muħāşara eyledi ve Āydos fethine [8] ‘Abdurrahmān ta’yīn itmişdir İttifaķ ol kal’anıñ tekfūrınıñ bir maħbūbe-yi zamān bir dūhteri var idi [9] bir gice düşünde gördü ki bir çukura düşüp çıkamaz karşusunda bir hūb şuratlu yiğit gelüp ol çukurdan bunı çıkarır [10] ve ol ki libāsını soyup ve bedenini yuyup harīr libāslar giydürür kız hemān uyanup ‘aceb geldi bu aħvālī fikr iderken haber [11] geldiki Türk gelüp muħāşara iderler deyü kız dağı bürüc kenārına gelüp bakar ki Türkler nice cenk iderler ittifaķ Aşağı [12] nazar idüp nazarı ‘Abdurrahman Gāzīye düş olduğda gördi ki rüyāsında gördüğü budur. Ol sā’at bir mektūb yazup [13] bir taşā bağlayup Aşağıya bıraktı. ‘Abdurrahman eline alup Rūmca bilür bir kimseye kırā’at ittirdi. Yazılmış ki [14] felān gice felān yerde i’timād itdüğüniz ādemlerden gönderesiz ki kal’ayı size alıvireyim demiş. Velhāşıl [15] ‘Abdurrahman Gāzī eyitdi. Ben başımı bu yolda komuşumdur deyüp bir kaç yarar gāzīlerle nişf ellisinde ol kıznuñ va’ide [16] itdüğü mevzi’e vardılar. Kız bunları gözedirdi ‘Abdurrahman ‘Alī (...) ²⁸ yedine kemend berkidüp hişāra çıkup [17] ve kıza buluşup hişāruñ kapusına gelüp. Fī’lhāl kapucıyı öldürüp kal’anıñ kapusın açup guzāt-ı nuşret ikerüye girüp [18] tekfūrı bağlayup çünkü Hişār-ı Aydos feth oldu tekfūrı ve ol kıızı cümle mālī ile ‘Abdurrahman Gāzī Orhān Gāzīye [19] götürdi ol dağı kıızı ve ganimetden vāfir ‘aṭiye dağı

‘Abdurrahman Ġāzīye viridi. Hālā anıñ neslinden vardır Kara [20] rahmān dirler ba‘de **Sultān Orhān** Koyunhişarı ve İznikmid ve İznik nām şehirleri hicretiñ yedi yüz otuz birinde feth [21] idüp ‘Alā‘addīn Pāşā ta‘līmī ile kavānīne_müte‘allik şeyler sikke gibi ve libās-ı cünd ve vezā‘if ve mertebeleri tertīb üzere eyledi. [22] Mukaddemā olan Selçūkiye sikkelerini tebdīl eyledi ve kendü ismiyle darb eyledi ve dağı cündī re‘ayādan temyīz itdirilmek emr eyledi ki. [23] kırmızı ve sarı ve siyāh bōrkler giymeğe ba‘de siyāhı beyāza tebdīl ve böyle qaldı qa-ı **Yıldırım Bāyezīd Hān** gelinceye dek velhāşıl [24] beyāz bōrkleri hāş kullarına ta‘yīn eyledi. A‘yān ve etbā‘lara kırmızı bōrk ta‘yīn eyledi. Bu dağı qa-ı Ebū‘l feth zamānına [25] gelince ol ol vaqt Ebū‘lfeth **Sultān Hamid Hān** emr eyledi ki leşker beyāz şārik giymeğe ve yaya beyāz bōrk giymeğe. Ve anı altun ile [26] tezyīn idüp. Hālā aña Üskūf dirler. Ve kırmızı bōrk tevāb‘a mahşūş qaldı **ihdās Yeñiçeri bi-kerāmet-i ‘Alā‘addīn Pāşā birāder-i Orhān** [27] Ġāzī şöyle rivāyet olunur ki bir gün ‘Alā‘addīn qarındaşına Sultān **Orhān** danışdı ki murādım ‘askeri ziyāde itmekdir ve şevket [28] ve şānı artıрмаqdır dedi. ‘Alā‘addīn dağı anı kādīya danışmaq gerekdür dedi. Ol zamān Hayreddīn Pāşā Bilecik [29] kādīsı idi. Kādīluğı ‘Osmān Hān Ġāzī kendüsi virmiş idi **ammā Orhān Ġāzī** anı Burusada kādī eyledi **Ġāzī** [30] **Orhāndan** sonra Ġāzī Murād anı Kādī‘ asker eyledi andan vezīr oldu **velhāşıl** aña danışdılar mezbūr eyitdi sultānım [31] ilden yaya yazup çıkarınız. Dimekle re‘ayā bu haberi işidecek pādīşāh hīzmetinde olalım diyor gayet gösterdiler çok [32] ādem yazıldı ve aqbōrk giyüp yürürlerdi yaya tamām olduğdan sonra gelenler dağı bārī bizi yamaq yazıñ [33] sefere böyle varup hīzmet idelim didiler Kara Halīl ve ‘Alā‘addīn ve Hayreddīn tedbīrleri ile kimi ‘acemī ve kimi bağçelere [34] ta‘yīn olunup tahrīr olındılar ve ol yazılanlarıñ her birisine bir aqçe ki rub‘-ı dirhem gelür sefer vaqī‘ olduğda [35] alalar seferden rücū etdikleri zamān yine zirā‘ata meşgūl olalar ve anlardan aşlā rūsūm-ı dīvānı alınmaya [36] deyü ve her on ādeme bir baş ve yüz ādeme bir baş ve biñ ādeme bir baş ta‘yīn olındı ve nāmları piyāde nāmıyla meşhūr [37] olmuşdur ba‘de bunlar seferde ve huzurda giderek fesād etmeğe başladılar ba‘de pādīşāh küffār evlādı düşürdüp [38] getürtmek ihtiyād eyledi ve ‘askere munzam oldılar ki şerif-i İslāma nā‘il olalar ve hem a‘dā-yı dine cihād ideler ve vaqtāki biñ [39] oğlan getürdiler ve her birisine bir dirhem dağı ziyāde herkesiñ isti‘dādına göre isimlerini yeñiçeri tesmiye eylemişlerdir ba‘de

[1] Piyādeye mezra'lar ta'yīn ve taīfe yerine etmişlerdir. Ve mezra'lar ta'yīn etdiler. Ammā seferde atlar ile gelüp 'asker ile [2] me'ān tenbīh olunup bunlar Müsellem ismiyle müsemma olmuşlardır. Ve dahı naql iderler ki **Orhān Ğāzī** 'aşrında İnegöl yöresinde [3] Keşiş Tağı yānında bir nice dervīşler gelüp karar tutmuşdur. Ammā içlerinde bir dervīş var idi ki tağda geyikler ile [4] ülfet tutub pes Turgut Alp aña muhabbet etmişidi. Bu dervīş Baba İlyās mürīdi ve Seyyid Ebū Elvān tarıkında [5] **Orhān Ğāzī** anı da'vet etdikde gelmedi **Orhān Ğāzī** haber gönderdi ki biz inşallah bir gün anda varuruz [6] velhāşıl bir gün ol dervīş bir kavağ ağacını omuzuna alup Burusa hişārında gibi sarāyın havlısının yanında [7] dikmişdir **Sultān Orhāna** haber virdiler ki dervīş geldi deyü ve anda görüşdiler. Lakin ağacın dikmesinden [8] su'al etmeyüp ancak dervīş bu bizim tebrikimiz oldukça tururdu ve du'ā idüp çekilüp gitdi. Ol kavağın [9] hālā aşarı bağıdır. Ve ol dervīş öldükde vaşiyeti üzere Hān **Orhān Ğāzī** üzerine türbe yapup [10] yanında bir tekve ve bir cāmi'-yi şerīf binā eyledi Geyikli Baba zāviyesi hālā ziyāretgāğdır. Ba'de Göynük. Ve Taraflu. Ve Mudurnı. [11] Ve Gemlik ve Balıkesirī ve Karasi ve Bergama ve Edremid ve Kirmāstī ve Ulubād ve Aydıncık ve Manyās ve Mīhālīç ve Yār[12]hişār ve Ayāzmend ve Kızılca Tuzla ve Aydın ve Ānāhorya 'ları feth itdikden soñra **Sultān Orhānıñ** [13] birgün hātırına huzūr eyledi ki öte yağa geçüp bu fikrde iken ittifağ bunun oğlu Süleymān Pāşā çıkageldi bu fikri müşārün [14] ileyhe takrīr idüp Süleymān Pāşā dahı eyitdi eğer ben kuluna buyurursañ geçeyim didikde izīn virdi mezbūr-ı guzāt-ı [15] İslām ile Karasi vilāyetine varup bir gün seyr iderken Aydıncık temaşālığına varup Ece Bey ve Ğāzi Fāzıl [16] dirler Süleymān eyitdi Sultānım bir fikrimiz var gibi Süleymān Pāşā dahı eyitdi 'acebā bu deryāyı öte geçmeğe imkān [17] var mıdır dedi. Ece Bey ve Ğāzī Fāzıl söze gelüp eyitdiler eğer buyursañ biz ikimiz geçelim. Süleymān Pāşā [18] dahı nereden geçersiz didikde en yakın yer ki vīrānca hişār dirler idi Gügercinlikde aşığa Çini Hişārının [19] gice ile nevāhisine çıkdılar. Bağlarının arasında bir kāfir ile getirüp şāla koyup yine berü tarafa geçdiler. [20] Süleymān Pāşaya getürdiler Süleymān Pāşā kāfiri hıl'atlayup çok nesneler i'tā idüp ve sū'al itdiki [21] sizün hişārınızuñ girecek var mıdır deyü tā ki küffār duymadan dūhūl ideyiz deyü ol dahı haber virdi [22] ol sā'at bir kaç şāllar dahı bağlayup Süleymān Pāşā seksen nefer şecī' ādem ile şāllara binüp öte

yaķaya geçüp [23] ol ھیāra koyuldılar ve ھیārı aldılar sancaķlar çözüp ve ıabl ve nekkāre ıķarup nevbet urdılar. Lakin ھیārın [24] kāfirlerini ašlā incitmeyüp her birine ihsānlar idüp. Ol semtden bir kaç gemiler alup ķarşıda oturan [25] ‘askere ilişdiler. Muhaşşal ol gün iki yüzden ziyāde ādem geürdiler. Ece Bey ھیārın atlarına binüp Bolāyır yanında [26] Aķça līmānda olan gemileri alup atlar ile ıırmadan ādem geürdiler. El-kışsa iki biñden ziyāde ādem geürdiler [27] bu fütühāt hicretiñ yedi yüz elli sekizinde vaķi’ olmuşdur. Ba’de Süleymān Pāşā babası **Orhān Ğāzī**ye haber gönderdi ki [28] sultānım himmetiñle Rūmili feth olunmasına sebep oldıñız. Bu ıarafda ‘avn-ı haķķıyla feth olunan ھیārla hıfz [29] içün ıonacaķ ādem lāzımdır. Bu ıarafa ādem göndermeģe takayyüd buyurasız dimekle **Sultān Orhān** haber-i meserretten mesrūr [30] olup ıarasi vilāyetinde göçer evlü olurlardı. Atları Orhān Ğāzī sürüp Rūmiline geürdi. Bir zamān [31] Gelībolı nāhiyesinde sākin oldılar. Dağı sene yedi yüz elli ıoķuzda Süleymān Pāşā hücum eyledi. Gelībolı ve Ferecik [32] ve Hayrabolı ve Vize ve Tekfūrtağı ve Seydikavağı ve Malkara ve İpşāla ve Çorlı yı feth itdi ba’de bir gün Süleymān [33] Pāşā şayd iderken atı yıkılıp ıazā yetişüp fevt oldı āşarı Burusada ıal’a içinde ıapluca ıarafında bir cāmi’ [34] Bolāyırda bir ‘imāreti vardır. Ve İznikmidde bir cāmi’ ve medresesi vardır. Ba’de iki aydan şoñra **Sultān Orhān Ğāzī** [35] vefāt itdi ve manāstır medresesine defn olındı. **Aşarı** Burusada bir ‘imāret ve biri İznikde. Ve biri Burusada bir cāmi’ ve bir [36] medrese ve bir zāviyeki ismine Geyiklü Baba zāviyesi ve bir cāmi’ ve ehl-i ‘aleme ‘ulūfe ta’yīn itdi dağı ıuzāta ‘ulūfe [37] ta’yīn itdi ba’de **oğlu Sultān Murād Ğāzī** sene yedi yüz altmış birde cülūs idüp ol vaķitte Burusada ıāđı [38] Hayreddīn Pāşayı ıāđı ‘asker etdi İbtidā Anaıolıda olan müfsidleriñ haķlarından gelüp ve Anķara yı feth idüp [39] ba’de Rūmiline geçüp dağı ol semtden bir kaç ھیār feth ba’de Edirne yı sene yedi yüz altmış ikide feth idüp geçüp

[1] Edirne de oturdu Lālāsı Şāhīni Zağra ve Filibe tarafına gönderdi ve anları feth etdi Ol eşnāda Karaman vilāyetinden [2] bir dānişmend geldi ismine Kāra Rüstem dirlerdi bu Rüstem Hayreddīn Pāşāya ki ol vaqt kādī' asker idi [3] Kāra Rüstem eyitdi Efendi bunca şulţānlık mālī zāī' idersiz işbu ġāzīler ki ġāzālardan esīr çıkardılar Tañrı [4] buyuruġuyla beşde biri pādīşāhıñdır dedi kādī' asker bu aḥvālī **Sulţān Murāda** bildirüp **Murād Hān** eyitdi eğer Tañrı eğer Tañrı [5] buyuruġuysa şimden gayrū alıñ didi andan şoñra Kāra Rüstem kendüsi oturup mesrūr iden esīrden yigirmi beş aḳçe [6] ve beş esīrden bir esīr almaġa maḥşūş kādīlar ta'yīn idüp aḳıncı kādīları deyū nām koyup tarīkile ḥaylī oġlanlar [7] cem' idüp Murād Hāna getürdiler Hayreddīn eyitdi bunları Tūrke virelim hem Müslümān olsun ve hem Tūrķçe öġrensünler [8] şoñra getürilüp Yeñiçeri olsun didi pes yevmen fe yevmen Yeñiçeri ziyāde oldı ba'de Sulţān Murād Edirnedən Burusaya teveccūh [9] iderken Gelībolı ya gelicek Hayreddīn kādī' askerlikden 'azl olup. Zīrā 'azīm oldı. Ve naḳl iderler ki hicretiñ yedi yüz [10] yetmiş dördünde Lālā Şāhīn Īnecik Çatālbürgāz nām yerleri feth etmişdir. Ve daḥı naḳl iderler ki Germiyān oġlı gördiki [11] ġāyetde pīr oldı. Oġlu Ya'ḳūb Beyi çağurup didi ki bu vilāyet seniñ eliñde qalır **Murād Ġāzī** oġlu **Yıldırma** kızımı [12] vireler ol sâ'at sancaḳ faḳīhi ilçülüġüne gönderdiler ve eyū atlar ve pīşkeşler getürdi. Velḥaşıl geldikde 'aḳd olundı [13] ve cehāzına bile Kūtāhiyye ve Simāv ı ve Eğrigöz ve Tavşanluyı virdi ve 'azīm düġün oldı. Ve cem'ī etrāfıñ beyleri ḥatta Mışır sulţānı [14] bile da'vet olındı. İlçiler gelüp şaçılar ve tuḥfeler gelmeġe başladı Mışır elçisini cümlesiniñ üzerine taşdir ittirdiler [15] Orfer Ġāzī pīşkeş getürdi. Sā'ır esbābdan ġayrī yüz maḥbūb oġlan ve yüz kız oġlan cāriye cümlesi muraşşa'lar ile [16] ārāste ve her oġlanıñ elinde altundan ve gümüşden tepsiler ve tepsiniñ içinde gümüşden üstüvāne olunmuş tolu ve içinde [17] kıızıl florī tolu etrāfda olan beyler müteḥayyir qaldılar. Andan Murād Hān bunuñ getürdüġini etrāfda olan beyler [18] ve elçilere üleşdirdi **Ġarīb Sulţān Murād** Nīş fethinden Īneceġiz yolına gelürken bir ḥişār var idi. İsmine Tañrı [19] Yıḳdıġı dirlerdi. Muḳaddemā ismi Bolonya dır sebeb-i tesmiye **Sulţān Murād** anıñ üzerine varup bir nice gün muḥāşara idüp. [20] Alınmayup āḥir üzerinden göçüp eyitdi. Bu ḥişārı meġer Tañrı yıḳa. Kābaaġaç didikleri yere qondılar **Murād Hān** [21] arḳasını virüp ol Kābaaġaca oturdu. Bir laḫzadan şoñra ādem gelüp eyitdi

Ḥaḳ Ta‘ālā ḳudretiyle ol ḥiṣār yıḳıldı [22] didi. Murād Ḥān bunı işidecek lālāsını gönderdi varup mübālaḡā māl getürdi. Ve ḳal‘ada uzun kırmızı [23] tāclar üzerlerinde bir kaç ḳarıṣdan ziyāde işlenmiş altun pādişāh anları ḥāṣ ḳullarına giydirdi. Ol zamāndan berü ‘ādet [24] ḳalmışdır ki ḥāṣ odalılar giyerler. Ve sipāhīler ol ḳal‘ada altun taşlar bulup başlarına giydiler. Üsküf ol [25] vāḳitden berü ḥādiṣ oldu. Ḥālā ol āḡaç āṣārı vardır. Dibinde bir ḳuyusu vardır ḥālā ismine Devletlü Ağaç dirler. [26] **Ġazā-yı ekber** Sultān Murād ḳaçan Niḡbolı tekvurı ‘Alī Pāṣāya mürāca‘at etmiş idi ki pādişāhdan ricā eyleseñiz ki benim şūçımı [27] ‘afv eylesün ve Ḳal‘a-yı Silistreyi aña teslīm ideyim. Bu ‘aḡd üzerine şulḥ etdikde tekrār kāfir sözünden rücū‘ etmekle [28] Sultān Murād ḳal‘aya teveccüh eyledi. Ve anda ḳışladı böyle olduğda ḳāfirler birbirlerine ḡaber virdiler. Ve ol eṭrāfda ola [29] kefare müttefik olmuşlar ki bunlardır. Frenk. Ve Engürüs ya‘nī Macār. Ve Eflaḡ. Ve Boḡdān. Ve Ḥırvāt. Ve Rus kī. İki yüz biñ [30] kefereden ziyāde Ḳosova şahrāsında cem‘ olmuşdur. Ve beş yüz ulu tekvur var idi. Muḡaṣṣal atlu ve piyādeden bu resme leşker [31] görülmüş değildi. Velḡaṣıl Ḥaḳ Te‘ālā eṭrafından ehl-i İslāma nuṣret olduğda Sultān Murād Ḥān Ġāzī bu kāfirleri seyr iderken [32] bir kāfir ḳıtāl aralarından ḳalkup. Pādişāha teveccüh eyledi. Çavuşlar men‘ etmek istedikde. Pādişāh incitmek bir maḡṣūdı var [33] ola. Ḳoñ gelsün didi. Ol mel‘ün meḡer yeñi içinde bir ḡançer şaḡlamış idi. Gelüp pādişāhıñ rikābını öper gibi olup. [34] Hemān ḡünkāra bir ḡançer urdı **izā cā‘el ḡaderu ‘amiyel başaru** şehīd olduğda ol kāfiri anda pāre pāre itdiler. [35] Ve ol sā‘at **Yıldırım Bāyezīdi** taḡta geçürdiler. Bu mācera sene yedi yüz ṭoḡsan ikide vāḳi‘ olmuşdur. Ve pādişāh **Sultān [36] Murādi** Burusaya getürüp ḡapluca ḡurbunda defn itdiler **āṣārı** Burusada ḡapluca ḡurbunda ‘imāret ve cāmi‘ ve medrese [37] daḡı Edirne de bir ‘imāret ve cāmi‘ ve Bilecik de bir cāmi‘ Yeñişehir de bir cāmi‘ ve Gököva da bir cāmi‘ ve mescid Bursa ḡurbunda [38] ve Edirne de dārüssaltānata binā etmişdir ve bir kaç müstaḡsin şeyler icād etmişdir ki evvelā müteveffā olanıñ tīmārı [39] evlādları mābeyninde taḡsīm olunmak ve başḡa berr-i aḡir ‘asker levāzım-ı ‘asker sefer içün ḡıfz eylemek ve ıṣṭabl-ı ‘āmire ḡizmetine

[1] velhâşıl ibtidâ feth etdügi Alaşehir zîrâ küffâr elinde kalmış idi. Ba'de Sivâs Kâdî Burhâneddînden almışdır [2] dahı Tokât ve Amasya yı feth itdi dahı Kaştamonı feth itdi ve Kötürüm Bâyezîdiñ oğlu Ya'kûba karar itdi Ba'de Sulţân [3] Bâyezîde tazarru' itmekle Kaştamonıyı aña ibkâ eyledi ol eşnâda Menteşe oğlu kaçup Tîmür yanına gitdi ve sene [4] yedi yüz toksan beşde İstânbûlî muhâşara iderken haber geldi ki yüz otuz biñ kâfir Tınadan geçüp Niğbolı yı muhâşara [5] itdi deyü ol sâ'at İstânbûl muhâşarasını bırağup varup kâfir 'askerini bozdı ekşerini esîr itdi dahı [6] döndükde haber aldı ki Boğazkesen iñ üstüne kâfir bir hışâr binâ itmişdir deyü ki Güzelcehişârdirler ol sâ'at [7] İstânbûl tekvurına âdem gönderüp eyitdi hışâr bize gök oldu elbetde boşaldıñ yâhûd vaqtiñize hâzır oluñ [8] bu haber vardıkda filhâl elçi gönderüp harâca itâ'at idüp her sene yigirmi biñ Altun nakd vesâ'ir eşyâ irsâliyle [9] lakin pâdişâh bu vechle râzı oldu ki İstânbûlda bir müslümân mahallesi bir mescid ola ve bir kâdî otura ve bu minvâl [10] üzere yigirmi biñ altun dahı senede harâcını vireler ba'de hünkâr buyurdi Taraçlı Yenicesi niñ köylüsini ve hışâr[11]lusını sürüp Kostañtiniyye ye getürdiler Müslümân mahallesi olunup ve mescid yapulup ve bir kâdî naşb olunup soñra Bâyezîd [12] Hân Tîmür vaq'asına teveccüh idecek tekvur ol mahalleyi bozup mescidi yıkdı ve nakl iderler Edirne de 'imâret binâ [13] iderken Vulkoğlu mübâlağa armağanlar ile elçi gönderüp ve anası ağzından bir mektûb ki bir cemîle ve hüsna bir dür-i yektâ [14] lâzıñ kendü kıızı idi Sulţân Bâyezîde virilmeğe Sulţân Bâyezîd kabûl idüp kıızı gönderdiler maşşûdı ne ise hâşıl oldu [15] **Sulţân Bâyezîd** şarâb içüp şöhet etmeği ol lâzıñ kıızından öğrendi yohsa ol vaqte değin nesl-i 'Osmâniyân bu şeyleri [16] mürtekib olmamışlardı ve bunuñ 'aşrında kâdîlar rüşvet alurlar ve deyü şikâyet olunmağla pâdişâh gâzaba gelüp kırılmaların [17] fermânetdi soñra vezîr-i a'zamı ricâ etdikde resm-i aqçesi alınmağa biñde yigirmi aqçe ve resm-i hüccet yigirmi beş aqçe ve sicil [18] ücreti yedi aqçe ve 'aqd-i nikâh on iki aqçe ba'de sene sekiz yüzde Mora ve Tırhâla ve Âtina ve gayrî vilâyetler feth olındı [19] ba'de sene sekiz yüz dötde Tîmur vaq'ası zuhûr idüp **Sulţân Yıldırım** Bâyezîd aḥz olındı ve Akşehir de vefât [20] etdi andan Burusaya nakl olunup türbesinde defn olındı ve andan oğlu Mûsâ Çelebi ba'de oğlu Sulţân Meḥammed [21] karındaşları ile mâcerâları def' etdikden soñra müstaḳil pâdişâh oldu **aşârı Sulţân Bâyezîd** Yıldırım Burusada bir câmi'

[22] ve medrese iki ‘aded ve bir darüşşifā ve bir ‘imāret ve Ebū İshāq hāne yaptırdı ve Edirne’de bir cāmi’ ve ‘imāret ve medrese [23] ve Balıkesir’de bir cāmi’ ve bir medrese dağı Karaferye’de ve Dīmetoka ve Kütāhiyye’de bunlarda cāmi’leri vardır ve on [24] üç gāzāsı vardır ve nakl iderler ki Tīmūr kaçanki **Sultān Meḥemmediñ** babası yerine istilāsını haber aldıkda Tīmūr aña [25] elçi gönderdi ki gelesün deyü ve saña kızımı nikāh ideyim ve tekrār Rūm memleketini saña tefvīz ideyim deyü [26] Sultān Meḥemmed bir bahāne idüp gitmedi ve sene sekiz yüz on toktuzda haber geldi ki Eflak keferesi ḥarāc virmekden ibā’ [27] itmişlerdür ol sā’at Nehr-i Tūna semtine teveccüh idüp Qal’a-yı Yerğöğive Qal’a-yı İsaççıyı binā etdirmiştir ba’de [28] tekrār izā’at etdiler ve sene sekiz yüz yigirmi üçde Bedreddīn bin Qādī Simāviye Rūmīli’nde ve Yörüklüce Aydın [29] zuhūr itmişidi velhāşıl **Sultān Meḥemmediñ** kırk iki vaq’ası vardır. Ba’de sene sekiz yüz yigirmi dörtde Edirne’de vefāt [30] idüp yerine büyük oğlu **Sultān Murād-ı şānī** cülūs eyledi **aşārları** Burusa’da cāmi’ ve medrese ve [31] ‘imāret ki ismi Yeşil ‘Imāret ve mekteb ve hān ve Merzīfon’da iki cāmi’i vardır ve iki ḥamām ve Filibe’de [32] bir cāmi’ ve ‘imāret ve Edirne’de bir cāmi’ ki ismine Eski Cāmi’ dirler ve Edirne’de dārü’s-sa’āde inşā eyledi ve ibtidā Ḥarameyn-i Şerīfeyne evkāfından [33] Şurre ta’yīn itmişdir **Sultān Murād-ı şānī** cülūs itdikde çok fitneler zuhūr etmişdir. Ve sene sekiz yüz yigirmi sekizde [34] İsfendiyārdan Kaştamonı almışdır. Ve sene sekiz yüz otuzda Alacaḥışārki Lāzīñ tahtıdır. Feth eyledi. Ba’de [35] Selānīk feth eyledi. Ba’de Arnavūd ı. Ba’de Semendere yi ve sene sekiz yüz kırk altıda yerine oğlu **Sultān [36] Meḥemmed Hān** iclās eyledikde Karaman oğlu Engürüs kırālına elçi gönderüp eyitdi ne tūrursuz fırşat siziñ ve benimdir. [37] El kışsa Yānko kırālınñ öñüne düşüp yürüdiler. Ve Vulkoğlu ki Engürüs kırālıdır. Ve Engürüs ve Çeh [38] ve Leh. Ve Alaman. Ve Sāzdan. Ve Burusadan Eflak. Ve Boğdān. ‘Azīm ‘asker cem’ idüp. Dağı dört yüz tobt [39] ‘arabaları yanıca sebīle Belgrād dan geçüp Niş e ve Niğbolı ve Vārna ya togru yürüdiler beri tarafa **Sultān Murāda**

[1] memleket halkı ğuluvv idüp. eyitdiler kendü eliñle memleketi ħarābe virdik ne tırursın. Didiklerinde ol sâ'at **Sultān [2] Meĥemmedi** Edirne de alıķoyup kendüsi Rūmili ye geċdi ve küffār üzerine hücūm idüp muĥaşşal Vārna Tağında buluşup [3] 'azīm cenk etdikde 'asker-i İslām tağıldı ĥünkār hemān ħapısı ĥalkıyla yalnız ħalıcaķ ħaşd etdiki ol daĥı firār [4] ide t̥abī Ķaraca Bey bu ĥālī gördükde atından inüp ĥünkārın atından muĥkem tutup neylersin eğer sen gidecek olursañ [5] kāfir ardımızdan Edirneye gelür deyüp pādīşāh ol sâ'at bir yüksek yere çıķup ħarar eyledi ve ĥaķķa tazarru' ve du'ā eyledi. [6] Ve sancağı gene bir ħarar tırup t̥ablĥānesi döğülür hemān ġāzilerden bir ħaķı hey ġāziler nereye ġidersiz kāfir şindi deyü nidā [7] ettiler ol eşnāda Engürüs mağrūr olup ĥünkār alayına hücūm etdi ĥaķ Te'alānıñ 'ināyetiyle atını siñirleyüp yıkdılar [8] Ķara ĥızır inüp ħrālın başını gönderde gördüklerinde sevinüp dört cānibden kāfirleri ħırmağa başladılar bīĥesāb kāfirler ħırıldı [9] ba'de Edirneye geldiler andan şoñra eṭrāfın beylerine armağānlar ile esīrler gönderdiler ĥattā Mısıır şultānına [10] yigirmi beş ĥayl ve cebelū kāfir gönderüp bu feth sene sekiz yüz kırık sekizde oldu. Ve sene sekiz yüz kırık toķuzda Yeñiċeri t̥a'īfesi [11] vūzerānıñ evlerini ġārat itmekle anlara her ġün yarmişer aķċe teraķķī virildi böyle olmağla tekrār **Sultān Murādı** iclās eylediler [12] tekrār sene sekiz yüz elli ikide yeñi ħırāl-ı Engürüs ĥareket etdi ve eṭrāfda Ķeh ve Leh ve Alaman ve Lātīn ve Sıkarlet²⁹ ħırāl [13] ve Leh ħırāl cümle bu kefer Belğrād ı geċdiler ve Ķosova da cem' oldılar. Sultān Murād ĥaber aldıkda mütevekkila'alāllah ol [14] ħarafa teveccūh etdi kenār-ı Ķosovaya gelüp ol ġün cum'a ġüni idi. ġün toğarken küffār ile buluşdı. Hemān **Sultān Murād** [15] derĥāl atından inüp iki rek'at ĥācet namāzı ħılup yüzünü toprağa sürüp ba'de yine atına bindi ve kāfirlere hücūm [16] eyledi ċaķ-ı aĥşām olunca cenk 'azīm olup küffārın nice sancağı alınup ol ġice bir yerinden ayrılmayup cum'a irtesi [17] yine cenk olunduķda nice bān düşdi ba'zısı ħaçdı ve Leh ħırāl ħatlı olunup Ķeh ħırāl esīr olmuşdur. Ba'de sene [18] sekiz yüz elli beşde Edirne vāşıl-ı raĥmet-i raĥmān olmalarıyla Burusada defn olunmuşdur **aşārları** Edirne bir cāmi'ki [19] Üċ Şerefelü

²⁹ : Cihannūma'nın 2. Cildinde İskolet olarak geçmektedir.

dirler ve birisine dahı Murādiye dirler ve bir cāmi' ve 'imāret ve iki medrese ve Burusa da bir medrese ve 'imāret ve binā-yı köpri-yi [20] Ergene muḳaddemā bunun biri ormanlık ve bālçıklık ve ḥarāmiler anda eksik olmaz **Sultān Murād** ol ağaçları kırdırıp [21] pak idüp yüz ṭoksan dōrt ḳanṭara bir köpri yapup ve köprünün bir ṭarafında Ergene nām bir ḳaşaba binā idüp ve bir cāmi' ve bir [22] 'imāret ve Engüri nāhiyesinde Balıḳḫışārını Mekke fuḳarāsına vakf etmişdir [23] ve her sene dahı sādāta biñ altun tevzī' iderdi ve her sene Mekke ve Medīne ve Ḳudūs e ve Ḥālīlül rahman a üç biñ beş yüz altun gönderdi kırk bir vak'ası vardır bunun 'aşrında [24] meşāyīḥ-i kirāmdan Ḥacı Bayram-ı Velī ve Şeyḫ Şemseddīn-i Fenārī ve Hızır Pāşā ve Ak Şemseddīn ve Şeyḫ Emīr Sultān ba'de oğlu Ebū'lfeth [25] Ġāzī Meḥemmed Ḥān müstākilen cülūs eyledi. Ba'de İstānbūlın üsti yanında Akça ḫışārın ḳarşısına bir ḫışār yapıdurup ve ṭoplar [26] ḳodurup hīç bir vechle gemi geçmeğe mecāl virmediler. Ba'de sene sekiz yüz elli yedide İstānbūl muḥāşara idüp ve elli birde yürüyüş [27] itdiler İstānbūl ḳaradan elli gün ḳuşadup dōrt yüz pāre gemi ḳal'anın üsti yanından yelken açup 'arabalarla gemileri [28] ḳaradan yürütdiler ḫışār dibine deġin indirdiler. Ve deñiz üzerine köpri dahı yapıdılar yürüyüşde ġāziler şehre girüp [29] ve ma'rekede tekvur ḳatıl olup. Ba'de **Sultān Meḥemmed** İstānbūl 'imāretine meşġūl oldılar ve eṭrāfdan ādemler getürdüp [30] iskān eyledi tavaṭṭun etdikde muḳāṭ'a itdiler ḫalḳ nefret itmekle Ḳūla Şāḫīn dirlerdi ḫünkārın abā [31] ecdādına ḫizmet idüp atāsından ḳālmış bir kişi idi Pādişāha bir gün eyitdi pādişāhım abā ve ecdādın [32] zamānlarından bir nice memleket feth itdiler ammā hīç muḳāṭ'a vaz' etmediler bu nesne [33] pādişāhıma lāyık deġildir dedi pādişāha sözi tāṣīr idüp muḳāṭ'a-yı ref' etdi ba'de Rūm Meḥemmed Pāşā vezīr olup ol yine pādişāhı iġvā idüp [34] ṭam'a düşürüp yine muḳāṭ'a vaz' itdirdi ve naḳl iderler ki bilād-ı Enez ve Ṭaşözi ve memleket-i Lās ve (...) ³⁰ [35] Semendireden soñra sene sekiz yüz altmış ikide Mora semtine ġazā eyledi ve ol seferde ḳal'a feth etmişdir ve sene sekiz [36] yüz altmış dōrtde Anaṭolı semtinde Amaşra Ḳal'asını küffārdan almışdır ve Sīnob ve Küre-yi Nuḥās ve Ṭrabzon ve cezire-yi [37] Midüllü ve Bozcaāṭa ve Bosna eṭrāfında Lofça ve Yāniçe ve Mora semtinde Cezire-yi Ağrıboz ve Ḳılıçarslandan 'Alā'īye yi almışdır ve Ḳaraman oġlundan

Lefke-yi [38] almışdır ve Aķsarāydan çok evler İstānbūla nakl itdirmişdir ve hālā ol maħalle [39] Aķsarāy dirler ve Kārahīřār-ı řarkī-yı ve Efrenden Kefe-yi Menkobı feth etmişdir daħı Azak daħı BoĖdān ı feth etmişdir

[1] ve ekşer bilād-ı Arnavudı velhāşıl bunuñ zamānında çok fütūhāt olup aṣārı ibtidā Eskisarāyı binā etmişlerdir. Baʿde [2] bir āhır yere meyl eyledi ki ismi Zeytūnluk ile meşhūr idi. Anda bir ƙalʿa dağı yapıdurup harem idüp içinde ʿālī sarāylar [3] yapup anı tahtgāh idindi. Ve İstānbūlūñ bir şerīf yerinde sekiz medrese ve ortasında bir cāmīʿ ve muḳābilisinde bir ʿimāret [4] ve bir tarafında bir dārüşşifā ve medreseleriñ ardında sūhteler içün birer tetimme etdirüp. Bu sūhteleriñ āş ve ekmeğın [5] ol ʿimāretten taʿyīn buyurdı. Ve şeyḫ Vefāzāde içün bir cāmīʿ yaptırdı. Ak Şemseddīn Ḥāzret-i Ebu Eyyūb-i Enşāri ƙabrinı [6] taʿyīn itmekle bir ʿimāret ve medrese ve cāmīʿ ve Ḥāzret-i Eyyūb üzerine bir türbe ve Āyoşofyayı cāmīʿ etdirmişlerdir ve aña çok evƙāf [7] taʿyīn buyurmuşlardır bu pādīşāh tevārīhe ve aḥvāl-i sālīfeye meyli var idi hattā aḥvāl-i māziyeyi bilmek içün ehl-i Rūmdan [8] ve Frengistāndan ruhbānlarından tevārīh bilenlerden sūʿāl ve tercüme idüp ve ibtidā manāşıb-ı ʿaliyye Sultān Meḥammed taʿyīn buyurdılar ki [9] talebeden çıkan ibtidā yigirmi akçe baʿde yigirmi beş akçe ve bu iki medreseden riyāziyāt ve ʿilm. Kelām. Tadrīs. Baʿde otuz [10] akçe ile Miftāh ve Meʿānī ve Şadruşşerīʿa tadrīs eyleye. Ve elli akçe vüzerāʿ binā etdikleri medreseler. Ve aña Ḥāric dirler. Ve anda [11] Hidāye tadrīs eyleye. Ve bir medrese ki pādīşāh evinde binā etmiş ola Dāhil dirler. Baʿde Şemāniyeniñ birisine andan ƙazaya [12] çıka Haremeyne Halebe. Ve Şām. Ve Mışır. Ve Bağdād. Ve bilād-ı şelāşe. Ve ʿasākir-i İslām çok fütūhāt etmekle. Reʿāyādan çift akçe [13] yigirmi iki akçe alınurdu. Ol sefer baʿīd olmağla pādīşāh sipāhisine emr idüp otuz akçe alıñ buyurdu. Şimdi [14] otuz ikişer akçe alundığı andan berü ƙalmışdır hışāl gāyet muḥib ʿulemā ve ehl-i maʿrifet her ƙanda bir ehl-i kemāl olsa anı [15] getürdüp ʿulūfe iderdi. Hattā Semerƙanddan Faḥrūʿl-ʿulemā mevlānā Şeyḫ ʿAlī Ƙuşçı cemʿī taʿalluƙātıyla getürdüp bī ƙıyās-ı mübālağa [16] māl ıʿtā idüp. Ve bir ƙişi bir şanʿatda māhir olsa elbetde anı getürdüp ʿulūfe etmeyince olmazdı. Edirne de ancak [17] bir ʿālī ƙaşr binā etdirdi. Sene sekiz yüz altıda vefāt itdiler baʿde oğlu Bāyezīd Ḥān cülūs eyledi Amasyadan geldi [18] ulūfet Cem Çelebi Burusa da olmağla anı zabt eylemeğe Sultān Bāyezīd üzerine gelmekle Mışır a firār eyledi [19] ve andan tekrār Rūma andan Frengistāna gitmişdir bunuñ ʿaşrında Kili ve Aƙkirmān ve Adana ve Tarsūs feth olındı ve dağı İnebahtı ve Moton ve Ƙoron [20] ve Anāvārin e ve bilād-ı Arnavuddan bir ƙaç ƙalʿa

feth olındı aşarı Amasyada bir ‘imāret ve medrese ve ‘Osmāncık da Kızılırmak [21] üzerine bir köprü ve Edirne’de bir ‘imāret ve medrese ve dārüşşifā ve cāmi’ ve Tunca üzerine bir köprü ve Nehr-i Saḡarya [22] üzerine bir ‘azīm köprü ve daḡı Edirne’de ḡarīk olmaḡla ol meşhūr çarşuyu binā etdirmişdir ve İstānbūlda bir ‘imāret [23] ve medrese ve cāmi’ ve mekteb ve daḡı Nehr-i Gedūz üzerine Şaruḡhān vilāyetinde bir köprü sene sekiz yüz on toḡuzda vefāt [24] itdiler ba’de oḡlu Sultān Selīm Ḥān Trabzon dan gelüp cūlūs idüp bu pādīşāḡıñ dā’īmā ‘ādet ḡaseneleri ekşer [25] leyālde muṡāla’a-yı keteb-i nefise ḡāḡı nīzām-ı ‘āleme kelām idüp ḡattā bir gicede kendūleri ve iki kimse daḡı ol [26] meşhūr vaḡ’ayı ki görüp birbirlerine muvāfıḡdır. Kapu Ağası Ḥasan Aḡa bir müteheccid kimesne idi Sultān Selīm rü’yāyı kendūler [27] gördükde ve aḡāḡ olduḡı filān kimse daḡı bu vaḡ’ayı görmüşdür deyü ve Kapu Ağası’nı buyurdı ki gördüḡüñ vaḡ’ay [28] söyle didi ol ḡaber-i takrīre āḡāz idüp. Naḡl eyledi ki bu gice oturuḡumuz ḡapuyı şitāb ile daḡḡıderler. Ne ḡaber [29] vardır deyü. Vardum ki ḡapu bir cūzvīce açılmış gördüm ki ṡaḡrada bir ṡaylasānlu ‘Arab sīmāsında nūrānī bir ālāy kimesne [30] ellerinde birer beyāz sancakları var baḡa eydürler ki biz bunda niye gelmişiz didiler. Ben daḡı buyuruñ didim cevāb [31] idüp didi ki bu gördüḡüñ eşḡās aşḡāb-ı Resūlullahdır bizi bunda Ḥāzret-i Resūlullah gönderdi Sultān Selīm Ḥāna [32] selām idüp duyurdılar ki ‘asker deryā meşḡūn ile ḡalkūp Ḥaremeyn-i Şerīfeyn ḡizmetini aḡa sipāriş buyurdılar. Var Selīm [33] ḡānā söyle didi. Velḡāşıl bu vaḡ’a Sultān Selīmīñdir ve derūnunda ḡalup. Ve ḡarındaşı Sultān Aḡmed ḡaḡḡında geldikten [34] soñra aşḡāb ḡelālet üzerine teveccūḡ etdi sene toḡuz yüz yigirmide Seydī Ġāzīye vāşıl olduḡda [35] sipāḡ ṡā’īfesine in’ām ulaşdırdı. Her birisine ve erbāb-ı tīmārīñ her biñ aḡḡede elli aḡḡe iḡsān [36] eyledi. Ba’de Sivāsa vardıḡda yoḡlama idüp. Çoḡluk cenge yaramayan kimesne orduda zaḡīreye müzāyeḡa virmemek [37] iḡün Sivās ile Ḳayşerīyye beyninde ṡurmak iḡün buyurup. Kırḡ biñ ḡadar kuzeyde ‘asker ile gidüp şāḡa cenge [38] gelüp firār etmemek maşlaḡatı iḡün ḡāḡ ‘aşa ile ‘abā ve ḡāḡ çenber ve tezkeb ve ‘araḡa-yı nisā gönderüp. Şāḡ daḡı [39] Sultān Selīme ḡoḡḡa ile ma’cūn gönderüp. Ve yolda giderken ba’zı erkān-ı devlete nice def’a Yeñiçeriler ālāyı ile ṡurup

[1] gāh luṭfla ve gāh ‘unfla seferden ferāḡāt ricā idüp. Hattā bir gice pādişāhı kōrkutmak içün tūfengler atup otaḡıñ yuḡarusını [2] cābecā deldiler. Böyle olmaḡla seferden ‘avdet itdikle Yeñiçeri aḡāsı iḡdās buyurmuşlardır **sebeb-i iḡdās Yeñiçeri aḡası** zīrā yeñiçeri ṭāifesiñ [3] aḡaları Sekbānbaşı idi ve İstānbūl da dört gün ‘azīm dīvān olup Pīrī Pāşā vezīra‘zam sa‘î bi’l-fesād olmaḡla katl olundu [4] pādişāhıñ sābıkān silāhdārı olup mīr-i ‘alem olan Ya‘kūb Aḡa Yeñiçeri Ocaḡına aḡa naşb olunup idtiḡdām içün alınmış bir bölük başı [5] otuzar nefer Yeñiçeri tecdīd olunmuşdur muḡaddemā ḡul kethūdāsı Zaḡarcıbaşı idi ba‘de aḡa bölüḡünde birinci bölük başı kethūdā ta‘yīn olunup [6] ve ḡānūn-ı ḡadīm bu idi ki Yeñiçeri kethūdāsı her gün aḡa ḡapusına gelüp ocaḡa mūte‘allik da‘vāyı ol görürdi ba‘d zamān a‘dā-yı dīn üzerine [7] serdārlar ta‘yīn olunup aḡa yerine kethūdāsı gidüp pādişāhlar sefere gitmedikçe aḡaları gitmezdi kethūdā yeri āsitānede ḡāymaḡām ḡalup āhirūl emr [8] kethūdā āsitānede bile olsa yine kethūdā yeri istiḡdām olunup kethūdā bey ancak umūr-ı mu‘azzamaya ḡarışur ḡayre tenzīl eylemez oldu [9] kethūdā yeriniñ yolu muḡzırlık ve muḡzırlıktan ‘acemī yaya başısı olup ba‘de ḡapu yaya başısı olup ba‘de deveci andan ḡāsekī andan [10] şöñra ṭurnacı andan şāmşoncı andan zaḡarcı başı ba‘de kethūdā bey olurdu ve ḡānūn-ı ḡadīm deveci dört ḡāsekī üç idi [11] ve kethūdā beyleriñ yolları sancaḡdır isterler ise sekbān başı olurlar sekbān başlarıñ yolu yaya yolu gider ve sancaḡdır ve pādişālar [12] sefer-i ḡümāyūna gitdikde sekbān başı olanlar şehir-i İstānbūlda ḡalup İstānbūl beklemēḡe me‘mūrlardır ve ocaḡda ol dört yaya beyliḡi [13] vardır elḡışsa sene ṭokuz yüz yigirmide Çaldıran da bir yüksek yere ḡonilup ol eşnāda ḡuḡā vakti şems mūnkesif olmuşdur pādişāh [14] daḡı ‘asker ile gelüp bir düz yere ḡonup irtesi erba‘a ḡüni pādişāh alāylarını baḡlayup şāhrāya yürüyüp ceng olunup ṭaraf-ı ḡaḡdan [15] nuşret olunduḡda Şāh İsmā‘īl firār etdi. Şāhıñ bir ḡüzel ‘avratı ṭutuldu. Velḡāşıl bir mertebe emvāl ve ḡanāīm alındı ki ḡesaba [16] gelmez. İrtesi ḡün dīvān olup. Tehniyet-i nuşret erkān-ı devlet el öpüp. Ba‘de bahādırlıḡı ve yararlıḡı zuḡūra gelenlere ri‘āyet ve teraḡḡı [17] ve baḡışşlar virilüp. Ba‘de tebrīze ḡarīb nüzūl olundu. Ehl-i tebrīz emānnāme ile Monlā İdrisī gelüp. Ba‘de ehl-i [18] Tebrīz ḡūnkāra ḡarşı gelüp. Eteḡiñ ayaḡı altına ḡūmaşlar döşer. Min ba‘de Rūm dönüp ol eyyāmda emr eyledi ki [19] **bir tersāne** gemiler içün ta‘yīn ve binā olunmaḡa ve gemileri tecdīd etmeḡe ba‘de Sultān

Selīm cem'ī vilāyet-i 'acem feth [20] itmek niyetine üç yıllık sefer tedārikin tehyi'e ile cümle 'askerin cem' idüp ol tarafa teveccüh etdikde Elbistāna [21] varup **Malātya** mu'berinden geçmek için Çerākise beylerinden icāzet istemeğe haber gönderüp onlar daḥı Kızılbaş tahrikile [22] pādişāhıñ şāhib zuhūr olduğundan korkup Mısır sultānı olan Kānşū Ğavrī elli biñ cünd ile Mısırdan Haleb e gelüp [23] **Sultān Selīm bu ahvāli iştdikde** evvelā Ğavrīye nāme ve hedāyā ile elçi gönderüp ki 'adüvv-i dīn kızılbaş ile [24] intikām almak için Haleb yolundan ceng etmek için geçmeğe icāzet isteyüp elçi gönderdikden soñra **Sultān Selīm Hān** [25] Elbistāna geldi İlçī Sultān-ı Mısır-ı Ğavrī buluşdukda Sultān Ğavrī elçiye ğazab idüp pādişāh daḥı haber olduğda [26] ol sālāt Haleb tarafına teveccüh idüp ve Mercidābıkda maşāf olduğda beyne'l selatīn maḥaline dek ceng 'azīm olup [27] Çerākise bozuldu ve Ğavrī nābedīd olup Ḥayırbāy Bey cümle tevāb'ī ile gelüp rikāb-ı hümāyūna yüz sürüp kıl [28] olup ba'de Sultān Selīm karīb geldikde cümle şehirlü karşı gelüp tābi' oldılar ve ḥazīnelerinde olan emvāl cevāhir [29] ve tuhfeyi teslim iderler ba'de sipāh tā'īfesine 'umūm üzere bahşışler virilüp ve ol semtde olan kılā'ı ve bilādı [30] teshīr ve zabt olunup ve ekserü beylerine tevzī' için yigirmi beş yük akçe ve beş yüz hıl'at on yedi sancaḥ daḥı [31] gönderdi ba'de Sultān Selīm Dimaşka teveccüh idüp ve Dimaşka karīb olduğda a'yān-ı şehir pādişāhı karşılayup [32] on iki gün oturak ve Ramazān-ı şerīfīñ beşinci günü pādişāh 'askeri ile kışlamağa fermān idüp Sultān Selīm şehir-i Şām a [33] girüp sākin oldu Ğavrīniñ helākı Mısıra vardıkda anıñ yerine Tōmānbāy pādişāh oldu **Sultān Selīm** Mısıra gitmeğe [34] karar virdikde vüzerāsı didiler ki pādişāhım Mısırıñ yolu ıssız ve şusız ve muḥālif yerlerdir 'asākir-i islām [35] taḥammül idemezler hattā bu sebebden Mısıra Tīmūr ve Hülāgü ve Cengīzḥān varamayup fāriğ oldılar didiklerinde [36] pādişāh daḥı ben 'āşīye hidāyet-i rabbülalemīn ve mu'cizāt-ı server-i emīn ve ğayret-i İslām-ı din niyetine giderim deyüp [37] sipāhīlere iki yüz yük akçe bahşışler verdüm 'askerine ḥazīneden nice yük akçeler karz virüp ve Tōmānbāy [38] tarafına daḥı elçi gönderüp itā'at eyleye yāḥūd vaktine ḥazır ola diyüp Tōmānbāy daḥı elçileri katl idüp [39] ve beş biñ 'asker ile Cān Berdī Ğazālīyi Şāma gönderüp Hānyunūs demekle ma'rūf maḥalle muḥaddemā ilerü gideñ

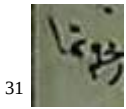
[1] vüzerā ve Sinān Pāşā muḳābil olup Allah ‘ināyeti ile Mışır ‘askerini bozarlar. Ba‘de Sultān Selīm Ḥān Ġazzeye vardıkda [2] oturaḳ olup. Ve kendü ve bir kaç biñ ādem ile Ḳudūs ve Ḥalūlrahmān ziyāretine gelüp. Ba‘de Gazze ye dönüp daḥı ‘askere [3] baḥşışler virüp. Ba‘de Mışıra teveccüh eyleyüp. Mışıra ḳarīb olduğda Ṭomānbāy otuz biñ ‘asker ile muḳābil [4] olup luṭf-ı ḥaḳıḳat ile bozulup. Ve Şa‘id semtine firār idüp. Āḥirkār aḥz olunup ve getirilüp şalb olındı. [5] Ba‘de ḳadīmden ābā’ ‘an cedd Ḥaremeyn-i Muḥteremeyn ḥākimi oğlu Seyyīd Bürkätzāde Ebū Nemī Meḥammed hedāyā ve tehniyetnāme [6] ile Mışıra göndermeḡin gelüp pādīşāhdan el öpüp küllī ri‘āyetler olındı. Ba‘de pederine naḳd ve tuḥfe daḥı [7] baḥşışler iḥsān idüp. Mekke ve Medīne fuḳarāsına tevzī’ ve taḳsīm olunmak için iki yüz biñ ḳadar filorī ve bīḥad buḡday [8] gönderüp ve taḳsīm için iki müteḍeyyīn ḳādī gönderdi daḥı ‘askere baḥşışler iḥsān eyledi. Sipāhīlere ikişer aḳçe ve yeñiçerilere [9] birer aḳçe teraḳḳī virdiler. Ba‘de diyār-ı Mışırda Şeyḥ -i ‘Arablar vāfir hedāyalar ile gelüp. Rikāb-ı ḥümāyūna yüz sürüp. Daḥı mezbūr şeyḥlere vāfir [10] ri‘āyetler idüp ḥil‘atlar giydirülüp. Ba‘de Miḳyās-ı Nilde bir ḳaşr binā idüp. Ba‘de maḥfel-i şerīf Ḳa‘be ye fermān eyledi. Ve Mışırda [11] daḥı dört cāmi’ naşb eyledi. Biri Ḥanefī biri Şāf‘ī biri Mālīki biri Ḥanbeli dirler. Yunus Pāşāyı Mışıra ḥākim idüp. Ol daḥı mālā ṭam‘a [12] düşmekle pādīşāh ḥaber alup ‘azl idüp yerine Ḥayırbāy ki kendüye ḳadīmden ḥalāş ile bende-yi şāf ve aḥvāl ‘Arabistāna vaḳıf [13] olmaḡla anı Mışıra ḥākim idüp. Ba‘de Şām tarafına rücū’ eyledi. Ve Şāmda Şeyḥ-i Muḥiddīn-i ‘Arabī mezār-ı şerīfine türbe ve bir cāmi’ ve ‘imāret [14] eyledi. Velḥāşıl İstānbūla geldikde Rodos müḥimmātınıñ tedārikine fermān idüp görüldükde pādīşāh görüp üç dört aylık bārūt [15] ile nice gidelim yedi sekiz ayda ancak feth olur. Böyle şa‘b yere böyle zāif tedbīr ile sefer etmem bilcümle bize sefer yok [16] meḡer seferimiz āḥirete ola didi fılvaḳi’ sene ṭoḳuz yüz yigirmi altıda şırpençe çıkarup merḥūm olmuşlardır fütūḥātları [17] Ḳal‘a-yı Baybürt Kiḡı. Kemāḡ. Āmid. Mārdīn. Ruhā. Mūşul. Sincār. Siverek. Birecik. Anṭākiye. Besni. ‘Ayıntāb. Darende. Divriḡı. [18] Şīrāz. Ḥomā. Ḥumuş. Dımaşḳ. Ṭrāblūs. Ba‘albek. Ḳudūs. Remle. Ġazze. Şaydā. Şafed. Ḳal‘a-yı Leccūn. Ḳal‘a-yı Ḳaḳon Mışır. İskenderiye. [19] Dimyāt Ḥaremeyn Ba‘de oğlu Sultān Süleymān cülūs itdikde sefer-i Belḡrāda [20] fermān olındı. Ve bir donanma Aḳdeñiz muḡāfazasına fermān oldı

dağı elli zevrak ve beş yüz gemi Nehr-i Tınada Belğrād semtine Belğrāda gitmeğe fermān olındı. Ba'de 'avn-ı haq ile [21] sene tokuz yüz yigirmi yedide Belğrādı feth idüp. Ve etrafında olan sekiz pāre kıla'ın miftāhları geldi. İkinci gazāları [22] feth-i Rodos yedi yüz pāre gemi ile ikinci vezirini gönderüp ve kendü karadan Aydın tarafına teveccüh eyledi. Ve Mısır hākimi Hayır Bey [23] karındaşı ile yigirmi dört gırāb göndermiştir. Otuz gün muhāşara olduğda 'avn-ı haq ile feth oldu. Ba'de İstānköy. Ve Bodrüm. [24] Ve Lendos ve Şonyağ. Miftāhları gelmiştir. Ol eşnāda şah İsmā'ilden bir elçi ile 'azīm hedāyālar gelmiştir. Ve sene tokuz [25] yüz otuz ikide Süleymān re'is yigirmi pāre kadirğa ile Mısır diyārından Yemen vilāyetine gönderildi. Ve sene-yi mezbūra zılka'desinde [26] şahrā-yı Mohāc da yedi kırāl ile hesāba gelmez küffār 'asker ile **Sultān Süleymān** mukābil olup 'azīm cengden sonra lütf-ı haq ile [27] kāfirler şınup kırālları olan Lāveş kırāl firār iderken atından düşüp bir başağa batup helāk olup. 'Asker-i İslāmdan [28] biri kırālın başını kesüp rikāb-ı hümāyūna getürmekle. Biñ altun ihsān ve mīrümīrān-ı Karaman olmak fermān olunup. [29] Cidde-i a'zam-ı medāyin-i Engürüs olan şehr-i Budun muhāşaradan sonra miftāhların kırālın 'avratı getürüp teslim idüp. [30] Ve nice memālik dāhil kabza-yı İslām oldu. Tekrār Nemçe çasarı Ferdinandos intihāz fırsat idüp Budun Kal'asını tahliş [31] eyledikde. Sene tokuz yüz otuz üçde Ramazān-ı şerīfın ibtidā günü **Sultān Süleymān** Budun semtine teveccüh idüp Mohāç Ovasına [32] vardıkda vilāyet-i Erdel olan kırāl Yānoş gelüp rikāb-ı hümāyūna yüz sürüp. Feth olunan vilāyet-i Engürüs kāfirleriniñ Müslümānlar [33] ile 'adem-i istīnās olmağla Engürüs kırālı harāc virmek şartile mezbūr Yānoş kırāla virilüp. 'Alem ve tūğ ve sancağ ve tabl [34] ve nekkare ve tekrār feth-i Budun ve Komarān ve Yanık. Ve sene tokuz yüz otuz yedide şah-ı 'Acemī te'dīb niyetine. Ahlāt. Ve 'Ādilcevāz [35] Ve Erciş. Feth ve Bağdād. Velhāşıl on altı gazāları vardır. Ve eñ āhiri feth-i Kal'a-yı Sigetvārı feth etdikden sonra. [36] Marīz-i zahīre. mübtelā olup anda merhūm oldu. Sene tokuz yüz otuz dörtde **fütūhātı** gāyet çok memālik feth etmiştir. [37] Lakin mu'azzamı Bağdād. Şehrbān. Tebrīz. Nahcivān. Gence. Şirvān. Revān. Vān. Ve ekşer bilād-ı Gürciden Tortum. Ve Akçe[38]kal'a. Ve gayrī ki yigirmi kal'adan ziyāde. Ve dağı ekrāddan Zālīm Kal'a etrafında olan kıla'. Ve Ermeniden Ahlāt. [39] 'Ādilcevāz. Ahmār. Erciş. Dağı vilāyet-i müşa'sa'dan. Cezāyir. Ve Başra. Ve Vāsīt Ve Budun. Ve Belğrād. Ve Eğri. Ve Bosna.

[1] Ve Hırvād.Ve Ösek. Ve Şonbūr ve Segedīn Ve Rāçe. Ve Mohāç Ve Macārdan Tmaşvār. Ve Esterğon. Ve Yanık Ve Kōmarān [2] Ve Üstonī Belğrād. Ve Peçuy Ve Sigetvār. Ve Şaklovoş. Ve Poz(j)eğa. Ve İspānyādan Kāstilye. Ve Alamandan ve Çehden. Ve Ve[3]nedikden. Taht-ı Bağdād. Sicāv.Ve Yāş. Ve Beçden öteden ve beriden çok kal'aları feth olındı. Ve dahı Cezāyir. Trablūs[4]ğarb ve Rodos. Ve Saķız. Ve İstānköy. Ve Bodrum. Ve bu zıkr etdiğimiziñ her biriniñ bir kaç kal'aları vardır **ve aşārları** [5] İstānbūlda dört minārelü bir cāmi'-yi şerīf ki sene toķuz yüz altmışda etrāfında dört medrese ve 'ilm-i ebādan bir medrese [6] bir cāmi' ve medrese ve 'imāret ve tetimmāt **ve Şehzāde** Cihāngīr rūhı içün [7] ve dār'ülhadīş ve bir 'imāret ve darüşşifā **ve şehzāde** rūhı içün ki İstānbūl muķābilinde vaķı' bir peşte üzerinde bir muhtaşar [8] cāmi' ve dahı Sultān Meħemmed Hāniñ vālidesi olan **Hāsekī Sultān** Üskūdār da bir cāmi' ve medrese ve 'imāret ve ħamām [9] ve hāsekī sāniyeleri olan merħūme-yi sultān bir cāmi' ve bir medrese ve bir 'imāret ve bir mekteb **ve dūħterleri Miħrimāh Sultān** [10] bir cāmi' ve bir medrese ve bir mu'azzam ħayrāt kırķ çeşme kemerleri ve dört yüz çeşmeden ziyāde ve Büyükçekmece köprüsi **ve dahı** [11] **Mekke-yi Mūkerremde** dört medrese ve Şām da bir cāmi' ve bir medrese ve misāfirhāne ve bir 'imāret ve Hārameynde ta'īyātı celīle [12] **Sultān Süleymān** Sigetvārda itdükde oğlu **Sultān Selīm sānī** da'vet olundı 'asker-i İslāma gelüp Belğrādda [13] mūlakī oldı ba'de İstānbūla gelüp 'ulemāsına ve vūzerāsına ve 'askerine iħsānlar tevzī' eylemişdir ve sene toķuz yüz [14] yetmiş altıda Kefe cānibine ve deryādan ħāylī 'asker gönderilüp ve emr olundu ki İtil Irmağı ile Ton Irmağı ikisiniñ [15] mābeyni karīb olmağla kazılup birbirine ulaşıdurılup tā ki İstānbūldan gemilerle 'asker varup Karadeñizden Ton Irmağına [16] girüp andan İtil Irmağına gire girü andan cereyān-ı deryāsına girüp bu vechle Şirvān ve diyār-ı 'aceme Giylān Taberistān ve Ĥorāsān ve Cürçān feth oluna ħikmet-i ħüdā Kefe Hāniyla 'asker-i islām Ejderħān Kal'asına değın varılup ol [17] me'mūr olan yerden şuluş miķdārını kazdılar. Ba'de şiddet-i şitā ve kılllet-i zād sebebi ile itmām eylemeyüp. Ve bu sene [18] Yemen şerīfī olan Melik Muṭaħħar Yemen Beylerbeyisi olan Murād Pāşayı katl idüp. Ve Yemeni kendü zabṭ idüp Mışır Pāşası [19] Sinān Pāşaya emr olundı ki kapu 'askeri ile varup diyār-ı Yemeni feth eyleye ol dahı varup Özdemūr oğlu ile [20] merdāne ħareketler idüp tekrār Yemeni feth eyledi ve

sene toköz yüz yetmiş sekizde Kıbrıs feth olındı. Ve toköz yüz yetmiş [21] toközda Kefe Tatarı devlet Girây Hân 'azım 'asker ile Moskov şehrine varup. Yaküb dahı andan üç günlük [22] yol içerü girüp vâfir esir ile dönüp geldi. Velhâşıl sene toköz yüz seksen ikide vefât eyledi. Ba'de oğlu Sultân Murâd [23] şâliş cülûs eyledi. Vezîri Muştâfâ Pâşâyı serdâr idüp 'Aceme gönderdi ve merhûm **Sultân Selîm** şânîniñ aşarı Sarâyı 'âmirede [24] bir mükellef hamâm yapup Burusa kaplucasına beñzer temâm olduķda girüp ayağı sürçüp düşdi ve büryânı sîmsiyâh oldı. [25] Ol 'aşırda hekîmbaşî câhil olmağla kaçd etmekde haţâ idüp ecel dahı irişmekle fevt buldı dahı aşarı müstaşsineleri [26] harem-i şerîf kubbelerini binâ etmişdir ve Edirne bir mu'azzam câmi' ve medrese ve dârülhadîş ve mekteb ve dârüşşifâ ve 'imâret ve kurbunda [27] mesâcid ve medârîsi vardır elķışsa Muştâfâ Pâşâ 'Aceme varup Kârş Kal'asını yapup içine cebhâne koyup ve 'asker vuзу' etdikden [28] soñra Çaldırana varup kal'asıña teşhîr itdi ba'de Tiflîs ve Menüçehr nâm oğlunu mefâtiḥ-i kılâ'la vezîre irsâl etdi. Meclis-i şerîflerinde [29] üns etmekle Menüçehr imâna gelüp Âḥışḥa Beylerbeyilüĝi iḥsân olındı. Özdemüroĝlu Arz-ı rûm Beylerbeyisi ve sancak beyleriyle [30] Şirvân muḥâfazasına koyup. Vezîr Muştâfâ Pâşâ cânib-i Revâna revân oldı. Ve sene toköz yüz seksen yedide Raşid Taķıyyüddîn Tobḥâne [31] mübâşeret olunup. Sekiz yüz seksen sekizde taĝyîr-i destâr naşârâ ve Yahûdîlere şarı destârlar. Ve siyâh şabķa giymeleri [32] ve naşârâ çûķadan mâ'î şarıķ ve çûķa kalpak giymeĝe ve sene toköz yüz toķsanda bir ay ḥıtân-ı şehzâde Meḥemmed Hân at [33] meydânında kırķ dört gün sūr-ı hümayûn olındı ve inâmdan ve fuķarâdan yedi biñ ĝulâm sünnet olundı ve sene toköz yüz [34] toķsan birde Ferhâd Pâşâ Kal'a-yı Revânı tecdîd idüp ve 'Oşmân Pâşâ vüzârat 'azimî menşubı ile 'Aceme serdâr oldı [35] sene toköz yüz toķsan üçde Tebrîze vâşıl olduķda ol semtde Heşt Behişť kal'asını binâ idüp sene biñ birde [36] kul ṯâ'îfesini defterdârı istemezüz deyüp Bâb-ı Hümayûna cem' oldı. Bir iki mertebe memnû' olmadılar fermân-ı şehriyârı birle [37] iç oĝlanları ve zülüfli baltacılar müsellaḥ olup kul ṯâ'îfesine hücum itdiler yüz on nefer âdem helâk olup âḥir-i kâr şâḥib-i fesâd olanlar [38] şalb olundılar. Sene biñ üçde Sultân Murâd-ı şâliş vefât idüp yerine oĝlu **Sultân Meḥemmed** cülûs eyledi Şeyḥülislâmlara [39] muķaddemâ olan vazîfelenmek altı yüz akçe üzerine yüz akçe teraķķî iḥsân olındı sene biñ dördte sefer-i küffâr-ı Engürüs

[1] vaķi' oldu **Eğri Kal'asın** feth itdikden soñra küffār intikām kaşdıyla muķābele itdiler. Harb-i 'azīm vaķi' oldu. Hattā ehl-i [2] İslām hezīmet ve kefere oķağ-ı hümāyūn öñüne gelmeğē cūr'et idüp hazīne şanduklarına 'alem-i nikbet 'alemlerini dikmişlerdir yeis-i [3] küllī hāşıl iken neşīm-i nuşret hüveydā olup 'asker-i küffāra hezīmet vaķi' oldu. Ve bir mertebe küffār kırıldıkı hālā kemükleri [4] tepe tepe bākīdir. Ve sene biñ tokuzda **İbrāhīm Pāşā** Kanījeyi feth eyledi. Ve sene biñ on ikide zuhūr şurb-ı duhān [5] ve fevt Sultān Mehemmed şālīs vaķi' oldu ve oğlu **Sultān Aħmed Hān** cülūs ve istilāyı şāh 'Abbās on beş yaşında sancağa [6] çıkmadın pādişāh olmak āl-i 'Osmānda evvelā bunlara müyesser olmuşdur **memleket**-i 'Osmānī ba'zı esbāb-ı felekī ile (...) ³¹ nümā [7] olup eşkiyāda haylī ihtilāl oldıkda biñ on altıda Koca **Murād Pāşā**yı vezīr-i a'zam idüp ol gürūh-ı mekrūh [8] eşkiyānıñ kal'ını fermān buyurmağla cümle eşkiyāların hāklarından gelinmişdir ve sene biñ yigirmi altıda vefāt eyledi. [9] Aşārları sene biñ on sekizde vaz'-ı esās-ı Cāmi'-i Cedīd itmāmı yedi sene içinde itmām buldı. Ve bir medrese [10] ve 'imāret ve dārüşşifā ve mekteb ve andan evvel tecdīd-i Medīne **Resūlullah Sallāllahu 'Aleyhi Vesellem** ve vech-i kerīme-i nebevī nişānesi olmak [11] üzere mevzū' olan Kevkeb-i Dürri nām elmas ki bahāsını seksen biñ altun tahmīn etmişlerdir. Ve andan mā'azā etrāfını [12] iki yüz yigirmi yedi kıt'a zī kıymet hācer ile tezyīn ve Mekke-yi Mūkerremeye altundan oluķ gönderüp. Dahı gümüşden altun [13] ile mücellā Ka'be-yi şerīf içün mıntıkalar etdirmişlerdir ve **Hazret-i Sultān-ı Enbiyā şallāllahu 'aleyhü veselleme** gümüşden altun ile mücellā kafes [14] yaptırmışlardır. Ba'de karındaşı Sultān **Muştāfā Hān cülūs** eyledi meşrebi 'uzlete mā'il olmağla sultānı terk eyledi **ba'de** [15] **Sultān 'Osmān** cülūs sene biñ yigirmi yedide vaķi' olup. Ve sene biñ yigirmi tokuzda rebī'ülāhīrde bir gice tūlū'-ı fecr[16]den soñra semāda bi'aynihi kılıç hey'et-i kūbbesi aşāğı tahmīnen beş rumh tūlunda ve iki zirā' 'arzında nūrānī bir 'alāmet-i [17] āsumānī zuhūr. Bir āy-ı kāmīl hayret üzere hālk 'ālem Gūyā ki Vaķ'ayı **'Osmāniye** der kār olacaķdır. Ve ol eşnālarda **İspānyāda** [18] Kal'a-yı **Bāfredūnya**Ve Kāpudan Pāşā feth etmişdir ba'de biñ otuzda

ķudret-i ĥaķile āķir-i ŗitāda deryā buz olup [19] bir ķaķ ķūn ‘alī ĥāle ve ol seneniñ bahārında **Leĥ cānibine** sefer ĥūmāyūnları vukū’ buldı **Ĥoton** Ķal’asını feth [20] ve Tatar Ĥān memleket-i Rūsı ġārete ta’yīn buyurdılar ve yūz biñden ziyāde esīr ķıķardılar ve tābūrları ĥiŗār [21] itdiler lakin ķudūm-ı ŗitāda yakīn olmaġla ŗulĥ taleb etdiklerinden ķabūl buyurılıp İstānbūla ‘avdet [22] olındı sene biñ otuz bir Recebiniñ sekizinci ķūnı ba’del’aŗr ŗūrb-ı ŗehādeti nūŗ idūp tekrār cūlūs [23] **Sultān Muŗtafā** vaķi’ oldı ba’de tekrār Yeñiķeri tā’ifesi ‘azlini murād itdiler ba’de Sultān **Aĥmed oġlı Sultān Murād-ı** [24] rābi’ serīr-i salţanata geķūp sene biñ otuz ūķde ahālī-yi Baġdādī ŗāĥ ‘Abbāsa virdiler. Ve sene biñ [25] otuz ūķde ĥūcūm-ı Ķazaķ Ĥalīķ İstānbūla ķarīb Yeñikōy ġārat itdiler. Sene kırķ ūķde ŗehr-i ŗaferde Cib[26]’alī ķapusı ĥāricinde āteŗ ‘azīm vaķi’ olup ĥarīķ-i kebīr vaķi’ olmuŗdur. Ol sebebden ķahvehāneler hedm [27] ve men’ olındı. Ve sene biñ kırķ dōrtde pādīŗāĥ kendūleri bizzāt Revān Ķal’ası cānibine revān olup [28] ‘avn-ı ĥaķ ile sekiz ķūnde feth etmiŗlerdir. Ba’de biñ kırķ sekizde dārūsselām Baġdād cānibine ‘azīmet ĥūmāyūnları [29] olup. Otuz tōķuz ķūnde feth etmiŗlerdir. Ba’de taĥtgāĥ İstānbūla teveccūĥ ve duĥūl idūp. Biñ kırķ tōķuz [30] ŗevvālīniñ on **altısında** vefāt itdiler **aŗārıları** tecdīd-i binā-yı Ka’be-yi Mūkerreme ba’de ķarındaŗı Sultān **İbrāĥīm** [31] Ĥān cūlūs idūp sene bin elli beŗde sefer-i Girīd. Ve feth Ķal’a-yı Ĥānya. Ba’de ferzend-i ercūmendī **Sultān Meĥammed Ĥāna** [32] salţanat teslīm olunup. Kendūnūñ rūĥ-ı pūr fūtūĥları ŗehīden ‘ālim-i bālāya ‘urūc eyledi. Ba’de mezkūr [33] **Sultān Meĥammed Ĥān-ı** rābi’ ki cūlūs eyledikde sene 1058 ve sene biñ altmıŗ altıda Kōprūli Meĥammed Pāŗā vezīr-i [34] a’zam olup sene 1068 vezīr-i a’zam Kōprūli Meĥammed Pāŗā Yanuva Ķal’asını feth eyledi. Sene biñ yetmiŗde Ķapudān [35] Serdār ‘Alī Pāŗā Varāt Ķal’asını feth etmiŗlerdir. Ve sene biñ yetmiŗ birde ķūsūf-ı kūllī vaķi’ olup. Receb [36] evāĥirinde ‘azīm ķarañuluk olmuŗdur ki ĥattā mūmlar yakmıŗlardır. Ve sene biñ yetmiŗ ikide Kōprūli merĥūm [37] olmaġla oġlu Fāzıl Aĥmed Pāŗā vezīr-i a’zam olmuŗdur ve sene biñ yetmiŗ dōrtde Fāzıl Aĥmed Pāŗā [38] Uyvār Ķal’asını feth etmiŗdir ve sene-yi mezbūrda ĥāzret-i pādīŗāĥ Edirne cānibine varup vezīr-i a’zam Fāzıl [39] Aĥmed Pāŗāyı Girīde rāhī idūp sene biñ yetmiŗ yedide Termaŗ nām iskelede donanma-yı ĥūmāyūn ile cezīre-yi

[1] mezkûreye geçüp. Lîmân-ı Kâl'a-yı Hânyada vaz'-ı lenger etdiler. Ol kış Hânyada kışlayup. Mühimmâtı tekrâr gördükden [2] sonra Kandiye Kâl'asına teveccüh eylediler. Oraya vardıkda kâl'anıñ ğarbî tarafında Kızıltaşa semtine metrîs yerleri [3] ta'yîn olunup ve Kâl'a-yı Kandiye döñmeğe mübâşeret eylediler. Yigirmi tokuz ay miqdârı iki taraftan kış ve yaz leyl ve nehâr [4] ceng ve cidâl müstemir olup. Hâk te'âlânıñ 'inâyetiyle sene biñ seksen rebî'ülâhîr evâhîrinde kâl'ayı teslim etdiler. Ve ol [5] eşnâlarda **Sultân Mehemmed Hân Gâzî** sayd ve şikâr iderek Yeñişehire varup Şarıkamış kazağı tã'ifesi gelüp südde-yi sa'âdete [6] ilticâ ve 'ubüdiyetlerin 'arz idüp kabûl olduĝda tã'ife-yi mezbûreniñ hatmânı olan Duraşanko nâm hatmâna tûĝ ve 'alem [7] ihsân olunmaĝla taht-ı taşarruflarında olan vilâyet-i Ukrâyn hıttâ-yı memâlik-i 'Osmânî ile mahdûd. Ve kendülerine ve memleketlerine [8] zarar olmak şart ile 'ahd idüp. Ba'de vilâyetlerinde iken kadîmü'l eyyâmdan berü saltanat-ı bâhre-yi 'Osmânî ile 'ahd-i mîşak [9] üzere olan Leh tã'ifesi mezbûreye îşâl mazarrat vilâyetlerine ĝarat kaşd itmekle. Bir iki def'a çavuşlar ile nâmeler. [10] Gönderüp naşîhat-âmîz hitâblar ki bize tâbî' olan kazâkdan kaşr-ı yed idesiz. Vallâ eĝer anlara zarar kaşd idesiz. [11] Nakz -ı 'ahd etmiş olursız. Deyü velhâşıl nakz-ı 'ahd şâbit olduĝda Leh keferesi üzerine sefer fermân buyurıldı. Edirnedden [12] biñ seksen üç senesi Gâzî **Sultân Mehemmed Hân** diyâr-ı Leh tarafına teveccüh idüp İsaççı nâm mahalle vuşul. Ve fermân-ı [13] cihân-ı Muţâ' ile Nehr-i Tuna üzerine binâ olunan cisrden 'ubûr. Ba'de Hoton nâm mevzi'e vardıkda nehr-i Tunanıñ öte [14] yakasında vaki' İzvânçe nâm kâl'ada olan kefere zabt ve kılâ'-ı İslâmiye ilhak ve menzil-i mezbûrda Kırım hânı olan [15] **Selîm Girây Hân** gelüp bir muraşşa' terkeş ve bir muraşşa' kılıç ve bir semmûr kaplu dîbâ ve bir muraşşa' eĝerlü mükemmel at ihsân olunup [16] ba'de nehr-i mezbûr üzerine bir cisr vaz' olunup pâdişâh 'asker-i islâm 'ubûr ve mâh-ı rebî'ülâhîriñ yigirmi [17] üçüncü çehârşenbe günü Kamânîçe nâm kâl'asına ki ĝâyet metîndir kesme kayadan ve handekleriniñ 'umķına 'aklen hayrân [18] olup ve nehr-i bîkarâr etrâfını muhât ve andan ĝayrî iç hîşârına muhkem tâbyaları düşvâr kâl'anıñ muķâbilinde münâsib [19] olan mahallere muzrib hıyâm oldu ol sâ'at her taraftan muhâşara ve metrisler kûrûlup kâl'a-yı mezbûriñ sükkânı olan [20] küffâra kemâl-i dehşet müstevlî bu üslûb üzere on gün miqdârı ceng olup küffâr İçhişâra firâr

eylemeleriyle [21] lütf-ı hak ile hisâr-ı mezbûrîñ dahı ba'zı kuleleri nakb ve lağım ile yıkdılar serdâr-ı küffâr dahı kal'anıñ miftâhların [22] teslîm idüp itâ'at ve inkiyâd eylediler cemâziyülevvelîniñ üçünci günü tevâbı' ve livâ hakkıyla zabt olundı kenâsî [23] cevâmi' ve mesâcid kılınup mülhakât kılâ' İslâmiyede mülhak oldu kal'a-yı Kamanîçe eyâlet olındı vezîri [24] Halîl Pâşaya manşib virildi ba'de Kâplân Pâşâ Tatarhân ile Alpu Şehrine ta'yîn olındı oraya vardıkda [25] muhâşaraya mübâşeret iderken içinde nâmdâr olan kâfirlerden Tatarhâna 'öz nâmeleri gelüp niyâz eylediler ki [26] sa'âdetlü pādîşāhıñ cürm ve 'ukde ve Kamanîçe kal'ası eyâleti sekiz pâre palangasıyla ve senede yigirmi biñ altun [27] virmekle ve Sarıkamış kazaklarınıñ elinde olan vilâyetleriniñ min ta'arruz olunmak şart ile şulhumûze vâsıtâlık [28] buyuruñ deyü ricâ eylemeleriyle Selîm Girây Hân dahı tavassut idüp ve şulh mün'akid olup pādîşāh-ı İslâm Ğāzî [29] Mehemmed Hân maḥal-i mezbûrdan Edirne tarafına teveccüh olundı ve sene biñ seksen yedide Şa'bân ayında Köprülizâde [30] Vezîr-i a'zam Fâzıl Ahmed Pâşâ vefât idüp yerine Kara Muştafâ Pâşâ vezîr oldu ba'de Çehrin Kal'asına [31] Moskov keferesi müstevlî olmağla Moskov üzerine sene biñ seksen tokuzda sefer-i hümayûn fermân olındı [32] ol târîhde pādîşāh-ı rûy-ı zemîn Ğāzî Mehemmed Hân İsağçıya varılup Vezîr-i a'zam Kara Muştafâ [33] Pâşâyı Moskov tarafına rāhî itdiler soñra seyf ile feth etmişlerdir ba'de biñ toksan üçde Nemçe kıralı ki [34] beynel keferede Çāsâr tesmiye olan mel'ûnuñ haddini bildirmek için Edirnedan Ğāzî Mehemmed Hân sene biñ toksan [35] dörtde Belgrâda vardıklarından soñra vezîr-i a'zam merkûm Muştafâ Pâşâ hâzretlerini 'asâkir-i bîşûmâr ile Nemçe kıralınıñ [36] tahtı olan Peç Kal'asınıñ fethi için irsâl eyyiddiler

[38] Bâb-ı Der Beyân-ı Eyâlet-i Sivâs

[39] Dahı eyâlet-i rûm dirler elhudûd şarkda ba'zı Arz-ı rûm ve Diyârbekir-i cenûb ba'zı Mar'aş ve Karaman ğarb-ı Karaman

[1] Ve Anaṭolı. Şimāl-i Qaradeñiz bu eyālet yedi sancağdır. Sivās Pāşası sancağıdır Amasya. Bozoğ. Cānık. Çorum. Divriği. [2] ‘Arabgır. Bu eyāletde on yedi qal’a ki ba’zısı ḥarāb. Ve ba’zısı me’mūrdur. Ve bu eyālet üç biñ yüz otuz kılıçdır. [3] Yüz toquzu ze’āmet mā’dası tezkerelü ve tezkeresiz tımārdır. Qānūn üzere cebelüler ile toquz biñ miqdarı [4] ‘asker olur **Faşl-ı der beyān-ı Sivās** qazāları bunlardır. Artuqabād. İraq . İlbeyli. İnāllı. Ballu. Behrāmşāh. [5] Turḥāl. Toqāt. Çini Ma’ Çongār. Hüseyinābād. Hān-ı Cedīd. Derbegüşabād. Dünkese. Zīle. Şonisā. Sivās İli. Şarkīābād. [6] Taşābād. Qazābād. Qaraḥişār. Behrāmşāh. Qaraquş. Qarayaka. Mecīdözi. Nıksār. Yeñiil. Şarkpāre. Hācı[7]Murād Qal’ası Topraq Qal’a. Duḥānābād. Tozānlu. **Evşāf-ı Sivās** qal’a-yı şağiresi eşcārı qalıdır. Bedri şediddir. [8] ‘Alā’addīn Keyqubād Selçuqī bunuñ sürını taşdan binā eyledi. Tımūr ḥarāb itmekle **lafz-ı ḥarāb** tāriḥ vaqı’ olmuşdur. [9] Bir tepe üzerindedir **Qızıl Irmağ** nām nehr bunuñ önünde vādide aqar ābı şūrdur. Andan içilmez. Ve bu şehriñ cāmi’leri [10] ve ḥamāmları ve esvağı vardır. Maḥşūli ḥubūbatı penbedir mīvesi az olur. Toqāt ārayatı şimāle düşer Artuqabād [11] Sivāsla Toqāt arasında bir şahrāda vaqı’dır Artuğ Beylik taht hükümetinde olmağla bu ism ile müsemmā olmuşdur [12] ve şahrāsında Pāvlus nām qarye-yi kebīre ahālisi Müslim ve naşārādır. Yol üzerine ba’zı yolcular şitāda aña nuzūl ederler. [13] Bu şahrānıñ Sivāsdan gelen yol üzerinde bir ‘azīm bel vardır **Toqāt** qal’a etrafında büyüüt ve maḥallāt sıqdır [14] türāb-ı Aḥmerden bir cebeliñ şikāfında dere içinde vaqı’ olmuşdur tağ ucunda yüksek kaya üzerinde bir [15] qal’ası vardır. Besātīn ve eşcār fevākih vāfırdır hevāsı mu’tedil ehl-i qaşaba derelere ve tağ ovaları [16] çukur yerlere düşmüşdür. Bīnazīr cevāmi’ ve ḥamāmları ve ḥānları ve medārisi ve şehriñ iki cānibi birbirine ulaşmış [17] ve şehir-i Toqāt Bazargān Yatağı bir bender ve şehirdir. Ve öñi bir laṭif şahrādır **Tūrḥāl** diğēr Keşān Qal’ası Toqātdan [18] ğarba beş sā’atlik ve Zīleden şimāle üç sā’atlik şahrāh üzere Toqātdan buña gelince hemvār şahrālardır. Şahrānıñ [19] vasaṭında Qoçḥişār nehri ceryān ider Zīle Toqātdan ğarb-ı cenūba düşer qaşabası ğāyet güzeldir. Qıble-i cānibi [20] kuşāde şahrādır Nıksār qal’ası tağlar eteğinde vaqı’ olup düz yerde birāz bağçe dahı qarşısı bayır bir [21] bölüğü bağçe aña yukarı bağçe ve aşağı ğarbīsi Nıksār Ovasıdır. Şarkīsi ba’zı tağlardır. Toqātdan bir menzil [22] ğarba düşer mīvesi vāfir ve Nıksār Arz-ı rüm tarīkı üzere

vaķi'dir **Şonisā** Nīksārdan bir merħale ğarbı [23] düşer tarīķ-i 'ām üzere Nīksār tağları zeyline düşmüşdür. Nīksār cibāli verāsı Cānīk vilāyetidir. [24] Mecīdabād nām-ı dīĝer Mecīdözi Çorumuñ kurbunda ve ğarbīsindedir. Baĝlu ve baĝcelü laţif kaşaba ve każādır. [25] İki kūh arasında bir derede vaķi' olmuşdur **Hüseynabād** Çorum semtlerinde ve cenüb-ı şarkında bir merħale. Anda Delü [26] ırmaķ nām bir nehr havż ĥadāyık içinde koyılup gider **Faşl-ı der beyān-ı livā-yı Cānīk elħudūd** şark-ı [27] Trabzon. Ğarb-ı Kaştamonı. Şimāl-i Karadeñiz. Cenüb-ı Sivās **każāları** bunlardır. Erim. İfrāz. Akçay. Alaçam. [28] Ökse. Ünye. İdecek. Bāfrā. Terme. Cüreki. Cevizderesi. Hışārcık. Serkiz. Satılmış. Şāmsūn. [29] Fenaris. Kavaķ. Keş deresi. Meydān. Vone. Fātsa. **Evşāf**-ı ma'lūm olsun ki bu semtlerde ba'zı kara [30] bir nice maħalle müştemildir ki. Ol maħalleriñ her birisi üç dört ĥanelerdir. Bölük bölük birbirinden ĥāylī ba'iddir. [31] Böyle düşmüş maħallāt ta'bīr olunur Cānīk kumu begāyet mezmūn ve şirret ile ma'rūf etrāk-ı bīdrāk eşĥāsdır [32] Ma'zalik Cānīk vilāyeti bir ĥüb ve laţif yerdir bīnazīr aķarşuları ve çamlu tağları ve bu vilāyet kūhistān içinde [33] şa'b ıssılık ormanları vardır ĥalkı vaĥşī ve 'āşīdır ve **nefs-i Cānīk** cibāl-i 'azīm içinde bir kaç pāre karyeyi [34] müştemil bir każadır ki her karyesi nice maħallāt yerde 'ibāretdir bu maħallātıñ daĥı maĥşuş isimleri vardır lakin cümlesine Cānīk dirler [35] ve bu każada sāhil-i baħr-i esved bu maħalleye karībdır şark ve şimālīsi Şāmsūndur ve Karayaylaķı ğarbındadır ve Abdāl karyesi [36] şarkında vaķi' olmuşlardır Bāfrā Karadeñiz kenārındadır Şāmsūndan bir menzil şarka düşer ve 'Oşmāncık dan Boyabād dan [37] gelen Kızıl ırmaķ Bāfrādan bir fersaĥ kadar ğarbindan geçün yine Bāfrā kurbunda cānib-i ğarbda baħre dökilür bu nehr üzere [38] aĥşābdan bir köpri vardır Bāfrānıñ iki cāmi'i ve iki muĥtaşar ĥamāmı vardır ve bu Cānīkiñ ekşer bināları aĥşābdandır [39] **Şāmsūn** Karadeñiz kenārında Kefe karşısu meşhūrdur kaşabadır Amasya Şuyı bunuñ cānib-i şarkısında baħre dökilür aña Çehārşenbe

[1] Suyı dirler **Şāmşūn** bir alçak yerde olup cenūbunda olan tağ ğarba ve şark tarafından bahre vāşıl olmuş. Ve Şāmsūn [2] ortada kalmışdır. Ve anıñ bir ħarāb kal'ası vardır. İbniye-yi kadīmedendir. Ve bunun cāmi'i ve ħamāmı ve sūk-ı muhtaşarı ve hevāsı [3] beddür. Ve bunda gemi yatacak līmān. Ve bu kaşabanıñ şarkısı Sīnōb ve ğarbī Trabzon dur. Kaştamonı şāhrāh üzeredir. Ve bir [4] cānibde bir bahiresi vardır ki şehir ba'zı ve ğarbī büyüti ol baħr üstüne düşmüş. Ve bu gölüñ ayağı bahireye dökilür **Alaçam** Bāfrā dan [5] cānib-i şarkda ve kurbunda sāhil-i baħr-i esved üzere bir kaşadır ki ekşer gemi direkleri anıñ kühistāndan kaṭ' olunur. [6] Ve 'azīm şallar bağlanup. Karadenizden yelken ile İstānbūla gelür **Faṣl-ı der beyān-ı livā-yı 'Arabgīr** kaşaları bunlardır. Eğin [7] Ma' Şādī **Evşāf-ı 'Arabgīr** nihāyāt şarkıye-yi şimāliye eyālet Sivāsdan Diyārbekir eyālet sancaklarına peyveste bir sancaqdır ki Fırātdan bir [8] iki üç mīl ğarbisinde. Ve Divriğinden bir iki merhale şarkısında. Ve Eğinden bir merhale cenūbda **nefs-i 'Arabgīr** kal'a ve kaşabası vaḳi' [9] olmuşdur. Kaşaba-yı me'müre **Eğin** bu anıñ mülḥakatındandır. Ve Zīle nām kırye-yi kebīre ki Fırātıñ kenār-ı şarkisinde 'Arabgīr kıryelerindendir [10] mī'berdir bir kaç gemisi vardır. Bundan 'ubūr olunup üç sā'atlık mesāfe gidilse Murād kenārında bir kıryedir anda daḥı [11] gemiler vardır. Emāret toprağı cānib-i ğarbında Mihek Tağı cānib-i şarkisidir **Eğin** 'Arabgīriñ şimālinde bir merhale Sivāsdan şarka [12] üç merhale Fırātıñ kenār-ı ğarbisinde bir taşdan tağ dibinde bir kaşaba ābı şūrdur ki ol tağıñ dibinden Fırāt kenārına değın [13] bağları ve bağçeleri vardır. Firāvān mīvesi olur. Ve ekini tağlar arasındadır **ve bu Eğin** zeyline vaḳi' olduğı tağdan [14] kaşaba içinde bir taş altında bir ābı begāyet laṭif bir bınār çıkar ayağı Fırāta dökilür **ve bu Eğin** kaşabası ol suynı iki [15] cānibinde düşmüş tağ yamacında biri biri üstüne büyüti ve maḥallātdır. Ve cevāmi' ve ħamāmları vardır. Ve bu kaşabanıñ karşıusunda Fırātıñ [16] öte cānibinden daḥı sengistān tağlar ile ğarbında begāyet kıyalar ile mestūrdur. Fırātıñ öte yakası Çemişgezek semtleri. [17] **Faṣl-ı der beyān-ı livā-yı Divriği** kaşaları bunlardır. Darende **Evşāf-ı** Divriği Sivāsdan iki merhale [18] şarkda bir mu'teber kaşā ve hükümeddir ḥad-i şarkısı Çiçek Tağına mūntehī olup cenūbısı Ḥasan Tağına ve Malātya toprağına peyvestedir [19] şarkdan ğarba mūmted iki seng-i kūh bülend deresiniñ nihāyetinde ve cebel ğarbınıñ bir köşesinde vaḳi' bir 'azīm kaşabadır ki [20] kal'ası kemer-i kūhda bir

bülend yere düşüp büyü ve çarşuları ekser düze düşmüştür ve bu vādī iki sā'atlik [21] mesāfedir ki cümlesi bağçelerdir anda envā' mīveleri olur ve bu vādīniñ bir cānibinden bir nehr uğrayup kıblesine toğru [22] ve ol bağçeler arasından geçüp vādiden çıkar ve cüzvī mesāfede Hasan Tağı semtinden geçüp ol vādī mümtehī olduğu [23] şahrāya ve andan Eğin şimālinde ve kurbunda Fırāta manşab olur nehre karışur. Bu iki şu bir yere gelüp ve karışdıkları [24] yerden bir cüzvī mesāfede kantarā altından geçüp Fırata varurlar. Ve bu Hasan Tağından gelen nehrebendler idüp bağçelerine şuyı [25] andan getürmüşlerdir. Ve şehre uğrayan nehr ki Sivās toprağından gelüp alçakdır bağçelere fāi'ide olmaz. Ve bu nehr tarafında olan tağ [26] muḳābilinde olan tağ kemerinde bir eski ḥarāb ḳal'a vardır ki ve şehir ḳal'ası ḥizāsında yakındır. Ve ol tağıñ ardında cānib-i şarkında [27] Kesme nām bir kāfir ḳaryesi vardır ve tağıñ ol cānibi şāfi demür cevheridir. Yer yer ḥafr idüp firāvān temür ḥāşıl olur. [28] Beylik mahşüldür. Ve anda ğarb ve şimālde yine aña muḳābil ve ḳarīb bir cebelde mıknātis ḥaceri ma'deni vardır. A'lā [29] mıknātısı olur ve Divriğide Ahmed Şāh Cāmi'i ki Burusanıñ Eski cāmi'i tarafındadır **Darende** bir ḳaşaba-yı [30] ma'rūfedir ki Divriği cenūbdan iki merḥaledir. Malatya toprağında ḥedāyedir mahşüş ḳādīsı ve Divriği [31] Beyi tarafından şubaşısı vardır. Bu Darende şehrine müşrif iki şak olmuş bir bülend kesme kaya vardır ki güyā [32] ol şak 'amelīdir. Ol iki ser bülend ḳayalarıñ arasından Aḳsu nām bir nehr geçüp ve Darende şehir-i vasaṭında [33] güzār ider. Ve ol taşlarıñ başında bir ḳal'a-yı ḥaşīne vardır **Faşl-ı der livā-yı Çorum** Zīleden üç merḥale [34] ğarb-ı cenūbda Kanğırı sancağıdır. Ḳal'acik şarkīsından şimālisinde bir livādır ki cenūbısı Bozoḳ sancağı **ve ḳazāları** [35] bunlardır. İskilīb. Taḥtettarīḳ. Hācī Ḥamza. Sāz. Saḳız. 'Osmāncıḳ. Ḳara Hışār Temirli. Fevḳettarīḳ. [36] Ḳaṭar. Sarāy. Ḳanar. Mihmādselām. **Evşāf-ı Çorum** ḳaşabası bir ma'mūr şehirdir ki her haftada bāzārı ṭurur. [37] Mükellef ḥānları vardır ve mesācid ve cevāmi' ve esvaḳ 'amiresi ve mahşüş Pāşā Sarāyı vardır. İki cebel arasında [38] bir vāsi' şahrāda vaḳi'dir. Şāhrāh üzere değıldir Çorumdan bir merḥale şarkda şeyḥ 'Elvān tekyesi vardır. [39] 'Aẓīm ziyāfethānedir misāfire ri'āyet iderler **İskilīb** Çorumuñ ğarbisinde bir menzildir bir ḳal'a ve bir ḳaşabadır ki

[1] Müftî **Ebû Su'ûd Efendî** bu kaşabadan neş'et etmiştir anda bir cāmi' ve mu'allimhâne ihdâş etdi Kızılıрмаğ bunuñla Çorum [2] arasından geçer '**Oşmāncık** Amasyadan iki merhale. Ğarba Kızılıрмаğ bunuñ kurbundan geçer şāhrāh üzere bir ƣal'a ve kaşaba [3] ve nehr bir sâ'at kadar **Koyun Baba** dirler bir 'azîz medfûndur ki üzerine ƣurşun örtülü ƣubbelü türbe ve tekye [4] içinde ışıklar sâkin olur. Ve Bayram Kethüdâ anda bir cāmi' etdirmiştir ki Kızıl ırmağ kurbundan geçer **Hācî Hamza** [5] cāmi' ve hamām bir hānı ve dükākîn müştemil bir ƣaryedir **Faşl-ı der beyān-ı livā-yı Amasya** ƣazāları bunlardır. Ba'z. Geldiklan. [6] Havşa diğēr Havza. Zünnūnabād. Zeytūn. Gedegra. Geligrās. Gümüş. Lādîk. Merzifonabād. Merzifon **Evsāf-ı** [7] Amasya Tokāt şuyı üzere bir derede nice maħallāt ve esvak ve hamāmāt ve cevāmi' ve medāris ve hānāt maħalle-yi mürtefi'de [8] bir sūrı vardır. Ve nehr üzerinde köprüleri ve tolābları etrāfında bağ ve bağçesini sağy ider. Ve bu şehir selefde [9] münşā-yı hükemā idi. Tokāt iki merhale şarka düşer. Bunuñ Şonişa geçüp Ƙaradeñize varır. 'Alā'addîn Keyƣubād Selçūkî [10] bunuñ ƣal'a bināsını tecdîd eyledi. Selefden bunda ma'den-i fid̄da var idi. Ve bu şehir iki tağın arasında olup [11] Ferhād Şîrîn için kesdüğü şu yolları bu Amasyada olmak üzere nef'sül emirde yerlü ƣayaları taht idüp [12] 'azîm şu yolları kesdirmiştir. Sultān Bāyezîdîñ iki minārelü bir 'azîm cāmi' vardır. Anda İsfendiyārîñ sarāyı. [13] Ve bu şehre Bağdād'ür-Rûm dirler. Bir zamān Dārülmüluk idi **Merzifon** Amasyadan şimāle bir merhale. Tavşan [14] Tağının ğarbisinde 'Atîk Cāmi' ve bir 'atîk kâfirî hamāmı vardır. Ve Güreşçi **Sultān Mehemmed** anda cāmi' ve medrese [15] binā etdirmiştir **Gümüş** 'Oşmāncıkdan şark ve cenûb üç merhale. Hācî köyüñ rāst cenûbuna düşer. Ƙurbunda Hamām[16]özi ve Hamāmlu dirler. Bir ƣarye-yi kebîre ve nāhiye vardır ki ƣubbe altında bir laţîf ılıcadır **Bulağ** [17] Gümüş ƣurbunda bir ƣazādır **Gedekra** nām diğēr köprü mezbûr tağın ya'nî Tavşan Tağının şarkîsi [18] bir vāsî' şāhrāda Tavşan oğlu bir nāmdār bunuñ ƣal'asını sene sekiz yüz on ikide feth eyledi. [19] Bu tarîkle ki ƣal'a beyi şayda çıkmış idi. Başup ƣatl etdikden soñra cümle ittibā'ını anlarıñ yerine [20] ƣoyup aħşāmdan soñra hişāra girüp almışdır. Bir şa'b hişārdır. Sābıƣān anıñ dibinde etekden soñra [21] ovaya göçmüşdür. Ovada Hācî Yūsuf nām māldār Yeñiçeri ki soñra za'im olmuştur. Anda bir ƣal'a ve bir hamām binā idüp [22] Köprüli Mehemmed Pāşā ve Abāza Hasan Ağanıñ sarāyları vardır.

Bağlu ve bağçelü yerlerdir. Anda **Sultân Muştafâ** Sarâyı dirler [23] bir maķâm vardır. Bunuñla Amasya arasında bir ılıca vardır. Yumurta pişürür Şādî Bey üzerine ķubbe binâ eylemişdir. [24] ‘Avratlarıñ bir havzı ve erleriñ iki havzı vardır. Ba’zı emrâza ‘ilâcdır. Tekyeler nām-ı dığer Akyeler. Eski ve yine muķabilinden [25] yoldan şapa tağıñ öte yüzünde bir ma’murca kıyedir. Anda bir ‘aziziñ tekyesi vardır ki **Hâcî Baba** Tekyesi dirler [26] anda medfûndur ki aña nice kerâmât işbât iderler. Hattâ bir dīvâr üzerine binüp yürütdi dirler. Tûrḥâl dan [27] buña altı sâ’atdır. Derbend nām maḥal geçilür **Geligrâs** Amasyadan beş sâ’atdır. Merzîfon muķabilisinde mesâcid [28] ve cāmî’ ve ḥamâm ve ahâlîsi şuleḥâ vakf-ı Ḥarameyn-i şerîfeyndir **Hâcî Köyi** Gümüş kaşabasına düşer. Bir cāmî’ ve iki ḥânı [29] vardır **Faşl-ı der beyân-ı livâ-yı Bozok Çorumuñ** şark-ı cenûbısında vaki’dir **ve kazâları** bunlardır [30] Aktağ. Emlak. Budaközi. Boğazlıyan. Süleymânlu. Şağîr Şorkûn. Gökçubuk. Kızılköçalar. Hüseyinova. [31] Ḥân-ı Cedîd **evşâf-ı** bu nâhiye kara-yı keşîre müştemildir kâ’idesi Kırşehirdir. Ve ahâlîsine Rafîzîye töhmet olunur [32] misâfire gâyetle ri’âyet iderler. İnâ-yı sebîl Bozok tarîķında me’kûl meşrûba zahmet çekmezler. [33] Her kıyeyesi bir ziyâfethânedir enhâr **Nehr-i Sürḥ Kızıl Irmak**dır ki Çubuk Ovası ve Koçḥişâr. [34] Eṭrâfından çıkup şarkdan ğarba çıkar akar Sivâsa uğrar. Kırşehir cenûbından geçüp Çâşnigîr. [35] köprüsünden ‘Osmâncıka varırlar. Hâcî Ḥamza kazâsına ve Kargı kaşabası kırbuna ve Zeytûn kazâsına [36] uğrar. Bu iki kazâ. beyninde vaki’ Çay nām maḥal kıyey kırbunda aḥşâbdan köprü altından geçer ba’de Turağan. [37] kazâsından Gedegra nām kıyeyeleriñ arasında iki kıya boğazından geçüp. Bâfrâ kırbunda Karadeñize kırişur [38] ve ol Boğaz şarka bir kıya üzere bir ḳal’acık vardır. Boğaz Ḳal’a dirler **Nehr-i Amasya** Karahişâr-ı şarkî eṭrâfından mücemmi’ Koylu[39]ḥişâr ve Nîksâr deresinden geçer. Tokât şimâlinden köprüsi altından geçer. Amasya ya varır. Şehir içinde mürûr

[1] idüp cānibiñe varır. Arīm nāhiyesinde Çehārşanba bāzārına uğrār. Ve deñize dökilür. Cānıkde aña Çehārşanba [2] Şuyı dirler. Nehr-i Çökerek Amasya yānında Karaşişār-ı şarkī semtinden gelen nehre qarışur. Bu nehr Yüzdepāre [3] kazāsı qarası arasından gelüp Amasya Şuyı ile cem' olur **Cibāl Yıldız Tağı** Sivās eyāleti hudūdundan Kayşeriyye ye [4] ol semtlere ulaşur. Begāyet bülend ve tabaka şeklinde müşrif cibāl-i 'azīme düz bīnazır yaylaqlara müstemildir [5] Yıldız Şuyı bu tağlarda müstemil olan nehirdir. Sivās eyāletiniñ şark-ı cenūbīsı Divriği semtleri 'azīm taşlıqdır. [6] Ve Kıraç yaylaqlar olup. Ammā şark-ı şimālīsı müferrih yaylaqları ve Çamlu belleri müstemildir. Taraf-ı şimālīsı hod ekşer cibāl [7] müselseldir ve bülend yerdir. Hemtā kūhlardır ki sevāhil-i baħr-i siyāh semtleridir. Cenūbīsı ekşer şahrālardır. Ba'zı cibāl vardır [8] Cebel-i Cānık cibāl-i Trabzona muttaşal ve Amasya arzına mümted cebel-i şāhiķ ve şa'b elmesālik bu tağlarda zerdevā [9] didikleri hayvān vāfir olur. Halkı ekşer anı şayd iderler. Ve postı ile ticāret iderler. Bu tağın kal'asında bir iki yerde [10] şahre-yi 'azīme dolanup büyük demür halka geçmiştir. Bir nice yerinde kāmēt-i insān kadar şahreler bulunup 'amūd kılınmıştır. [11] Ne maşlahat için olduğı ma'lūm değildir. Halkınıñ zu'mı budur ki İskender Karadeñiz boğazını kesmeden evvel bunlar [12] kenār-ı baħrde olup. Gemi bağlansa ve bu cibāl ekşer Cānık yüzünde ve ekşer Amasya ve Nıksār taraflarında her köşe bī[13]nazır ve binām hoş āb ve hevā cümleden Çimen Yaylası bu cibāl şu'belerinden birisindedir yazlarda Türkmān gelüp her köşesi [14] güyā bir şehir olup 'azīm şenlik olur **bu eyālet** ehl-i İslāmından ekşerī Türkmān Türk ve Rūmdur ve Mezhebleri [15] Hānefidir. Ve ba'zı yerlerinde Rāfīzī t̄ā'ifesi vardır ve Kefereden dahı vardır. Ammā ekşerī Ermenilerdir **Mesālik-i ve [16] menāzil-i eyālet-i Sivās** Sivāsdan Arz-ı rūm a. 'Asker kōnāğı. Acışu beş sā'at. Koçşişār beş sā'at. Altıkarye [17] dört sā'at. Arğanutözi yedi buçuk sā'at. Bir 'azīm bel geçilür. Ayaş Yaylası altı sā'at. Yolu çamlu [18] tağlardır. Şahneçimen dört sā'at. Akşar dört buçuk sā'at. Barudī Yedi sā'at. Yārgāzī bīnarı yedi buçuk sā'at. [19] Çimen Yaylası dört sā'at. Bu yaylakda qar içinde siyāh lāleler bulunur. Yassıçimen dört buçuk sā'at. Karabulur beş [20] sā'at. Sekez Şahrāsı üç sā'at. Cānık beş sā'at. Tülüsler beş buçuk sā'at. Ak Değirmen dört buçuk sā'at. Bu menzilde [21] nehr-i Fırāt geçilür Māmā Hātūn beş buçuk sā'at. Penek dört buçuk sā'at. Hınıs beş sā'at. Ilıca dört sā'at.

Arz-ı rûm [22] dört sâ'at **Sivâsdan Tosyaya** Yıldız Suyı dört sâ'at Mehemmed Pâşâ Hânı dört sâ'at Tahtabâd yedi sâ'at yâhūd Boles [23] Artukâbâd şahrâsında bir 'azîm kıyedir bir bel geçilür ba'de Tokât yedi sâ'at İynebâzârı altı sâ'at Tûrhâl dört [24] sâ'at Eskiğne Yedi sâ'at yâhūd Akyeler Diğder Tekyeler dirler ba'de Amasya yedi sâ'at Geligrâs beş sâ'at [25] Merzîfon kırbunda Bulak yedi sâ'at ba'de Merzîfon şahrâsı nihâyeti Köse Şa'bân dört buçuk sâ'at 'Oşmâncık [26] sekiz sâ'at yâhūd Hâcî Köyi Gümüş kaşabası kıble-yi cānibi iki hân ve cāmi' vardır 'Oşmâncık sekiz sâ'at Hâcî Hamza [27] altı sâ'at Tosya yedi sâ'at Kebîrbeli dirler bunda bir bel vardır 'azîm şa'b yerdir **Sivâsdan Konya** İskeleç [28] sekiz sâ'at. Abârdî diğder Şarkışla diğder Gökçayır altı sâ'at. Çubukçayır altı sâ'at. Şarı[29] Oğlan beş sâ'at. Bârsîn altı sâ'at. Kayşeriyye altı sâ'at. İnceşu beş sâ'at. Develü [30] Karaşışâr dört buçuk sâ'at. Gölbaşî dört sâ'at. Niğde dört sâ'at. Tekârezen dört sâ'at. Bu yolda [31] 'azîm bataklar vardır. Ereğli dört sâ'at. Gölbaşî yedi buçuk sâ'at. Akçaşarı yedi buçuk sâ'at. [32] Bınarbaşî altı sâ'at. Bekâroğlı altı sâ'at. **Konya** altı sâ'at **Sivâsdan Malâtıya** Ulaş Köyi [33] Zelağetik Beli aşılır Kangâl toğuz sâ'at yâhūd Sivâsdan Selçûk Hânı altı sâ'at Değirmen Gölü dört buçuk [34] sâ'at diğder Bahirburnı Kangâl dört sâ'at yâhūd Alacağân andan Hasan Çelebi Köyi andan Kesik Köpri [35] andan Hasan Batrîk yâhūd Koçışârdan Kazlugöl andan Gölbaşî andan Güzelşışâr andan Öyük andan [36] Tahtalu andan Toprak Kal'a Akşar andan Kara Ya'kûb Arpa dahî dirler andan. Çatı andan Çimen Yaylağı andan [37] Çamurlı andan Tercân andan Mâmâ Hâtûn andan Armudlı andan Alacağân yâhūd Hâtûn Çayırı beş sâ'at [38] kıyeyi mezbûre ahâlisi Türkmân olup vâlide sultân evkâfı re'âyâsındandır Akçağal'a beş sâ'at Hasan Çelebi [39] Köyi tarîk bu menzil ortasında cem' olur Kethüdâ Köyi Kara Tağ arasında bir küçük kıyeyi yolu düzdür bir nehr vardır

[1] Kırk Geçid dirler. Beş sā'at. Ahālisi Türkmān olup eyyām-ı bahārda yaylağa varırlar beş sā'at. Hekīmḥānı Sultān 'Alā'addīn [2] bināsıdır. Şoñradan Hekīm nāmında termīm itmekle hekīm nāmı ile şöhrat bulup. Hasan Batırık bir a'lā cāmi'i ve ḥānı vardır. [3] Malāṭya beş sā'at **Sivāsdan Engūriye** Ilıca. Ḥān-ı Meḥemmed Pāşā. Tolos nām kırye. Hızırılık nām şahrādır. Yāḥūd Artukābād. [4] Sis. Zile. Üçtaş. Kazanķaya. Sincān. Budaközi. İlbeyli. Delüce Iрмаk. Keskin. Kızılıрмаk. Elma Tağı. [5] Engūri **Tokātdan Engūriye** İyne Bāzārı. Şeyḥ Nuşret. Zile kurbundadır. Meşhedabād. Aķediz. Kazānķaya. Hüseyinābād. Aķça[6]koyunlu. Nārende. Karakoğa. Çāşnigir Köprüsi. Kızılıрмаk üzerindedir. Çukurcuķ. Lālā Çayırı. Engūri. 'Osmān[7]cıkdan Arz-ı rūma Direklüderbend. Merzifon. Lādik. Sepetlūbeli. Şonisa. Nıksār. Telmese. Hācı Murād. Aşkarovası. [8] Gercānis. Kemāḥ. Arz-ı rūm. **Aḥvāl-i mülūk ve ḥükkām** Fars ve Yunān ve Rūmdan şoñra. Ehl-i İslām zuhūrundan şoñra. [9] Bu semtleri ḥülefā-yı 'abbāsiye gāh istilā ve gāh ġarat. Ve ol 'aşırda Ca'fer Battāl Ġāzī Sivāsı kāfir elinden aldı. [10] Ve dārüsselām eyledi. Merḥūm olduğda Tokāt tekvurı bāzargān kāfilesi peydā idüp Sivāsa gönderdi. [11] Ve şanduklar içine cengci ādemler koyup şehre girdiklerinde ellerine kılıçlarıñ alup ehl-i İslāmı katl itdiler. [12] Ve ol şehri ḥarāb itdiler. Ba'de Melik Dānişmend Devleti zuhūr eyledi. Bunlarıñ sebep-i zuhūrları Battāl [13] Ġāzī kız karındaşınıñ kızınıñ kıızı Ḥārzem Türkmān a'yānından 'Alī Bin Mızrāb tezvīc itdi. Andan bir oğlu [14] ḥāşıl oldı. Aḥmed ismiyle müsem mā oldı bu Aḥmed büyük olduğda 'ilm-i taḥşil itmekle dānişmend lakabıyla muķallib [15] ya'nī şāḥib-i 'ilm dimekdir. Ba'de Fārsilik aḥvālını daḥı ta'līm itdikde Seydī Battāl oğlunuñ oğlu Tūrsān [16] ile bir oldılar. Ve küffār ile cihād itmeğe ḥālifā-yı 'abbāsiyeden izin aldılar. Ḥālīfe anlara izn virmişdir. Ve her [17] birisine 'alem ve menşūr virmişdir ki feth itdüğü yerleri kendülere olsun ve ol vakt hicretiñ üç yüz altmış [18] senesi idi. Tūrsān Kostantiniyye tarafına 'asker nısf ile gitmişdir. Ve giderken yolda çok fütūḥāt etmişdir. [19] Ve Üsküdāra karīb olduğda 'Alem Tağında bu ḳal'ayı binā etmişdir ve anda sākin olmuşdur. Ve Dānişmend Sivās tarafına [20] gitmişdir ve Sivāsı ta'mir eyleyüp taḥt etmişdür ba'de Sise şehri ya'nī Komenāta teveccūh eyledi. Komenāt eski [21] şehir idi. Anı Ayrac Bin Ferīdūn binā eyledi. Ve anda üç yüz altmış kenīsā var idi. Anı feth idüp. Ba'de Keşān ı [22] ya'nī

Türhālı aldı. Ve harāb itdi. Ba'de Qaz Gölü kırbunda Kızkarye nām şehri feth etdi. Ve harāb itdi. [23] Ba'de Kangırı. Amasya. Ve Çorum. Ba'de ādemlerinden 'Osmān nām kimesneyi beş biñ ādem ile Kaştamonıya feth'e gönderdi. [24] Giderken Eflenosı feth etmiştir ki hālā Fātiḥ ismiyle 'Osmāncık müsemmādır ve ol semtde gümüş ma'denine istilā olunmuştur. [25] Ba'de Kaştamonı Hışarı ve ol etrāfda olan kılā'ı feth etmiştir. Ba'de Nıksarı feth etmiştir. Dirler ki muḳaddemā [26] bu şehir gāyet büyük şehirdir ki İstānbül kadar var idi. Ba'de Cānıki feth etmiştir. Ba'de Helekne Qal'asını muḥāşara [27] iderken göğsüne ekber bir ok dokunup şehid oldu. Oğlu Meḥemmed el gāzī geçdi ve babasını Nıksārda defn itdi. [28] Ve üzerine bir 'ālī kubbe binā etmiştir. Hālā bu meşhūr ziyāretgāhdır dirler. Battāl Gāziden soñra diyār-ı rūmuñ Fātiḥi [29] oldur. Ba'de Dānişmendlü Devleti zā'if olup. Tekrār küffār istilā etmişlerdir. Ba'de ḫalife-yi muḳatlerden imdād [30] taleb eylediki ḫalife-yi Selçūkiyeden Melikşāha ḫaber gönderüp. Ol daḫı Selçūkiyeden Süleymān bin Qutalmış bir kaç biñ [31] ādem ile imdāda gönderdikde cümle 'asker-i İslām bir yere geldikde cümle aldıkları vilāyetleri tekrār feth etmişlerdir. [32] Ba'de ḫalife daḫı Süleymān Şāh kız karındaşını Melik Meḥemmed Gāzīye nikāḥ itdi. Mābeynlerini bu vechle rabṭ idüp. [33] Süleymān Şāh Rūm vilāyetinde ve Kayşeriycede karar eyledi. Ve nice yıllar muḥabbet üzere oldu. Ve giderek Selçūklı [34] Devleti izdiyād buldukda Qonyayı taht etmişlerdir. Velḫāşıl Meḥemmed el Gāziden soñra oğlu Yağıbaşan. Ba'de karındaşı [35] oğlu İbrāhīm. Ba'de oğlu İsmā'il. Ba'de Zūnnūn. Bunuñ zamānında devletleri za'if olmağla. [36] Selçūkiyeden sene beş yüz altmış sekizde Kılıçarslan istilā etmiştir. Ve bunda Dānişmendlü devletleri münḳaṭ' oldu. [37] Daḫı Selçūkiyelerin devletleri münḳaṭ' olduğda. Cengīziye şu'belerinden Tuluḫān evlādından olan azgūn evlādından [38] Olcāytuḫān ba'zı Rūm vilāyetlerini istilā eyledi. Ba'de Ebū Sa'id yerine cülūs eyledi lakin ümerādan Emīr Çobān Emīr Sa'id küçük olmağla aña Ata Bey olmuşdur. Çaḳ-ı Ebū [39] Sa'id kuvvet bulunca dek Ebū Sa'id Çobāndan vehem itmekle ḳatl

[1] etmişdir ve ol vakitte Emîr Çobân oğlu Tîmûrtaş Ebû Sa'îd tarafından Sivâs ve Arz-ı rûmı zabt etmişdir kaçan babasınıñ [2] katl olunmasını haber aldıkda Mışıra firâr etmişdir dahı Mışırda Melik Nâşır ile mâbeyn olmağla katl itmişlerdir ba'de sene sekiz [3] yüz otuz sekizde Tîmûrtaş 'avratınıñ karındaşı Eretnâ Sivâsda hâkim oldu ba'de oğlu Mehemmed ba'de oğlu lakin [4] şağîr olmağla müdbir Sivâs kazâsı 'Abdullah ta'yîn olındı ba'de Kâdî 'Abdullah ki Burhâneddîn oğlu Ahmed ehl-i [5] 'ilm ve şâhib-i tedbir olmağın ol yerlere hükm idüp Sivâsı dârülmülk idindi ve Zülkadriye oğlu ile karâbet [6] kesb idüp oğluna kızını virdi ve kendüsi öldükde küçük oğlu kılmağın ehl-i vilâyet hüsn tedbîr vilâyeti Âl-i 'Oşmândan

[7] Yıldırım Bâyezîd Hâna virdiler. **Bâb-ı Der Beyân-ı Eyâlet-i Arz-ı Rûm**

[8] Bu eyâlet rûm nihâyât şarkîsında Ermenîden olduğın taşrîh etmişlerdir **elhudûd** şark-ı Revân ve Karş [9] vilâyetleri şimâl-i eyâlet Trabzon ve Gürcistân ve ğarb-ı vilâyet Sivâs cenûb-ı Diyârbekir ve Vân bu eyâlet on [10] bir sancağdır Arz-ı rûm Pâşâ sancağıdır İspir Pâsîn Tortum Hınıs Karahışâr-ı Şarkî Kızıuçan Kîgî Mâmervân Kîgî Mecingerd [11] Malâzgird dahı Tekmân Eleşgird. Bâyezîd. Ve on beş kal'adır. Ve beş biñ iki yüz yetmiş tokuz kılıçdır. Yüz yigirmi ikisi [12] ze'âmet ve beş biñ yüz elli yedisi tezkerelü ve tezkeresiz tîmârdır. Kânûn üzere cebelüler ile yedi biñ sekiz yüz 'askerdir [13] Mecingerdden ve İspirden ğayrî ve Eleşgird ve Bâyezîdden ğayrî ve Kızıuçandan ğayrî ve bu eyâlet bir cins nöbetlü tîmârı [14] ta'bîr olur. Bir tîmârı bir vech-i iştirâk üç dört âdem zabt ider. Sefere nöbet ile giderler ki ğayrî eyâletlerde bu kadar [15] **Faşl-ı der beyân-ı livâ-yı Arz-ı rûm** bunuñ şehri pây-i taht-ı eyâlet ve beş yüz akçe mevleviyetdir **ve kazâları** [16] bunlardır. Erzincân. Bâybürt. Tercân-ı Süflî. Tercân-ı 'Ulyâ'. Tortum Deverler nâm. Dîğer Gümüşhâne. Törül. [17] Kuruçay. Kızıuçan. Kozây. Gercânis. Kelkit. Kemâh. Gevânis. Merdcân. Yaşyağmür Deresi **Evşâf-ı 'Arz-ı rûm** [18] bu şehriñ sûrı var içinde bir medîne-yi 'atîk ve cedîd câmi'i vardır. Dahı hamâmât ve esvakı ve bezistânı vardır. [19] Ve zürû' bînihâye ammâ eşmâr ve eşcârı yokdur. Sâ'ir ahşâb iki günlük yoldan gelür. Ekşer tezek yakarlar. 'Uyûn-ı [20] câriyesinden Cennet Bıñarı dîmekle meşhûr bir âb vardır. Ol şehûr Kenîsa Tebrîz kapusı dâhilinde bir kubbesi vardır

[21] her cānibinden elli zirādır. Ve bu kubbenniñ ba'zı taķı **Hāzret-i fahr-i 'ālem şallallahu 'aleyhi vesellem** vilādetlerinde sakıt olup [22] ol kadar i'āde mūmkūn olmadı. Muķābilesinde tūl ve 'arzı Ka'be şeklinde Müslimīn bir mescid binā idüp Numūne-yi Ka'be deyū tesmiye [23] etmişlerdir. Ve bu şehriñ üç kapısı vardır. Biri Tebrīz kapısı hāricinde kapuya karīb. Şimāl-i cānibinde bir āb Şāmhāne-yi Çene [24] dirler. Taş tekneler dokerler. Biri daķı Gürcī kapısı. Ve biri Erzincān kapısı. Ve bir mesīresi vardır. Tebrīz kapısından gidilür [25] bīnazīr miyāh cāriye şeyḫ **'Abdurrahman** ziyāretgāhıdır. Ve yine Erzene karīb yere ḥallķı bir Ejderhā şūreti vardır. Bu cebelde [26] kayalar dökündüsü uzaķdan ba'īne tām'ulḥalka bir ejderhā gibi görünür **Tenbīh** Qālīkalā didikleri [27] Arz-ı rūmdur. Ba'zı ümerā-yı Rūm müteferriķ olup mülūk-ı tevāif gibi oldılar. Bunlardan bir recül-i mālīk-i Ermenīyā [28] (...) ³² oldu. Ve sonra fevt oldu kendüden soñra Qālī ismiyle müsemmāten 'avratı mālīk olup medīne-yi Qālīyi [29] binā etdirdi. Ve 'avrat kendü şūretini bir yapı üzere taşvīr etdi **velḥāşıl** bu şehre çok 'acem bāzargānları [30] gelür. Ve gümrük alınur. Vāfir māl taḥşīl olunur. Ve bu şehirde **Ebū İshak** merķadı vardır ziyāretgāhıdır ve nāhiyeleri [31] Hınıs İspir Mürşküli Boğaz Şuşehr Tercān Kelkīd yüz pāre kadar karaya müştemil İstānbül cānibine Sivāsdan [32] üç merḥale bir kazādır. Muḥtaşar kaşaba cāmi' ve ḥamām düz şahrālardır. Ekşer büyüti tahta. Ve Çimen Tağı didikleri [33] yaylak ki Türkmān ve Ulus anda yaylarlar. Kaşabasına karībdir. Ve ol yaylakda nice dereler ol düzelere [34] inüp ceryān ider. Ve daķı cibāl vardır meskündür **Kemāḥ** Nehr-i Fırāt üzere bir kaşaba-yı ma'mūre qal'ası vardır [35] Erzincān ile mābeynleri bir merḥaledir sene yedi yüz toķsan sekizde Tīmūrtaş Pāşā ki Yıldırım Bāyezīd Ḥān [36] ümerāsındandır ol feth etmişdir bu beldeye 'uşfūr gibi tuyūr-ı şıgār nāzil olmak ḥavāşındandır. Rebī' faşlında [37] benī İsrāile nāzil olan selvā gibi bu beldenin ḥavālīsine şehābdan ol kuşlar nāzil olur. Ve ehl-i beldenin [38] 'azīm zaḥīresidir. Ta'amı ḥelvāya beñzer. Bir kaç güne ol peççeleri almayup yerinde kılsa kanadlanup uçarlar [39] peyniri gāyet mu'teberdir. Nāhiyeleri Qırıçay Vādī-yi Vānk **Urla** Bir mu'teber kazādır kırbunda ma'den-i gümüş

[1] olmağla Gümüşhane dağı dirler. Bir iki sâ'atlik ma'den uzak olmağla hâlâ ma'den kurbunda bir 'azîm ma'mûr kaşaba [2] ihdâs olunmuşdur. Ve bu ma'deniñ ümerâ ve nezârı ve emîni vardır. Aḥālîsi Rûm Dili ile tekellüm ider. Bunda gümüş [3] ve nuhâs dağı altun çıkar muḳâṭ'adır. Bir küçük ırmağı vardır Gevânîsden gelür. Arz-ı rûm Pâşası tarafından bir şubası [4] zabt ider **Tercân** diğêr Dercâ Bir medîne-yi mutavassıttır **Arzîncân** Arz-ı rûmdan kırk fersahdır. Mer'âsı çokdur ve bir cebel [5] vardır bunda bir ğâr vardır. Bu ğarıñ saḳfından bu âb nâzil olur. Ve hâcer şald olur. Ve bu şehirde bir kaç [6] def'a zelzele vaḳî' olmağla ekşer ebniyesi mûnhedim olmuşdur. Dağı **Sultân 'Alâ'addîn** Keyḳubâd Selçûkî yarusını tecdîd [7] idüp. Hevâsı hûb âb-ı Fırât oranıñ zâhirinden geçer. Hâşılı ğalle ve penbe ve mîve ve üzüm vâfir olur **Kolor** Bâybürddan [8] bir merhale cenûba düşer Senûr Ovasına qarîbe bir büyük kıyedir Minârelüköy dirler **Sultân Selîmîñ** kadîm ümerâsından [9] **Ferah Şâd Bey** ol seferde hizmetinde bulunmağla etrâfında bir kaç pâre kıyeye mecmû'ı on dört kadar temlîk olup [10] mezbûrâtda bir câmi' ve hân ve ḥamâm binâ etmişdir bundan Arz-ı rûma iki merhale yol üzere **Bâybûrt** [11] Arz-ı rûmuñ cānib-i ğarbı şimālîsinde ve Trabzon uñ cānib-i şarkı cenûbîsındadır. Ve Bâybûrt ile Arz-ı rûm [12] mabeyni iki merhalelidir. Bâybûrt ile Trabzon Ovası üç merhale. Şalavat-ı Cum'a edâ olunur. Cāmi'leri üç dört [13] ḥamâmı vardır. Ve bir cānibde bir tell üzerinde bir ḳal'ası vardır. Hevâsı bâddur. Zûru' ve hûbûbı ğâyet çok [14] olup. Ve nehr cûy-ı revc dağı Nehr-i Çoraḳ bu beldenîñ vasaṭından geçer. Ve ḳal'asının cānib-i şarkîsında cānib-i zeylinden [15] revân ider. Nehr-i 'azîmdir aḥşâb iki günlük mesâfede cebel vardır. Eşcârı andan ḳat' ve bu nehre ilkâ iderler. [16] Ve şehre geldikde herkes nişân ile eşcârını bulup aḥz ider. Bu nehr Trabzona varır. Bu nâhiye Arz-ı rûm Pâşasının [17] ḥâşıdır. Trabzon cenûbundadır **Tekmân** Arz-ı rûma ğâyet qarîbdır. Şarkı şimālîsinde iki tağ mabeyninde [18] ḳal'a ve kaşabası vardır. Bir kaç göli vardır. Biñ Yaylasında olan ulusdan otlak ḥaḳḳı alınur kış mûmteddir. [19] Hattâ ekin yetişdüği yerle qar yağar. Ekinleri düşürürler. Ve gelecek yaz döğerler **Gevânîs** Ḳal'ası Murâd Ḥânîñ [20] ocağıdır Arz-ı rûm Pâşası tarafından şubası oturur bir küçük nehr geçer bu

nâhiye tağlık ve ormanlıktır [21] **Timür³³ Deresi** bu nâhiye tağlık ve ormanlıktır **Livā-yı Karaḥiṣār-ı Şarkī** kazâları bunlardır. Ebū'l-hayr [22] Ezköy. Ozkar. İskefer. Akşar Ovası. Akköy. Ulubey. Aybaşı. Bazarşuyı. Şu-yı şehir. [23] Behrāmşāh. Bulmān(Pülmār). Bayramlı. Diğer Erder. Çamās. Hapısmāne. Zegābe. Sis. Orta. Şaphāne. Şirān. Kırık. [24] Koyunluḥiṣār. Mīlās. Ya'kūb Bey Derbendi. Diğer Pençşenbe **Evşāf-ı Karaḥiṣār-ı Şarkī** Arz-ı rûm ile Tokāt [25] mabeyninde bir kaşaba ve kal'ası vardır. Dahı Karaḥiṣār-ı Şābīn dirler **Koylūḥiṣār** Tokāt şarkısındadır ve [26] Sivāsdan Arz-ı rûm yolu üzere 'asker konağı iki konaktır ve Sivās ile bunun arası laṭif şahrālardır [27] ve bundan Nīksār şimāle mīl ile şarkısındadır. Toprakdan tell üzere bir küçük kal'ası vardır ki aña ancak [28] bir ince yol ile vāşıl olunur. Ve tell-i mezbūruñ aşağısında bir şa'b piyāde yolu dahı vardır **Şabhāne** [29] bunda şāb ma'deni çıkar. Bir muḳāṭa'adır. Karaḥiṣār-ı şarkī müstaḥfızları 'ulūfelerini bu muḳāṭa'adan alurlar. [30] **Livā-yı Pāsīn** bu livā bir vāsi' şahrādır bu şahrāda bir sūr muhtaşarı vardır. Ḥasankal'ası dirler. Arz-ı rûmdan şarkdan [31] ba'īdi nişf-ı merhale kadar. Bu kal'a bir şahrāda cāmi'i ve esvaḳ-ı kâi'mesi vardır. Ve bir kaç nâhiyesi vardır ki [32] bunlardır. Kasnı. Köni. Eynek. Çiçekrek. Ve bu **Pāsīn** iki kal'adır biri 'Ulyā ki Ḥasan haddi çaḳ-ı Çobān Köprüsi [33] varınca ve andan öteki Mecingerd Kal'ası aña Süflī dirler. Bu semtde Kös Tağı ki Pāsīn ve Kāğızmān [34] mabeynindedir. Şarkdan garba mümted bir cebeldir. Cenūb-ı şarkında Kızılca Tağı vardır. Mabeynlerinde bir vāsi' [35] şahrādır. Buña qarīb Aktaş ki bir tarafında Nehr-i Aras geçer ve Pāsīn Şahrāsında Biñgöl Yaylasında bir şu akar [36] ve nehr-i Arasa qarışur ve Ḥasankal'ası cenūbısında Alataş ki ol tağda Murād Şuyı neb' ider **Livā-yı [37] Mecingerd ki** Pāsīn-i süflī ta'bīr iderler. Metīn kal'ası vardır. Ve üç nâhiyesi vardır ki biri Ḥorāsān ki [38] Bey bunda olur. Biri Zevire. Biri Şagān. Bu kal'a nehr-i Aras kenārındadır **Faşl-ı der Livā-yı İspir** [39] bu şehir Arz-ı rûmdan iki merhaledir şark-ı şimālde bir dere içinde bir miqdār düz yerde etrāfda yüksek

[1] tağları kal'ası ve şehri vardır. Ve dereden akan nehriñ iki tarafı bağ ve bağçedir. Ve nehr-i mezbûr Bâybürtdan [2] akup andan Karadeñize dökülür. Ve İspir mîve gānīdir. Ve Karadeñiz tarafına düşmüş kıyelerde küffâr-ı rûm sâkindir. Dahı [3] zimmīlerdir. Senede mîrîye altı yüz kantarâ şem'-i 'asel virirler. Ve anlarıñ yerleri ormanlu dağlu çiçeklü yerler olmağla [4] delüce bâl çok olur. Kûhı eşcârdan cem' iderler. Ve İspir semtlerinde kaymağı bâl ile paşdırma iderler. Ve küçük fuçılara [5] bir kat kaymak ve bir kat bâl döşerler. Yazdan kışa kalur. Lezzetinden toyulmaz. Ve bâl hıfz idüp bozulmaz. Ve bir laţif bâl [6] ile âlûde kurı kaymak olur. Ve bu nâhiyede bînazîr yazlar şayd olunur. İspiri Toğan buraya mensûbdur **Livā-yı Hınıs** [7] Arz-ı rûmuñ cānib-i cenûbı şarkısındadır. Üç merhale ba'iddir. Bir kaç nâhiyesi vardır ki bunlardır. Bîcān. Bulanık. Hındırıs. [8] Biñgöliñ eteğinde olur **Evsāf-ı Hınıs** bunuñ kal'ası Hüdāyî şuhûr-ı 'azîmdir vasatında bir çukur ki her cānibi zeminden serzede [9] olmuş şuhûr-ı 'azîmdir irtifā'da on zira' bu dīvārıñ üsti her cānib-i zemīn hemvârdır ve süruhunda bu çukuruñ vasatında [10] bir tell-i mürtefi' vardır ve bu telliñ üzerinde belde-yi Hınısıñ bir kal'a-yı haşînesi vardır içinde müstaḥfızları vardır ve bu [11] kal'anıñ cānib-i şarkısında dāmen-i tellde bir nehr-i şağîr cār ider bu nehr sür içinde cānib-i cenûbında bir fereden geçer ol [12] ferce āhenden şebîke ile mesdûd cānib-i şimāl-i ğarbisinde ħarc-ı nehr idendir ḥalkı ekrād ki Besyān tā'ifesidir cāmi' ve esvakı vardır [13] güzel atları olur bu nâhiyede yazda yüz biñ ādemden ziyāde ulus tā'ifesi yazlarlar **Faşl-ı der beyān-ı livā-yı Māmervān** diğەر [14] Nāmrevān Hınıs şimāl-i şarkında bir kal'adır tağlu ve ormanlu andan öte Oltıya varılır **Livā-yı Kığı bir küçük şehir** Arz-ı [15] rûmuñ nihāyet cenûbısında bir tarafı şahrāda vaķi' ve bir tarafı kûhsāra yakındır. Nâhiyesi Sancağ. Bunda Yuvalağ ma'deni ya'nī [16] top güllesi ki ğayrī yerde bulunmaz ḥalkı kürddür. Besyān 'aşîretinden. **Livā-yı Kızuçan** Bu ğāyet şarpdır tağlu ve ormanlu [17] yerlerdir ḥalkı bunuñ dahı ekrāddır ki. Bu dahı Besyān 'aşîretindendir. Bunda çok rîbās biter **Faşl-ı der beyān-ı livā-yı Malāzgird** [18] bu belde-yi şağîreniñ bināsı ḥacer-i esved ve 'uyunu vardır eşcārı olmaz Ahlāta müstaḥari Murād Suyı zāhirinde geçer kırbunda bir ğarîb [19] köprüsi vardır. Malāzgird suyıñ ğarbīsindedir Arz-ı rûmdan iki merhale ve Malāzgird Arz-ı rûmuñ cānib-i şark ve cenûbındadır [20] eñ meşhûr nâhiyesi Kātadī. Şarışu. Bir kal'a-yı kadîmedir Ermen

tahtıdır. Sübhân Tağı bunuñ ğarbında ğāyet büyük tağdır. [21] Halkı Besyān-ı ekrāddan bir tā'ifa ki anlara Bātrek 'aşireti dirler **Faşl-ı der beyān-ı Eleşkird** Çaldıran Şahrāsı ile Revān mā[22]beyninde bir livā-yı qadīmdır hālā i'tibārdan sağıtdır **Faşl-ı der beyān-ı kal'a-yı Bāyezīd** Koñur şimālinde bir kal'a ve livādır [23] ve serhad-i 'acemdir iki kal'a dañı buña tabi'dir biri Diyādīn Kal'ası ve biri Hamur Kal'ası bu livā-yı Behlül Bey ocaqlıq tarīkiyle [24] zabt ider bunlar dañı tevā'if-i ekrāddan Besyān 'aşiretinden ğāyet şecī' tā'ifalardır Kızılbaş bunlardan ğāyet havf [25] iderler ve bu Bāyezīd Ovasına Nehr-i Murād geçer ve yere batar ve dört sā'at mesāfe yerden tekrār çıkar ve orada akar gider bu livāya [26] Ağrı Tağı nāzīrdır ve burada ibtida-yı şahrā-yı Çaldıran vaqi'dir **Faşl-ı der beyān-ı Tortum** Arz-ı rūmuñ şimālinde vaqi'dir. [27] Ve iki merhale kadar Arz-ı rūma ba'iddir. Bir dereniñ içinde bir belde-yi şağıredir. Kırbunda güherçile ma'deni vardır. Ve Tortum [28] mevki'ı olan dereniñ nehr-i cāriyesi Aqçaqal'a nāhiyesine nüzul idüp. Ba'de Gürcistāna andan baħr-i esvede qarışur [29] ve Aqçaqal'a nāhiyesi nāhiye-yi Tortumuñ cānib-i şimālīsindedir. Bir tell üzere kal'a-yı muhtaşardır müstaħfızları vardır. [30] Amrud ve elması ve āb ve hevāsı vesā'ir mīvesi ve enhārı ğāyet lañifdir **Cibāl** cebel-i **Ala tağ** bir 'azīm yaylağ çeragāhdır [31] ve şikārları vardır **menba'-ı Murād** dört beş yerden çeşmelerden akar. Argūn Hān anda bir sarāy binā itmişdir **Cebel-i Bozca** [32] Tağ şarqdan ğarba mūmteddir **Cebel-i Kūs** Kızılca Tağa qarībdır. Bunlardan mā'dā çamlu ve ormanlu māl a mālđır **ve Cebel-i** [33] Eđerlü Arz-ı rūmdan görünür. Bir mūrtefi' ki **Hasanqal'ası** taraflarına toğru mūmteddir **Enhār** nehr-i Murād iki yerden neb' ider **biri** Ala tağdan [34] bir nice yerden kaynar nehr-i 'azīm olur **Çarmūr dirler** bir geçidi vardır ki ol maħalde ol şu dört pāre olur. Ve bu nehr **Cüdāmenşāh** [35] dirler bir mu'azzam taş köprüsi vardır altundan geçüp üst yanında **Malāzgird** Suyı ile cem' olup bir şu ki ikinci [36] **Murād** suyu ki **Biñgöl** Yaylağında hāşıl olur. Ba'de cenūba gider. Ve ol bir şakka qarışur. Ba'de Ma'raş Ovasında [37] Karaşu ile cem' olur. Ba'de Genc **ve Çapağçūr** ve Pālūyı geçer Reşvānda Nehr-i Fırāt ile cem olur. Ve bu Nehr-i Fırāt Arz-ı[38]rūmdan Kālīkalā cibālinden Şūgtī Deresinden hāşıl olup. Ba'de Tercān ve Erzincān ve Kemāh ve Qırıçay [39] ve Eğin ve Reşvān semtlerin mūrūr idüp ol maħalde Nehr-i Murād ile cem' olur. Ba'de **Hekīm Hānı** kırbundan mūrūr

[1] andan Kırk Geçid Suyı ki Malātya tarafından gelür Nevşār ma'berinde Fırāt ile cem' olur. Ba'de Samsāt ve Rümkal'a ve Birecik [2] ve Raḳḳa altında Rūhā şu ile cem' olup. Ba'de Hābūr Suyı ile cem' olur. Bu mecma'ın ğarbındadır. Raḥbe ḳaṣabaları [3] düşmüşdür. Ba'de Maḳām-ı 'Alīye. Ve Ḥamāsa mürür ider. Cebel-i Ḥamur bu maḥalde nehr-i Fırāt ḳat' idüp. Ba'de 'Āne ve Heyet [4] ve Ḥadīse mürür ider. Ba'de **Sultān Süleymān** Kerbelāda ḥafr itdüği ḥarḳ muḥrecine. Ba'de 'Aḳarḳoḳ ḥarḳı muḥrecine [5] bu ḥuzun Nehr-i Fırātın şarḳīyesidir. Ba'de Ḥille şarḳīyesinden geçüp bundan soñra Nehr-i Şā'ī muḥrecine ve Nehr-i Rümāḥiye ve Nehr-i Semāvāt [6] muḥreclerine uğrayup **Livā-yı Cevāzir** toprağında Nehr-i Şaṭ ile cem' olup. Ba'de ol iki nehr deryā gibi bir 'aẓīm nehr olup. [7] Mābeynlerinde nice cezīreler peydā olur. Ve Ḳorna Ḳal'ası yanında cümle cedāvil ve şuḳūk bir yere gelüp. Ba'de şarḳī [8] Başradan geçüp. Ḳal'a-yı Cedīde yanında Baḥr-i Hürmüze manşab olur 'aynel **Fırāt** Arz-ı rüm ḳurbundadır evvel-i bahārda [9] şuyundan ğusl iden ol senede 'araz-ı marazından biri ölür **Baḥire-yi Deşt-i Erzen** baḥire-yi şağīredir dūrı üç [10] fersaḥdır ābı 'azb çok balığı çıkar. Nebātāt ve maḥşülāt arāzi münbit ve maḥşülātı firāvān ve 'asker-i 'Oşmāniyān [11] ḳışlasa vefā ider. Müzāyaka olmaz. Ve bu vilāyetiñ ğāḥ ḥarmanları ve maḥşülleri ḳaldıramazlar şiddet-i şitāda zīrā maḥşülleri [12] üç ayda ḥāşıl olur. Ḥaşada gelür. Ol şehūr şayfda zirā'at idüp. Ahırlarındadır anbār etmeğe muḥtaclardır [13] **Mesālik ve Menāzil Arz-ı rümdan Ḳarşa** Arz-ı rümdan ḳurbunda Ilıcadan Menzilhānı üç sā'at Ḥasan Ḳal'ası dīğer Deve[14]boynı üç sā'at Ḳaraḳuḳalar beş sā'at Ḳobān köprüsi Ziyāmīr beş sā'at Tūmādāmı dīğer Şoğan Yaylası üç buḳuḳ [15] sā'at andan Ḳarş iki sā'atdır **Ḳarşdan Revāna** menzil-i Za'īm İsmā'īl yedi sā'at bu menzilde Ḳarş Suyunu öte cānibinde [16] bir muḥālif geçidi vardır şuyı şedīdü'l ceryān ve dibinde iri taşlar vardır **menzil-i Şahne** geçidi beş sā'at Ḳarş [17] şuyı geçididir **menzil-i Şuragīl** dört sā'at Arpa Suyı bu menzilde ceryān ider **menzil-i Beygöl** üç sā'at bunda Ağır [18] Şuyı Ez-zıkr Tağından olan ḳar şuyudur bīnazīr ala balığı olur. Şūrbḥāne dört sā'atdır. Bir düz şaḥrādır. Ve 'alef[19]zārdır 'Ayyārān dört sā'at. Otu firāvāndır. Ābdāllar dört sā'at dīğer Tāyılar Revānıñ mezārı'ı bu maḥalle irişüp [20] **menzil-i Gedik** köyünündür ḳurb-ı Revān **Arz-ı rümdan Sivāsa** Aşğale. Terḥāne. Kelkit. Şīrovası. Ḳaraḥişār. Sivās **Arz-ı rümdan** [21] Diyārbekire kāfir köyi ba'īd ḳonaḳdır

Akçağal'a bir 'azîm şu [22] geçilür Hāngeylān uzaktadır ve şa'b'ül mürûrdur. Cibāl-i şāhika geçilür ve büyük şular geçilmeğe muhtācdır. Pālū kurbı ba'îd konaktır kenār-ı Fırāt Kızlar Geçidi dört sa'ât Şat Baş [23] üç sâ'at Deyr-i kıym(e) beş sâ'at menzil-i 'Ayyār Çayı üç sâ'at Pîr Hüseyin Tepesi beş sâ'at Sultān Tepesi buña Seyrān Tepesi [24] dahı dirler Diyārbekir tarîk-i āhîr ki Arz-ı rûmdan Diyārbekire Haydar Köyünüñ Çayırı Ağa Gölü Kurd Yüzi Karga Bāzārı [25] Köprihān Geylān Semāviye Nehr-i Murād Kızıl Bînar Gölek Babatekke Çalı Ilca 'Ayyārbaş Pir Hüseyin Tepesi Katarbeli [26] Diyārbekir diğêr Arz-ı rûmdan Diyārbekir Nerdibānlar Māmā Hātūn bu Māmā Hātūn Koyunlu Meliki 'İzzeddîn kıızıdır iki āhûr [27] ve ortasında mescidi ve taşrasında hamām soñra Mehemmed Pāşā termîm itdirdi Tercān Keşîş Hānı karye-yi Çemen Erzincān yolu [28] sehil ve Cebel-i Kemāh bu menzilde Fırāt şuyı kenāriyla gidilür uçurum yerlerdir Yoğurt Köyi diğêr Hoğîs [29] yolu şa'bdır Hosto Hānı yolu şa'bdır Karaca Tağ dimekle meşhûr olan tağ ve Hosto Boğazı geçilür Çemişkezek Pertek [30] Murād Şuyı 'ubûr olunur Harpût Hābüse karyesi yoluñ nısf-ı düzdür Başhān Ortağhān [31] Serbeten Şelîle Diyārbekir Arz-ı rûmdan Erzincāna Ilca ki tevābî' Tercāndandır üç sâ'at Hānlûc ki [32] Bādeklüdedir Erzincān ve dahı Erzincāndan Sivāsa Hāce Aḥmed Erzencik üç sâ'at Sürzāde Ribāt [33] Hāce Aḥmed Sivās Arz-ı rûmdan Tebrîze Malāzgird altı sâ'at Ercis Sekiz sâ'at Bend-i Māhî sekiz sâ'at Nevşehir [34] üç sâ'at Sökmānabād beş sâ'at Fersenk altı sâ'at Hoy on iki sâ'at Merend Efrenk Tebrîz Ahvāl-i Mülûk [35] ve hükkām Fars ve Ermen ve Rûmdan soñra ehl-i islām zühûr itdikde ve ḥalifā zamānında mānende ve ibtidā feth iden şulhle [36] 'Iyāz bin Ğanem Ḥazretleri ba'de 'Abbāsiye Devleti za'îf olduḡda mülûk-ı müteğallibe teşarruf etmişler ve anlardan saltanat [37] ile ma'rûf Arz-ı rûmda Devlet-i Selîkıyyedir ki sene beş yüz elli altıda zühûr eyledi ve sene beş yüz elli toḡuzda Gürcî [38] ile 'azîm cenk idüp kendü ve a'yānı esîr olmuşlar idi çünki hemşîresi Şāh Bānuvān ki ḥātūn ki Mengüce-yi Süleymān [39] İbrāhîm bin Süleymān idi ki şāhib-i Ahlāt ve Şāh-ı Ermen dimekle ma'rûfdur Gürcîler 'azîm hediyyeler gönderüp

[1] Emîr Selîki tahtı eyledi ba'de Mehemmed bin Emîr Selîk vâlî-yi Arz-ı rûm oldu. Andan sonra da Rükneddîn Süleymân Selçukî Sencer vilâyet-i [2] Arz-ı rûmı zabt idüp sene beş yüz toksan sekizde Melikşâh Süleymân mezkûr cenk-i Gürciyân münhezim olduğda kâhına gelüp haps olunup [3] Melik Mehemmedden sonra Çakdeş nâm bir kimesne hâkim-i Arz-ı rûm olup ba'de sene beş yüz toksan sekiz fûru'-ı Selçukîyeden devlet-i Mengüciye Erzincânda [4] ve Kemâhda zühûr eyledi. Dağı bunlar Sultân Alp Arslan Mengüç Gâziye bu vilâyeti virmiştir. Ba'de Fahreddîn Behrâm Şâh bin Dâvud bin [5] Mengüciye ba'de oğlu melik Dâvud yerine geçti. Velhâşıl sonra sene yedi yüz yigirmi sekizde Devlet-i Beni Çobân zühûr eyledi. Ve anlardan [6] Tîmûrtaş meşhûr oldu ki devlet-i Cengîziye Ebû Sa'îd tarafına zabt itdirdi. Ebû Sa'îd fevt olduğda Tîmûrtaş oğlu [7] Şeyh Hasan Arz-ı rûmda vâlî olduki. Ol vakt yedi yüz otuz sekizde âhirleri melik Eşref bir zâlim ve cabbâr kimesne idi. Dağı [8] 'aşrında bir şâlih kimesne ki ismi Kâdî Muḥiddîn-i Berdâ'î bunun zulmünden ḥânı bey ḥâna karar itmekle. Ve mezkûr ḥân ḥimâyet itmekle. [9] Melik Eşref 'azîm 'asker ile üzerine varup. Nakl iderler ki Tebrîze vâşıl olduğda taraf-ı ḥakdan bir şedîd zulûmât ve rîḥ-i 'âşîf [10] zühûr eyledi ki cümle 'askeri ve atları birbirine doğuşturdu. Melik Eşref bozulduğda üzerine hücum idüp katl eylemişlerdir. Ba'de sene [11] sekiz yüz toktuzda Akkoyunlu ki anlara Bayındırıye dirler zühûr eyledi. Ve bu vilâyete istilâ eylemişlerdir. Ve anlardan 'Osmân Tîmûra [12] muntehî olmağla bilâd-ı rûma vâlî naşb etmiştir. Sonra İskender bin Kara Yûsuf katl etdikde oğlu Ya'kûb Arz-ı rûmda hâkim kaldı. [13] Ba'de al-i 'Osmân **Sultân Selîm** Şâh İsmâ'îl ile ceng etdikde muzaffer oldu ve bu semtleri feth etmiştir

[15] **Bâb-ı der Beyân-ı Eyâlet-i Trabzon**

[16] Ve Bâtûm sancaqları birikdirilüp. Beylerbeyilik olmuştur. Sancaqları Trabzon. Gönve. Bâtûm. Dört yüz elli dört kılıçdır. Ve elli [17] altı ze'âmet ve üç yüz toksan sekizi tezkerelü ve tezkeresiz tîmârdır. Gönveden gayrî kânûn üzere cebelüler ile yedi yüz [18] 'asker olur. Ve on dört kal'ası vardır. Bu eyâlet beş altı menzil tûlî ve üç menzil 'arzı 'azîm tağlar ve şa'b ve sengistân [19] ekşerî deryâ kenârında vâkî'dir. Ve bîpâyân ormanlarına farazâ ba'zî câdde yollarında mümkün olan yerlerde iki tağ deresi [20] yabân

aşması çubuqları ile bend olunmuş köprüler ile vaşl olunmuş nice mināre kadar yüksek tağlarda nüzul ve şu'ud [21] olunur. Arz-ı rüm semtleri dağı kühistān ve Arz-ı rüm hüdūduna varınca ekşer yoğuşa gidilür **ve każāları** bunlardır [22] Ātina. Qalbırgul³⁴. Akçaqal'a. Arhav. Of. Palātine. Diribolı. Rahvı. Rıze. Sürmene. Torul. Giresin. Keşāb. Kürtün. [23] Gönye. Māçka. Maper. Mapāvırı. Yavabolı. Diğer Görele. Ve Vıce. **Evşāf-ı Trabzon** bu vilāyet gāyet güzel mīve gānı yerlerdir ceviz [24] ve fındık ve elma ve iğde ve tağ yemişleriniñ envā'ı ile mālamāldır ve bu eyāletiñ baş şehri Trabzondur Karadeñiziñ zaviye-yi [25] şarkıyesine qarīb bir şehir ve hişārdır ekşer sükkānı Lezgı kavmi halk anlara lāz dirler ve cibāl-i Lezgı Trabzonuñ şark ve cenüb tarafında [26] olup bu cibāl-i Tağıstān didikleri tā Bābü'l-Ebvāb'a muttaşal cibāl-i Kabak ve Cebel-i Elsin ve cibāl-i Elbruz ve bu tağlar Gürcistānı [27] tecāvüz idüp Dicle ve Fırāt kenārlarına ulaşır ve bunuñ ehem-i keşire vardır Megriler Gürcı Ābāza Çerkes ve Lāz ve Müslim ve Kāfir Müslimi [28] Şāfı 'ı nihāyet Trabzona qarīb olana Lāz dirler ve Trabzonuñ cānib-i garb-ı cenūbı cibāl-i Çepnı dirler bunda etrāk tā'ifası [29] sākin olur Lāz tā'ifasıyla müşterekdir lisānları Türk ve 'Acemı ve Şāh-ı 'Acemı ma'būd i'tikād idüp ve Rāfizidendir Ve Trabzon [30] bir belde-yi sür-ı metın muhkem Şohün bunuñ şarkısına düşer Ebü'l feth Sultān Mehemmed Hān sene sekiz yüz altmış beşde feth eyledikde [31] Kızıl Ahmed Bey kaçup Uzun Hasan yanına gitdikde tārīh-i mezbūrda Kaştamonı ve Sınob ve Trabzon feth ve zabt olındı [32] Ve Gürcistāna gāzā olındı Trabzonuñ iki sürı ve kal'a-yı metinesi vardır birisine Aşağıhişār ve birisine Ortahişār [33] ve kal'asına kule tesmiye iderler kule didikleri kal'a-yı metindir içinde Şalavat-ı Cum'a Cāmi'i vardır ve bu kal'anıñ hafazası [34] vardır ve hāyat-ı şimālisinde Ortahişāra meftūh bir kapısı vardır bu kal'anıñ hāric Trabzona meftūh bābı yokdur [35] ve kal'anıñ cānib-i cenūbısında bir bāb-ı şağıri vardır lakin mukaffeldir vaqt-i hācetde feth olunur ve Ortahişār didikleri sür [36] tūlāni dört kapısı vardır evvel-i hāyat şarkisinde Ortahişāra meftūh olan kapısı kurbundadır ki buña Yeñi Cum'a dirler şānı-i [37] hāyat şarkısınıñ nihāyetindedir bāb-ı debbağhāne ki hāricinde debbağhānesi vardır ve bu bābıñ öñünde bir nehr-i şağır vardır [38] vādī-yi 'azīmden ceryān ider ve anda bir cısr-i 'azīm üzerinden mürür olunur bāb-ı nihāyet hāyat

ġarbīsinde buña Bāb-ı zindān dirlər [39] Trabzonuñ maḥbusı bu bāb üzeredir ve ḥāricinde bir vādī-yi ‘aẓīmden bir nehr-i şaġır ceryān ider keẓalik kārgīr ile mebnī üç zirā’ yedi

[1] ahşāb ile bir kaṇṭara üzere bāb-ı Zağnosā mürūr olunur ki bu kaṇṭara-yı sūr ātiyüzzikr dāhiline maḥsūbdur. Rābi' ḥāyaṭ [2] şimālisinde Aşağıhişāra meftūhdur. Buña Bāb-ı Aşağıhişār dirler. Ve bu ortaḥişār ḳable'l feth naşāra yedinde kenisā olup [3] ba'del **feth Sultān Meḥemmed Hān** Cāmi' etmiştir ve bu cāmi'e muttaşal ḥücerāt ile bir medrese ki **Sultān Meḥemmediñ** aşāridir. Ve Ortaḥişārda [4] iki ḥamām birisi kāfir bināsıdır. Ve Aşağıhişār didikleri sūr murabba'üşşekildir. Ve ḥāyaṭ şimālisiniñ ba'zı mevāzı'ı bahre muttaşıldır. [5] Ve bu sūruñ daḥı dört ḳapusu vardır. Biri bāb-ı Zağnos semtine. Ve biri Sūthān(e) dir bunun ḥāricinde leb-i deryāda ve maḥallāt-ı naşārada [6] bir maḥalledir. Ve biri bāb-ı Moloz ki bu bāb bahre meftūhdur **rābi'** bāb Mūmhānedir ki şem'-i 'asel işlenür. Ve Trabzonuñ ḥāric sınırunda [7] cānib-i şimālisi olan baḥrden gayrī cevānib-i şulāş Trabzonuñ rabz-ı 'azīmi vardır. Ve Riyāz ve besātini cevānib şelāşesinde [8] olan rabzındadır. Ġarb-ı rabzında dört cāmi' ve cānib-i şarḳısında iki cāmi' ve cānib-i ġarbisinde olan dört cāmi'den [9] ol cāmi' Ḥātūniyedir ki **Sultān Selīm Hān** vālidesi anda fevt olmağın sūr cānib-i ġarbisinde ḥāric bāb-ı Zağnosunda [10] defn olup meşhedi ḳurbunda bir cāmi'-i güzīn binā olunmuşdur. Ve bir medrese ve dārüzziyāfe ve bir maṭbah ve bir firūn ve misāfirin [11] içün ıştābl ve fuḳara-yı talebe-yi 'ulūm ba'del fecr ve ba'dez zuhr ta'ām-ı mu'ayyenleri vardır. Ve şıbyān içün bir mekteb ve anlara [12] maḳām ve vazīfeler itdirmiştir **İkinci** cāmi' Süleymān Beydir. Bu cāmi'de bir meydān vardır ki aña Ḳabaḳ Meydānı dirler. [13] **Üçüncü cāmi'** Ayāşofyadır sāhil-i baḥr üzere ebniye-yi kāfiriyye bir kenīse idi. Ve ḥāmdan 'azīm sütunları ve ḥavlısı eşcār-ı [14] zeytūn ile müzeyyendir **rābi' cāmi'** Erdoğdu Beydir aşlı kenīse idi. Daḥı gayrī cāmi'leri vardır. Ve bu şehriñ [15] envā' eşmār ve aşnāf-ı a'nāb ve kirāz ve amrudı ve bey amrudı ve gülābī amrudı ve Sīnob elması ve a'nābdan [16] Tilki üzümü ve Parmak üzümü ve Bātlıcān İncīri ve bīnazīr rümmān ve turunc ve ḥacimde siyāh kirāza teşbih bir mīvesi olur ki [17] Trabzona maḥşūşdur. Ḳara yemiş dirler gāyet lezīzdır. Ve Trabzon baḥrinde esmak şayd olunur. Mırla Balığı ve Mezġird balığı [18] ve Ḳalkān Balığı ve Trabzon baḥrinde eyyām-ı ḥamsinde bir ḥürde māhī şayd olunur ki ḥalk Trabzon ḥamsin lafzı ile [19] ta'bīr ile aña Ḥapsī balığı dirler ki ṭarakā istihzā iderler. Zīrā eyyām-ı ḥamsinde bu ḥurde māhīniñ şayyādları sūfūn-i şıġār [20] ile bunu şayd etdikde ḥalka i'lām içün bir

nefir nefh iderler ki şadâsı iki üç fersah mesâfeye vâsıl olur. Bu nefiriñ [21] şadâsını işidenleriñ ölüsü dirisine binüp hâpsî balığı çıkmış deyü giderler ma' hezâ bu hurde mâhî girânhaзм bir [22] şakıl ve bir cins dahı mâhî-i Keş dahı şakıldır. Ve eyyâm-ı şitâda bu hurde mâhîniñ râyiha ve kerîhesi menâzil ve büyütda insâniñ [23] arâmı kalmaz bir murdâr balıktır **Giresîn** Karadeniz kenârında bir küçük belde sürsuz bir câmi'i ve esvakı ve hadâyık ve bağistânı [24] firāvandır Şamşûn ile Trabzon arasına düşer ve bundan dört merhale garba ve Trabzon üç merhale şarka ve bunun [25] bir tağ üzere kal'ası harâbdır deryâya müşrifdir ve hâlâ bu şehirde deryâ sâhilinde bir gölceğiz 'aķıķı taşı çıkar ki [26] Yümni taşına beñzer **Rîze** Trabzon ile Gönve arasındadır. Hişârı vardır. Yalıya müşrif a'lâ gömleklik bezleri olur. [27] Rîze bezi meşhûrdur. Pişkeş götürürler. Ve bu Rîze düz yerde vaķi' olmuşdur. Çarşusu içinde bir ırmağı akar. [28] **Faşl-ı der-beyân-ı livâ-yı Gönve** bu livâ Gürcistân sınırunda vaķi' olmuşdur. Deryâ kenârında bir kal'a ve kaşabadır. [29] **Kazâları** bunlardır Ātina Arhavî Sumla Vîce hudûdunda Güril ve Megrîl tâ'ifaları Çoraķ Suyı andan [30] akar deryâya dökilür. Bu nâhiyede envâ' eşmâr çokdur. Huşûşân fındık ceviz elma ve tağlarında envâ' şimâr çokdur [31] **Livâ-yı Bâtûm** bu livâ Güril kurbunda vaķi'dir cibâl **Cebel-i Yayla Mescid** Trabzon ile Bâybûrt arasında miyâh-ı hoşgüvâr [32] üzerinde kar eksik olmaz. Bunda eski karlar içinde bir nev' hurde ve sefid hayvân ile cemâd arasında hareketi im'ân [33] ile hüsn olunur. Bir nev' düd olur. Maşş etseler içinde mânend-i zülâl âb-ı zevk olunur. Bu cebelde kadîmi bir mescid [34] olmağla yayla mescidi dirler **Cebel-i Hoşoğlan** Trabzonuñ kıble tarafında iki fersah yerdedir hurde ve büyük biri [35] birinden peyveste cibâl olup dâmeninde Nehr-i Hoşoğlan nâm kimesne bir ribât binâ itmekle cebel ve nehr aña mensûb oldu [36] Trabzonlu bu tağa Ağaçaşı dirler tûlı elli fersah Trabzondan Bâybûrda giden şâri'-i a'zamıñ bu cebel vasaatında [37] bir kapusu vardır ki andan gayrî yerden geçmez. Kapuyu muhâfız için mîrîden ba'zı kaza re'âyâsı mu'ayyendür. Trabzondan [38] çıkana şehir hâkiminiñ kâğıdın alup anlara göstermeyince geçürmezler **Enhâr** Ağaçaşı tağından Nehr-i Hoşoğlana [39] gelür Trabzondan geçer ve deryâya karışur dahı Nehr-i Sürmene ve Nehr-i Of ve Nehr-i Rîze ve Nehr-i Ātina ki aña şovuk dirler bu ırmağlar

[1] mezkûr kaşabalar kırbunda bahre karışur ve Nehr-i Faşâ dahı büyük şudur. Faşâ kırbunda bahre karışur. Cümle şular Gürc tağlarından [2] gelür **Ahvâl-i mülûk ve hükâm** bu eyâlet Fars ve Rûmdan soñra ve ba'zı tevâif-i İslâmiyeden ba'de ebû'l feth Sultân Mehemmed Hân-ı şânî [3] feth eyledi. Ve hâkimi Kızıl Ahmed Bey kaçup Uzun Hasan yanına varmışdır

[21] **Faşl-ı Der-Beyân-ı Eyâleti Kârş**

[22] Elhüdüd şark-ı cenûb Revân ve Çıldır. Şimâli Âhışha garb-ı Arz-ı rûm bu eyâlet altı sancağıdır. Kârş dârülmülk. Ardahân [23] Küçük Hocvân Zâderşa(r). Kâğızmân. Keçivân. Dahı mülhak Mâgâburd. Bu vilâyet Gürcîdendir ehl-i İslâm feth etdikden [24] soñra tekrâr Gürcî müstevlî olup ba'de Tîmur eñ metîn kal'ası ki Kârşdır harâb etmişlerdir. Ba'de Âl-i 'Osmân [25] bu semti feth etdikden soñra sene toköz yüz seksen sekizde vezîr Kâra Muştafâ Pâşâ bu semte geldikde Kârş Kal'asını [26] bir sürü mescid ve hamâm ve handak ile ihyâ eyledi. Kadîmden nice meşâhid ve mezârât-ı mu'teber ki cümleden merkad şeyh Ebül Hasan [27] el Haraķānî bundadır. Bir zaman Tîmür Lenk muhâşara idüp. Almağa kadir olmayup. Ol vakt Fîrüz Baht nâmında bir kimseniñ [28] elinde idi. Bilâhire amân ile alup harâb etmişdür. Hâlâ mahşûş kolı vardır. İki cebel arasında vaki'dir. Kurbundan [29] Nehr-i Aras geçer **Faşl-ı Ardahân** Arz-ı rûm cânib-i şarkî şimâlisindedir. Bîhnumâ Beş merhale muhtaşır sûrı ve kal'ası ve havâlisi [30] mîşezârdır. Ekşer eşcârı güvem dânesi büyük değil ammâ ta'm-ı uhrâ vardır. **Faşl-ı Der- Beyân-ı Kâğızmân** Kârş ile Pâsîn [31] mâbeyninde kûh dibinde muķâbilinde bir kûh dahı vardır. Ve ol iki kûh arasındadır. Bend-i Kâğızmân nehr-i Aras ol iki [32] kûh vâdisinden ve Kâğızmân kurbunda mürûr ider. Kâğızmândan garb-ı cânibinde Çobân Köprüsi dirler. Nehr-i Aras üzerindedir [33] ve Kâğızmân kurbunda Üç Kilisâ dirler. Bir mevzi'de anda Ermenîleriñ mu'teber kilisâsı vardır. Bu kilisâda çok [34] keşîşler olur. Ve senede bahâr mevsiminde envâ' çiçekler cem' iderler. Ve ol çiçekleri bir kebîr kazân içine korlar ve üzerine [35] şu toldururlar. Ve bir kaç hâlîçeler ile ağızını örterler. Ve kırk gün kadar ol çiçekleri dâ'imâ ma'hûd şey' mâbeynlerinde [36] okurlar. Ve ol kırk gün içinde kilisânıñ harâretinden ol şu kaynar 'aynıyla nebîz gibi olur. Ba'de şâf olduķda [37] ol çiçek suyunı alurlar. Mişķâlini birer altuna şatarlar. Bu şu ile meyyîtlerini yüzlerine ve gözlerine ve ağızlarına ve burunlarına [38] sürerler. Ve bunsuz ölimez. Ve i'tîķâd iderler ki göğden melekler gelüp bu suyu kaynatmışlardır. Dimezler ki ol ahmaķlar [39] bu şu harâret bu kilisâdan olmuşdur. Nebîz ve ğayrî kaynatdıkları gibidir. Ve bir dahı böyle şu Ahtamar önünde kilisâda

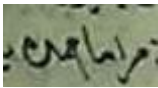
[1] çıkar ki bu iki yerden ğayri yerde çıkmaz. Bu âdemler iki fırkadır. Biri Ahtamara mensüb. Biri ol Üç Kilisāya mensûbdur. [2] Ve bu semtiñ baş tağı Soğanlu Yaylası dirler. Kible-yi şark Cebel-i Ağır³⁵ bir tağ aşağısında bir ‘azīm orman yukarusına [3] aşlā kimse çıkmaz ol mertebe yüksekdir ki bulutdan yukarıdır. Qārşdan Revāna varınca geçid yerleri. Ol Qarahān Köyünüñ [4] yolunda Şahne Geçidi. Şüregil öñünde Qal’a Geçidi. Qūşāvnik Geçidi. Kerkemez Geçidi. Ağzı Açık Geçidi. Kanlu Geçidi. Karabağdan [5] Bekren Geçidi. Bu geçidlerüñ cümlesi Qarashunuñ üzerinde olup. Dahı ol semtde Mālīn. Akçakal’a. Sürmelü. Merd ve ğayrī

³⁵ Ağrı Dağı.

[24] **Bāb-ı Der-Beyān-ı Livā-yı Diyārbekir**

[25] Bu eyālet ʔarefeyn-i Nehr-i Dicleye vaki'dir. Kabā'il-i 'Arabdan Bekir bin Vāil bin Kāsīt ʔaraf-ı Farsdan bu semti zabt itmekle bu isim ile müsemma oldu. [26] **Elḥudūd** şarkda eyālet-i Vān. Şimālde Arz-ı rüm. Ğarbda Sivās. Cenūbda Raḳḳa ve Mūsul. Takṣīm on ʔokuz sancaḳdır. Ve beş ḥükümetdir. [27] Sancaḳlarınıñ sekizi Kürd beyleriniñ ocaḳlarıdır. 'Azl ve naşb ḳabūl etmezler. 'Oşmanlu sancaḳları bunlardır. Erganī. Aḳçaḳal'a. [28] Āmid. Çemişgezek. Hısn-ı keyf. Ḥābūr. Ḥarpūt. Si'irt. Sincār. Siverek. Mefāriḳīn. Māzgird. Nuşaybīn. Ammā ocaḳlık olan [29] sancaḳlar. Ataḳ. Pertek. Tercīl. Çapaḳçūr. Çermik. Saḡman. Ḳulb. Mührānī. Ve daḡı ḥükümetler daḡı bunlardır. Eğil. Pālū. Cizre Ḥazo. [30] Genc. Bu eyālet 'askeri yedi biñ otuz kılıçdır. Ḳırḳ iki ze'āmet ve altı yüz seksen sekiz kılıçdır ki tezkerelū ve tezkeresüz [31] tīmārdır. Ekrād beylerinden mā'adā cebelūler ile biñ sekiz yüz 'askerdir **Faşl-ı der-beyān-ı Āmid** Āmid Pāşā sancaḳıdır. Ve beş yüz aḳçe [32] mevleviyetdir **ve ḳazāları** bunlardır. Çüngüş. Şavur. Ṭuleb. Mārdīn. Maḡazgird. Diḡer Māzgīr. Meydān. Hinī. Hānī **Evsāf-ı Āmid** [33] bu ḳazānıñ şehirūn sūr-ı 'azīmi seng-i siyāhdan vech-i büyüti ve maḡallātī dāḡil sūrdadır. Ve daḡı dört ḳapusu vardır. Birisi Mārdīn [34] ḳapusu. Biri Ṭaḡ ḳapusu. Biri Arz-ı rüm ḳapusu. Ve nice cevāmi' ve medārisi ve ḡamāmāt ve 'imāret ve ḡanātı müştemil ve bir iç ḳal'ası [35] vardır ki şehirūn bir yād ötesine düşmüşdür. Dāḡilinde sarāy-ı sulṭānı ve ba'zı büyüti ve maḡallāt ḡaşīn ḳal'adır. Ve şehir düz yere düşüp [36] nihāyetinde iç ḳal'ası Şaṭ māverasına olan şahrālara düşmüşdür. Ve ḳal'asının aşıḡısında Şaṭıñ kenārları ḳāvun yeri bostāndır ki [37] Şaṭ çekildiḡinde herkesiñ ma'lūm yerleri vardır. Varup taşlu ve ḳumlu mevāzi'de ocaḳ ocaḳ ḳāvun ekerler ki bir miḳdār [38] taşları eşüp. Bir avuç güğercin tersi ile beş on dāne ḳāvun çekirdeḡi maḡlūt idüp taşlar arasında ḳuma gömerler 'acāyib lezīz [39] olur. Ve ḡalkı ḳāvun faşlında bostānlara çıkup ḳamışdan ḳülübeler idüp. Üzerine şarmaşık ve çadır çiçeḡi gibi sebz ve hürrem künbedler

[1] Müzeyyen idüp ve şu içinde şıgılar peydâ idüp bir nice eyyâm 'ıyş-ı 'işret iderler. Ve bu şehir 'asker kışlağına müttehiddir. Ve nice def'a mülük ve serdârlar anda [2] kışlamışdır. Ve Āmidde cenūba ve Muşul tarafında Şatda bir taş kaņtara vardır **Mārdīn** Āmidde cenūb-ı ğarba vaķi'dir. Diyār-ı rebī'adandır. Qal'ası [3] bir cebl üzeredir ki arzdan zirvesine varınca iki fersah bir cebl nışfına qarībdır. Ve bu qal'a 'unveten fethi mahallidir ve **Mārdīnde** hıyāt-ı kıtāl vardır [4] ve bu cebelde maden-i zūcāc vardır. Ve bu qal'anıñ öñ rabzı 'azīmdir ki bu rabzında esvaķ ve medāris ve Mārdīniñ dūri [5] dürc mişaldir. Bir dār bir dārīñ üzerindedir. Ve her bir redbi altındaki redbe müşrifdir. 'Uyūn mā-yi qalīldir. Ekser şarabları [6] şahāriçdandır. Ve eriği ğāyet meşhūrdur. Savur Mārdīn kurbunda bir kaşaba ve hisārdır. Āmidde iki merhale cenūba düşer. Dicle kurbundan [7] geçer. Bir cāmi'i ve hamāmı ve bir kaç dekākīni vardır. Bağçeleriniñ ekser ağaçları icāşdır **Sultān Yaylakı** tağlarınıñ zeyl-i şarkında [8] vaķi' olup. Tağdan bir nehr-i şağīr bu kaşabayı şak idüp Dicleye qarışur. Ve bir qal'a-yı harābesi vardır. Hīzān keşiretül eşcār [9] huşūşān şecer-i fındık bisyārdır. Cibāl beyninde qal'a-yı şāhiķası vardır **Faşl-ı der-beyān-ı Mefāriķīñ diğēr Meyāfāriķīñ** Diyār[10]bekir kā'idesidir. Hadā'ik ve besātīn cihetden Nuşaybīn gibidir. Seyfūddevle bin Hamid anıñ qabri bundadır ve Mūşuluñ [11] bu Meyyāfāriķīnden Hısn-ı Keyfa üzere tarīķı altı günlük yoldur. Ve Mārdīn üzere gider ve tarīķ-i āhīr vardır. Sekiz günlük [12] ve şimālīsinde bir cebl vardır. Meyyāfāriķīn bu cebeliñ zeylindedir. Ve Meyyāfāriķīnden bir at meydānı mesāfede bir nehr-i şağīri [13] vardır. 'Ayn-ı havz ismiyle müsemmā bir 'ayndan mūnfecr olur. Meyyāfāriķīñ cānib-i şimālīsī beynindedir. Besātīnini saķy ider. [14] **Hısn-Keyfā** bir şehir-i 'azīmedir ki kenār-ı şarkı Şata vaķi'dir qal'a şehriñ şimālīsinde yine nehr kenārında bülend taşlık kūh üzere [15] şehir ile qal'a olduğı tağ arasında cisri vardır bu şehriñ güzel üzümü olur ve ismine Hısnī üzümü dirler bu [16] şehir ümerā-yı Hısn-ı Keyfīñ evveli olan Mera Mahmere³⁶ yapmışdır ki ekrād-ı Eyyūbiye silsilesinden idi ve sābıķān Hısn Keyf [17] Re'sū'l-ğul dirler binā qal'a keyfā olmağla hısn keyfā etdiler yāhūd mūte'ayyīnān 'Arabdan Hısn

nām bir kimesnesi ile getirüp [18] haps etmişidi birgün emīr-i mezkūra haber şalup bir ricāda olur ki kendüye kışrağını virüp emīr-i kal'a ricāsına müsā'ade idüp [19] kendüyi hapisden iħrāc itdikden soñra kışrağını binüp bir tarīkle meydān-ı kal'ada bir mīkdār tek meydān başından at bırağup [20] kal'a dīvārından aşağı Nehr-i Şaṭa pertāp ider. Suyuna indikde seyāhatle ħalāş olur. Bu cihetden Hısn-ı Keyfa didiler [21] nāhiyeleri. Beşirī. Beherdī. Ħandaķi. Tūrmaħalli. Ve Pesendīde ve Hısn-ı Keyfāda olan 'aşāir bunlardır. Āştī. Çelegī. Yerleri [22] ormanludur. Kürdeli Bozorg. Kürdeli Küçük. Yerleri ormanludur. Bunda māzı biter. Mührānī. Bunlarda pirinc olur. [23] Cāngī. Cezbonī diğēr Ceze. Yāħūd Būħtī 'aşireti. İstorkī. Şakaķī. Ve Rişānī. Ve daħı yezīdī vardır ki bunlardır. [24] Ħandaķi bahrdür. Yerleri tağlıdır. Bunlarda tağ Koyunı ve tağ keçisi ve beyān kedisi ve şaňşār olur. Daħı bunlardan [25] ġayrī Necbūmī diğēr Tūrkaşķī Suhān Sahrānī. Beşirī güzel ekinleri olur. Baṭmān şuyı kurbundadır. Bu semtde [26] arslan olur. Ve daħı ġarbda Maħālemī tā'ifesi olur. Yerleri mīşelik bunda menn nāzil olur Ve bu semtiñ üzümi [27] güzel olur **Faşl-ı der-beyān-ı livā-yı Nuşaybīn** bu şehir kā'ide-i diyār-ı rebī'adır. Şimālīsinde bir cebel-i kebīr vardır. [28] Bu cebelde Nehr-i Hermās Nuşaybīn kurbundan geçer. Ve Nuşaybīn ġāyet besātini çokdur. Dirler ki kırk biñ bostān kadar [29] bu nehr üzeredir. Ve bu şehre beyāz gül maşşūşdur ve aslā kırmızı gül bulunmaz. Ve Cebel-i Nuşaybīn aña Cebel-i Cūdī [30] dirler ki sefine-yi Nūħ üzere altı ay ve sekiz günden soñra bu tağda müstakır oldu. 'Aķarebī kıtāladır ve Nuşaybīn [31] içinde ġāyet vahīmdir ve ħalkı serddir. Ve kırye-yi Dārā. İskender Dārā İle ceng etmekle bu isimle müsemmə oldu. Ħālā bir kıryedir [32] **Faşl-ı der-beyān-ı livāyı Sincār** diyār-ı rebī'adandır cenūbı Nuşaybīndir ve Cebel-i Aħzab cibāldir ve cezīrede Sincārdan ġayrī [33] naħil yokdur Sincār ile Mūşuluñ beyni üç merħaledir sūrı cebeliñ zeylindedir ve Cebel-i Sancarıñ şimālīsindedir [34] besātini ve kınāta cārī miyāħ keşiresi ve ħamāmları güzeldir büyüti vāsi'dir ve ferşi fuşūşdur ve her lūleniñ [35] altında ħacerden ħavż-ı müsemmen vardır ve sūķufi aħmer ve aħdar ve aşfer ve ebyāz billūr cāmlar iledir enhār ve eşcār [36] ve turunc ve nārenci keşīrdir ħikāye olunur ki cārīye-yi Sultān Melikşāħıñ Arz-ı Sincārda vāz' ħameli vakti irişüp [37] müneccimiñ didiler ki eğer bugün vāz'-ı ħamil eylemezse veledi melik-i a'zām olur ve sultān emretti cārīye-yi mu'allāķa [38] kıldılar soñra Sultān Sencer mütevellid oldu ve bu medīne-yi bunun isimle tesmiye itdiler ve melik-i a'zām oldu ve

vālī-yi [39] Mışır ‘Abbās bin ‘Ömer’ül ‘Anvīniñ aşrı-ı Sincār urbundadır ‘aceyiböl
binādır besātīn ve miyāh müşrif idi

[1] ‘Abbāsdan soñra mülük bu kaşra nüzül iderdi. Sancar kırbunda Çaka Gedük nāmında bir kūh vardır. Ve anıñ verāsında Hātūniye [2] dirler. Bir göl vardır ki tā vasañında bir cezīre içinde bir kırye-yi ‘azıme vardır. Cezīre ğarbinda Hevātiyye dirler. Bir tepe [3] vardır. Üzerine bir ‘azīm ‘amūd naşb olunmuşdur. Andan cüzvī şimāle Şeyh Kendi kırye mezārı vardır **Der- beyān-ı** [4] **livā-yı Si’ird** diyār-ı rebī‘adandır bir cebel üzeredir zemīn hemvār ihāta ider Şat Dicleniñ kırbundadır Dicleniñ [5] şimālī şarkīsindedir ve Meyyāfāriķīn ile Si’ird beyni bir buçuķ ğünlük. Ve Meyyyāfāriķīn Si’irdiñ şimālīsindedir. [6] Ve Si’ird ile Āmidiñ beyni dört ğünlük ve Āmidiñ cenūbundadır. Ve ehl-i Si’ird şurbı miyāh-ı yenābī‘udandır. Ve Si’ird [7] cibāl ile muḥātdır. Tayn ve rummān ve kürüm keşīresi vardır. Bir meşhūr üzümü ki aña Şāfi’ī üzümü dirler. Ğāyet [8] lezīzdir. Cümle eşcārı yağmūr ile müşmirdir. Ve Si’ird Mūşuldan şark ve şimāl mābeynleri beş merḥale. Ve Si’ird düz [9] yerde ki āb-ı Bidlīs cenūbısına düşmüşdür. Başka bir nehr-i şağīri vardır. āb-ı Bidlīs ile cem’ olur. Qal’a-yı Zirķību daḥı [10] bir düz yerdedir. Bundan yukarıda āb-ı Bidlīs vaķi’dir. Kefender. Andan sehl-i yukarıca tağlar içindedir **Faşl-ı** [11] **der-beyān-ı livā-yı Harpūt** bir kūh üzere bir qal’a ve kaşabadır gölcük üzere müşrifdir. Bir kazā ve ‘imāret ‘azīm şahrāsı [12] vardır. Bunıñ nihāyatı Pertek ve Çemişgezek ḥudūduna peyveste olur. Buña Hışn-ı Ziyād daḥı dirler. Malātyadan iki [13] merḥaledir. Ulubād nāhiyesi buña tābi’dir. Buña karīb Şamşāt diyār-ı Muḍardandır. Āmid ve Harbut beynlerinde vaķi’dir. [14] **Livā-yı Erganī** bir emāret ve kazādır. Harbut ile Āmid arasında. Ve kırbunda bir cebel üzere bir qal’a ve şehirdir. Nevāhisi [15] vardır ki dāmeninde Gökçek dirler bir bahire Harbūta tābi’dir. **Faşl-ı der-beyān-ı Siverek** bir emāret ve kazādır. [16] Āmidden Karacaṭağ verāsında ve Fırāt ile Şat mābeyninde bir şahrāda vaķi’dir **Der-beyān-ı livā-yı Çemişgezek** nihāyet [17] Fırātda Āmid tarafı kenārında bahça nevāhiye müştemil bir emāret ve kazādır. Ve nefsi-i Çemişgezek bir qal’ası vardır bir tağ [18] köşesinde Fırāt kenārında öñi küşāde bir şahrādır. Evāıl ḥalde bir ‘azīm vilāyetdir ki Kürdistān andan ‘ibāretdir. Hākimi [19] otuz iki qal’a ve on beş nāhiyeye mutaşarrıf idi. Sultān Süleymān zamānında vilāyet taḥrīr olunup. Kaşaba-yı Çemişgezek ve nāhiye-yi Şakmān ve [20] Cezīre-yi Küfre ve ‘ādet-i ağnāmı ḥaş-ı hümāyūna ilḥaķ olduķdan soñra vilāyet iki emāret ve on dört ze‘āmet ve

tīmāra takṣīm [21] olunmuş idi. Ba'de yine Sultān Süleymān nāhiye-yi Şakmānı ifrāz idüp. Ba'zı evlād-ı hükkām Çemişgezeke ihsān itdiler. Pes ol üç [22] emāret bunlardır. Mecingerd. Pertek. Ve Şakmān **Faşl-ı der-beyān-ı Pertek** bu ocaqlıktır. Kaḫa cānibi küşāde ve vāsi'dir. Çermik [23] Siverek kırbunda ve Fırātın Nevşār hayli ma'beri muḫābili iki kūh arasında bu daḫı bir ocaqlıktır **Çapāhçūr** Arz-ı rüm tarafında [24] Murād Şuyı kenārında bu daḫı ocaqlıktır **Tercil** Hāniden Āmid semtinde Fırātın Murād kırbunda bir cebel üzere bu daḫı ocaqlıktır. [25] Yenbūklı Çayı bu Tercil Cebelinden çıkup āb-ı Seyid Hasandan aşāgıcada Şata manşab olur **Atak** Tercil kırbunda Kal'a-yı Mūş [26] ve Kal'a-yı Felek ve Tercil arasında bir şahrāda vaḫi'dir. Bu daḫı ocaqlıktır. Şalāt Çayı köşesinden peydā olup. Yenbūklı Çayı [27] āşāgısında dökilür **Mefāriḫin** Āmid muḫabilinde iki taḡ deresinde Altun şuyı köprüsünün şuyı üzerinde bir kaşaba harābedir. [28] Meyāfāriḫin ḡalaṭdır. Cezīre-i ibn 'Ömer Dicle ihāta ider. Besātın keşīreye müştemildir. Mūşul şimalinde vaḫi'dir şāmin ḫālifā-yı nebī-yi ümeyyeden [29] 'Ömer bin 'Abdulazīz ḫazretleri ki 'adlde mu'ādil 'Ömer ibn-i Ḥattāb ḫazretleri idi. Kal'ası sāhil-i Nehr-i Şat ki hengām-ı tuḡyān Şatda [30] nehr iki şak olup şehir ve kal'asını ihāta ider. Lācerem sengden sedler etmişlerdir ki āb-ı nehrden kal'aya zarar olmaya. Ve Hemīşe Āmid [31] şūd ḫalk cısr-i mevkūf olmaḡla buña cezīre tesmiye olunmuşdur. Ve 'Ömere nisbet ile cezīre-yi 'Ömeriyye denmişdir. Bu cezīreye mūte'allıḫ kılā'ı [32] ve nevāḫi ki meşḫūrları Eski Mūşul muḫābili nāhiye-yi Görgil müstaḫar Sefīne-yi Nūh aleyhisselām olan Cebel-i Cūdī bu nāhiyededir [33] ve bu nāhiyede sākin olan 'aşāir-i ekrād bunlardır. Şehr-i Lūrī Şehirli Görgil. İstori. Bunlar ehl-i İslāmdır. Belvīd. [34] Gāven. Porş. Hīvrīl bunlar Yezīdīdir. Nāhiye-yi Berke Berke 'aşīretine maḫşūş nāhiyedir. Kal'ası vardır. Daḫı Bersī dirler. [35] Nāhiye-yi Erūḫ Erūḫ 'aşīreti sākinleridir kal'ası mu'teberdir nāhiye-yi Pervez daḫı Pervez 'aşīretine maḫşūş kal'ası vardır. [36] Bunlar üç fırḫadır. Cāstolāni. Bezm Kerāḫān. Nāhiye-yi Bādān bunda Kāmrāsī 'aşīreti olur. Daḫı Dūdbādān dirler. [37] Nāhiye-yi Takzī Bu nāhiyenin kal'asına Kahūk dirler. Bunda daḫı Kārisi 'aşīreti olur. Bunda dört kabīle olur. Nāhiye-yi Toro [38] nāhiye-yi Heysem ekşer sükkānı ve re'āyāsı Ermenīlerdir. Daḫı nāhiyede kabīle-yi Çelḡı olur. Ḡāyet maḫşūdār nāhiyedir. [39] Nāhiye-yi Şāḫ Ermenī olur. Kal'ası vardır. Daḫı bunda Şīlvī kabīlesi olur. Ve laṭif enārı olur nāhiye-yi Kal'a-yı Teşetel

[1] Ve Ƙal'a-yı Ermeſāt bunda Berāsī ƙabīlesi olur. Bunlar Bohtī 'aſiretidir. Eñ i'zām ſu'belerindendir. Nāhiye-yi Ƙal'a-yı Gīr buña [2] Kamiz dağı dirler. Ƙārisī ve Ƙureyſī ƙabīleleri bunda olurlar bunlar Tanzī 'aſiretine tābi'lerdir. Nāhiye-yi Dīrānda Ƙal'a-yı Larke [3] nevāhi Tanzīdendir. Ba'zı sūkkānı i'rābdır bunlar Tuhrī ſagānī ve Benī 'Ubāde tevā'ifi. Dağı ol semtiñ Ermenīleri ekseri 'Arabī [4] tekellüm iderler. 'Aſāir verresāyi bunlardır. Dūnbūllī. Nūkī. Maḥmūdī ſeyḥ Tīzīn diğeri Bizinī. Māsek. Reſkī diğeri Reſī [5] dağı Mürsī Alūſī dirler. Miḥ. Nehrānī. Peygānī. Bilānī. Setūri ſīrūyān Dūtūrānī. Dağı Erdnānī. Bunlar yezīdīdir. [6] Nāhiye-yi Fenk cezīre ƙarſusunda bir ma'mūr ƙaſaba ve ƙal'adır. Bunda cezīre beyleriniñ sarāyı vardır. Bu ƙal'a kāhı Amadiye [7] beylerine virilür Fenk 'aſāiri bunlardır. Necboy. ſaḫaḫī. Seyrānī. Günye. **Genç Çapaçūr**dan Bidlīs semtine düşer. [8] Tağlar arasında bir kūh üstünde bir ḥükümetdir Murād Suyı ſaḫrāsından geçer. **Eğil** Gencden Āmid semtine düşer. Tağlar [9] içinde bir ƙaſaba ve ƙazādır ḥükümetdir iki tağ deresine düşmüſdür bu tağıñ köſesinde menba'-ı ſat ol kūhdadır. [10] **Livā-yı Hazo** bir ma'mūr ƙal'a ve ſehirdir. İki cānibi tağ bir kūſāde vāsi' dereye düşmüſdür. Ve iki cānibinde tağlardan [11] iki nehir gelüp ſehri güyā ihāta etmiſdir. ſehir ol nehirlerden gerçi ba'īdcedir lakin nehirler arasına düz yere düşmüſdür. Hemān [12] ſehriñ altı yanında ol iki nehr bir olup bir taſ köprü altından geçer ve Ḥasan Keyfā aſağısından ſata ƙarışur. Nāmına [13] āb-ı Erzen dirler. Ve bu ſehriñ etrāfı Felek ve ſāſon ve Kefender. Ƙal'alarıdır. Ve Mefārḫinden ſāſon Cebel-i Deliklūḫaya [14] ile Hazo arasında bir cebel üzere ƙal'adır **Cibāl-i Kāre** cebel bir mu'azz-am cebeldir. Kürdistānıñ i'zam cibālidir. ſehir cezīreniñ cebellü [15] muḫābilinde vaḫi' olmuſdur. Cebel-i Cūdī bunuñ ſu'belerindendir. Ve cebel-i Cūdī üzerine müſrif hemīſe ƙal'asından pūs [16] ve tūmān ve berf ve bārān eksik değıl zulumāt içinde görünür. Hatta kemāl-i ulūvünden ſefīne-yi Nūḫ aleyhisselām bu cebelde [17] ƙarar etmiſdir ve bu cebel ba'zı mevāzi'nde bir nev' zenbūrlar ƙarınca gibi sūrāḫlarda yer içinde ƙurslar yapup [18] bāl virirler begāyet laṭif armağan götürürler ve ſem'-i anber gibi rāyiḫaludur ve ba'zı mertebe

amber şemâmesi gibi (...) ³⁷ [19] virir ekşer ya Cūdî tâğlarında bulunur bu cebel cezîre-yi 'Ömeriyye şarkîsinde andan bir iki sâ'atlık ki aşlâ üzerinde [20] kısım-ı şecerden eşer yokdur ba'zı giyâh ve kekik ve huzâmî gibi otlar biter hâki taşluca ve şüredir cânib-i şimālîsinde [21] ba'zı derelerinde kuytu yerlerinde şayf ve şitâ karu buz eksik değildir ve bu cebeliñ zirvesinde müstaķar [22] sefîne olan maħal ma'lûmdur ve ziyâretgâhdır ve anda bir cāmî' vardır sālîsâl mevsimi olur züvvâr tüccâr [23] gelür ve bu cebeliñ zeylinde karye-yi Şemânî'n bir kaşaba gibi anda bir cāmî' ve medrese ve ba'zı hayrât cezîre-yi 'Ömeriyye şarkîsinde [24] iki sâ'atlık ehl-i sefîne ibtidâ bu maħalle nüzül idüp. Ve bu cebel çaķ-ı Muşûldan görünür. Ve Cebel-i Kürdistânîñ hengâm-ı [25] şayfında ve haşâd zamânlarında mâzû ağaçlarına menn düşer. Ol taraf halkı anda 'azîm müntefî' olurlar. Yaz faşlında [26] düşen yâbisdir ve yaprağa düşer anıñ ağaçlarınıñ altına kilimler döşeyüp ağaçları silkmekle cem' iderler. [27] Ve kürdler aña Gezengûri dirler. Harman zamânında düşen mâzûnuñ kendüsüne düşer. Ol kadar tazesini cem' idüp. [28] Şu ile karışdurulur. Kazgânlara koyup koyı olunca kaynadup buña kürdler Cizik dirler. Enhâr Nehr-i Karaca [29] tağ bu cebel ki şehir-i Âmidüñ cenûba mîl ile hâlfındadır. Ve livâ-yı Siverek ile Âmid arasındadır. Ve bundan nehr çıkup [30] Diyârbekir köprüsi aşağısında Şata dökilür. Ve Karaca Tağ ucunda bu cebelden dahı Gökçeşu nâm bir nehr ki [31] başı iki şu'be iki seng cüzvî mesâfeden şu'beleri cem' olup. Ve nehr-i 'azîm olup bir taş köprü altından geçüp [32] Karaca Tağ nehrinden Aşağıcada Şata dökilür. Âmidîñ bu cânibleri ve ğarbîsi küşâde şahrâlardır. El-lisan Bu eyâlet [33] 'Arabî ve Türkî ve Fârsî ve Kürdî ve Ermenî tekellüm iderlerdi. Halkınıñ ehl-i İslâm olanlarınıñ mezhepleri Hânefi ve Şâfi' [34] ve ekrâd iki fırkadır. Biri Müslim ki mezhebi Şâfi'. Ve biri kâfir ki Yezîdîdir. **Mesâlik** Diyârbekirden Halebe. Cânfezâ Çayırı [35] iki sâ'at Kızıltepe dört sâ'at. Karaca Tağ üç sâ'at. Elmalu. üç sâ'at. Acıgöz. Üç sâ'at 'Âbidün. [36] Taşlu yoldur ve şovuk şuyı vardır. Altı sâ'at Nehr-i Cülâb. Dört sâ'at Ruhâ. Beş sâ'at. Üçbînar. Yedi [37] sâ'at Şakafhânı. Diğer Beştepe yollarında güzel eşme bînarları vardır. Meşhedbînarı muķâbilesi üç sâ'at [38] güzel yollardır. Şovuk şuları vardır. Birecik kurb-ı Fırât beş sâ'at Nîzîb. İki sâ'at Mezâr. İki sâ'at Telbeşâr. [39] Dört sâ'at 'Ayıntâb. Bu maħalle karîbdır.

Tırşiken güzel yoldur. İki köprüsi vardır ki birisine Telkâr nâm

[1] Köprüsi geçilür. Mercidābık üç sā'at yolu düzdür. Bunda Nehr-i 'Ayıntāb geçer **Sultān Selīm** Ğavri ile ceng [2] etmişdir bunda menzil-i muḳābil Dāvud nebī 'aleyhisselām Kilis ve 'Azāz bu menzil-i muḳābil beyninde olan cebeliñ üzerindedir. [3] Cisir-i Semūk bu menzilde 'Ayıntābdan gelen nehr üzere köprüden geçilür ve nehr 'amīkdır ve yolları taşlıkdır Cebelān iki sā'at [4] Haleb dahı Diyārbekirden Muşūla Karaköpri üç sā'at Gökşu bu yoluñ ortasında bir ḥānıñ kurbunda dört beş sovuḳ [5] şular yerden kaynayup yolları güzeldir Şehūdbıñarı dört sā'at ḳonağa gelince deri içinden gidilür ammā dār [6] değıldir Şeyḥ Zevlī Üç sā'at ḳonāğa gelince taḡ ve deredir Harzem beş sā'at Karadere beş sā'at Nuşaybīn [7] beş sā'at yolu düzdür ve taşsızdır Cerrāh şuyı beş sā'at kezalik Şemākı dört sā'atdır üç dört yerden şudan [8] geçilür Diliḳār altı sā'at Şafvān Şuyı yolları taşlu ve dereler içinde şular Ḥabūr dört sā'at yolları [9] düzdür Kefr-i zaman altı sā'at muḳābile-yi Kefr-i Zaman bunda Şat geçilür Ebu Sa'īd üç sā'at nām-ı diğēr Ebū Şu'be ve [10] Deleşeme beş sā'at yolları güzel cārī şuları var ammā bataḡı dahı var Eski Muşūl beş sā'at Karaseydī [11] dört sā'at Camāl Kendi üç sā'at güzel yoldur muḳābile-yi Muşūl üç sā'at Diyārbekirden Vāna Arpa Çayı [12] İki sā'at Karatepe altı sā'at Batmān şuyı beş sā'at Ḥaṭo Sekiz sā'at Üveysü'l Ḳaranī altı sā'at Eşḳ Meydānı [13] beş sā'at Kefender dört sā'at bu mezilde Deliklūtaşdan geçilür bir 'azīm şuḥresi zamān-ı evvelde otuz zirā' tūlī on [14] zirā' 'arzı iken üç ādem ḳaddī yükseklikde taḥt idüp bir tarafından bir tarafına yol etmişlerdir. Bitlīs beş sā'at. Tātvan [15] beş sā'at. Kārmūḥ Beş sā'at. Şavur dört sā'at. 'Adilcevāz altı sā'at. Kenzik toḳuz sā'at. Ercis üç sā'at. [16] Karaköy dört sā'at Bend-i Māhī dört sā'at. Cānigel Beş sā'at. Ḳāsımoḡlu Ḥānı beş sā'at. Vān iki sā'at. Diyār[17]bekirden Malāṭyaya Şelbe Köyi iki sā'at. Karaköpri diğēr Mālān bu menzilde Deveboynı nām maḥal aşılr. Ergānī [18] altı sā'at. Şūcaḳ Yaylaḳa beş sā'at. Bu menzilde cibāl-i şāhiḳadan mürūr olunur. Yāḥūd Behramāz altı sā'atdır. [19] Gölbaşı cibāl-i şāhiḳa mürūr olunur. Beş sā'at. Ḳarye-yi Mālḳoç Efendi nām-ı diğēr Ḳarabaḡnik altı sā'at. Yolu düzdür. [20] Kenār-ı nehr-i Fırāt altı sā'at. Malāṭya yedi sā'at. Diğēr Diyārbekirden Malāṭya. Aḳdeḡirmendir Şahrā-yı Ergānī on iki sā'at [21] cibāl-i şāhiḳa mürūr olunur. Ḳarye-yi Ḥūḥ Ḥān-ı Sinān Pāşā Malāṭya **Aḥvāl-i Mülūk ve Ḥükkām**-ı Fārs ve Rūm ve tekrar [22] Fārs ve Fārs tarafından 'Arab ḳabā'ilinden Bekir Bin Vāil ba'de

‘Arab mülükundan mülük-ı Kinde Diyārbekirde zuhūr eyledi [23] ve anlardan ibtidā zabt iden Hacer Eklü’l-Murād bin ‘Ömer ve Kinde kâbilesinden ve ol vakt hicretiñ iki yüz senesinden muḳaddemdir ba’de oğlu ‘Ömer ve [24] ba’de oğlu el-Hāriş. Bu Hāriş Fārs melikine Ḳubād zındıkaya muvāfıḳ oldu bu Ḳubādıñ ‘aşrında Mazdek [25] zındık zuhūr eyledi nübüvvet da’vā eyledi ve nasa emr eyledi ki emvāllerini birbirine berāber eylesünler Ḳubād bu zındıkıñ [26] dinine dāhıl oldu daḫı elhādiş aña mütabıḳ etmişdir ba’de oğlu Hacer bu Hacer meşhūr şā’ir ki Ebū İmrü’l Ḳays babasıdır ba’de Benū Esed [27] Haceri ḳatl etmekle devletleri münḳaṭı’ olmuşdur ḳaçan İmri’l Ḳays babasıñıñ ḳatl olduğunıñ ḫaberi geldikde Benī Bekire ve Benī Şa’lebe’den imdād [28] aldı ve Benū Esed ile ceng eyledi ve anları bozdı velḫāşıl tekrār ‘azīm ceng olmuşdur ve Engüriden imdād aldıkda [29] meḡer düşmenler gizlü bir ādem göndermişler ḫamāma girdikde zehirlü bir esbāb giydirmişler andan fevt olmuşdur soñra ḫazreti ‘Ömer aşrında [30] bu semti feth etmişlerdir ba’de ḫālifā ve ‘abbāsiye zabt etmişlerdir Devlet-i Mervani Diyārbekirden zuhūr eylediler ibtidāları Ebū ‘alī [31] bin Mervān el-Kürdī sene üç yüz toḳsan ikide ve aḫırları Manşūr Bin Sa’īd ol vakt dört yüz yetmiş sekiz tāriḫidir ba’de fūrū’-ı [32] Selāciḳadan Benū Artūḳ bin Eksük Buvārtuḳ Melikşāḫ bin Alb ümerāsındandır. Melikşāḫ ‘azīm ‘asker ile irsāl eyledi ve Diyārbekiri [33] zabt etdi ba’de Ṭımur geldikde Mārdīni muḫāşara etdi ve feth eyledi. Ve ol eṭrāfa istilā eylemişdir. Soñra Artuḳiyeden Şehā[34]beddīn bin Āḫmed zabt etmişdir. Ve ol vakt Türkmān tā’ifasından Akḳoyunlu ki anlara Bayındırıye dirler. Anlardan ibtidā zuhūr iden [35] ‘Alā’eddīn Ṭurgul. Ba’de Fāḫreddīn Ḳuṭlu Bey ba’de oğlu Ḳara Aylūk ‘Osmān Ṭımura teḳarüb eyledi. Ve Āmid ve Mārdīn [36] ve ol eṭrāfa zabt eyledi. Ba’de Şāḫ İsmā’ıl sene toḳuz yüz sekizde bu semtlere istilā eyledi. Ba’de ‘Āl-i ‘Osmāndan Sultān [37] Selīm tarafından feth olunmuşdur **Bāb-ı der-beyān-ı eyālet-i Raḳḳa** ḫālā Urfa dirler bir eyāletdir **ḫudūdı** [38] şarkda Muşul cenūbda Sincār garbda Fırāt şimālde Diyārbekir taḳsīm Benī Rebī’a Cemmāse. Dīre. Raḫbe. Raḳḳa. Ruhā. [39] Urfā diḡer. Surūc. Ve Ḥābūr. Daḫı Ḥarrān. Culāb. Nebruc Darā. Daḫı Benī Ḳays bu eyālet altı yüz elli kılıçdır yigirmi sekizi

[1] ze'âmet altı yüz on altı tezkerelü ve tezkeresiz tîmardır. Cebelüler ile biñ dört yüz 'asker olur **Evşâf-ı Rûhâ** [2] Pâşâ sancağıdır kaşaba-yı Hâlîl ve Nemrûd halk içinde bu şehirde lakin kitabda Bâbil karyelerinden Köşe nâm karyede orta [3] şehriniñ iç kal'ası bir maḥal-i mürtefi'de dīvârı üzerinde iki 'amûd def' ve vâz' olunmuşdur. Ve dibinde iki [4] vâfir şu kaynayup çıkar. Ve göl gibi mümted olup dûrı yedi mîldir. Irmakları akar. Biri taşra hişârîñ dīvârı dibinden [5] çıkup ğarbdan şarkâ yüz zirâ' kadar mümted bir uzun havz gibidir. Şimâl tarafı bağçeler ve cenûb tarafı câmi' ve tekye [6] ve nihâyetinde Şeyḥ 'Âlî Kaşrı ki şu üzerindedir. Ve havza nâzırdır bînazîr mesîre olmağla kibâr vardıkda anda eğlenürler [7] câmi' içinde ol şunuñ menba' ziyâretgâhdır. Hazret-i Hâlîl makâmıdır. Ve şu çıktığı yer yapılmışdır. Ziyâret olunur ve ol [8] iki gölüñ ayakları ikişer ve üçer değirmân yürüdür. Ve şehriñ vasaṭından geçüp taşra bağçeleri sakıy ider. Bu ziyâretgâh [9] balığı kimse tutup ekl etmez. Ve şayd iden âdeme elbetde bir zarâr gelir işâbet ider. Öyle meşhûr ve müte'ârifdir. Ve şehir kurbunda [10] ba'zı tilâl ve cibâl 'azîm mağâralar vardır. Sûrâḥ taşlu tağlardır. Bînazîr enârı olur. Ve Urfâ halkı ğâyet şecî' [11] tâ'îfadır. Koçhişâr Ruhâ ile Nuşaybîn arasında bir kûh köşesinde bir kaşaba ve kal'adır. Ol kûhdan bir şu çıkup [12] Nuşaybîn tarafından gelen nehre hemân Koçhişâr kurbunda ve altı yanında kavuşur. Ve ol kûh köşesi tolaşıldıkda [13] Nuşaybîn şahrâlarına varılır **Faşl-ı der- beyân-ı Cemmâse** Nehr-i Fırât kenârında ğarbında bir puşte üzere bir kal'adır ki Cebel-i Hamr bir tepe-yi 'Arabdan [14] gelür. Bu maḥallelerde Fırâtı kat' etmişdir. Bundan yukarıca makâm-ı 'Âlî Raḍîallahu 'anha andan yukarıca Raḥbe. Andan yukarıca [15] bir puşte üzerinedir ki Raḥbe ile bir livâdır. Rakḫanıñ muḳâbilinde vaḳi'dir. Bir tell üzere bir kal'adır. Koçhişârdan ve Rakḫa [16] kurbunda Rûhâdan gelen şu ile cem' olan nehr tepe altından Fırâta karışur **Livâ-yı Hâbûr** Re'sül-'ayn İle Fırât arasında [17] bir cebel üzere iki kal'a vaḳi'dir. Cebel-i mezkûr Re'sül-'ayndan menba'-ı âb-ı Hâbûr olan Kerek kurbundan Fırâta toğrı [18] mümteddir. Nehr-i Hâbur bu cebel dolaşup aşâğı yanında Fırâta dökilür. Bu semtde 'Arab Benî Rîşe ki kavmine Mevâlî [19] dirler bu semtde yazlar. Ve kışda Selîmiye semtinde kışlarlar. **Mâkisîn** Hâbûr üzere bir medîne Karkîsâdan.yedi fersah [20] ba'iddir **Surûc** hâlâ Ruhâ nâhiyesidir ḥarâbdır Harrândan bir merḥaledir. Keşîrül miyâh ve el-besâtîn ve el-fevâkih [21] enâr ve amrud

ve ayva ve eriği laţif olup Birecikden bir merhaledir. Harrân diyâr-ı Muḍardandır. Bir kâdim şehirdir ğâyet büyükdür [22] hâlâ ḥarâbdır Binâ-yı Ken'âniyündür 'azîm ve ğarîb aşarları vardır. Hâlâ bakîdir ve bu şehirde bir tell vardır ki [23] muşallî-yi şâbi'ti bu tell üzeredir ve bu tell İbrâhîme nisbet olunur. Bu şehirden iki fersaḥ kadar ba'iddir. Raḥbe [24] Mâlik bin Tavku's-Şa'lebî binâsıdır. Raḥka ve 'Âne beyninde Fırât üzere bir medîne-yi meşhûre hâlâ ḥarâb oldu. [25] Şoñra Raḥbe-yi cedîde şâhib-i Humuş Şîrekûh bin Meḥammed sene yedi yüz yigirmi de binâ eyledi. 'Irâk ve Şâmdan gelen kavâfilîñ [26] muḥiṭi idi. Raḥka daḥı Râfiḳa dinilür. Diyâr-ı Muḍardandır. Fırât canîb-i şimâl-i şarḳîsinde muḳaddemâ diyâr-ı Muḍarîñ kâ'idesidir [27] Hâlâ ḥarâbdır besâtîn ve fevâkih envâ'ı çokdur. Re'sül-'ayn ve daḥı 'Ayn-ı Verde dirler. Diyâr-ı rebî'edandır. Arz-ı müsteviyede ki [28] üç yüzden ziyâde daḥı 'ayn-ı 'uyun-ı şâfiye çıkar. Ve nehr-i Ḥâbûr bu 'uyundan cârî olur. Karkîsâ kurbunda [29] Fırât ve Ḥâbûr üzere bir Medîne diyâr-ı Muḍardandır Cerîr bin 'Abdullah el-Becelî bunda fevt oldu Kâl'a-yı Ca'ber daḥı Düseriyye [30] dirler. Nu'mân bin Menziriñ 'abdi olan Düser binâ etmişdir. Ca'ber-i Kuşeyrî buña mâlik olup ve anda çok otur [31] maġla ismiyle müsemmâ oldu. Bu kâl'a Fırâtîñ sâhil-i müşrifinde vaḳî'dir. Bâlisden yigirmi beş fersaḥdır. Muḳâbilesinde [32] ğarḳı Fırâtda arz-ı Şıffîndır ki anda vaḳ'a-yı Mahmûde vaḳî' oldu. Bu kâl'a Raḥkadan yedi fersaḥdır **Evşâf-ı** [33] **El-Zor** daḥı Bûk dirler Bu Zor Fırâtîñ iki tarafında Bâlisden çaḳ-ı 'Âneye varınca mümteddir. Ve bu Zorda yer yer [34] Tût ağaçları orman gibi şıḳdır ki içine girilmek mümkün değildir. Ancaḳ nehr-i Fırât tarafından her birisiniñ bir dar [35] yolu vardır. Andan girerler. Ve her yoluñ dâhilinde bir vâsi' yer etrâfında ḥişâr gibi ol tût ağaçları [36] kucaḳlamışdır. Ve ol yerlerde envâ' tevâ'if obâlar ile sâkin olmuşlardır ve bu tâ'ifeler ibrişîm çıkarsalar [37] naḳl iderler ki her senede Bu Zorluda üç dört yüz kise mâl ḥâşıl olur ve bu Zorda sâkin olan [38] tevâ'ifiñ Mevâlî-yi 'Arabına virgüleri vardır. Ve bunlardan eñ baş ta'ife Benî Semekdir. Ve bu Zorda arslan ve kara[39]kulaḳ. Ve hınzır. Ve ğayrî ḥayvânât olur **Bâb-ı der beyân-ı eyâlet-i Başra** âl-i 'Osmân 'Irâk 'araba istîlâ eyledikde

[13] **Faşl-ı Der-Beyân-ı Vilâyet-i Vân** bu aşırda bu memleket-i âl-i ‘Osmân ıstılâhı üzere tarh ve takşım. [14] Bu üslûb üzere on dört sancağdır. Erciş. Ma’ Peyker. Esbâberd. Ağâkis. Ekrâd. Ovacık. Bârgîr. Bitlîs. [15] Berda’. Ekrâd-ı Benî. Kûtud. ‘Âdilcevâz. Ma’ Ahlât. Qal’a-yı Bâyezîd Kârkâr ve Kesânî. Mûş. Vân. Bu eyâletde [16] biñ yüz on beş kılıç. Ve yüz toksan toköz ze’âmet. Ve toköz yüz on altı tezkerelü ve tezkeresiz tîmârdır. Bu hesâb [17] üzere cebelüler ile **Evşâf-ı vilâyet-i Vân** bu vilâyet taraf-ı şarkda serhadd-i memâlik-i ‘Osmâniyye bir memleketdir **Hudûd** [18] şarkda Azerbeycân didikleri Tebrîz ülkesi cenûbda Kürdistân. Şimâlde Çıldır. Garbda Diyârbekir eyâleti **Evşâf-ı** [19] **Van** tûlî yetmiş sekiz buçuq. ‘Arzı otuz yedi buçuq. Düz şahrâda bahire-yi Erciş taraf-ı şarkısında bir belde-yi [20] meşhûre ve hışn-ı hasîndir. Toköz yüz kırk senesinde Sultân Süleymân Hân ‘İrağeyn seferinde iken Halebde [21] kışladıkda vezîr-i a’zâm İbrâhîm Pâşâ muqaddem vardıkda şâh-ı ‘Acem tarafından zabt olunurken. Halkı itâ’at [22] ve teslîm eylediler. Şehr-i mezbûruñ iç ve dış hışarı vardır. İç hışarı şehriñ taraf-ı garbında yüksek kesme [23] kaya üzerinde bir tarafı şehir ve varoş. Ve bir tarafı hâric hışn-ı metîndir. Taraf-ı şarkîsi ki şehir cânibîdir. Hışâr gibi [24] kesme kaya ve taraf-ı hârici düz yerde mu’tâd üzere taş kal’a çevrilüb üç kapu konmuşdur. Şarkı Tebrîz kapısı [25] ve cenûbı iskele kapısıdır. Şark-ı cebubı bağ ve bağçe olup. Şehir ve hışarın gölden bir miqdâr şimâle munfaşıl [26] düşmüşdür. Lakin hışardan göle yol vardır. Muḥâşıra eşnâsında gemi işler cümle büyüüt ve mahallât ve çarşu ve bâzâr [27] ve hamâm ve câmi’ dâhil sūrdadır. Hüsrev Pâşâ anda bir câmi’ ve medrese ve hamâm binâ etmişdir. Dîzdâr ve hışâr [28] eri nöbetçi yenîçeriler iç hışarda olup. Biñ beş yüz nefer kadar kûl ağaları ile. Ve Beylerbeyi etbâ’ı ile [29] taşra hışarındadır. İskelesine Erciş. Ve Ahlât. Ve ‘Âdilcevâzdan sefineler gelür ve gider. Etrâfında [30] tağlar nısf-ı merhale kadar yerdir **Bârgîr Vân** Şimâlinde ve Ercişden şark arası sekiz fersah bir belde-i şağire [31] bir livâdır. Qal’ası harâb idi. Sultân Süleymân Hân tecdîd itdi. Bunuñla Erciş Vândan iki merhale garb [32] ve şimâle arasında Haydar Bağı nâm bir karye vardır. Bu bağ gayet meşhûrdur. Erciş Vândan iki merhale garb-ı [33] şimâle göl şimâlinde bir kal’a ve kaşaba bir livâdır. Düz yerde vakı’ olup. Etrâfı bağçe ve cevîz ağacları. [34] Bunuñ hışarını Hâce Tâceddîn ‘Alîşâh Vezîr binâ etmişidi. Maḥşûlî penbedir. Hukûk-ı divâniyesi [35] yetmiş

dört biñ dīnār idi. Bahīre-yi Erciş ġarbdan ŗarka bir miġdār cenūba inġirāf ile bir tūlānī göldür [36] ekŗer yerinden ġarŗusı ġorinūr mesāfe-yi dūrı altmıŗ fersaġ ve ta'mı bir miġdār talġ ve ŗurdur. Yılda bir ġüne [37] tırrīġ dirler bir nev' laťif balıġı ki muġavvīdir. Vāfir ġıkar daġı eťrāfa ġötürürler. Ve Erciş ŗehrinden Dārmūk [38] mābeyninde bend-i mā'ī vaġi'dir. Dārmūk ġölün kenārında Vāna ġarībdır ġal'ası metīndir. (...) ³⁸ Muġtaşır [39] ġaşabadır Türkerī ŗehri küġükdür. Alaťaġdan bir büyük nehr bunuñ mābeynine uğrar envā' mīvesi olur.

[1] Küçük ƙal'ası vardır. Meymān bir ƙaşabadır mīvesi çokdur. Harādīn bir küçük şehirdir. Selem bir ƙaşabadır. Dahı [2] ol semtlerde Mākū. Bunuñ şehri Şūşīñ şarkında ve Alağ bir mertebe üstüne meyl etmişdir ki ol [3] şehre ne ƙar ne yağmur dokañmaz. Ve deresinde 'azīm bağları ve bağçeleri vardır. Re'āyāsı Ermen tā'ifesinden [4] ve cenūbında İbğā³⁹ ƙal'ası vaƙı'dır. Ahtamār mezbūr gölüñ kenār-ı cenūbısında ƙarīb bir küçük ceziredir. Bir ƙal'adır. [5] Vāndan dört sā'atlik mesāfedir. Ve şimālinde gölüñ kenārına ƙarīb Tavşan Aatası olur. Germābe Erciş[6] ƙurbunda Diyādīn nām mevzi'de bir ılıca vardır. Bir āsiyāb idāre ider. Bıñarı etrāfdan fışkıyye mişāl [7] çıkar. Ve bir 'ayn-i cārī dahı vardır ki ƙazgān gibi ƙaynar akar. Girū ƙurbunda āb-ı hayāt gibi bir laţif şū çıkar. [8] 'Ādilcevāz Ercişden iki merhale göl kenārında. Ak topraklu bayırda bir metīn ƙal'a. Bayırda ve ƙaşaba bir livādır [9] ƙal'ası göl kenārında yukaru bayıra ƙıƙup bir nice ƙal'alarını şū başup. Göl içinde ƙalmışdur. Ƙaşaba [10] göle müşrif yüksek yerde binā olunup cümle sūr içine alınmışdır. Gölƙal'acenūbuna düşer. Ve bu semtde [11] Sübhān Tağı tarafında bir 'azīm ƙaya altında bir mağāra vardır. Ƙapusı yokdur. İçinde bir ejder olur. Ol mağāra [12] nīñ delükünden ol ejder görünür. Hatta şıƙāt ādemler naƙl iderler ki biz ol delikden bakup gördük. Bu şey' [13] üsti kertenkele derisine beñzer bir uzun mızrakla etine tūrtük⁴⁰ şekl bulduƙ Ahlāt 'Ādilcevāzdan [14] bir merhale düz yerde bağlu ve bağçelü hevāsı mu'tedil mīvesi vāfir ƙaşaba depe üzerinde bir ƙal'ası vardır. [15] Selefde Ermen pādişāhlarının tahtları idi. Enūşirvān zamānında 'ammī Cāmāsb anda oturup eyālete hūkm [16] iderdi. Hevāsı laţif bağları çok mīvesi āb-dārdır huşūşān ƙaysī ve elması nāzik olur. Ve bir dāne sīb [17] yüz dirhem çeker. Altı yüz yigirmide Sultān Celāleddīn Hārzem Şāh ƙahr ve galebe ile Selçūķīyelerden olup [18] tahtı itdi ba'de zelzele-yi 'azīme olmağla ekşer bināları yıkıldı. Velhāşıl Sultān Süleymān Hān şehir-i ƙadīmi [19] bir taraf ƙalup. Göl kenārında bir hişār binā etdiler. Ba'de hişār-ı ƙadīmi harāb olup. Hālā harābdır. Bunuñ ƙurbunda şuları [20] aƙup göle dökilür. Göl ƙaşabadan

⁴⁰ Tūrtük: Eşegi yürütmek için kullanılan ucu çivili sopa. (Türkiye Türkçesi ağızları sözlüğü)

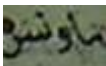
bir miqdār ba'īd düşmüşdür. Bu şehirde nice fuḫalā zuhūr eyledi. Huṣūṣān [21] Seyyid Hüseyn ki 'ulūm-ı zāhire ve bāṭında ki Cifr-i Cāmi'de ḫurūc Cengīzi bu ilmde istidlāl etdi. Ve iki [22] biñ kadar ḫāne göçüp Mışırdā karar eylediler ḫālā mezarı andadır. Kūh-ı Seybān Aḫlāt kıblesinde bir cebel-i [23] 'azīmedir çok sükkānı vardır. Kardan ḫālī olmaz. Elli fersaḫ mesāfeden görünür. Dūrı elli fersaḫdır. Ve [24] vāsi' 'alefzārı vardır. Tātīvān Aḫlātından bir merḫale ḡarba bir ḡarye-yi kebīredir. Göl bunda nihāyet bulur. [25] Bitlīs Tātīvāndan bir merḫale ḡarba dere içinde seksen bir buçuk tūl. Otuz yedi buçuk 'arḫı. Muḫkem ḡal'a ve ḡaṣabadır. [26] Dereden bir nehr aḡup büyüṭ ve maḡallāt şunuñ iki tarafında vaḡi' olmuştur. Ortasından köpri ile geçilür. Medḡāl [27] ve maḡreci teng ve ṣa'b'ül-mesālik yer olmaḡla ḡiṣārı imtiḡān evlerini ihāṭa eylemişdir bu şehir derler ki [28] İskender aṣārındandır bunuñ şuyunı imtiḡān idüp ḡāyet laṭīf ḡafīf bulup şu kenārıyla giderek ol maḡalle [29] geldiler ki Kūsūr Şuyı ile cūy-ı ribāt biri birine ḡarıştı. Her birini daḡı imtiḡān idüp. Kūsūr şuyunı laṭīf [30] bulup. Kūsūr şuyunuñ başına varup. Neb'-i āb bu maḡām sebz ü kūḡsār laṭīf yer görüp İskender bir ḡaç [31] gün anda eğlendi. Ḫālā ol maḡāma Ḫaymegāh-ı İskender dirler. Ba'de ol ḡüzergāhda bir şehir ve bir ḡal'a-yı metīn [32] bināsını fermān eyledi ki benim gibi bir pādīṣāh teşḡirinden 'āciz ola diyecek Bidlīs nām ḡulām çeşme-yi mezbūre iki [33] fersaḫ yerde kūṣūr çayı ile ribāt arasında bir ḡiṣār-ı metīn binā eyledi ki ilā el'an ḡüzergāh sedd-i sedīddir. [34] Hatta İskender İrāndan dönüşünde Bidlīs izḡār-ı 'iṣyān idüp yol virmedi. İskender daḡı ḡayri yoldan [35] varup gitdi. Bitlīs İskendere i'tizār eyledi. Ve didi emriñiz üzere bu ḡal'anıñ istiḡkāmı üzere işbāt [36] itmek için öyle kūṣṭāḡlıḡ itdüm. İskender pesend idüp ḡüḡḡümeti. Aña tefviz eyledi. Çünkü Ḫal'a-yı Bitlīs [37] müṣelleṣ'ül-ṣeḡl vaḡi' olmuştur. Her bār İzṭırāb ve inḡılābdan ḫālī olmaz. Selefde anda mār bisyār idi. [38] Ḫükemādan biri dergāh-ı ḡal'adan seng tırāş iden de bir mār ṣeklini tılsım idüp. Kōduḡdan ṣoñra ḡörinmez [39] oldu. Nefsinde āb ü hevāsı laṭīf lakin ḡıṣı ṣiddet mīvelerinden sīb ve amrudı ve üzüm ve ḡarbüze

[1] Etrāfdan gelür. Halkı tábistānda bağlara göçerler. Altı ay kadar olup. Ve şehriñ ortasında yigirmi bir [2] vardır ve dört cāmi' kebîr ki biri Selāṭīn selefden ḥaṭ-ı kūfî ile yazılmışdır. Aña Cāmi'-i 'Atīk dirler ve biri [3] evāilde Ermenîler kilîsâsi Kızıl Mescid dimekle meşhûrdur. Biri daḥı Gökmejdān Emîr Şemseddīn Cāmi'dir ve kırbunda [4] bir zāviye vardır. Muverrah Mîr Şerefiñ cecdi Şeref Hân Cāmi'dir. Yanında bir medrese ve zāviye daḥı vardır ki [5] Şerefiye dimekle meşhûrdur. Bunlardan ġayrî Şükriyye ve İdrisiyye ve Ḥaṭibiyye ve Hâcibiyye ve Ahlatiyye nām [6] beş medrese vardır. Her birinde talebe-yi 'ulūm sākin olup. Ve Hüsrev Pāşā anda taşdan anda bir çifte ḥamām binā [7] idüp. Ve bu şehre gelenler Dilüklü kayadan geçerler ġayrî yol yokdur. Yāḥūd dolaşıkdır ol seng-i sūrāḥ. [8] Bitlîsden bir fersah cenûb tarafına düşer. Selefde yol anıñ bir cānibinden idi. Mürûr-ı dühur ile şu dibine [9] gelüp yol münsedd olmağla ol 'aşr ḥavātininden ehl-i ḥayr ol kayayı deldirüp yolu açdı. Ve Bitlîsde [10] bir mescid ve kaçaba ortasında bir 'azîm köri yapırdı. Hālā Pil-i Hātûn ve Mescid-i Hātûniyye dimekle ma'rûfdur. Hâzret-i [11] 'Ömer hilāfetinde yigirmi yedinci sāl-i hicretde 'İyāz bin Ğanem-i Sü'eybî ile feth olundı. Ol zamān bu Būstīnos [12] nām kāfir ol etrāfda ḥākim-i Bidlîs ḥākimi yerine şulḥ ile şehri teslîm eyledi. Bu kaçabanıñ ekşer halkı Ermenî [13] ve Müselmān daḥı Şāf'î ve birazı Hānefi ekşeri şecî' ve saḥî ve 'ülemā ve meşāyih ve şulehā çok zuhûr eyledi. Şeyḥ 'Ammār [14] Yāsir ki Necmeddīn Kübrānıñ pîridir. Hüsāmeddīn Şeyḥ 'Ammāre müntesibdir. Oğlu Mevlānā Hākīm İdrîs ki Ak[15]koyunlu pādîşāhlarıñ bir müddet muvaḳḳa'ı idi soñra Sultān Selīm Hân nedîmi oldı. Rahvā Tātvan ile [16] Bidlîs arasında Bidlîsden nışf merḥale şarkā düşer. Hüsrev Pāşā zāviye ve sarāy ve ḥamām ve mescid ve şu getürdi [17] ve 'imāreti vardır. Mûş bir tağıñ dibinde düz yerde bir vādî ağzında şahrāsı vāsi' iki merḥale mesāfe [18] olup Mûş Ovası dimekle meşhûr. Sultān Süleymān Hân kal'a-yı kadîmi termîm etdi. Elli nefer kadar muḥāfızı vardır. [19] Koyun ve şu sığırı çokdur. Şahrā-yı mezbûr sekiz fersah tûlı. Ve üç fersah 'Arzı. Etrāfı ormanlu tağlar sebz ve hürrem [20] qarlı yaylaklar āb-ı Fırāt ol şahrānıñ cānib-i şarkından gelüp. Hadd-i vasaṭda ceryān ider ve Fırāta dāḥil olur. [21] Güz faşında tağlarında bīnazîr Toğanlar avlanır. Murğ u mähiden envā' şikār ol şahrāda mevcûddur. [22] Re'āyāsı Ermenîlerdir. Hālā ḥuḳûḳ-ı divāniyesi on beş dinārdır. Bidlîsiñ

bir nāhiyesi dahı Hınus vāsi' [23] yaylaqları vardır. Cümleden biri Biñgöl Yaylağı ve biri Şuşehridir. Dahı Cebel-i Şerefüddindir. İki şu aklar ki [24] biri beyāz tuz ve biri kıızıl tuz olur. Anlardan her sene dört biñ altun maşşül olur. Anda olan umūr-ı [25] garībenin biri bulanık göldür ki etrāfı bir fersah kadar. Dā'imā şuyı Bulanık ve kıızıl tuzur. Ve ayağı bir nehr-i sağire [26] girer. Kıızıl bulanık akar. Dahı şuyı nāzik göldür ki Ahlāt ile Bulanık Göl arasına düşer. Şuyı gāyet Şirīn [27] ve şeffafdır zemistānda bir mertebe buz olup üzerinde kārban geçer hele kırıp çatlar. Şedāsı üç fersah yere gider [28] ol zamānda balık gāyet çok bulunur. Ve emīn vaz' etmek muḳāt'a etmek murād idindiler. Ol zamān balık [29] çıkmadı. Cebel-i Nemrūd Bidlīs şimālinde Nemrūd anda yaylağa çıkup nice kılā' ve menāzil 'Aliye binā olunmuşdur. [30] Ġazaba mazhar olduğda ibniyesi yere geçüp 'arşasından şu çıkıdı. Dūrı üç fersah ve etrāfı şa'b ve sengistāndır [31] üç yerden gayrī yerden girilmez. Biri piyāde yolıdır. Ve ikisi dahı atlu gider. Ve mezbūr gölün kenārında ıssı sular [32] mebnī'i vardır. Ve canib-i şimālinde tağ ve bir mertebe aşağı ayrılup demürboğu gibi bir māre yerden çıkup aşağı dökülmekdedür [33] altı yüz zirā' kadar tūlda. Ve elli zirā' mürtefi' pūşte olup. Gitdikçe iz(d)iyād bulmadadır. Ma'den-i kibrīt ve neft [34] olup. Ve ol semtde bir garīb şey' olup. Bir kaṭar develer ve deveci dahı zaḥiriyle ve yükleriyle taşdır. Ol semtiñ [35] halkı dirler ki bu develer Nemrūda toprak taşırımış. Kaçan Hāk Te'ālā Nemrūda ġazab eyledikde bunlar mesh etmişdir. [36] Koṭūr. Andan iki merhale şarkda bir livādır. Bir vādide küçük ḳal'ası vardır. Sulṭān Murād Hān Vāna vardıkda [37] dönüşde uğrayup içinde bir kaç kıızılbaş kapanmış bulunup. Serfürū eylediler. Teshīre olunmadı. Ol maḥal [38] sınırdur. Hālā Tebrīz eyāletine mūte'allıktır. Vestān Vāndan bir merhale cenūb-ı şark bahīre kenārında düz yerde ova [39] anda nihāyet bulur. Ötesi Kürdistān tağlarıdır. Debīl pāy-i taht-ı ḳadīm Ermeniye idi. Vāsi' bārūsı

[1] var idi. Halkı bisâtlar işlerler. Ve bunda olan kırmuzuñ rengi gâyet laţîfdır. Sökbânâbâd bir nâhiyedir. [2] Dünbülli ‘aşireti anda temekkün iderler. Hoşâb Kürdistan beylerinden Maḥmūdîler ocaqluğı hükümetgâhlarıdır. [3] Kâçikân Bidlîs nevâhisinden kâhî müstaķil imâret olmuştur. Uçikân Mûş a‘mâlinde bir nâhiyedir. Gâhî [4] Hınûsa ilḥaķ olunur. Müstaķil imâret i‘tibâr olunmuştur. Albaķ Selmâs kırbunda iki tağ arasında bir nâhiyedir. Selmâsdan [5] cüzvî ğarb ve şimâle düşer. Ve bunuñ kühları köşesinde ekşer ümerâsı Hakkârî taşarruflarında ola gelmiştir. İki şu [6] akup Selmâsdan cüzvî şimâlde cem‘ olduklarından soñra cenûba ceryân ile Selmâs kırbundan geçüp Urmiye Gölünüñ [7] şimâli köşesinden manşab olur **Hükümet-i Hakkârî⁴¹ yigirmi biñ kılıçdır nevâhisi** bunlardır Vestân. Şataķ. Zerîl [8] Norduz. Albaķ. Bîzân. Cârî. Kaşrân. Berdâreş. (...).⁴² Geviş. Çölâmerik. Bâý. Çal. (...).⁴³ Beytanol. [9] (...).⁴⁴ hükümet-i Hakkârî. ‘İmâdiye hükümeti şarkîsinde. Ve eyâlet. Vandan. Vestân nâhiyesi ğarbîsinde ve şimâlen [10] Bidlîs hükümeti. Ve cenûben Şehrizül. Ve Sührân Hükümeti. Hudûdu şarkîyesi ki ser hadd-i Kızılbaş olmağla ekşer hâlî yerlerdir. [11] Bu hükümet eyâlet-i Vâna tâbi‘dir ki ekrâddan Hakkârî tâ‘ifesi vilâyetidir. Sâbıkân tâ‘ife-yi Hakkârî Vân [12] ve Vestân ve ol semtde olan nevâhi zabtlarından soñra mülük-ı ‘Osmâniyye Vâni eyâlet idüp bunlara vilâyetlerinden [13] bir hisşesini virdiler. Hâlâ dâr’ül-hükûme emir’ül Hakkârî Kal’a-yı Çölâmerikdir. Bu kaşabanıñ kal’ası vardır. [14] Vestândan ğarb-ı cenûb arasına düşer. Nâhiye-yi Göz. Bu kal’anıñ cihet-i şarkîyesindedir. Tağlar arasında [15] bir hemvâr şahrâ-yı vaķi‘ bir nâhiyedir ki andan bir nehr gelüp Çölâmerikde ğarba mîl ile cenûbda ikisi biri [16] birine cem‘ olur. Andan tağlar arasına ceryân ile livâ-yı Çil ki tâbi‘ Hakkârî

42

43

44

geçer. al'a-yı Bīsūtūnve al'a-yı [17] Estona yanlarından geçüp 'İmādiye nevāhisinde Zībārī nāhiyesinde bir taş köpri altından geçüp cenūb-ı [18] şark (...) ⁴⁵ al'ası cānibden gelen nehr ile. Ve andan aşağıcada arīr kırbunda Bāyān Ovasından [19] gelen nehr ile cem' olup. Dicleye (...) ⁴⁶ kırbundan yine cenūba andan Livā-yı Balabān ve Livā-yı Kestāne taraflarından [20] gelen nehr-i 'azīm ile cem' olup. Sāmireden şimāle ve kırbunda Dicleye kırişur. Ve Çölāmerik Tağı arasında [21] bir küçük cebele arka vermiş bir kışabadır. Düzde düşmüşdür. Ümerā-yı akkārī(n)iñ anda nice ebniye-yi ayr ve cāmi' [22] ve medreseleri vardır. Ve Çölāmerik cenūbunda al'a-yı Emīr Dāvudve Berādost olup. Şimālinde Mūkūs [23] al'ası ve emāreti ğarbında 'İmādiye şehrine gelince akkārī hükümeti şarkında Göz nāhiyesi ve anıñ şarkında [24] oşāb düşmüşdür. Şakaķ Çölāmerik al'ası şimālinde bir tağ üzere bir livādır. Tağıñdan bir şu inüp [25] Vān Gölüne kırişur. Ve bu Şakaķ Mūkūs ile Çölāmerik arasındadır. al'a-yı Zerīl. Çölāmerikden ğarbında [26] bir kūh köşesinde şimāl tarafında. Şīrvi al'ası al'a-yı Bīsūtūn dağı bu cebel al'asında bir 'azīm [27] al'adır. 'İmādiye ile Zerīl arasına düşmüşdür. Çölāmerikden gelen nehr bunuñ cenūbından ve kırbundan geçer. al'a-yı [28] Çil buna mensūb bir nice al'a imāretdir. Bu al'a Bīsūtūndan tarafa cenūbda bir al'a-yı 'azīmedir. [29] Bu dağı kūh köşesine düşmüşdür. Nehr-i mezķūr bu iki tağ köşeleri arasından geçer. al'a-yı Dizi akkārī [30] tevābı'ndan Çilden çıkup tağlar ardında kendü dağı bir tağ üzeredir. Mīr Dāvud al'asınıñ ğarbında [31] ve Eston al'asınıñ kırbunda ve şarkında ve Amūzer ⁴⁷ Bunuñ kūhı dibinde bir küçük göl gibi yerden bir şu [32] çıkup ayağı bir nehr-i 'azīm olup. Mīr Dāvud al'ası önünde ğarbında bir taş köpri altından geçüp. al'a-yı [33] Mīr Nāşır Berādost şimālīsinden ve ğarbından bir taş köpriye uğrayup. al'a-yı Mīr Nāşır şarkīsinden [34] geçer. Rūmiye Gölünüñ

45

ازکود

46

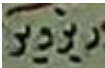
مصبی

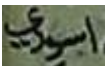
47

اموزر

cānib-i ġarbīsından varup aña ƣarışur. Rīzdīr⁴⁸ nāhiyesinde Nāşrullah (...) ⁴⁹ [35] dirler bir tã'ife sâkinlerdir ki ehl-i zimme dirler. Ƙal'a-yı Eston Ƙal'a-yı Dizi ƣurbunda ġarb tarafına bir kuh [36] üzere Zībādi nāhiyesi ile toprağı ƣarışur. Ƙal'a-yı Helor 'imādiyeden şark ve şimālde ve Bīsūtūnda [37] ġarb ve cenūb cebel kılā'ından bir ƣal'adır. Üç tağıñ arasında düzde ƣaşabası ve şimāl tarafında olan [38] cebel-i 'azīm üzere ƣal'ası vardır. bunuñ ġarb-ı cenūb cebeliniñ zeylinden 'Imādiye tarafından bir şu ƣıƣup [39] 'Imādiye şahrāsına toğıru aƣar. Ve 'Imādiyeyi geçüp āb Hābūr ile cem' olur. Ba'de Şat ƣarışur. Vestāndan

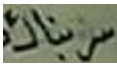
48

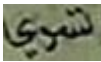
49

[1] cüzvî şimâle meyl ile ğarba düşen elviye ve kılâ' Livā-yı Kārkār sābıkān Müküse tābi' idi. Ba'de bir imāret [2] oldu. Dağı Livā-yı Esyākerd Esyāber dağı dirler. Ağākīs nām bir ƣal'a bir zamān bunuñ tevāb'ından idi. [3] Şoñra efrāz ve müstakıl emāret oldu. Livā-yı Kesān bir tağ köşesi zeylinde bir ƣal'a ve ƣaşabadır. Müküs bir [4] 'azīm şehr ve ƣal'adır. Hīzān bundan cüzvīce şimāle meyl ile ğurūba düşer. Bu Müküs öñünden bir nehr [5] akup Hīzān tarafından geçer. Ba'de Deliklūƣayadan aşığaca āb-ı Bidlīse ƣarışur. Hīzān Müküsden ğarb-ı [6] şimālde Bidlīsden cenūbdan Kesāndan ğarbda bir tağ üzere bir ƣal'a bunuñ kūhundan iki yerden şular [7] ƣıkup cem' olduƣdan şoñra āb-ı Müküse. Ba'de cümlesi Bidlīs şuyuna ƣarışur. Ve Hīzān halkı şalāh ve ģayre [8] muƣayyedlerdir. Ƣal'ası ebniye-yi İslāmdır Şireviler Ƣal'asıbu imāret Müküsden ğarb tarafında bir vāsi' [9] şahrāda vaƣı'dır dağı naƣl olunur ki Devletyār Hān kimesne Şāh Hūdābende zamānında ģudūd-ı Azerbeycān [10] muĥāfazası şartıyla ve nāhiye-yi Kerşeb ve Zerīnkemer ve Secās ve Zencān ve Şorluƣ ve Ƣaydār Şebistān Engūrān [11] (Ƣ)ancūƣay-ı 'Ulyā ve Sifle ki Azerbeycān 'Osmānlunuñ eline düşüp. Ol hengām-ı cengde bu nevāhi ģarābe yüz tutmuş [12] idi. Ma'mūr etmek iltizāmıyla virilmiş idi. Devletyār Hān Kerşebi dār'ülmülk idüp. Anda bir ƣal'a ve ƣaşaba [13] ƣondurdu. Ve Livā-yı Engūrān Ve Şebistān dağı 'azīm ƣal'a binā itdürüp ve şāha 'işyān etmişdür. Mesālik [14] ve menāzil. Vāndan Diyārbekire varınca Ƣāsımoğlu Ƣayı iki sâ'at Cānıgel beş. Bendmāhī beş. Ƣaraköpri dört. [15] Erciş dört. Kerek uç. 'Ādilcevāz altı. Kārmūh dört. Tātvan beş. Bitlīs beş. Kefender beş. Bu menzilde [16] Deliklūtaşdan geçilür. Bir 'azīm şuĥresi zamān-ı evvelde yigirmi otuz zirā' tūlı ve on beş zirā' 'arzı iki üç ādem [17] ƣaddi. yükseklikde taht idüp bir tarafından bir tarafına yol etmişlerdir. Andan Eşkmeydānı dört. Üveysü'lƣarani [18] beş. (Hāto) altı. Batmān şuyı sekiz. Ƣaradepe beş. Arpaƣayı altı. Diyārbekir iki. Def'a dağı Vāndan Diyārbekir ƣarye-yi [19] Edremid. Vestān. Aĥmār. Gevāş Ƣal'ası yanından geçilür. Vān deñizi içinde bir āta vardır. Bir ƣal'adır. [20] Gölbaşı. Elmalu. Bunda dağı göl dolaşılup. Bitlīs. (Hāto). Ƣaradepe. Āmide geçilür. Vāndan Tebrize [21] Nevşehir. Sökbānābād. Fersenk. Hōy. Merend. Şehr-i 'azīm. Bağçelü ve aƣarşulı yerlerdir. Şofyān. Bağlu ve bağçelü [22] Hācı Hārāmi. Bağlu ve bağçelü. Tebrīz. Vāndan Arz-ı ruma. Bend-i māhī uç. Ercis sekiz. Malāzgird [23] Hānūs

on.⁵⁰ Akbend on beş. Pāsīn beş. Arz-ı rum altı. Def'a Vāndan Tebrīze. Ercek yedi. [24] Monla Hasan beş. Ortahor. Bu şuda Yılan Vādī buña Kırk geçid dirler. Kırk def'a mürūr olunur. [25] Kal'a-yı Kotur. Bir depeniñ üzerinde höyük iç kal'asına beñzer Serbenāk⁵¹ dört. Diğer Gölbaşı Kal'a-yı Albak [26] üç. Livā-yı Kārcikān. Kürdistān taşlarınıñ ibtidāsıdır. Selmās tokuz. Ve Karmıyarık dört. Selmāsıñ [27] kıblesinde vaqı'dır. Tilālden bir depe üzerinde Tebrīz Şahrāsı bunda müntehī olur. Yalnızagaç dört. Elma[28]sarāyı taş eteğinde köyler birbirine muttaşıl bağ ve bağçelü yerlerdir (...) ⁵².üç. bir kaç pāre karye geçilüp [29] karye-yi Şebister iki. (...) Çayı⁵³ geçilüp Gözeknān⁵⁴. karyesi varılır. Kibleçimeni yedi. Hācı Harāmi altı. Tebrīz iki.

50

51

52

53

54

Akkaya.....	108
Akkirmān.....	164
Akköpri.....	142, 145
Akköy.....	189
Aksarāy.....	74, 78, 80, 81, 101, 163
Akşu.....	124, 143
Akşar.....	182
Akşar.....	183
Akşehir.....	74, 79, 99
Akşehir.....	74, 80, 97, 142, 159
Aktağ.....	181
Aktaş.....	113, 119
Akyalar.....	145
Akyazı.....	127, 130
Akyazı-ı Yörük.....	121
Akyeler.....	181, 183
Akyörük.....	108
Alacağhān.....	183
Alaçam.....	177, 178

‘Alā’iye.....	95
‘Alā’iye.....	162
‘Alā’iyye.....	71, 72, 79

A

Alaman.....	160, 161
Alaşehir.....	92, 94, 159
Alaşağ.....	74, 77, 79
Albak.....	221
Alpu.....	175
Altıkarye.....	182
Altuntaş.....	87, 125
Amāşa.....	92
Amaşra.....	113, 119
Amasya.....	159, 164, 176, 180, 182, 185
Amasya.....	145
Amid.....	168, 202, 203, 206, 208, 209, 212
Amrudili.....	87

‘Amuryā.....	101
--------------	-----

A

Ānāḥorya.....	155
Anāmūr.....	72

Anāmūra.....	101
Anatoli.....	74, 84, 85, 113, 133, 146, 162, 176
Anāvārin.....	164
Anbār.....	145
Āndoğı.....	77

‘

‘Āne.....	192, 214
-----------	----------

A

Ankar(a).....	84, 103
Ankara.....	84, 85, 101, 156
Anṭākiye.....	71, 146, 168
Anṭālya.....	72, 95, 96, 99, 144

‘

‘Arabgīr.....	176, 178
‘Arabistān.....	71, 168

A

Araç.....	108, 111, 117, 120, 145
Arbāz.....	92
Ardahān.....	200
Arğanutözi.....	182
Arḥav.....	195
Arim.....	182
Arkıd Hānı.....	142
Armudlı.....	183
Arnavūd.....	164
Arnavūd.....	160
Arpa.....	183
Arpalık.....	102
Artukābād.....	145, 176
Artukābād.....	183, 184
Arvā.....	134
Arz-ı rûm.....	176, 182, 184, 186, 188, 192, 194, 195, 200, 202, 207, 224
Arzīncān.....	188

‘

‘Āsī-i Kāraağac.....	88, 97, 99, 144
----------------------	-----------------

A

Astanār	96
Aşağı Bıñar	105
Aşgale	192
Aştı	204
Āta Nāhiyesi	144
Atak	202, 207
Aṭāla	91
Ātina	159, 195, 198
Atla	90
Aṭranus	121
Avşar	97, 99
Āyāndon	111
Ayāndūn	108
Ayāşlūg	92, 94
Ayāşlūg	139
Ayāşlūg tabi' Şuğla	92
Ayaş	101, 102
Ayaş	102, 145
Ayaşluğ	141
Ayazmend	127, 129, 144, 155
Aybaşdı	189
Aydın	84, 91, 92, 94, 139, 151
Aydın	85, 90, 143, 155, 160, 169
Aydıncık	139, 155
Āydos	132, 153

‘Ayıntāb	71, 168, 209, 211
‘Ayn-ı Verde	214
‘Ayyārān	192
‘Ayyārbaşı	193
‘Azāz	211

A

Azerbeycān	215, 224
Aztāvāy	108

B

Ba'albek	168
Babatekke	193
Bacı	101, 103
Bādān	207
Bādeklü	193
Bādna	72
Bāf	71, 139

Bāfrā	177, 178, 181
Bağdād	72, 164, 169, 173
Bakır	121
Bakır nāhiyesi	127, 129
Baklāmi	85
Baklañ	88, 90
Balabān	222
Balabāncık	125
Balabancık	129
Balāmūt	144
Balāmūt	91
Balaṭ	90, 139, 144
Balıkesirī	129, 144
Balıkesirī	130, 144, 155
Bālis	214
Ballu	176
Balya	92, 129, 137
Balya	129
Balyanbolı	92, 94
Banāz	85
Banaz	88
Barçınlu	99
Bardağcı	144
Bardaqlı	100, 142
Bārgır	215
Barla	97, 99
Bārsın	183
Bartan	113, 117, 119
Barudī	182
Başra	192, 214
Başgelembe	129
Başgelembe	91, 130, 144
Başhān	193
Baştekye	80
Bātüm	194, 198
Bavlı	97
Bāy	221
Bayāt	142
Bayburd	74
Bāybūrt	186, 188, 190, 198
Bāyezīd	124, 152, 154, 159, 164, 186, 191
Bayındır	92, 144
Bayramiç	121
Bayramlı	139, 189
Bayramlı Bāzārı	107
Ba'z	180
Bāzār Köyü	131
Bāzārcık	143
Bazargān Yatāğı	176
Bāzārköyi	125

Bāzārşuyı	130, 189
Beçîn	95
Beherdî	204
Behlül Bey	191
Behramāz	211
Behrāmşāh	176, 189
Behrāmşāh.	176, 189
Bekāroğlı	183
Bekren Geçidi	201
Belcekāgāç	144
Belğrād	160, 161, 169
Belh	146
Belücek	144
Belvîrân	77
Benderkili	113, 117
Bend-i mähî	224
Bend-i Mähî	193, 211
Benî Kays	212
Berādost	222
Berda'	98, 215
Berdāniye	73
Berdāreş	221
Bergama	121, 127, 129, 155
Bergoma	144
Bergos	144
Berke	207
Berkūţān	153
Besni	168
Beşirî	204
Beştepe	209
Beybāzārı	102, 121, 145
Beykoz	134
Beyşehir	74, 78, 79, 97
Bıñarbaş	143, 183
Bıñaroğlu	143
Bîcân	190
Bidlîs	206, 208, 218, 219, 221, 224
Bîga	84, 129
Bîgā	137
Bigādîç	129
Bilecik	100, 126, 129, 147, 150, 151, 154, 158
Bilvîrân	74
Bineği	90
Bîñgöl	190
Birecik	214
Birecik	168, 192, 209
Birgi	92, 94
Birgirî	74
Birloganda	74
Bitlîs	211, 215, 218, 224

Bodrüm	169
Boğāz	104, 134, 181, 187
Boğāzkesen	159
Boğāzlıyān	181
Boğdān	158, 160, 163
Bolāvādîn	99, 142
Bolāyır	156
Boldağlı	145
Boles	183
Bolı	84, 85, 104, 106, 108, 113, 116, 119, 121, 127, 130, 135, 144
Bolis	145
Bolonya	157
Bor	77
Borlı	113, 116, 120, 144
Borlu	90
Bosna	52, 162
Boyabād	177
Boyābād	108, 111
Boyālî	108
Boyalu	111, 121
Bozbürün	125, 130
Bozcaāda	137
Bozcaāta	162
Bozguş	85
Boziyük	95
Bozkır	78, 79
Bozoğlu	106
Bozok	176, 179, 181
Bozöyük	101, 142, 143
BozToğan	72, 92
Bücürva	104
Budağ Özi	145
Budağözi	181, 184
Budun	169
Budyān	144
Bülādān	88
Bulağ	145, 180, 183
Bülānık	190
Bulgurlu	135
Bulmān(Pülmār)	189
Burdur	97, 113
Burmā Ma' Botān	108
Burünābād	140
Burusa	120
Burûsa. 84, 87, 101, 121, 124, 127, 129, 144, 152, 153, 155, 158, 160, 162, 164, 171	

C

Camāl Kendi	211
Cān Ātāsı	99
Cānıgel	211, 224
Cānık	108, 176, 185
Cemmāse	212, 213
Cevāzir	192
Cezire-yi Āğrıboz	162
Cezīre-yi Küfre	206
cezīre-yi ‘Ömeriyye	207, 209
Cisr-i ‘Atık	142
Cizre	202
Culāb	212
Cüreki	177

Ç

Çağa	144
Çağa	113, 116, 121
Çağluğa	108
Çaka	113
Çakıd	142, 143
Çakırca	85
Çal	85, 88, 90, 221
Çaldıran	166
Çalı	193
Çāmārdı	77
Çamās	189
Çamla	119
Çamluca	122
Çamlucalu	135
Çāmūrlı	183
Çañ	137
Çāndarlū	127
Çanğır	145
Çapāhçūr	207
Çapakçūr	191, 202
Çartak	144
Çāšnigīr	90, 181
Çāšnigīr Köprüsi	145
Çāšnigīr Köprüsi	184
Çāšnigīr	145
Çatālbūrgāz	157
Çatı	183
Çāvdır	144
Çavğar	145
Çāvuş	79, 143
Çay	99, 181
Çeh	160, 161

Çehārşanba	182
Çehārşenbe	85, 88, 90, 113, 117
Çeklen	108
Çelegī	204
Çeltiklī	144
Çemen	193
Çemişgezek	178, 202, 206
Çemişgezek	193
Çerkes	108, 144, 195
Çerkeş	104, 106
Çerkeş	104
Çermik	202, 207
Çeşme	139
Çıldır	200, 215
Çiçekrek	189
Çiftehān	78, 142, 143
Çil	221
Çine	95, 139
Çini Ma‘ Çongār	176
Çobān köprüsi	192
Çorlı	156
Çorum	101, 104
Çorum	176, 179, 180, 185
Çölābād	99
Çölāmerik	221
Çubukābād	101
Çubukābād	103
Çubuklu	133
Çukurcak	101
Çukurcuk	184
Çukurcuk	103, 145
Çüngüş	202

D

Dādāy	108
Dārā	146, 204
Darā	212
Darende	168, 178
Dārı Bogāzı	145
Dārmūk	216
Dedelü	74, 77
Değirmenlik	71
Deleşeme	211
Deliklūkaya	208, 224
Deliklūtaş	211, 224
Demürci	92
Demürciler	145
Deñizli	88, 144
Deñizlī	85

Deñizlũ.....	88, 95, 97, 153
Deñizlũ.....	88, 92
Derbegüşabād.....	176
Derbend.....	117, 120, 144, 181
Derbende.....	141
Derbend-i Mendeħoryā.....	144
Dercā.....	188
Derkene.....	113, 117
Deveboynı.....	192, 211
Develi.....	81
Develũ.....	77, 81, 183
Deverler.....	186
Devrek.....	105, 106, 113, 117
Devrekānĩ.....	108
Deyr-i kıym(e).....	193
Dimaşķ.....	82, 167, 168
Dıġer Bozöyũk.....	100
Dıġer Demirci.....	90
Dıġer Nāzĩllĩ.....	92
Dıġer onikĩ dīvān.....	113
Dıġer Şomā.....	121
Dıġer Timũrci.....	90
Dıġer Tire.....	92
Dıġirmenli.....	145
Dikehān.....	143
Dikilũtaş.....	142
Dĩl.....	130, 143
Dĩlikār.....	211
Dĩmetoka.....	144, 160
Dimyāt.....	71, 168
Diñek.....	81
Dĩrānda.....	208
Dĩre.....	212
Direklũderbend.....	184
Diribolı.....	195
Divriġi.....	168, 176, 178, 182
Diyādĩn.....	217
Diyārbekir.....	175, 178, 186, 193, 202, 209, 211, 212, 215, 224
Doķurcın.....	114
Dört Dīvān.....	113, 116
Duġhānābād.....	176
Durgũdili.....	103
Durgũdli.....	90
Dũġer.....	95
Dũnkese.....	176
Dũşenbe.....	73
Dũzce.....	116, 119
Dũzce bāzārı.....	116, 144

E

Ebu Sa'ĩd.....	211
Ebũ Şu'be.....	211
Ebũ'l-ħayr.....	189
Edincik.....	121
Edirne 18, 33, 43, 44, 56, 156, 157, 159, 161, 164, 173, 175.....	
Edremid.....	129, 144, 155, 224
Eflāġān.....	113
Eflaķ.....	158, 160
Eflāni.....	108, 119, 144
Eflāni-i Bolı.....	113
Eflenos.....	185
Efnānlu.....	116
Eftenĩ.....	113
Eġil.....	202, 208
Eġĩn.....	178, 191
EġĩnMa' Şādĩ.....	178
Eġri Ķal'ası.....	172
Eġridũr.....	97, 98
Eġrigöz.....	157
Eker.....	79
Ekrād.....	215
Ekrād-ı Benĩ.....	215
Elbeyli.....	145
Elbistān.....	167
Eleşgird.....	186
Eleşkird.....	191
Elma sarāyı.....	225
Elmalu.....	95, 209, 224
El-Zor.....	214
Emlaķ.....	181
Enez.....	162
Engũrān.....	224
Engũri.....	101, 102, 104, 108, 120, 145, 162, 184
Engũrũcũk.....	125
Engũrũs.....	158, 160, 161, 169, 171
Ercek.....	225
Ercĩs.....	193, 211, 224
Erciş.....	81, 169, 215, 217, 224
Erdel.....	169
Erder.....	189
Ereġli.....	75, 77, 142, 143, 147, 183
Ergānĩ.....	202, 211
Ergānĩ.....	202
Ergene.....	162
Erim.....	177
Erikli.....	117
Ermenāk.....	72

Ermenî.....	81, 121, 145, 207
Ermeniye.....	83, 220
Erüh.....	207
Erzen.....	187
Erzencîk.....	193
Erzincân.....	186, 191, 193
Esbâberd.....	215
Eski Çamluca.....	135
Eski İl.....	74
Eski Kapluca.....	124
Eski Muşul.....	211
Eskihişâr.....	95
Eskiiğne.....	145
Eskiğne.....	183
Eskişehir.....	86, 87, 100, 141, 147
Eskişehirî.....	149
Estânuz.....	145
Esyâber.....	224
Esyâker(d).....	224
Eşen.....	95
Eşk Meydânı.....	211
Eşkel.....	128
Eşkmeydânı.....	224
Eşme.....	85, 90
Eymîr.....	109
Eynek.....	189
Eyyübili.....	81
Ezine.....	88, 144
Ezine.....	85, 139
Ezîne.....	93, 137
Ezköy.....	189

F

Farţ Ma' Şâmlî.....	129
Fâtsa.....	177
Fenarbağçesi.....	130, 133
Fenaris.....	177
Fenk.....	208
Ferecik.....	156
Fersenk.....	193, 224
Feslegân.....	95, 129
Fevkettarîk.....	179
Fıstıklı.....	122
Filibe.....	160
Filibe.....	157
Finike.....	95
Fîrûzan.....	143
Foça.....	91, 92
Frengistân.....	164

Frenk.....	140, 145, 158
------------	---------------

G

Ġâzî Hüdâvendigâr.....	121, 124
Gazze.....	168
Ġazze.....	168
Gedegra.....	180
Gedelek.....	95
Gedik.....	99, 192
Gedûs.....	85, 87, 90
Gegîze.....	130, 131
Gekbûze.....	141
Geldiklan.....	180
Gelembe.....	141
Gelendos.....	98
Gelibolî.....	87, 139, 144, 156, 157
Geligrâs.....	180, 183
Gelkiraz.....	145
Gemlik.....	101, 121, 125, 131, 135, 155
Gemlik Körfezi.....	125
Genc.....	191, 202
Gence.....	169
Gencelü.....	143
Gencîli.....	132
Gercânîs.....	186
Gercânîs.....	184
Gerdûs.....	91
Gerede.....	103, 108, 113, 116, 120, 144
Germe.....	95
Germeği.....	95, 97
Germiyân.....	85, 90, 97, 150, 151, 157
Gevânîs.....	186
Gevânîs.....	188
Geykler.....	85, 88
Geylân.....	193
Geyve.....	130, 144, 145
Geyve.....	130, 145
Gireği.....	87
Giresin.....	195
Giresîn.....	198
Girîd.....	138, 173
Girîne.....	71
Gökâbâd.....	95
Gökçayır.....	183
Gökçe.....	116
Gökçe Tağ.....	121
Gökçeagaç.....	108
Gökçeşu.....	113, 119
Gökçetağ.....	125

Gökçubuk.....	181
Gökdere.....	108, 122
Gökova.....	95, 158
Gököyük	88, 95
Gökşu	211
Göküyük	85, 90
Göl	79, 108
Gölbaşı.....	142, 143, 183, 211, 224
Gölbazar.....	120, 121
Gölbazarı.....	113, 117
Gölek.....	193
Gölhişar.....	97, 99
Göli	97
Gönân.....	144
Gönân-ı Hamîd	97
Gönye.....	194, 198
Gördek	90
Gördus.....	129
Gördüs.....	90
Göre	85
Görelle	130, 131, 195
Göynik.	145
Göynük	92, 121, 144, 155
Göz.....	221
Gücü kebir.....	78
Gücü sağır.....	78
Güdül	102
Gügercinlik	137, 144
Gülek.....	72
Gülnâr	72
Gülyüzi	72
Gümüş.....	143
Gümüş.....	87, 180, 183
Gümüşâbâd	121
Gümüşhâne	186, 188
Günbazarı.....	121
Günyüzi.....	72, 121
Gürcistân.....	186, 198
Güre	87, 90
Gürz	145
Güzelhişar.....	90, 92, 144, 183

H

Hâbûr	202, 211, 212, 213, 223
Hâbûr.	202, 212
Hâbüse	193

H

Hâc(ı) Bektâş Ma' Nürda	81
-------------------------------	----

H

Hâce Ahmed	193
------------------	-----

H

Hacı Bektâş.....	81
Hacı Hamza	107, 108, 145, 179, 180, 183
Hacı Harâmî	224
Hacı Köyi	145, 181, 183
Hadîş	192
Hakkârî	221
Haleb	71, 82, 146, 164, 167, 209, 211
Halîç	84

H

Halîç	125, 130, 131, 135, 173
Halîç	133
Halîl	86, 154, 213
Halîlül rahman	162

H

Halûlrahmân	168
Hamâmlu	105, 180
Hamâmözi	180
Hamâs.....	192
Hamîd.....	72, 84, 85, 95, 97, 99, 144
Hamîdili.....	151

H

Hân Hüsrev Pâşâ	142
Handaki.	204
Handek	144
Hängeylân.....	193
Hân-ı Cedîd	176, 181
Hân-ı Mehemmed Pâşâ.....	184
Hân-ı Sinân Pâşâ	211

H

Hâni	202, 207
------------	----------

H	
Hānlüc.....	193
Hānūs.....	224
Hānyunūs.....	167

H	
Hapısmāne.....	189

H	
Hārādīn.....	217

H	
Harameyn.....	76, 160, 164, 168, 181
Hārīr.....	222
Harmancık.....	125

H	
Harmancık.....	121
Harmankaya.....	125, 147
Harpūt.....	193, 202, 206

H	
Harrān.....	212, 213, 214
Harzēm.....	211
Hasan Batrık.....	183, 184
Hasan Çelebi Köyi.....	183
Hasan Keyfā.....	208
Hasankal'ası.....	191

H	
Hato.....	211, 224
Hātūnsarāy.....	74

H	
Havşa.....	180
Havż.....	143
Havza.....	180
Haydar Bağı.....	215
Haydar Köyi.....	193
Haymān.....	81
Hāymān(a).....	102
Hāymāna.....	81, 103

H	
Hayrabolı.....	156

H	
Hazo.....	202, 208
Hekīm Hānı.....	191
Hekīmḥānı.....	184
Hereke.....	141
Hersek.....	131
Heyet.....	192
Heysem.....	207

H	
Hındırıs.....	190
Hınıs.....	182, 186, 190
Hınus.....	220
Hınūs.....	221
Hırvāt.....	158

H	
Hısn-ı keyf.....	202
Hısn-ı Keyfa.....	203
Hısn-ı Ziyād.....	206
Hille.....	192
Hinī.....	202
Hişārardı.....	108
Hişārcık.....	177
Hişār-ı Ayma.....	111
Hişārılık.....	145
Hişārōñi.....	113, 117, 120
Hızān.....	203, 224
Homā.....	85, 88, 90, 168
Honāz.....	85, 89

H	
Horāsān.....	170, 189
Hosto Hānı.....	193
Hoşāb.....	221
Hoşalāy.....	108
Hoton.....	174
Hoy.....	193, 224

H	
Hoyrān.....	97, 99

H

Hüh211

H

Humuş.....168, 214

H

Hüdāvendigar.....113

Hüdāvendigār..... 84, 85, 90, 100, 121, 124, 129

H

Hüseyinābād.....176

Hüseyinova181

I

İç il.....71, 72

İlgın.....142

İlgün.....80

Ilıca 90, 121, 142, 145, 182, 184, 193

Irak176

ı

‘Irak214

I

İrla.....97

İsparta97, 98, 144

İşıklı85, 88, 90

İ

İbrādī.....72

İç il.....74

İdecek.....177

İfrāz.....177

İğdir95, 96

İkidām72

İkişapluca121

İlbeyli.....176,184

İlībāt.....144

ı

‘İmādiye.....221

i

İnāllı176

İnār88

İnāy.....85, 90

İnceşu183

İncīrbāzārı.....97

İncīrlü134

İne.....92, 139

İne bāzārı137, 145

İnebolı.....111

İneceğiz157

İnecik.....157

İnegöl.....121

İnegöl.....143, 148, 155

İnegöl-i Aydın94

İnegöl-iAydın92

İnegöz91

İnöni100

İnşuyı.....74

İpşāla156

İrān146

İsakçı174

İşaklı.....80

İşaklu80

İşaklu142

İskefer.....189

İskeleç.....183

İskenderiye71, 168

İskenderiye-yi Mısır71

İskilīb.....179

İslāmlı.....81

İsmīl.....75, 142

İspir186, 189, 190

İstānbül ... 114, 134, 135, 145, 159, 162, 164, 166, 170, 178, 185, 187

İstānköy169

İstāvroz133

İstefān108

İstinār.....144

İvrindi.....129, 144

İyne Bāzārı184

İynebāzārı183

İzmir139

İzniķ.....101, 130, 131, 135, 141, 148, 151, 154

İznikmid120, 127, 130, 131, 133, 154

İznikmid Körfezi130

K

Qaba Durak	145
Qabaagaç	157
Qabak Meydanı	197
Qa'be	168

K

Kaçikan	221
---------------	-----

K

Kādibāzārı	129
Kādıköyü	132
Kāgızman	189, 200
Qal'a Geçidi	201
Qal'acık	100
Qal'acık	104, 107, 179
Qal'acık	106
Qalçadonyā	132
Qālīkalā	187, 191
Qalkanlu	95
Qamerüddin	75
Qanar	179
Qancūka-yı 'Ulyā ve Sifle	224
Qandıra	132
Qandıra	132
Qandillü	133
Qangāl	183

K

Kanğırı	84, 85, 104, 108, 179, 185, 120
---------------	---------------------------------

K

Kanık	145
Kanlıca	133
Kānlu Geçidi	201
Kanozı	150
Kapluca	151
Kapluca	121, 128
Kapu Tağı	137
Qara Hişār	84, 87, 179
Qara Hişār-ı Şāhib	84, 87
Qara Ya'küb	183
Qaraagaç	79, 97, 99, 143
Qarabağ	201

Qarabāgnik	211
Qarabınar	76, 77, 81, 142
Qarabulur	182
Qaraburun	139
Qarabük tekyesi	120
Qaraca	83, 86, 92, 139, 161
Qaraca Koyunlu	92
Qaracalar	129
Qaracaşehir	100
Qaracavirān	104, 107, 144
Qaraçukalar	192
Qaradeñiz	84
Qaradepe	224
Qaradere	211
Qaraferye	160
Qarahān Köyü	201
Qarahişār	73, 77, 81, 95, 97, 99, 121, 147, 149, 163, 176, 181, 182, 192
Qarahişār-ı Şāhib	99
Qarahişār-ı Şarkī	163, 181, 182, 186, 189
Qarahişār-ı Teke	95

K

Karail	78
--------------	----

K

Karakoğa	145, 184
Karaköpri	211, 224
Karaköy	211
Karakuş	176
Karaman	71, 74, 75, 82, 83, 84, 85, 128, 141, 157, 160, 162, 169, 175
Karamık	99
Karamürsel	130, 131
Karanfilli	122
Karaova Ma' Bodrum	95
KaraSelendi	87
Qaraseydi	211
Qarasi	84, 121, 129, 137, 151, 155
Qarasi	87
Qarāşu	104, 130, 142
Qarataş	72, 92
Qaratepe	211
Qarayaka	176

K

Kārcikān	225
----------------	-----

Ķ

Ķaresi	84, 85, 130
Ķarġa Bāzārı	193
Ķargasekmez	143
Ķarġı	104, 108
Ķarġu	107
Ķarıbāzārı	104, 107
Ķarıbāzārı	107, 108
Ķarıbāzārı	121

K

Kārizbaşı	143
Kārkār	215, 224

Ķ

Ķarkār	107
Ķarkīsā	213

K

Kārmūh	211, 224
--------------	----------

Ķ

Ķarnıyarık	225
Ķarpüzlu	139
Ķarş	186, 192
Ķārş	200
Ķartal	130
Ķāsımoġlu	211, 224
Ķāsımoġlu Hānı	211
Ķasnı	189
Ķaşrān	221
Ķaştamonı ...84, 85, 102, 104, 108, 111, 113, 119, 144, 145, 152, 159, 177, 178, 195	
Ķaştamonı	108, 120
Ķaş	95, 145
Ķatadī	190
Ķatar	179
Ķatırlu	125, 130, 131
Ķavaġ	134, 177

K

Kay	77
-----------	----

Ķ

Ķayacık	90
Ķayaş	102
Ķaydār	224
Ķayşeriye	81, 145
Ķayşeriyye	74, 81, 82, 165, 182, 185
Ķaz Taġı	137
Ķazābād	145, 176
Ķazānkaya	145, 184
Ķazānkayā	145
Ķazbel	113
Ķazıklu	85, 88
Ķazıkluya	142
Ķazıklıbalġānı	145

K

Kebsūd	121, 127
Keçiborlı	99, 144
Keçivān	200
Kefe	91, 163, 170, 177
Kefender	206, 211, 224
Kefr-i zaman	211
Keler	92
Keles	94
Kelis	92
Kelkīd	187
Kelkit	186, 192
Kemāh	168, 184, 186, 191
Kemer	96
Kemer-i Edremid	129
Kenzik	211
Kerāmeddīn	119
Kerānis	95
Kerek	213
Kerkemez Geçidi	201
Kerpe	132
Kerşeb	224
Kesān	224
Kesānı	215
Keşık Köpri	183
Keski(n)	81
Keskin	104, 107, 145, 184
Kesme	179
Kestāne	95, 222
Kestel	92
Kestere	92
Keşāb	195
Keşān	184

Keşîş Hânı.....	193
Ketrek	224
Keynolu.....	108

K

Kibleçimeni.....	225
Kıbrıs	71, 72, 74, 171
Kıbrısçık	113, 116
Kıralı	79
Kırık	189
Koraş ma' Berendi	74
Kırk geçid	225
Kırkgeçid	142
Kırşehir	81, 181
Kırşehir	101
Kırşehri	74
Kızıl Bînar.....	193
Kızıl Türbe	145
Kızılağaç	108
Kızılbel	120
Kızılca	92, 121, 155
Kızılhişâr	139, 141
Kızılılca	87
Kızılkeyâ	95, 96
Kızılkocalar.....	181
Kızıltağbya.....	174
Kızıltepe.....	209
Kızkarye.....	185
Kızlar Geçidi.....	193
Kızıuçan	190
Kızıuçan	186

K

Kıgı	186
Kıgı	168
Kıgı	186
Kılı	164
Kilis	211
Kirmâstî	121, 127, 143, 155
Kite	121, 124, 128, 129

K

Kocaili.....	84
Kocaili.....	113, 121, 130
Kocaili.....	132, 135
Kocalar.....	90
Koçhişâr	81, 104, 106, 108, 144, 176, 181, 182

Koçhişâr-ı Gerede.....	105
Komarân	169
Komenât	184
Koñarabâ	116
Koñraba	121

K

Koñrapa	144
---------------	-----

K

Koñrapâ	113
Konya ... 74, 75, 77, 79, 81, 82, 83, 101, 142, 143, 147, 183, 185	
Korî bâzârı.....	104
Korîbâzârı.....	107
Koron.....	164
Kosova.....	158, 161
Koştantîniye.....	84
Koştantîniyye.....	109, 113, 123, 130, 133, 159, 184
Koşûr	191, 220
Koyunlıhişâr	189
Koyunlu	139
Kozak	129
Kozây.	186
Kozyakası	114

K

Köçenas	119
Köni.....	108, 189
Köprihân.....	193
Köripâzâr	96
Köprülü.....	106
Körpeağaç.....	144
Köse Şa'bân.....	183
Köseşâ'bân	145
Köşe.....	213
Köşk	79, 92
Köyceğiz.....	95

K

Kudûs	162, 168
Kûla	85, 87, 94, 162
Kulb	202
Kûmağzı	136
Kurd Yüzi	193
Kurîbâzârı.....	121

Qurıçay	187
Qurıdere	144
Qurıkölçek	144
Qurşunlu	108
Qurşunlu	104, 106, 125, 143
Qurşunlu	106
Qurşunlu	144
Kuruçay	186

K

Kuşaklı	79
---------------	----

K

Kuşaklı	78
Kuşatası	139, 144
Küşävnik Geçidi	201
Kuşçılar	142
Kutud	215
Kuzguncuk	133

K

Küçük Hocvân	200
Küçükyöre	101
Kükürtli	153
Künbeti	104
Kürdeli Bozorg	204
Kürdeli Küçük	204
Kürdistân	206, 215, 220, 221, 225
Küre	108, 111, 120, 162
Küreci	144
Küre-i Hadîd	108
Küre-i Nühâs	111
Küre-i. Nuhâs	108
Kürekçi	145
Kürtün	195
Küstere	81
Kütâhiyye	84, 85, 87, 90, 92, 95, 99, 121, 124, 129, 143, 147, 157, 160

L

Lādîk	142, 180, 184
Lādîk	75
Lādîkiye	74, 85
Lādîkiye	75
Lāpsekî	137
Lārende	72, 74, 75

Lās	162
Lāzkiye	88
Leçnos	113
Lefke	101, 121, 125, 132, 141, 163
Lefkoşa	71
Leh	160, 161, 173, 174
Lendos	169
Lofça	162

M

Ma' Akçaşehir	74
Ma' Düşenbe	72
Ma' Galcân	85
Ma' İrgādî	72
Ma' Karakoyunlu	92
Ma' Peyker	215
Macâr	158
Māçillînâ	144
Māçka	195
Ma'denşârî	143
Mağazgird	202
Magnîsâ	141
Magnîsâ	90, 92, 94, 121, 129, 141, 144
Māhân	146
Māhiyân	72
Maḥmūdlar	74
Maḥām-ı 'Alîye	192
Mākîsîn	213
Mākū	217
Mālân	211
Malātya	178, 183, 184, 192, 206, 211
Malāzgird	186, 190, 193, 224
Māldepe	135
Mālîn	201
Malḳara	156
Mālkoç Efendi	211
Māmā Hātūn	182, 193
Māmervân	186, 190
Ma'muriye	72
Mān.	72
Manahorya	90
Manāstır	153
Manāvgāt	72, 96
Mandalyāt	95
Mandehoryā	92
Manyās	121, 155
Mānyās	144
Mar'aş	74, 175
Mārdîn	168, 202, 203, 212

Mark.....	162
Marmara.....	94, 121, 137
Marmara Ma' Şāmī.....	121
Marmara.....	137
Marmaracık.....	92, 94
Marmāracık.....	90
Māzgīr.....	202
Māzgird.....	202
Māzon.....	95
Mecīdōzī.....	176
Mecingerd.....	186, 207
Medīne.....	162, 168, 172, 214
Mefārikīn.....	202, 203, 207
Meḥammed Pāşā Ḥānı.....	145, 183
Mekke.....	162, 168, 170, 172
Mekri.....	95
Mendece.....	139
Menemen.....	90, 139, 141
Menend.....	77
Mengen.....	113, 116
Menteşa.....	71, 84, 85, 92, 95, 151
Menzilḥānı.....	192
Mercidābık.....	211
Merd.....	201
Merdcān.....	186
Merend.....	193, 224
Mergūla(ze).....	108
Merkūze.....	145
Merzīfon.....	145, 160, 180, 183, 184
Merzīfonabād.....	180
Mesol.....	95
Meşhedabād.....	184
Meşhedābād.....	145
Meşhedbīnārı.....	209
Met.....	139
Meyāfārikīn.....	203, 207
Meydān.....	177, 202
Meymān.....	217
Meyyāfārikīn.....	203, 206
Mezār.....	209
Mışır.....	157, 161, 164, 167, 168, 170, 186, 205
Midüllü.....	162
Miḥāl Bey.....	125
Miḥālcık.....	121
Miḥālīç.....	127, 143, 155
Miḥālīç.....	121, 127
Mihān.....	145
Mihmādselām.....	179
Milān.....	106
Milān.....	104, 107, 111, 116, 121

Milānagzı.....	119
Milāncı 'Alī.....	145
Milās.....	189
Minārelüköy.....	188
Misistre.....	137
Mohāc.....	169
Moloz.....	197
Monla Ḥasan.....	225
Mora.....	138, 159, 162
Morūson.....	79
Moton.....	164
Mūd.....	72
Mūdānya.....	121, 124
Mūdānya Körfezi.....	121
Mudurnı.....	113, 155
Mudurnı.....	114, 116, 121, 144
Muğla.....	90, 95
Murād.....	90, 102, 106, 121, 124, 135, 140, 143, 151, 154, 156, 157, 160, 161, 170, 172, 178, 184
Murādiye.....	90, 121, 162
Murtazaabād.....	101
Murtażāabād.....	102
Muşıl.....	203, 211
Müsül.....	202
Müşül.....	168, 207
Müş.....	215, 219, 221
Müş.....	215
Mührānī.....	202, 204
Mürşkulı.....	187

N

Naḥcivān.....	169
Nakilbāzārı.....	113
Na'llu.....	121
Nāmrevān.....	190
Nārende.....	145, 184
Naşuḥ Pāşā Ḥānı.....	145
Nāzile.....	98
Nāzillı.....	92, 144
Ne Yerde Ne Gökde maḥallesi.....	127
Nebruc.....	212
Nemçe.....	169, 175
Nemrūd.....	213
Nerdibānlar.....	193
Nevāḥi.....	72
Nevāḥi-i Bārçınlu.....	99
Nevāḥi-i Şehr.....	87
Nevāḥi-iBergama.....	121
Nevāḥi-yi 'Alā'iyye.....	72

Nevşār	192, 207
Nevşehir	193, 224
Nîf	91, 92, 139, 141
Niğbolı	159
Niğde	74, 77, 183
Niksār	82
Nıksār	176, 181, 182, 184, 185, 189
Nîlüfer	122, 124, 151
Nîs Âtāsı	99
Nîş	157, 160
Nîzîb	209
Norduz	221
Nuşaybîn	202, 203, 211, 213
Nuşaybîn.	202

O

Of	195
Oğlakçı	145
Oltı	190
Oniki dîvân	113
Onikidivan	113, 118
Orta	189
Ortaḥān	193
Ortaḥîşār	197
Ortaḥçı	92

,

‘Osmāncık 101, 108, 145, 165, 177, 179, 180, 183, 185	
‘Osmāniye	172

O

Ova	73, 79, 81, 117, 119
Ova Nāḥiyesi	124
Ovabāzārı	73
Ovacık	215
Ovanāḥiye	81
Ovayūzi	113
Oynaş	99
Ozkar	189

Ö

Ögez	104, 107
Ökse	177
Öñi	145
Örencik	87
Öyük	183

P

Palāmūt	91
Palātine	195
Pālū	191, 193, 202
Pāsîn	146, 186, 189, 200, 225
Pāvli	113
Pāvulus	176
Pāzārcık	142
Pāzārköyi	130
Penbecik	142
Pençşenbe	117, 120, 189
Pendik	130, 141
Penek	182
Perākende	90, 95
Perākende-i Sālḥā	90
Pertek	193, 202, 206
Pervez	207
Pesendîde	204
Pırnāz	95
Pırlavğanda	77

R

Rāfiḳa	214
Rahbe	192, 212, 213
Rahvā	219
Rahvî	195
Raḳḳa	192, 202, 212, 213
Remle	168
Re’sül-‘ayn	213
Revân	169, 186, 191, 192, 200
Ribât	193
Rîze	195, 198
Rodos	168
Ruhā	168, 209, 212, 213
Rūhā	192, 213
Rûm	116, 132, 146, 160, 162, 164, 166, 180, 185
Rûmili	139, 160, 161
Rûmḳal’a	192
Rus	158

S

Şabanca	121, 131
Şafed	168
Şaḡān	189
Şaḡîr	181
Şaḡman	202
Sāḥil	108, 133

Şa'îd.....	168
Sakarya	86, 114, 121, 135, 137, 144, 145
Sakız	179
Şakmân	206
Şâldır.....	143
Şamaço	113, 117
Samandıra	132
Şamanlu	125, 130, 131, 143
Sâmile	222
Samsâf.....	192
Şamsûn.....	177, 178, 198
Sancak.....	190
Sancar	206
Şapanca.....	116, 130, 135, 137, 144, 145
Sarây	91, 108, 111, 113, 124, 179
Şarı Bey	143
Şarı Oğlan	183
Şarıçayır.....	121, 130
Şarıkamuş	174
Şarıkavak	72
Şarılar.....	145
Şarışu	190
Şarkun	108
Şart.....	92, 94, 108
Saruhan	151
Şaruhan	84, 85, 88, 90, 130, 139, 165
Sârulul	95
Şatılmış	177
Savur.....	203
Şavur.....	211
Şavur.....	139, 202
Şaydâ.....	168
Sâz	179
Sâzak.....	114, 119
Secâs	224
Seferîhişâr	139
Sekizdivân.....	117
Selânîk	71, 160
Selçuk Hânı.....	183
Selem	217
Selendi	72, 85, 87
Selendi	72, 87
Selenti	72, 90
Selenti	85
Selîmiye	213
Selmâs.....	221, 225
Şemânîn	209
Semâviye.....	193
Semendere.....	160
Semendire	162

Semerikand.....	164
Semük.....	211
Senir	72
Sepetlûbeli	184
Serbeten	193
Seristân	79
Serkiz.....	177
Seroz.....	97
Serviburnı	134
Seydî Gâzî	100
Seydîgâzî	100
Seydîgâzi	142
Seydikavağı	156
Seydişehir	73, 78, 79
Şıçanlı.....	85, 88
Şığla.....	79, 130, 139
Sındıklı	99
Şındırğı	92, 127, 129
Şirt.....	145
Şigâ.....	145
Si'îrd.....	206
Si'irt.....	202
Silifke	72, 77, 79
Simâv.....	157
Sîmâv.....	85, 91, 92
Sinanlı.....	72
Sincân	121, 125, 184
Sincanlı.....	99
Sincâr.....	145, 168, 202, 204, 212
Sînob	105, 108, 113, 116, 152, 162, 178, 195, 197
Sirke	85
Sis	71, 145, 184, 189
Sîvâs ...	74, 81, 145, 159, 165, 175, 176, 179, 182, 184, 186, 189, 192, 202
Şivâs	84
Sîvâs İli.....	176
Siverek.....	168, 202, 206, 209
Sivrihişâr	121, 145
Şobiça.....	95, 139
Şofilar	145
Şofular	145
Şofyân.....	224
Şoma.....	121, 127
Şonisa	176, 184
Şonişa	180
Şonisâ	176
Şonyak.....	169
Sorkun	144
Şorkûn	79, 181
Şorluk	224

Sögüt.....	121
Söğüd.....	100
Söğüt.....	99, 141, 146
Sökbānābād.....	221, 224
Söke.....	139
Sökmānabād.....	193
Şugla.....	92
Suğrāk.....	83
Şulıköy.....	143
Sultānhişārı.....	92, 144
Sultāniye.....	124, 133, 137, 144
Sultānōñi.....	84, 85, 99, 100
Sumla.....	198
Surüc.....	212, 213
Sürzāde.....	193
Şusıgırlıgı.....	144
Şuşehr.....	187
Şu-yı şehr.....	189
Sührān.....	221
Süleymānhişārı.....	92
SüleymānlıKebir.....	81
Süleymānlu.....	181
Süleymānlu-yı Kebir.....	81
Sürmelü.....	201
Sürmene.....	195
Süthān(e).....	197

Ş

Şa' bānōzī.....	104, 107
Şāh.....	207
Şāhme.....	139
Şahne geçidi.....	192
Şahneçimen.....	182
Şakafhānı.....	209
Şakak.....	222
Şām.....	78, 122, 164, 167, 168, 170
Şamşāt.....	206
Şaphāne.....	189
Şarbān.....	108
Şārkişlā.....	183
Şarkīābād.....	176
Şarkpāre.....	176
Şat Başı.....	193
Şatak.....	221
Şebistān.....	224
Şecā' eddīn.....	77
Şehābeddīn.....	76, 113, 120
Şehrbān.....	169
Şehrizül.....	221

Şehūdibñarı.....	211
Şelbe Köyi.....	211
Şelile.....	193
Şemakı.....	211
Şerdenburnı.....	96
Şeyh Nuşret.....	184
Şeyh Zevlī.....	211
Şeyhlü.....	88
Şeyhlü.....	85
Şile.....	130, 132
Şirān.....	189
Şirāz.....	168
Şirovası.....	192
Şirvān.....	169, 170
Şobā.....	108
Şohūn.....	195
Şorbā.....	101, 103
Şuhūd.....	99
Şuragıl.....	192
Şüregil.....	201
Şüşin.....	217
Şürbhāne.....	192

T

Tagardı.....	85
Tagardı.....	121
Tahtabād.....	183
Tahtābād.....	145
Tahtalu.....	183
Tahtettarık.....	179
Takzī.....	207
Talma.....	139
Tarāhiye.....	95
Taraklı.....	113, 145
Taraklı Yeñicesi.....	121
Taraklı-ı Yeñice.....	113
Taraklu.....	144, 155
Taraklu Yenicesi.....	159
Tarhāla.....	121, 127
Tārhāla.....	144
Tarsūs.....	71, 128, 164
Taşābād.....	176
Taşköpri.....	109
Taşköprü.....	108
Taşözī.....	162
Tatvān.....	211, 218, 219, 224
Tatya.....	95
Tavas.....	95
Tavşanlı.....	85, 87

Ṭavşanlı.....	87, 157
Ṭāyılar.....	192
Tazkırı.....	88
Ṭāzkırı.....	85
Tebriż.....	166, 169, 186, 193, 215, 220, 224
Tebriż.....	169, 224
Tefen.....	113, 119
Tefenni.....	96, 144
Tekārezen.....	183
Teke.....	71, 73, 84, 85, 95, 96, 151
Tekmān.....	186, 188
Tekye.....	105, 121
Tekyeler.....	181, 183
Telbeşār.....	209
Telmese.....	184
Temirli.....	179
Temirreh.....	72
Tercān.....	183, 186, 188, 191, 193
Tercān-ı Süflī.....	186
Tercān-ı ‘Ulyā’.....	186
Tercil.....	202, 207
Terhāne.....	192
Terhānyāt.....	90
Termaş.....	173
Terme.....	177
Tırhāla.....	159
Ṭimurcı.....	94
Tire.....	92, 94
Tirepolması.....	92
Tırşiken.....	210
Todurğa.....	116
Todürğa.....	113
Ṭoğan.....	190
Ṭoğancılar Meydānı.....	133
Ṭoğanhişār.....	80
Toḡat.....	106
Toḡāt.....	145, 159, 176, 183, 184, 189
Ṭolāb.....	107
Ṭolos.....	184
Ṭomāniç.....	121
Ṭorbālī.....	145
Ṭoro.....	207
Tortum.....	169, 186, 191
Ṭorül.....	186, 195
Ṭosya.....	101, 104, 106, 108, 144, 183
Ṭoyla Ma‘ ‘Osmāneli.....	85
Tozānlu.....	176
Ṭrāblūs.....	168
Ṭrabzon.....	162, 165, 177, 178, 186, 188, 194, 197
Trilyā.....	125

Trüvā.....	137
Tüht.....	104
Ṭuleb.....	202
Ṭumādāmı.....	192
Ṭurağan.....	108, 111, 181
Ṭurgud.....	91
Ṭurgud.....	74
Ṭurgudlu.....	141
Ṭurgut.....	151
Turhāl.....	176
Türhāl.....	145, 176, 181, 183, 185
Ṭürmaḡalli.....	204
Türoyā.....	137
Tuzla.....	135
Ṭuzla.....	121
Ṭuzla.....	130, 142, 155
Tuzlu.....	108
Tülüsler.....	182
Türkerī.....	216

U

Uçikān.....	221
Uḡādī.....	72
Ukrāyn.....	174
Ula.....	95
Ulaḡderesi.....	113
Ulāş Köyi.....	183
Ulubād.....	121, 127, 129
Ulubād.....	143, 155, 206
Ulubād Köprüsi.....	143
Ulubey.....	189
Ulubor.....	99
Uluḡışla.....	142, 143
Ulūs.....	113, 117, 119
Urfa.....	16, 212, 213
Urla.....	139, 187
Urla.....	141

,

‘Uşak.....	85, 87
------------	--------

Ü

Üç Taş.....	145
Üçbiñar.....	209
Üçkapulu.....	78
Üçtaş.....	184
Ünye.....	177

Ürgüb	77
Üskübi	116, 119, 121
Üskübü	113
Üsküdār	130, 132, 133, 135, 170
Üveysü'l Kārānī	211
Üveysü'lkarani	224
Üzümlü	95

V

Vādī-yi Vānk	187
Vakıf	92
Vān..169, 186, 202, 211, 215, 216, 217, 220, 221, 224, 225	
Vārna	160
Vestān	220, 221, 224
Vīce	195, 198
Vīce	195
Vīrānşehir	113, 117, 119, 144
Vize	156
Vone	177

Y

Yābānābabad	103
Yabānabād	101
Yāgān	78
Yahyalı	81
Ya'kūb Bey Derbendī	189
Yalakābād	130, 131
Yalavaç	99
Yalavaç-ı Karaağaç	97
Yāllova	132
Yalnızağaç	225
Yālñızıttām	145
Yalvaç	97, 99
Yanık	169
Yāniçe	162
Yārñışār	121, 125, 129, 150
Yāssıçimen	182
Yavīce	97
Yaylakabād	101
Yedi Dīvān	113
Yedidivān	117, 119
Yemen	169, 170
Yeñi Çamluca	135
Yeñi Kapluca	124
Yenice	117
Yeñice	113, 120, 152
Yenice Köyi	104

Yeñice-i Bolı	113
Yeñice-yi Eflēgān	113
Yeñihān	100
Yeñiil	176
Yeñişehir	78, 92, 121
Yeñişehir	79, 92, 101, 125, 142, 143, 145, 158, 174
Yeñişehir Ovası	126
Yeñişehir	79, 93
Yerāmköy	79
Yerdāniye	73
Yerkesiği	95
Yerköy	102
Yılan Vādī	225
Yılanlıca	117
Yılanluca	113
Yoğurt Köyi	193
Yoros	130, 132, 134
Yortān	108
Yörük	88, 99, 145
Yörükān	75, 101, 103
Yörükān-ı Araç	108
Yörükān-ı Bolı	113
Yörükān-ı Taraqlı	113
Yörüklüce	160
Yüklü	145
Yüzdepäre	182

Z

Zādersā(r)	200
Za'ferānbolı	113
Zāgnos	197
Zāğra	157
Za'īm İsmā'il	192
Zārī	108
Zāzkırı	144
Zegābe	189
Zencān	224
Zengīçayı	75
Zerdevāy	108
Zerīl	221
Zerīnkemer	224
Zerpānde	141
Zerzene	113, 119
Zevire	189
Zeytün	180
Zeytünburnı	130
Zeytünlük	164
Zibāri	223
Zibārī	222

Zīle.....	145, 176, 178, 184
Zīne.....	72

Žiyāmīr.....	192
Žūnnūnabād.....	180

3.1.2. Kale ve Hisar Adları

(	
(Gever) kal'ası	222

'Ādilcevāz.	169
------------------	-----

A	
Ağākīs	224
Ahlāt	169
Ahmār	169
Akça hişār	162
Akhişārlar	152
Alacaşişār	160
Amaşra	113, 119
Amaşra Kal'ası	162
Anatolihişāri	133
Aşağı hişār	195, 197
Aymaşişāri	111

B	
Balıkhışāri	162
Başra	169
Belgrād	168, 170
Berādest	222
Bilecik Kal'ası	148
Bodrum	95, 170
Bogāz Kal'a	181
Bogāzhişāri	134
Bosna.	169
Budun Kal'ası	169
Budun	169

C	
Ca'ber Kal'ası	146
Cezāyir	169

Ç	
Çehrin Kal'ası	175
Çini Hişāri	155

D	
Diyādīn Kal'ası	191
Düseriyye	214

E	
Eğri	169
Ejderhān Kal'ası	170
Erciş	81, 169
Estergon	170

F	
Felek	208
Fenike	97

G	
Gevānīs Kal'ası	188
Gevāş Kal'ası	224
Gölkal'a	217
Güzelcehişār	159
Güzelhişār	90, 92, 144

H	
Hācı Murād Kal'ası	176
Hamur Kal'ası	191
Hasan Kal'ası	192
Hasankal'ası	189
Helekne Kal'ası	185

H	
Hırvād	170

H	
Hişār-ı Äydos	153
Hişār-ı Dedelü	74
Hizān	224

H

HotonKal'ası.....	173
-------------------	-----

İ

İbka kal'ası.....	217
İçhişār.....	174
İstānköy.....	170
İzvānçe.....	174

K

Kahük.....	207
------------	-----

Ḳ

Ḳal'a-yı Çil.....	222
Ḳal'a-yı Eston.....	222
Ḳal'a-yı Albak.....	225
Ḳala'-yı Amaşra.....	85
Ḳal'a-yı Anḳara.....	85
Ḳala'-yı Anṯālya.....	85
Ḳal'a-yı Bāfredūnya.....	172
Ḳal'a-yı Bāyezīd.....	215
Ḳal'a-yı Bergama.....	85
Ḳal'a-yı Bīsūtūn.....	222
Ḳal'a-yı Bitlīs.....	218
Ḳal'a-yı Bodrūm.....	85
Ḳal'a-yı Ca'ber.....	214
Ḳal'a-yı Cedīd.....	192
Ḳal'a-yı Çölāmerik.....	221
Ḳal'a-yı Dizi.....	222
Ḳal'a-yı Eğridür.....	85
Ḳal'a-yı Eğrigöz.....	85
Ḳal'a-yı Emīr Dāvud.....	222
Ḳal'a-yı Ermeşāt.....	208
Ḳal'a-yı Eston.....	223
Ḳal'a-yı Felek.....	207
Ḳal'a-yı Gīr.....	208
Ḳal'a-yı Ḥānya.....	174
Ḳal'a-yı Ḥānya.....	173
Ḳal'a-yı Helor.....	223
Ḳal'a-yı İnōñi.....	85
Ḳal'a-yı İsaḳçı.....	160
Ḳal'a-yı Ḳaḳon.....	168
Ḳal'a-yı Kanḡırı.....	85
Ḳal'a-yı Ḳarakoca.....	85
Ḳal'a-yı Ḳotūr.....	225
Ḳal'a-yı Kütāhiyye.....	85

Ḳal'a-yı Larke.....	208
Ḳal'a-yı Leccūn.....	168
Ḳal'a-yı Lüle.....	74
Ḳal'a-yı Maḡnisā.....	85
Ḳal'a-yı Māne.....	85
Ḳal'a-yı Miḡālīçcık.....	85
Ḳal'a-yı Mīr Nāşır.....	222
Ḳal'a-yı Mūş.....	207
Ḳal'a-yı Necid.....	85
Ḳal'a-yı nefş-i Ḳayşeriyye.....	74
Ḳal'a-yı nefş-i Nīḡde.....	74
Ḳal'a-yı Revān.....	171
Ḳal'a-yı Sigetvār.....	169
Ḳal'a-yı Silistre.....	158
Ḳal'a-yı Sīvrī Hişār.....	85
Ḳal'a-yı Teşetel.....	207
Ḳal'a-yı ve nefş-i Ḳonya.....	74
Ḳal'a-yı Yeñice Hişār.....	85
Ḳal'a-yı Yerḡöḡi.....	160
Ḳal'a-yı Zērīl.....	222
Ḳal'a-yı Zirkī.....	206
Ḳamānīçe.....	174

K

Kamiz.....	208
------------	-----

Ḳ

Ḳandiye Ḳal'ası.....	174
Ḳaraca hişārı.....	147
Ḳaracaḡişār.....	149
Ḳārş Ḳal'ası.....	171, 200
Ḳaşamonı Hişārı.....	185
Ḳastilye.....	170

K

Kefender.....	208
Keşān Ḳal'ası.....	176

Ḳ

Ḳoçhişār.....	81, 104, 106, 108, 144, 176, 181, 213
Ḳomarān.....	170
Ḳorna Ḳal'ası.....	192
Ḳoylu hişār.....	181
Ḳoyluhişār.....	189
Ḳoyunhişārı.....	154

M

Mecingerd Kal'ası.....	189
Mîr Dâvud Kal'ası	222
Mohâç	170
Müküs	222, 224
Müküs Kal'ası.....	222

O

Orta hişâr	195
------------------	-----

Ö

Ösek	170
------------	-----

P

Peç Kal'ası	175
Peçuy.....	170
Poz(j)eğa.....	170

R

Rāçe.....	170
Revân Kal'ası.....	173
Rodos.....	15, 169, 170
Rumîlîhişârı	134

S

Şāşon.....	208
Segedîn	170
Sigetvâr	170
Şonbūr.....	170

Ş

Şaklovoş.....	170
Şireviler Kal'ası.....	224
Şîrvi Kal'ası.....	222

T

Tañrı Yıkdığı	157
Ṭmaşvâr.....	170
Tolca Kal'a.....	149
Ṭopraq Kal'a.....	176

U

Uyvâr Kal'ası	173
---------------------	-----

Ü

Üstonî	170
--------------	-----

V

Varât Kal'ası.....	173
Vâsiṭ	169

Y

Yanık.....	170
Yanuva Kal'ası	173
Yaylak hişârı.....	151

Z

Zâlim Kal'a.....	169
------------------	-----

3.1.3. Dağ, Tepe, Yaylak, Sahra, Mesire ve Çayır Adları

A

Abşāhros	98
Ağaç Deñizi	131
Ağaçbaşı	198
Aglasun	97
Ağrı Tağı.....	191
Ahır Tağ.....	88
Ak Tağ	88
Akşu	86
Akşar Ovası.....	189
Aktaş.....	189
Ala Tağ	76, 94, 116, 121, 191
Ala Tağ	114, 145
Ala Tağ Yaylağı.....	119
Alātag.....	74, 77, 79, 189, 217

A

Altun Ovası.....	88
Amās Tağı.....	79
Āndız.....	93
Araķ Tağı.....	113,116
Arķandı Kaya.....	128
Arsuķ Tağı.....	72
Aşkarovası.....	184
AyaşYaylası.....	182
Āydos Cebeli.....	132

B

Bārānī Yaylakı	145
Bavlu	97
Bāyān Ovası	222
Bāyezīd Ovası	191
Beylik Çayır	143
Bıñarbaşı	105, 122, 141
Bīñ Yaylası	188

Biṅgöl Yaylaķı	220
Bīṅgöl Yaylaķı	191
Bīṅgöl Yaylası	189
Bolıyaylaķları	116
Boz Tağ	91, 92, 94
Boz Tepe	109
Bozdepe	113
Bozoğlan	77
Bulgār Tağları	77

C

Cânfezâ Çayırî.....	209
Cebel-i İlkaş.....	104
Cebel-i Ağır.....	201
Cebel-i Aḥḫab.....	204
Cebel-i Birgi.....	94
Cebel-i Bozcaṭağ.....	191
Cebel-i Budenâr.....	104
Cebel-i Cānîk.....	182
Cebel-i Cūdî.....	204, 207, 208
Cebel-i Deliklûkaya.....	208
Cebel-i Domānîç.....	129
Cebel-i Eḡerlû.....	191
Cebel-i Elsin.....	195
Cebel-i Ḥamr.....	213
Cebel-i Ḥamur.....	192
Cebel-i Ḥoşoḡlan.....	198
Cebel-i Kemāḥ.....	193
Cebel-i Kestāl.....	92
Cebel-i Kestāne.....	95
Cebel-i Ḳuramaz.....	81
Cebel-i Kûs.....	191
Cebel-i Kürdistān.....	209
Cebel-i Ma'den-i Nuḥās.....	111
Cebel-i Mâldepe.....	135
Cebel-i Nemrûd.....	220
Cebel-i Nuşaybîn.....	204
Cebel-i Rāḥîb.....	122
Cebel-i Sancar.....	204
Cebel-i Sînob.....	113
Cebel-i Şerefüddîn.....	220
Cebel-i Tire.....	92

Cebel-i Yayla Mescid.....	198
Cibāl-i Çepnī.....	195
Cibāl-i Elbruz.....	195
Cibāl-i Kabak.....	195
Cibāl-i Kāre.....	208
Cibāl-i Kös.....	108
Cibāl-i Tağıstān.....	195

Ç

Çaka Gedük.....	206
Çaldıran Şahrāsı.....	191
Çele Tağı.....	117, 119
Çele Yaylağı.....	119
Çinār çayırı.....	142
Çiçek Tağı.....	178
Çimen Tağı.....	187
Çimen Yaylağı.....	183
Çimen Yaylası.....	182
Çöklez Tağı.....	88
Çölāmerik Tağı.....	222
Çubuk Ovası.....	181
Çubukçayırı.....	183

D

Deremāhyāsı.....	116
------------------	-----

E

Elma Tağı.....	103, 104, 145, 184
Erciş Tağı.....	81
Erdost.....	76
Eren Tağı.....	120
Ermenī Beli.....	148
Ez-zıkr Tağı.....	192

F

Fodul Baba Tağı.....	75
----------------------	----

G

Gök Tağı.....	106
Gölbörü Şahrāsı.....	113

H

Hasan Tağı.....	81, 178
-----------------	---------

Ĥ

Ĥātūn Çayırı.....	183
Ĥāvadārlik.....	94

H

Hevātiyye.....	206
Hızırlik.....	86

Ĥ

Ĥızırlik.....	184
---------------	-----

I

Işıklu Ovası.....	88
-------------------	----

i

İteşeni.....	149
--------------	-----

Ķ

Ķapu Tağı.....	139
Ķara Tağ.....	142, 183
Ķaraca Tağ.....	83, 146, 193, 206, 209
Ķarayaylağı.....	177
Ķatırbeli.....	193
Ķatırlı Tağları.....	143
Ķatırlu.....	125, 131
Ķaz Tağı.....	128
Ķazık Beli.....	144
Ķazıkbeli.....	97
Ķazıklubeli tağları.....	88

K

Kebgīr.....	86
Kebīrbeli.....	145, 183
Keşiş Tağı.....	121, 125, 128, 129, 155

Ķ

Ķırk Tağı.....	119
Ķızıl Beli.....	116
Ķızılca Mūsa Tağı.....	92
Ķızılca Tağı.....	189

K

Kös Tağı.....	104, 107, 108, 189
Küh-ı İlkaş	105
Küh-ı Kös.....	106
Küh-ı Seybân	218

Ķ

Ķurb-ı Ķaraāğaçbāğları.....	143
-----------------------------	-----

K

Küçükbaba	88
Külebi Tağı	111

L

Lālā Çayırı	145, 184
Lālā Çayırı.	145

M

Maķām-ı Erba'în.....	95
Ma'raş Ovası.....	191
Mezlivā	106
Mihek Tağı.....	178
Mohāç Ovası.....	169
Murād Tağı	87
Murād Tağı	88, 90
Müş Ovası.....	219

N

Nālā Tarlāsı.....	116
Nīksār Ovası	176

P

Pāsīn Ovası	146
Pāsīn Şahrāsı	189
Pir Hüseyin Tepesi.....	193

R

Ramazān Beli.....	79
Ramazānoğlı Yaylası	142
Ramazānoğlu Yaylası	143

S

Şābūncıbeli	91
Şahrā-yı Ergānī.....	211
Şamanlu.....	125, 130, 131
Şamanlu Tağları	125, 131
Senūr Ovası	188
Seyrān Tepesi	193
Soğan Yaylası.....	192
Sogānlu Yaylası.....	201
Şorkūn Yaylası	79
SöğütTağı	99
Şucağ Yaylaķa	211
Sultān Bāğı	86
Sultān Tepesi	193
Sultān Yaylaķı	203
Sultānçayırı.....	141
Sultānoğlı Yaylaķı	116
Şuşāmbeli	73
Şuşehri.....	220
Sūbhān Tağı.....	191
Sūbhān Tağı.....	217
Sūkūt Tağı	88

T

Tağ-ı İlkaş	108
Tağ-ı Istaranca.....	137
Taşak Yazusu	147
Tavşan Tağı.....	180
Tebritz Şahrāsı.....	225
Tekfūrtağı	156
Tekirbeli	143
Tercil Cebeli	207
Terme Şahrāsı.....	106
Tomānīç Tağı	87
Tomānīç Tağları	143
Tomānīçbeli.....	149
Trabzon Ovası	188

V

Vārna Tağı.....	161
-----------------	-----

Y

Yeñi Tağ	129
Yılcıkcı Tağı.....	127
Yıldız Tağı.....	182
Yoncalı	86

Yund Tağı128

Z

Zelāgetik Beli 183

Zevilce Yaylağı 116

3.1.4. Bahire, Göl, Nehir, Çay, Su ve Pınar Adları

A	Bahîre-yi Ulubâd	127
âb-ı Bidlîs.....	Bahre-yi Marmara	127
âb-ı Erzen.....	Bahr-i Hürmüz.....	192
âb-ı Müküs	Bahr-i Marmara	137
âb-ı Seyid Hasan	Bahr-i Rûm	135
Acısu.....	Bâlkâm Şuyı	142
Ağa Gölü.....	Batmân şuyı.....	204, 211, 224
Ağır Şuyı.....	Bıñarbaşı.....	90
Akçağlan Şuyı.....	Bıñarbaşı.....	105, 122
Aksu.....	Bolı Şuyı.....	120
Akşu.....	Bolı Şuyı.....	117, 119
	Bulanık Göl	220
A	C	
‘Alîşîr Şuyı.....	Cennet Bıñarı.....	186
	Cerrâh şuyı	211
	Cevizderesi	177
A	Ç	
Amasya Şuyı.....	Çakıd Nehri	143
Araç Çayı	Çakırkıñarı.....	150
Araç Şuy	Çarmûr.....	191
Araç Şuyu	Çehârşanba Şuyı	182
Arpa Çayı.....	Çehârşenbe	85, 88, 90, 113, 117, 177
Arpa Suyı.....	Çele Tağı	119
Arpaçayı.....	Çeltik Deresi.....	116
Arvâ	Çorağ Suyı.....	198
Ayāndon Gölü.....	Çubukâbâd Şuyı	104
	D	
‘Ayyâr Çayı.....	Değirmen Gölü	183
B	Delice Irmağ	145
Bahirburnı.....	Delüce Irmağ	184
Bahîre-yi Akşehir.....	Derbend Şuyı.....	117
bahire-yi cebel-i Birgi	Devrek Nehri	105
Bahîre-yi Çağa	Dicle	195, 203, 206, 222
Bahîre-yi Deşt-i Erzen	Dönerek	111
Bahîre-yi Efnâniler.....	Düden	96, 99
bahîre-yi Efnânîye.....	E	
bahire-yi Erciş.....	Eflâtûn şuyı	143
Bahîre-yi İznîk		
Bahîre-yi Şapanca		

Efnānlu Gölü.....	116
Eğridir Gölü.....	96
Eğridür Gölü.....	99

F

Fırāt...79, 146, 178, 182, 187, 188, 191, 192, 195, 206, 211, 213, 219	
Filyās Suyı.....	116

G

Germī.....	103
Gīrmīr.....	103
Gökçek.....	206
Gökçeşu.....	113, 119, 209
Gökdere Suyı.....	122
Gökdere Suyu.....	122
Gökşu.....	133
Gölcük.....	94

H

Hābūr Suyı.....	192
-----------------	-----

Ḥ

Ḥosto Boğāzı.....	193
-------------------	-----

İ

İnceşuyı.....	104
İtil İrmāğı.....	170

Қ

Қарагöl.....	114
Қараşу.....	104, 142, 191
Қарş Suyu.....	192
Қаяş Suyı.....	102
Қаз Gölі.....	185
Қазlugöl.....	183

K

Kelmiç Bıñarı.....	143
Keş deresi.....	177

Қ

Қırқ Geçid.....	184
-----------------	-----

Қırқ Geçid Suyı.....	192
Қırқgeçid Şuyı.....	142
Қızıl Irmaқ.....	145
Қızılıрмақ.....	102, 180, 184
Қızılıрмақ.....	105, 107, 165, 180
Қonya Bañıresi.....	76
Қурdbıñarı.....	143

K

Kūsūr Şuyı.....	218
-----------------	-----

M

Malāzgird Suyı.....	191
Manavgāt.....	73
Menderes Suyı.....	88
Mendik Suyı.....	111
Mīlān Suyı.....	107, 111
Mīlān Şuyu.....	119
Murād Suyı.....	190, 193, 207, 208
Murād Suyı.....	189

N

Nehr-i Filyās.....	120
Nehr-i Alara.....	73
Nehr-i Amasya.....	181
Nehr-i Aras.....	189, 200
Nehr-i Ātina.....	198
Nehr-i 'Ayıntāb.....	211
Nehr-i Cūlāb.....	209
Nehr-i Çoraқ.....	188
Nehr-i Çökerek.....	182
Nehr-i Derbend.....	120
Nehr-i Devres.....	106, 108
Nehr-i Dicle.....	202
Nehr-i Faşā.....	199
Nehr-i Gedūs.....	87, 90
Nehr-i Gedüz.....	165
Nehr-i Gerede.....	120
Nehr-i Hābur.....	213
Nehr-i Hermās.....	204
Nehr-i Hoşoğlan.....	198
Nehr-i Igara.....	79
Nehr-i Karacataş.....	209
Nehr-i Qarğı.....	73
Nehr-i Kebīr.....	73
Nehr-i Qırқ Geçidi.....	135
nehr-i köprü.....	73

Nehr-i Karamaz	81
Nehr-i Manavgāt	73
Nehr-i Menderez	90
Nehr-i Mengen	117
Nehr-i Milān	116, 120, 121
Nehr-i Mudurnı	121
Nehr-i Murād	191, 193
Nehr-i Nīlūfer	129
Nehr-i Of	198
Nehr-i Rīze	198
Nehr-i Rūmāhiye	192
Nehr-i Sakarya	86, 103, 136, 137, 144, 165
Nehr-i Semāvāt	192
Nehr-i Sūrū	181
Nehr-i Sūrmene	198
Nehr-i Şā'ī	192
Nehr-i Şat	192, 207
Nehr-i Vīrānşehir	120
Nīlūfer Suyı	124

O

Ova Suyı	117, 120
----------------	----------

P

Porsuk Nehri	86, 101
--------------------	---------

R

Rūmiye Gölü	222
-------------------	-----

S

Şabanca Gölü	121
Şafvān Suyı	211
Sakarya Nehri	121
Sakarya Suyı	145
Şalāt Çayı	207
Şapanca Gölü	116
Şapanca Gölü	137
Şarıdere	136
Suyı Zengī	143

Ş

Şāmhāne-yi Çene	187
Şat	193, 202, 206, 208, 211, 223
Şekerbıñarı	142
Şūgtī Deresi	191

T

Taş Bıñarı	105
Tokātşuyı	180
Ton İrmāğı	170
Tuna	159, 174
Tunca	165
Tuzlīgöl	114

U

Uğrı şuları	121
Uğrı Suyı	116
Uluabād Gölü	144
Ulubād Gölü	129
Ulus Suyı	117
Uluş Suyı	120
Urmiye Gölü	221

V

Vān Gölü	222
Vīrānşehir Suyı	117

Y

Yārgāzī bıñarı	182
Yaşyağmūr Deresi	186
Yenbūklı Çayı	207
Yıldız Suyı	182

Z

Zengī Suyı	143
------------------	-----

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nda 14. yüzyıldan başlamak üzere farklı amaçlarla yapılan geziler ve çeviriler sonucu önemli seyahatname yazarları ortaya çıkmış ve kaleme aldıkları eserlerle bir Osmanlı seyahat literatürü oluşmuştur. Bu nedenle seyahatnameler, Osmanlı tarihinin anlaşılmasında ve farklı ülke ve kültürlerle diplomatik ilişkiler kurulması, farklı alanlarda etkileşimlerde bulunulmasında yarar sağlamışlardır. Seyahatnameler Türk edebiyatı sahası içinde önemli kaynaklar arasında yer almışlardır. Bu eserlerden Osmanlı insanının ne yiyip ne içtiğine, nelerden hoşlandığına ve neye inanıp neler düşündüğüne varana kadar gündelik hayata dâir pek çok konuda bilgiye ulaşmak mümkündür. Bu sebeple, altı asır yaşamış bir imparatorluğun ekonomisini, kültürünü ve hayatını anlamak için bu kaynaklara başvurmamız kaçınılmazdır. Dolayısıyla, “*Türk Devleti açısından seyahatnamelerin önemi; incelemekle bitmeyecek bir Türkoloji, bir coğrafya, bir kültür kaynağı olmasıdır*” (Kantaş, 2014, s.60). Farklı disiplinlerdeki araştırmacılar için incelemeye değer özellikler taşıyan seyahatnamelerin, akademik çalışmalara daha fazla dahil edilmesi, henüz yeni harflere aktarılmamış olanların çalışılması anılan birikime ulaşmamızı sağlayacaktır. Houarı Touatı, *Ortaçağda İslam ve Seyahat* adlı eserinde; “*bir diğer önemli ölümle daha karşı karşıyayız: Seyahatin ölümü. Artık seyyahlar yok; bu soy tükendi*” (Touatı, 2004: 239), der. Zira seyyah; kişiliği, işlevleri, aidiyetleri ve dahası yaşadığı dönem aracılığıyla tanıklık ettiği toplumla günümüzün okurları arasında bir yansıtıcı görevi yapar (Tavernier, 2006: 10).

Bu çalışmanın amacı Ebubekir bin Behram'ın Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor adlı eserinin Türkiye coğrafyası bölümünü ele alıp yazıldığı dönemin sosyal hayatına, kültür birikimine açılan kapıyı aralamaktır. Eserin 17. yüzyılın Osmanlı tarihi, coğrafyası ve kültürü bakımından zengin bir kaynak olduğu görülmektedir.

İbn-i Battuta der ki: “*Yolculuk önce seni sözsüz bırakır sonra da iyi bir hikaye anlatıcısına dönüştürür*”. Dimaşkî de yalnızca bir mütercim olmayıp döneminde tanık olduğu ve duyduğu hikâyelere ve gözlemlere dayanarak eserini oluşturur. Osmanlı

eyaletlerini tanıtırken bazı şehirler hakkında ayrıntılı bilgiler verirken bazıları hakkında ise yüzeysel bilgiler vermekle yetinmektedir. Yüzeysel olan kısımların çeviri olduğunu diğer ayrıntı şekilde anlatılan kısımların ise bir seyyah gözüyle yazıldığını düşünebiliriz. Eserde bazı şehirlerde yaşanmış önemli olaylar, efsaneler ve hurafeler ile bu şehirlerin Osmanlı hâkimiyetine ne zaman girdiğinden bahsedilir. Ayrıca şehirde bulunan cami, medrese, türbe, han, dükkân ve hamâm gibi mimarî eserler hakkında da fazlaca bilgi bulunmaktadır. Şehirler tanıtılırken bölgede yetişen endemik bitki türleri ve bu bitkilerin insan sağlığına ne gibi faydalar sağladığı ile bazı şehirlerde bulunan kaplıca ve kaynak suyunun hangi hastalığa şifa olduğu açıklanmaktadır. Bu anlamda geleneksel tıp alanında da önemli bir kaynak vazifesi görmektedir.⁵⁵ Eserde halk arasında bilinen doğaüstü ve ilginç konular hakkında bilgilere de rastlamak mümkündür.

Eserin tarihî coğrafya özelliği gösteren bölümlerinde ise müellif, şehirlerin coğrafi konumlarını ve önemli merkezlere olan uzaklıklarını menzil, konak ve merhale gibi ölçülerle belirtmiştir. Eserde özellikle Osmanlının konumu bakımdan önemli olan kale, liman ve köprüler hakkında detaylı bilgiler de mevcuttur. Ayrıca şehirlerin coğrafi konumları açıklanırken etrafında bulunan nehir, dağ, ova, sahra ve yollar belirtilir. Eser dönemin iktisadî hayatı hakkında önemli bilgiler de içermektedir. Örneğin maden ocakları ve bu madenlerin nerelerden çıkarıldığı ve hangi alanlarda kullanıldığı ve bulunduğu yere nasıl katkı sağladığı gibi konularda bilgiler de içermektedir. Bunun yanında şehirde yapılan ticaret, tarım, hayvancılık, sanayi gibi ekonomik faaliyetlerden söz edilmektedir. Bu faaliyetlerin bazılarının günümüzde değişen iklim şartlarına bağlı olarak değiştiğini de görmek mümkündür. Yine bu bölümde halkın inanışları, örf ve adetleri, kültürleri ile yaşantılarından farklı kesitler de görmek mümkündür.

Sonuç olarak, her ulusun az da çok da olsa bir geçmişi, kültür birikimi vardır. Ve doğal olarak her insan içinde yaşadığı bu coğrafyanın geçmişini bilmek, tanımak onunla bütünleşerek yeniden var olmak ister. Tıpkı bu araştırmanın amacında olduğu gibi.

⁵⁵ Eser tez aşamasında iken bu alanda yapılan bir araştırmaya konu olmuştur. Özkul, H. (2020). Anadolu'ya Doğru Şifalı Bir Yolculuk: Nusretü'l- İslâm ve's- sürûr fî tahrîri Atlas Mayor. M. Arslan (Ed.), *Tarihsel ve Çağdaş Türk Lehçelerinde Tıp: Metinler, Tarih, Uygulamalar, Kavramlar, Terimler* içinde (341-343. ss.). Detay Yayıncılık

Ebubekir bin Behram'ın *Tercüme-i Atlas Mayor*'u her ne kadar Batı'dan yapılmış coğrafi bir eser çevirisi olsa da yazarın kendisinin bir seyyah gibi gidip görüp anlattığı yerler hakkında, insanların karakter özelliklerine, gelenek göreneklerine, tarımsal ve ticari faaliyetlerine kadar fikir vermektedir. Klasik coğrafya/seyahat yazıcılığımıza uygun olarak günümüzden farklı olan yer adlarıyla, mekânlarla ve farklı kültürel değerlerle zengin bir içerik sunmaktadır. Tez çalışmamız başta coğrafya olmak üzere, sosyal, ekonomik, kültürel ve askeri vb. konularda dönemini yansıtan bilgiler içermekte olup evvelki çalışmalara bir ilave olmanın yanı sıra, farklı disiplinlerdeki çalışmalara da kaynaklık edebilme değerine sahiptir.

KAYNAKÇA

Adivar, A. (1982). *Osmanlı Türklerinde ilim*. Remzi Kitabevi.

Ahmet Yesevi Üniversitesi. (2021). Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim adresi <http://teis.yesevi.edu.tr>

Ak, M. (2006). *Osmanlı gezginleri*. 3F Yayınları.

Ak, M. (2008), *Ebubekir Dimaşkî*. Yaşamları ve yapıtlarıyla Osmanlılar ansiklopedisi içinde (2. bs., Cilt 1, 386-388. ss.).Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Ak, M. (1999). *Evliya Çelebi, Yaşamlarıyla ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. Yapı Kredi Yayınları, c. II, s. 20-22.

Ak, M. (2021, 12 Mayıs). *Mir'atü'l-Memâlik*. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/seydi-ali-reis>

Aktaş, Ş., Gündüz, O. (2003). *Yazılı ve sözlü anlatım(kompozisyon sanatı)*. Akçağ Yayıncılık.

Arnold, D. (1995). *Coğrafi keşifler tarihi*. (Çev. O. Bahadır). Alan Yayıncılık.

Asiltürk, B. (2009). Edebiyatın kaynağı olarak seyahatnameler. *Turkish Studies*, 4(1), 911-994. http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/baki_asilturk_edebiyat_kaynagi_seyahatnameler.pdf

Babinger, F. (1982), *Ebu Bekr b. Behrâm*. (Çev. C. Üçok). Osmanlı tarih yazarları ve eserleri içinde, (248-250), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.Devellioğlu, F. (2009). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)*, Güneş, A. S. (Haz.), 29. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları.

Bacıoğlu, E. (2010). *Yabancı Seyahatnamelerde Geçiş Dönemleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bitlisi, Ş. (2021). *Şerefname - Kürt Tarihi*. (Çev. İ.Sunkur). Sınav Yayınevi.

Blaeu Atlas Maior, 1662-5- Maps. (t.y.). National Library of Scotland içinde. <https://maps.nls.uk/atlas/blaeu-maior/info.html>

Blaeu, J. (1662). *Atlas maior, sive, cosmographia blaviana, qua solum, salum, coelum, accuratissime describuntur*. Labore & sumptibus Ioannis.

Blaeu, J. (1665). *Atlas maior of 1665*. Barnes & Noble.

Blaeu'nun Büyük Atlası (Atlas Maior) Dünya'yı Haritaya Aktarma. (t.y.). Canon van Nederland içinde. <https://www.canonvannederland.nl/tr/atlasmaior>

Bostan, İ. (2008). *Tuhfetü'l-kibâr fi esfâril-bihâr (deniz seferleri hakkında büyüklere armağan)*. T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Yayını.

Boğuşlu, M. (2002). *Türk tarihi ve coğrafyası üzerine*. Kastaş Yayınevi.

Brentjes, S. (2012). On two manuscripts by Abû Bakr b. Bahrâm al-Dimashqî (1102/ 1691) related to w. and J. Blaeu's atlas maior. *Osmanlı Araştırmaları*, 40 (40), 171-192.

Brentjes, S. (2014). Abû Bakr al-Dimashqî's (d. 1691) hemispheric map of the new world and representation of the seas in his maps of the world and the continents. D. Couto, F. Gunerğun & M.P. Pedani (Ed.), *Seapower, Technology and Trade Studies in Turkish Maritime History* içinde (s. 398-411). Denizler Kitabevi.

Candan, A. (2005). Kuran'ı anlamak gayesi ile yapılan seyahatler. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 18(3), 227-235.

Coşkun, F. (2019). Osmanlı coğrafya literatürü ve Acâibü'l-Mahlûkât Janrı. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 17(33), 269-286.

Coşkun, M. (2021, 6 Nisan). *Seyahatnâme*. TDV İslam Ansiklopedisi.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/seyahatname#3-turk-edebiyati>

Çağatay, N. (1987). İbn-i Batuta'nın gezileri ve incelemeleri hakkında konuşma. I. Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri içinde (23-25.ss.). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Çağrııcı, M. (2009). *Seyahat*. TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 37, 7-9.

Dağlı, Yücel. (1999). “Evliya Çelebi, Hayatı ve Seyahatnâmesi”, Osmanlı, c. VIII, s. 344-354.

Dağlı, Y. & S. A. Kahraman. (2001). (hız.), *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, 4. Kitap, Yapı Kredi Yayınları.

Danış, İ. (2017). XVI. yüzyılda bir Osmanlı coğrafyacısı: Sipâhizâde Mehmed ve eseri evzahu'l-mesâlik ilâ ma'rifeti'l-büldân ve'l-memâlik. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (9), 117-143).

Demircan, A. (2010). *Arap Edebiyatında Seyahatname Türü ve Seyahatnameler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirtaş, A. (2009). *Dürr-i Meknun*. Kırmızıkeci Kitabevi.

Dinçer, F. & Çakmak, T. (2015). Seyyahlar şehri İstanbul ve tarihi devinim içerisinde bir kent görüntüsü. *Turizmoloji Dergisi*, 1(1), 42-55.

Dorogi, I. & Hazai, G. (1990, s.879-882 Eylül). *Ebû Bekir Dımaşkî'nin Osmanlı devletinin tarihi, yapısı ve durumuna ait eseri hakkında*. TTK bildiri özetleri XI. Türk Tarih Kongresi (TTK, 1994), Ankara.

Dünya edebiyatında gezi yazısının tarihsel gelişimi, önemli temsilcileri ve bunların eserleri. 2014, 14 Aralık). <http://www.ilketkinlik.com/yazi/Turk-ve-dunya-edebiyatinda-gezi-yazisinin-tarihsel-gelisimi-onemli-temsalcileri-ve-bunlarin-eserleri-fth113>

Ebûbekir b. Behrâm ed-Dımaşkî, *Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîr-i Atlas Mayor*, Nuruosmaniye Ktb., N. O. No. 2959.

Fazlıoğlu, İ. (2003). Osmanlı felsefe-biliminin arka planı: Semerkand matematik-astronomi okulu. *Dîvân İlmî Araştırmalar Dergisi*, 1(14), 1-66.

Fazlıoğlu, İ. (2021, 10 Mayıs). *Mustafa B. Ali El-Muvakkıt*. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-b-ali-el-muvakkit>

Gemi, A. (2016). Arap edebiyatında seyahatnâme/rihle türü bağlamında meşhur Arap Seyyahların gözüyle Mardin. *Doğu Araştırmaları*, 2(16), 39-55.

Gökyay, O. Ş. (2002), *Kâtib Çelebi*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde, 25 (36-40), TDV Neşriyat.

Gökyay, O. Ş. (2021, 12 Mayıs). *Cihannümâ*. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cihannuma--katip-celebi>

Gülbal, H. (2019). *Ebubekir Bin Behrâm Ed-Dımaşkî'nin el-fethu'r-rahmânî fî tarz-ı devlet-i Osmanî adlı eserinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güler, İ. (2013). Osmanlı tarihi kaynakları olarak Avrupalı seyyah ve gözlemciler ile eserlerinin önemi. M.A. Beyhan (Ed.), *Geçmişten Günümüze Seyahatler ve Seyahatnameler* içinde (s.141-174). Kitabevi Yayıncılık.

Gürer, S. (2010). *XVII-XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Halasi- Kun, T. (1986). The map of şekl-i yeni Felemenk maa İngiliz in Ebu Bekır Dimişki's tercüme-i atlas mayor. *Archivum Ottomanicum*, 2 (11), 51-70.

Hatiboğlu, İ. (2008). Rihle. *DİA* içinde (c. 35, 106-108. ss.).

<https://islamansiklopedisi.org.tr/kitab-i-bahriyye>

İhsanoğlu, E. (1992). Batı bilimi ve Osmanlı dünyası: Bir inceleme örneği olarak modern astromi'nin Osmanlı'ya girişi (1660-1890). *Belleten*. LVI (217), 727-774.

İhsanoğlu, E., Şeşen, R., İzgi, C., Akpınar, C. & Fazlıoğlu, İ. (1997). *Osmanlı astronomi literatürü tarihi, (1.c)* İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi.

İzgi, C. (2021, 12 Mayıs). *Mehmed Suûdî Efendi*. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-suudi-efendi>

Kanar, M. (2018). *Farsça- Türkçe sözlük*. Say Yayınları.

Kandil, F. (2002). *Edebü'r-Rihle*. Mektebetu Dâr'il-Arabiyye.

Kantaş, M. Z. (2014). *Osmanlıda seyahatname yazarlığı*. Gece Kitaplığı Yayınları.

Kasımî, M.R.R. (2013). Er-rihle ve âdabuha fî'l-Luga Arabiyye. *Mecelle Dari 'l-Ulûm*, 6(7), 58-65. Dilek, K. (2021, 6 Nisan). *Seyahatnâme*. TDV İslam Ansiklopedisi.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/seyahatname#2-fars-edebiyati>

Koeman, C. (1970). *Joan Blaeu and His Grand Atlas*. Theatrum Orbis Terrarum.

Koyunoğlu, H.H. (2007). Katip Çelebi'nin Cihannümâ'sı ve bu kitaba İbrahim Müteferrika'nın yaptığı eklemeler. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 147-166.

Kurak, K. (2015). Osmanlı'yı seyyahlardan okumak. *Tarih ve Düşünce*, 0(49), 34-42.

Kut, G. (2021, 10 Mayıs). *Acâibü 'l-Mahlûkât*. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/acaibul-mahlukat>

Kutluer, İ. (2021, 14 Mayıs). *Kesfû'z-zunûn*. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kesfuz-zunun>

Löschburg, W. (1998). *Seyahatin kültür tarihi*. Dost Kitabevi Yayınları.

Maden, S. (2008). Türk Edebiyatında seyahatnameler ve gezi yazıları. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0(37), 147-158.

Miroğlu, İ. (2021, 12 Mayıs). *Âşık Mehmed*. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/asik-mehmed>

Mostras, C. (2012). *Osmanlı imparatorluğu: Coğrafyası sözlüğü*. (Çev. Ö. Öztürk). Yaba Yayınları.

Nasıroğlu, N. (2010). *Batılı Seyyahların Gözü ile Mardin ve Çevresi (Mardin, Nusaybin ve Hasankeyf)*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özgül, M. K. (2011). Demir asa demir çarık. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, 0 (174-175-176), 6-28.

Özkul, H. (2020). Anadolu'ya Doğru Şifalı Bir Yolculuk: Nusretü'l İslâm ve's- sürûr fî tahrîri Atlas Mayor. M. Arslan (Ed.), *Tarihsel ve çağdaş Türk lehçelerinde tıp: Metinler, tarih, uygulamalar, kavramlar, terimler içinde*(341-343. ss.). Detay Yayıncılık.

Pitcher, D. E. (2013). *Osmanlı imparatorluğu'nun tarihsel coğrafyası, Başlangıcından 16. yüzyılın sonuna kadar sultanlığın genişleme sürecini gösteren ayrıntılı haritalarla birlikte*. (Çev. B. Tırnakçı). Yapı Kredi Yayınları.

Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun tarihî coğrafyası*. (Çev. M. Pektaş). Milli Eğitim Basımevi.

Sabık, S. (1937). *Yeni Resimli ve Haritalı Coğrafya-yı Osmanî, İnkılâp ve Cumhuriyet Kitabevleri*.

Sarıcaoğlu, F. (1991). Prof. dr. Bekir Kütükoğlu'na armağan içinde, M. S. Kütükoğlu (Ed.), *Cihânnümâ ve Ebûbekir b. Behram ed-Dimaşkı & ibrahim Müteferrika*. (ss. 121-142). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Sarıcaoğlu, F. (1994), *Ebû Bekir b. Behrâm*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde, 10 (110-111), TDV Neşriyat.

Sarıcaoğlu, F. (2021, 10 Mayıs). *Kitâb-ı Bahriyye*. TDV İslam Ansiklopedisi.

- Sarıcaoğlu, F. (2021, 15 Mayıs). *Ebû Bekir B. Behrâm*. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-bekir-b-behram>
- Schmidt, J. (2021, 12 Mayıs). *Künhü'l-Ahbâr*. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kunhul-ahbar>
- Sevan Nişanyan (2021). Türkiye ve Rumeli Yerleşim Birimleri Envanteri. Erişim adresi <https://nisanyanmap.com/>
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları*., Sistem Ofset Basım Yayın.
- Sezgin, F. (2000). *Mathematical geography and cartography in Islam and their continuation in the occident*. Institute for the History of Arabic-Islamic Science.
- Süreyya, M. (1996), *Ebûbekir Efendi (Coğrafyacı)*, Sicill-i Osmanî içinde, 2 (430), Numune Matbaacılık.
- Şemseddin Sami, (2016). *Kamûs-ı Türki*. (hız. M. Nihal). Yeditepe Yayınevi.
- Şeşen, R. (1998). *Müslümanlarda tarih-coğrafya yazıcılığı*. İSAR Vakfı Yayınları.
- Şeşen, R. (1999). Osmanlılarda coğrafya. Eren Güler, Kemal Çiçek & Cem Oğuz (Ed.), *Osmanlı içinde* (ss. 321-325). Yeni Türkiye Yayınları.
- Şeşen, R. (2011). Osmanlı ilmi, Osmanlıların ilimlere yaklaşımı. *Tarih Dergisi*, 0(37), 329-348.
- Taşgıl, A. (2021, 10 Mayıs). *Hutâyname*. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hitayname>
- Tavernier, J. B. (2006), *Tavernier Seyahatnamesi*. (Çev. Teoman Tunçdoğan). Kitap Yayınevi Ltd..
- Tavukçu, O.K. (1 Mayıs 2021). *Sergüzeştname*. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/serguzestname>
- Teaschner, F. (1928). Osmanlılarda coğrafya. (Çev. H. S. Selen). *Türkiyat Mecmuası*, II, 271-314.
- Tezcan, N. (2021, 14 Mayıs). *Seyahatname*. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyahatname--evliya-celebi>
- Tomar, C. (2021, 10 Mayıs). *İkdü'l-Cümân*. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ikdul-cuman>

Touati, H. (2004). *Orta Çağda İslam ve Seyahat Bir Âlim Uğraşının Tarihi ve Antropolojisi*. (Çev. A. Berktaş). Yapı Kredi Yayınları.

Turan, Ş. (2021, 12 Mayıs). *Kitâbü'l-Muhît*. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kitabul-muhit>

Türk ve dünya edebiyatında gezi yazısının tarihsel gelişimi, önemli temsilcileri ve bunların eserleri. (2014, 14 Aralık). Erişim adresi <http://www.ilketkinlik.com/yazi/Turk-ve-dunya-edebiyatinda-gezi-yazisinin-tarihsel-gelisimi-onemli-temsilcileri-ve-bunlarin-eserleri-fth113>

Türkay, C. (1999). *Osmanlı Türklerinde coğrafya*. Milli Eğitim Basımevi.

Unat, Y. (2002). Osmanlılarda coğrafya. *Bilim ve Ütopya*, 0 (95), 31-33.

Üstüner, A. (2019). Klasik çağ sonrası Osmanlı coğrafya çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 17(33), 41-104.

Vatin, N. (1999). Bir osmanlı Türkü yaptığı seyahati niçin anlatırdı? *Cogito*, 0(19), Yapı Kredi Yayınları.

Yakar, H. (2013). *Cumhuriyetten Günümüze Uygulanmış Olan İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Seyahatnamelerin İncelenmesi*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yazıcı, H. (2021, 6 Nisan). *Seyahatnâme*. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyahatname#1>

Yerasimos, S. (2010). *Tavernier Seyahatnamesi*. (Çev. T. Tunçdoğan). Kitap Yayınevi.

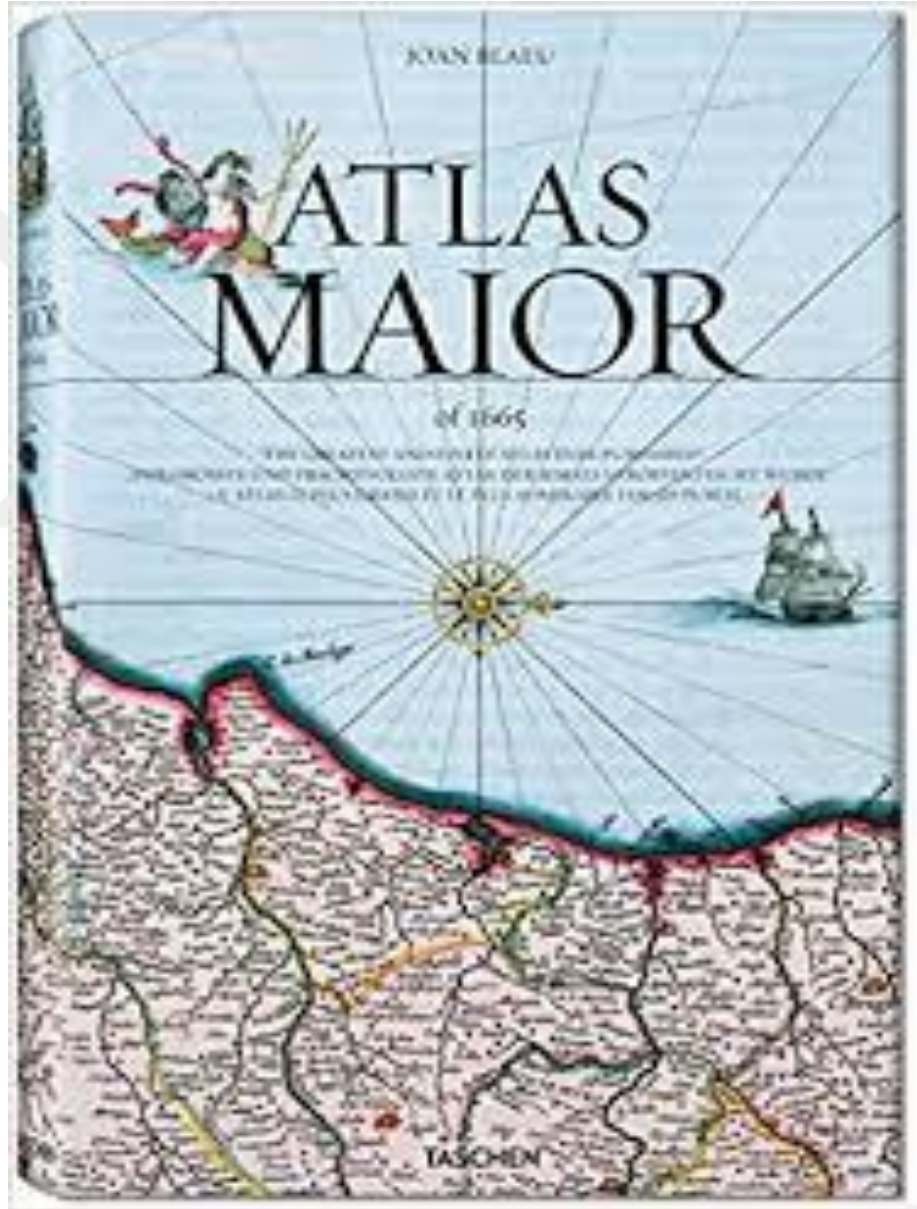
Yurdaydın, H.G. (2021, 10 Mayıs). *Beyân-I Menâzil-İ Sefer-İ Irâkeyn*. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/beyan-i-menazil-i-sefer-i-irakeyn>

Yurtsever, E. (1993). *Tamga (Asya'daki türkçe coğrafî adlar derlemesi)*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

EKLER

Ek 1: 17. yüzyıl dünyasının büyük atlası Blaeu'nun *Atlas Maior* Adlı Eserinden Örnekler

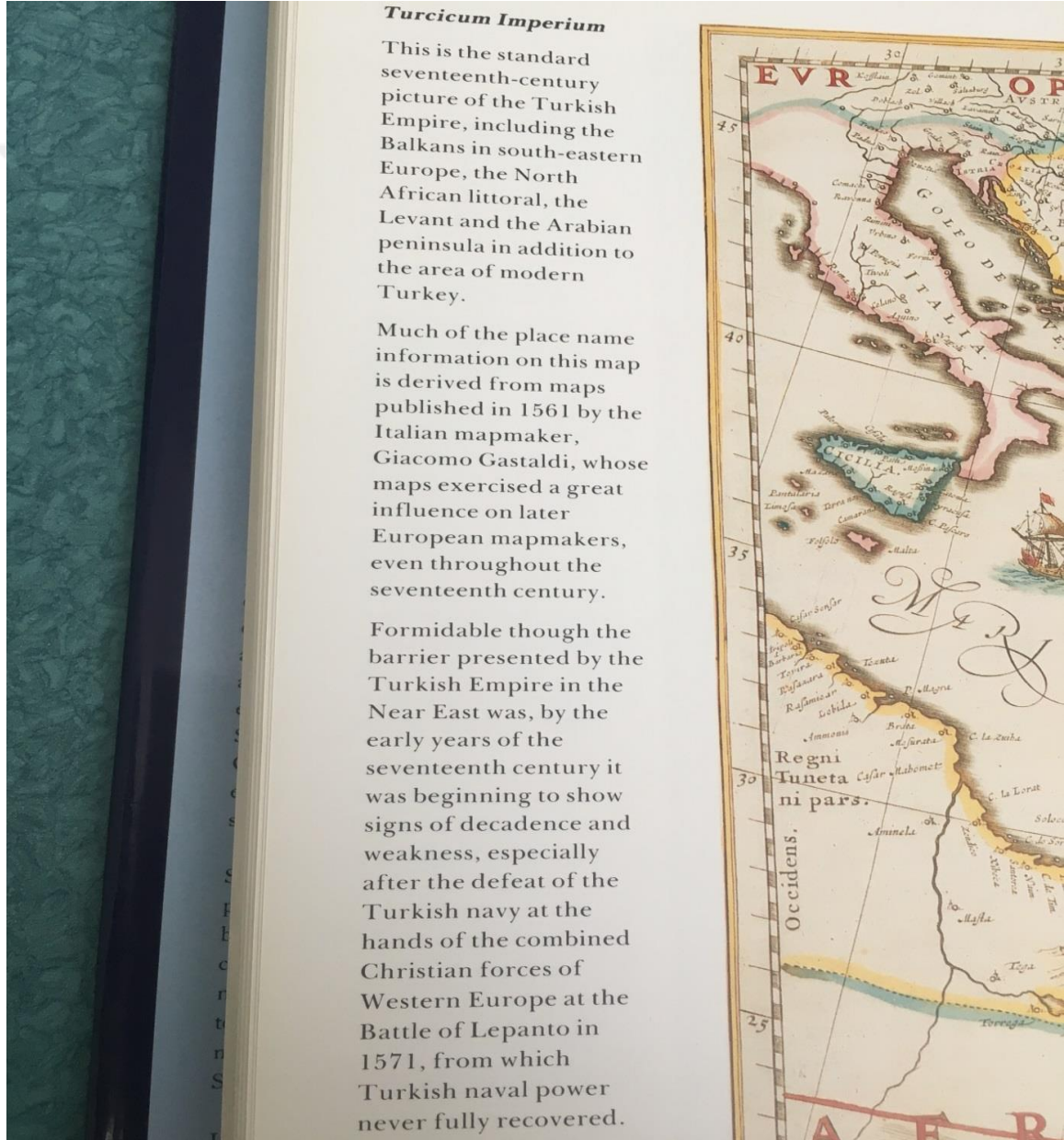
Ek 1. 1: Blaeu'nun *Atlas Maior*'u

Kaynak: Boğaziçi Üniversitesi. Konum: General Collection, No. G1015. B48 1662. G6 1990

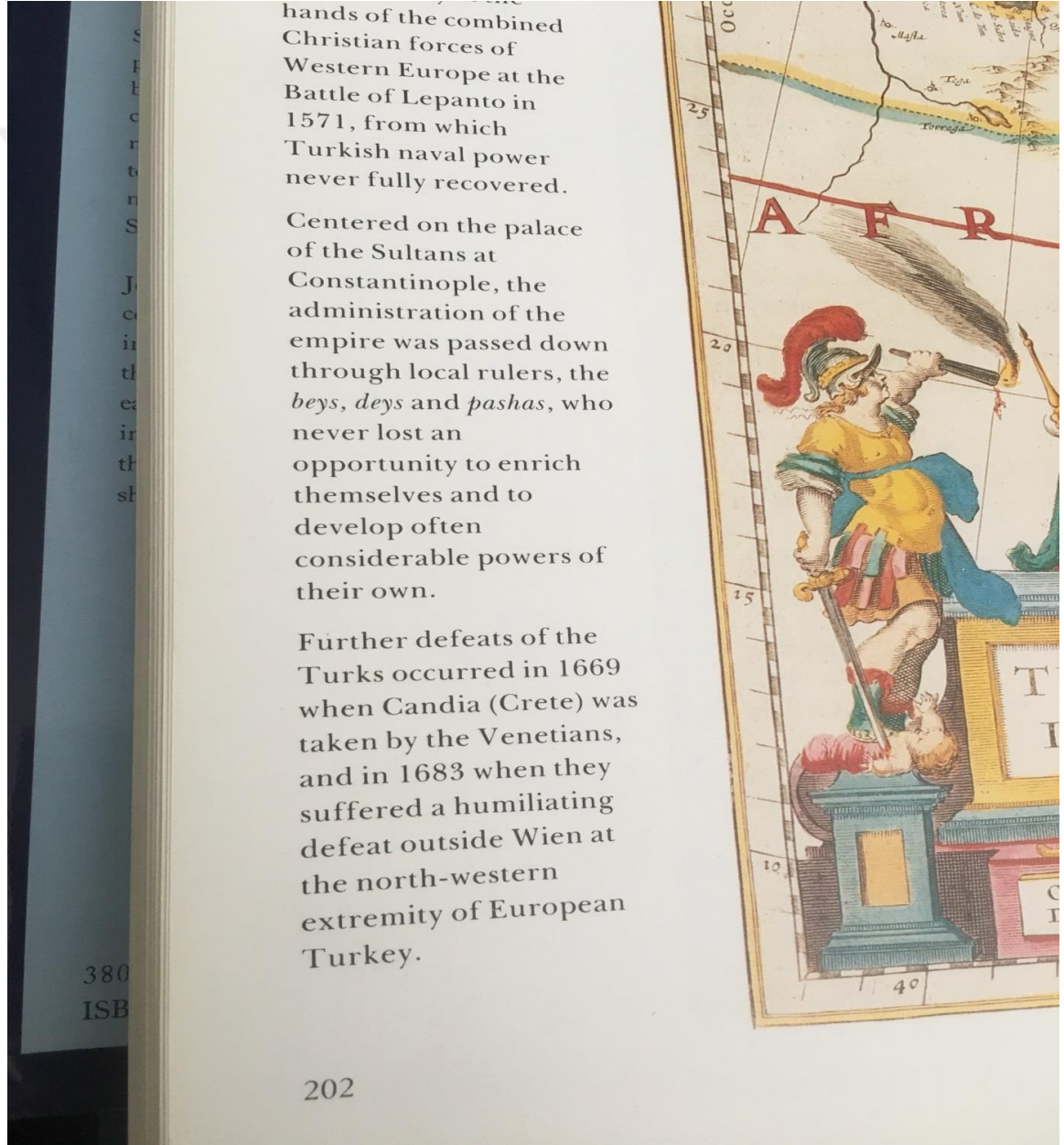
Ek 1. 2: Atlas Maior Adlı Eserde Osmanlı İmparatorluğu Hakkında Kısa Bilgi ve Harita (s. 202)

(Bilgi ve yorumlar İngilizcedir, haritalar Latince dir.)

Ek 1.2 : (Devamı)

Ek 1. 3.: *Atlas Maior* Adlı Eserde Osmanlı İmparatorluğu Hakkında Kısa Bilgi ve Harita (s. 202 devamı)

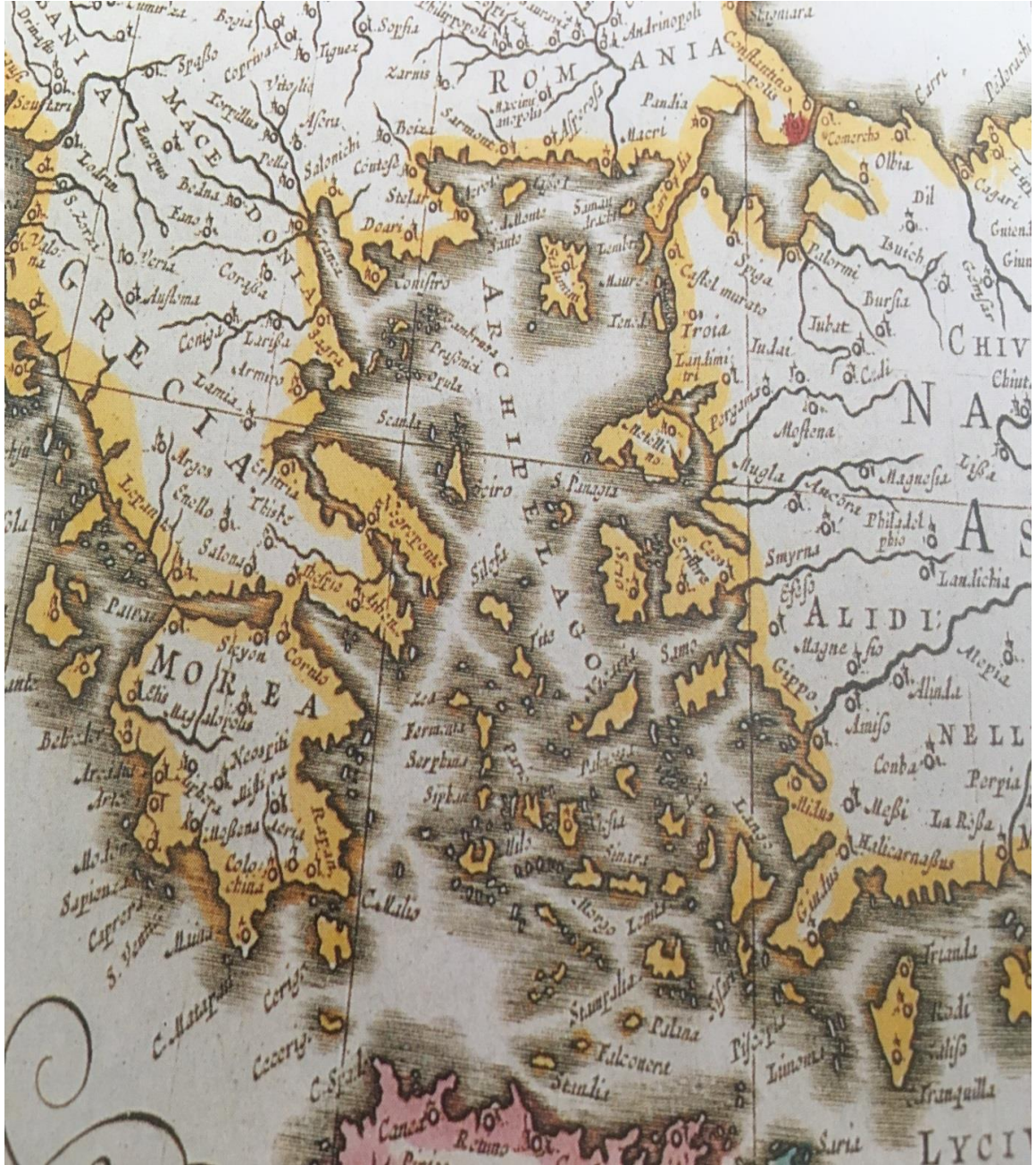
Ek 1. 2 (Devamı):

Ek 1. 4: Osmanlı İmparatorluğunu Gösteren Haritanın Kuzeybatı Tarafı (Bilgi Kısmıyla Aynı Sayfada s. 202)

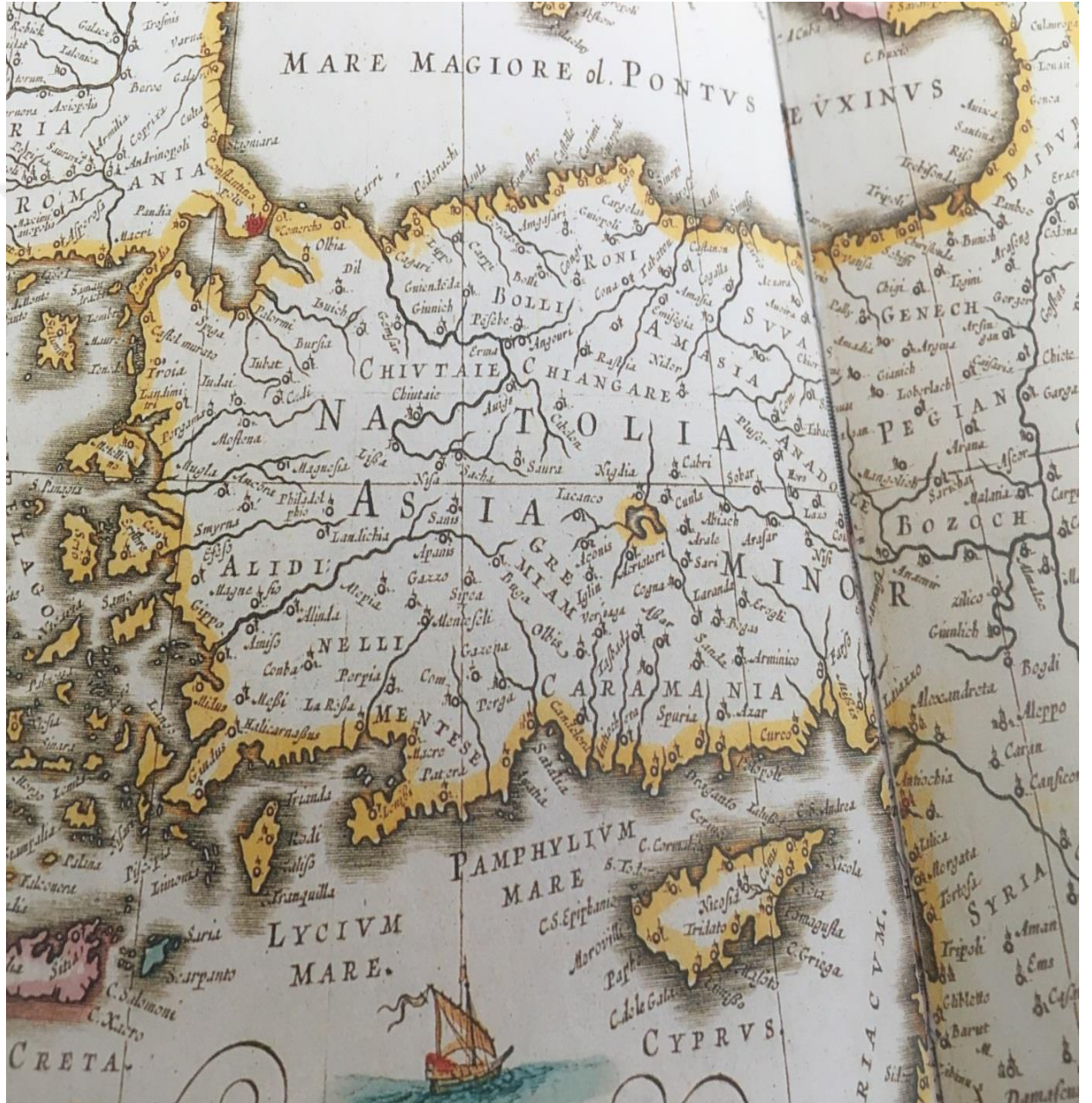
Ek 1. 2 (Devamı):

Ek 1. 5: Osmanlı İmparatorluğunu Gösteren Güneybatı Tarafı (s. 202)

Ek 1. 2 (Devamı):

Ek 1. 6: Osmanlı İmparatorluğunu Gösteren Haritanın Anadolu Kısmı (s.202)

Ek 1. 2 (Devamı):

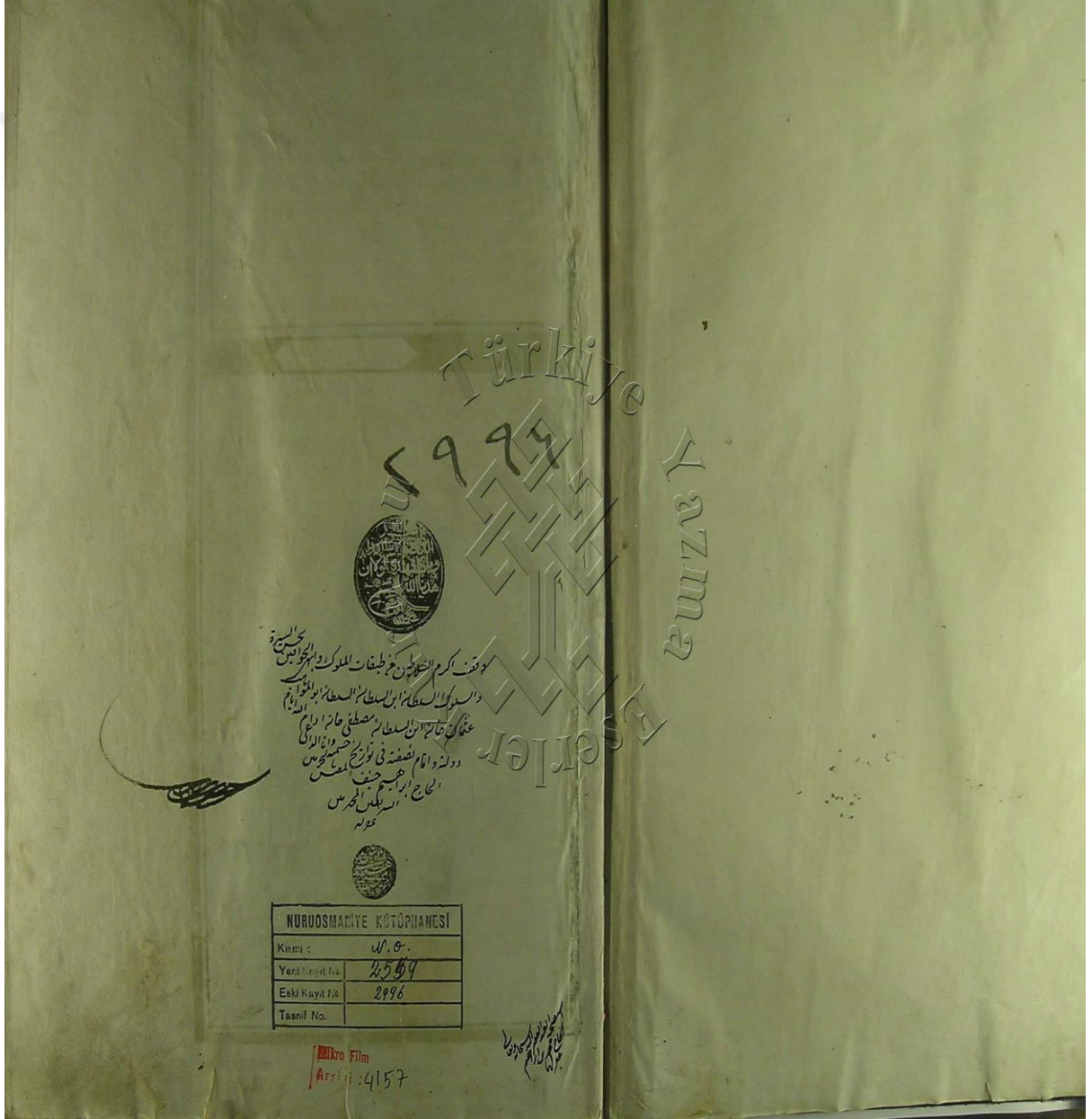
Ek 1. 7: Osmanlı İmparatorluğunu Gösteren Haritanın Doğu Tarafı (s.203)

Ek 2: Ebû Bekr b. Behrâm ed-Dımaşkî'nin *Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor* Adlı Eserinin Örnek Sayfaları

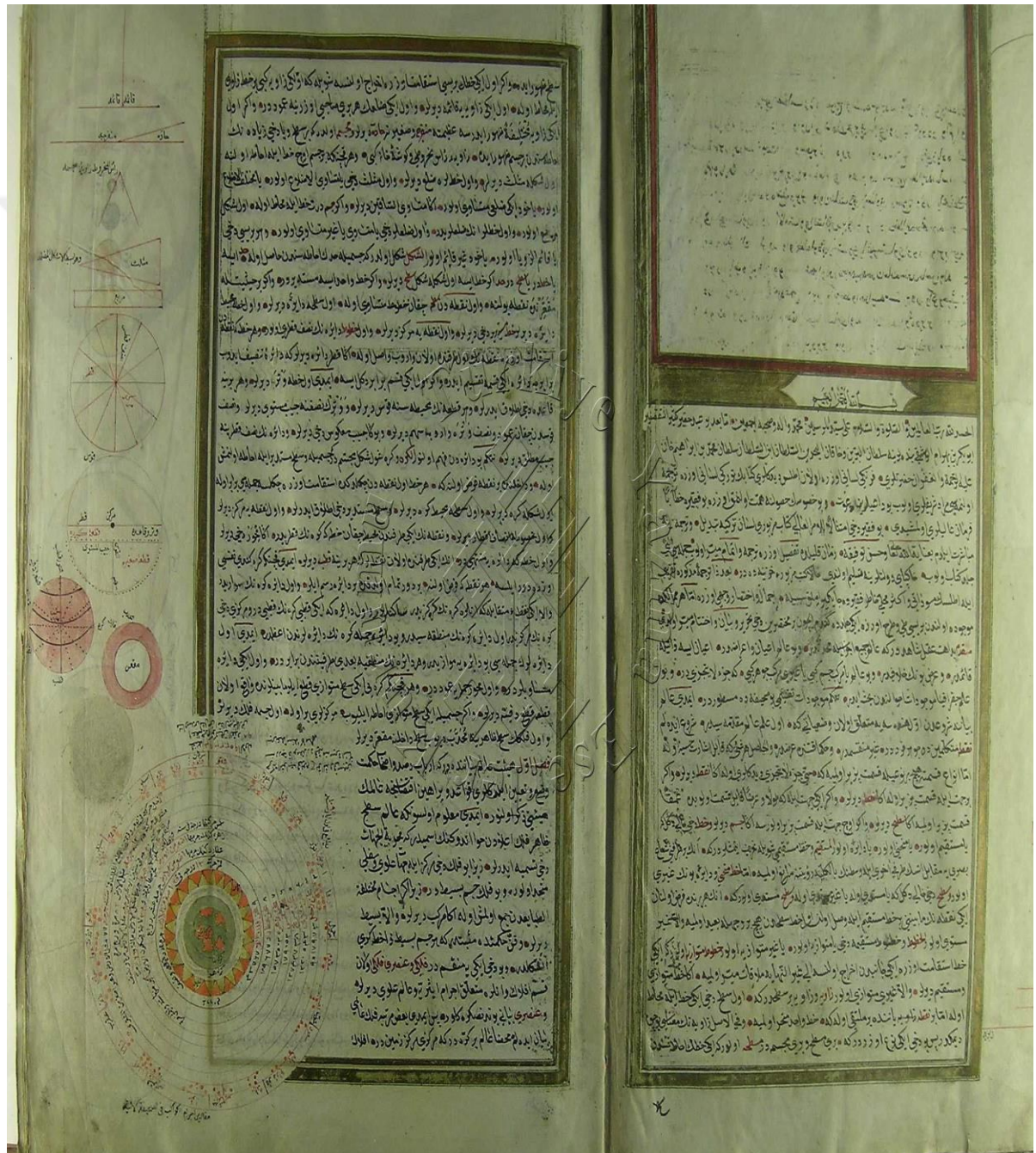
Ek 2. 1: *Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor* vr. 2a (Kapak Sayfası)

(Nuruosmaniye Ktp., N. O. No. 2959)

Ek 2 (Devamı):

Ek 2. 3: *Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor vr. 3a - 3b* (Giriş Sayfası)

Ek 2 (Devamı):

Ek 2. 3: *Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor* vr. 4a – 4b

Ek 2 (Devamı):

Ek 2. 4: Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor vr. 360, (Son Sayfa)

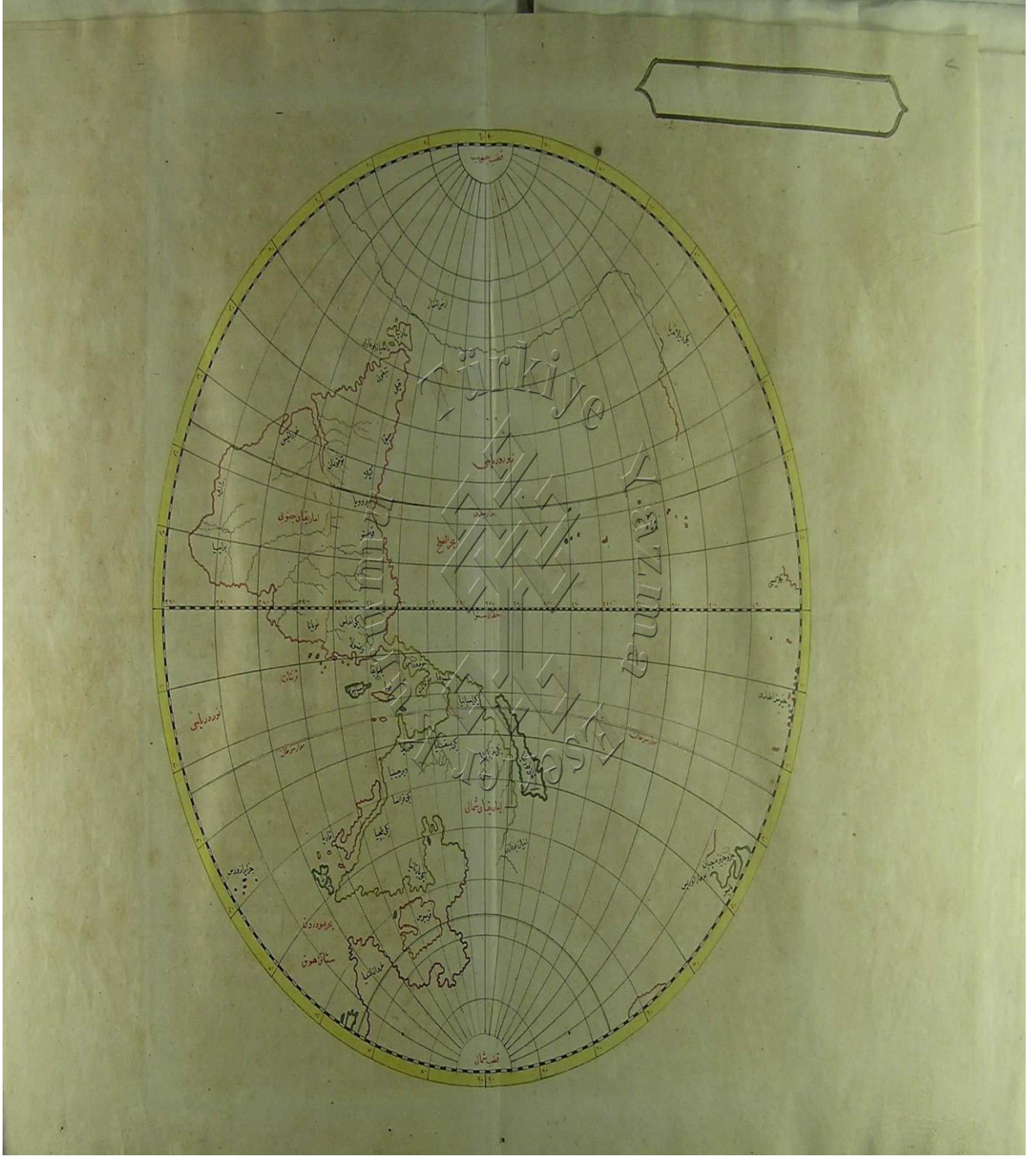
Ek 3: *Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor Adlı Eserden Harita Örnekleri*

Ek 3. 1: Dünya'nın Bir Kısımının Düzlem Üzerinde Haritası vr. 9

Ek 3 (Devamı):

Ek 3. 2: Dünya'nın Diğer Kısımının Düzlem Üzerinde Haritası vr. 10

Ek 3 (Devamı):

Ek 3. 3: Dünya Haritasının Tamamı vr. 14

Ek 3 (Devamı):

Ek 3. 4: İç İl Haritası vr. 180

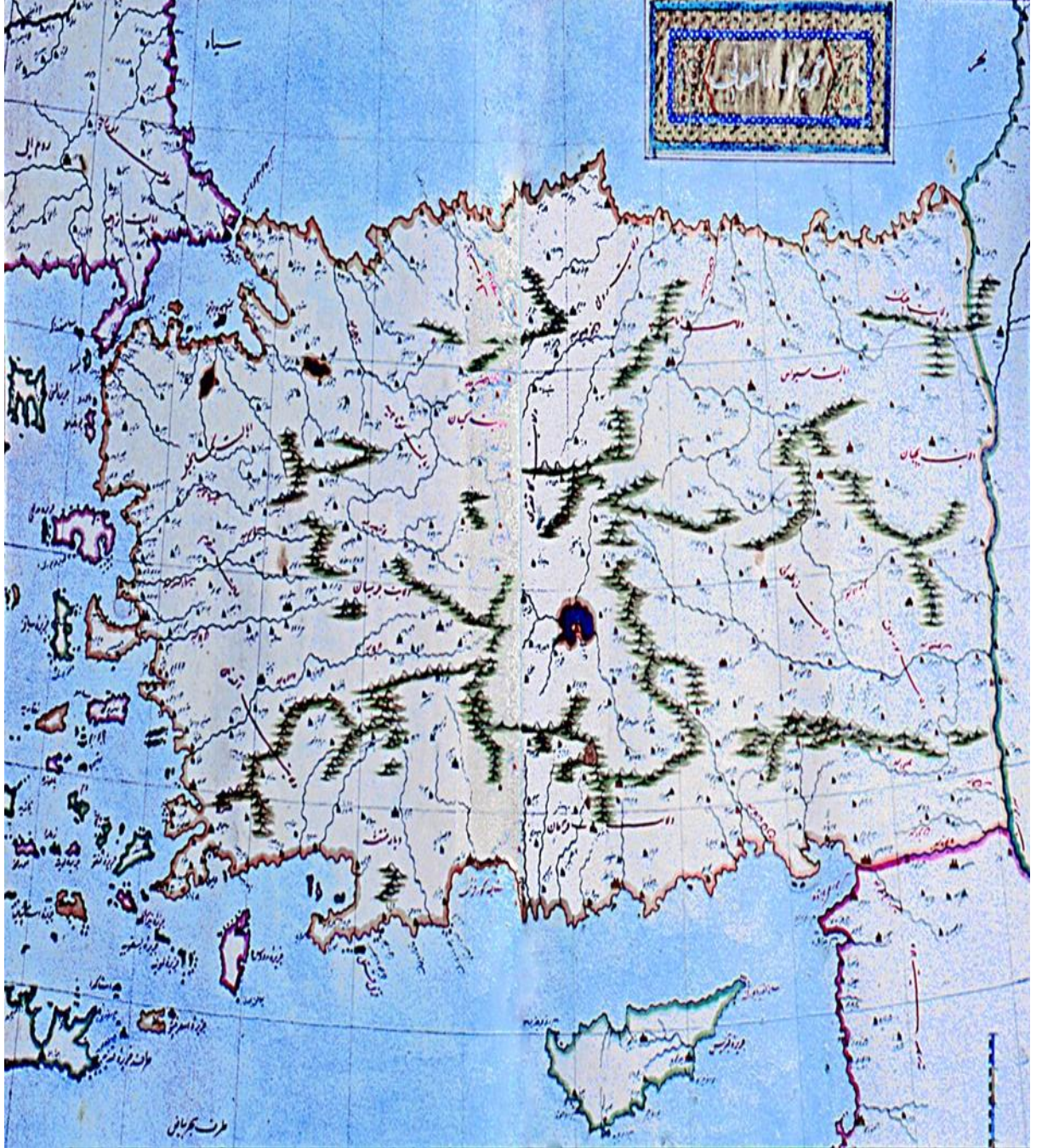

Ek 3 (Devamı):

Ek 3. 5: Kıbrıs Haritası vr. 183

Ek 4: Ebû Bekir b. Behrâm ed-Dımaşkî'nin *Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor* adlı eserinde Anadolu haritası (İÜ Ktp., TY, No. 6609, vr. 57b-58a)

Anadolu'ya Doğru Şifalı Bir Yolculuk: Nusretü'l-İslâm Ve's-Sürûr Fî Tahrîri Atlas Mayor

Hacer ÖZKUL*

Giriş

Tıbbın henüz gelişmediği çağlarda, insanoğlu kendi özel çabalarıyla ve elindeki bir takım maddi ve manevi olanaklarla hastalıkları tedavi etme yöntemleri geliştirmiş ve bunları kimi zaman başarılı kimi zaman ise başarısız bir şekilde uygulamıştır. Ancak sonuç itibarıyla, insanlık dünyanın varoluşundan bu yana mevcut hastalıkları tedavi edebilmek için çabalamış ve çeşitli geleneksel pratiklere sürekli başvurmuştur. Bunlardan bir kısmı bitkilerden ilaç yapmak, yatırıları ziyaret etmek, şifalı sulardan içmek ya da bu sularla vücudu yıkamak, muska yazmak, ocaklara başvurmaktır. Bu geleneksel tedavi yöntemlerinin büyük bir kısmına Anadolu kültüründe de rastlanır. Anadolu'daki geleneksel tıbbın İslam öncesi Türk kültürü yanında İslam inancından da beslendiği görülür. İslamiyet öncesi Şamanizm inancına sahip olan Türklerin ateş ile yapılan tedavi yöntemleri daha sonra yine ocaklarda devam etmiştir. İslam sonrası ise Hz. Muhammet'in tıp uygulamalarına dayandırılan Tıbb-ı Nebevi bu dönem hekimlerine kaynaklık etmiştir. Bu uygulamaları halk hafızasında, edebi metinlerde ve bu alanda yazılmış eserlerde bulmak mümkündür. Bu çalışmada da Türkçe yazılmış bir seyahatnamenin Anadolu ile ilgili bölümünde geçen Türklerin geleneksel tıbbıyla ilgili bilgiler ele alınmıştır. Seyahatname, Osmanlı Devleti'nin ünlü coğrafya ve seyahatnâme yazarı Ebû Bekir B. Behrâm Ed-Dımaşkî'ye aittir ve adı da *Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor*⁵⁶. Dımaşkî eserinin bir bölümünde Anadolu'daki şifa kaynakları

* Yüksek lisans öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

⁵⁶ Tarafımızca yüksek lisans tezi olarak hazırlanmaktadır.

hakkında bilgi vermiştir. Bu bilgiler arasında kaplıcalar, şifalı yerler, çamur banyoları ve içmeler yer alır. Yine bunların yanında eserde ruh hastalığı tedavilerini de bulmak mümkündür.

1. *Atlas Mayor*'da Geleneksel Tıp ve Tedavi Yöntemleri

Dımaşkî'nin eseri olan *Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor*, dünyaca ünlü büyük coğrafya kitabı olan *Atlas Mayor*'un IV. Mehmed'in fermanıyla çevrilmiş bir nüshasıdır. Dımaşkî tercümede İslam memleketlerine ve Osmanlı ülkelerine ait bilgileri çevirmiş ve bu bilgiler yanında da çeviriye kendinden de eklemeler yapmıştır. Bu özelliğiyle tercüme yer yer telif eser izlenimine sahiptir. Dımaşkî'nin yaptığı eklemelerin şifalı yerler, sular, bu yerlerde yetişen bitkiler ve gidilen yerlerdeki insanlar hakkındaki bilgilerde yoğunlaştığı görülür. Girişte de belirtildiği gibi bu bölümde onun eklediği tıp ve tedaviyle ilgili yerler esas alınmıştır. Bu eserde sıkça rastlanılan şifa yöntemlerinden birisi ılıcalar, yani kaplıcalardır. Günümüzde de bir tedavi yöntemi olarak kullanılan bu şifalı kaplıcalar içinde barındırdığı zengin minerallerle geçmişin en önemli şifa kaynaklarından birisi olmuştur. Bugün de termal turizmin önemli şehirlerinden biri olan Kütahya'nın o zaman için de önemli bir şifa merkezi olduğu eserde görülmektedir. Yazar Kütahya'daki ılıcalardan şu şekilde bahseder: "...akup giden nehirden ki ılıca germâbe gibi nümâyandır. Maḥall-i mezbûre evcâ'-ı mefâşıl a'râzına mübtelâ olanlar içine girerler. Nef'ini müşâhede iderler (187a)." Görüldüğü gibi, burada, eklem ağırları olanlar şifa bulmaya çalışırlar. Yine aynı şekilde Ankara'daki (Engürî) hastaların şifalı sudan faydalandıklarından şu şekilde bahsedilir: "Āyâşdan Begbâzârı tarafında bir ılıca ve içme vardır. Aña Tesdâr dirler. Begâyet hastalara nâfi' suyu vardır (191a)." Amasya yakınlarındaki bir ılıca ise yine hastalıklara ilaçtır: "Avratlarıñ bir ḥavzı ve erleriñ iki ḥavzı vardır. Ba'zı emrâza 'ilâcdır(209a)." Bir başka yerde Bursa kaplıcalarından şu şekilde bahsedilir: "Buña Eski kapluca dirler. Ābı gâyet suḥûnete üzeredir menba'ında beyza vâz' olunsa ṭabḥ ider. İnsâna nâfi' cereb ve ḥikke emşâli def' ider (196b)". Anlaşıldığı gibi burada da kaplıcanın yumurtayı pişirecek derecede şiddetli bir sıcaklıkta olduğu ve bunun uyuz hastalığı ve kaşıntı gibi hastalıkları yok ettiği belirtilir. Eserde Trabzon eyaletinin de şifa kaynaklarına sahip olduğu anlatılır, ancak suyun ısisına dair

bir bilgi verilmez: “*Bu şularda kibrit rāyihası olmayub iğsāl haylī nāfi’dir* (216a).” Buradaki sularda kükürt kokusu olmadığından ve suyla yıkanmanın oldukça faydalı olduğundan bahsedilmiştir. Eserde yer verilen bir diğer tedavi yöntemi ise kaplıca yakınlarındaki çamurlu sular ve onunla banyo yapmak, yani çamura bulanmaktır. Jeolojik çatlaklardan yeryüzüne çıkan mineralli sularla birleşen bu çamurların mayalanmasıyla oluşan bu çamur kürü geçmişten günümüze gelen etkili bir tedavi yöntemi olmuştur. Yazar, hastaların Kütahya’da, mağara gibi çamur deliklerine girdiklerini şu şekilde ifade eder: “*Ve havz-ı germābe yanında bir mağara gibi bir çamurlı sūrāh vardır. Hastalar aña girerler* (187a)”. Yine aynı durum Turgutlu’da da mümkündür: “*Ve bu nāhiyede bir germābe-i huddāmı vardır ki balçığına marazlu girüb şifā bulur* (191a).” Bir diğer şifa kaynağı ise içilen, şifalı sulardır. Mineral kaynak bakımından zengin olan doğal kaynak suları Anadolu’da birçok yerde karşımıza çıkar. Bu keşfedilen doğal sular insanlar için bir çeşit tedavi edici unsur olarak görülmüştür. Yalova’daki sular böyledir: “*Anda bir içme vardır. Müshildir andan içerler. Ağustosda mevsimi olup etrāfdan ba’zı ehl-i maraz varırlar. Nice kimseler şifā bulmuşlardır. Ol içme olan mahalle Yalova dahı dirler* (197a)”. Müellife göre Yalova’da bulunan bir şifalı su, ishal olanlar ve bazı hastalık sahipleri için faydalıdır. Şifalı suların şifa verme özellikleri dışında kullanıldığı da görülmüştür. Söz gelimi şifalı sular köpeklerin ısırması ve eve hırsız girmemesi için içilmesi tavsiye edilmiş ya da içilirse hastalıklara yakalanılabileceği uyarısı yapılmıştır. “*Biri dahı Akçağlan şuyudur ki şehriñ Emūr Sultān cānibleri şuyudur. Ehl-i vilāyet bu şulariñ leṭāfet ve hıffet ve şıketlerini bu vech ile ta’bīr iderler ki Bīñārbaşı şuyunu içen kimesneniñ ayağını kelb ṭolamaz. Ve Gökdere şuyuna mu’tād olanlarıñ ḥānesine uğrı girmez* (195a)” açıklamalarında suyun içilmesi tavsiye edilmiştir. Köpeklerin ısırması ve eve hırsız girmemesi dolaylı olarak kişilerin ruh sağlıklarının korunması anlamında yorumlanabilir. Çünkü olumsuz olaylar kişilerin hastalığa yakalanmasını tetikleyici özelliktedir. “*Ve ‘Alīşīr şuyunu içenler maḳrūn-ı ḥalāş olmaz. Yanī ḥasta olub elinde aşāsı olur. Ve keşret balğamdan su’āl mübtelā olur. Ve Ekūl olur* (195a)” cümlelerinde de müellif Alişir suyunun içilmemesi yönünde içecekleri uyarır. Çünkü bu su asayla yürüyecek durumda hastalığa neden olur, balgamı artırır ve öksürük meydana getirir. Dimaşkı’nin eserinde bahsettiği tedavi yöntemlerinden bir diğeri de nörolojik ve

psikiyatrik hastaların tedavi için bir kuyuya götürülmesidir. Kuyuya kişinin kendisi değil ondan bir eşya, kıyafet bile götürülse yeterlidir. Bu kuyu müellifin anlattığına göre Ankara'dadır. Akıl hastalarının kuyuya bakmasıyla hastalarda ölmek veya iyi olmak gibi iki etki yapmaktadır. Bu etki yalnızca bu hastalar içindir. Sağlıklı kişilerde herhangi bir etki yapmaz ve kuyunun onlara zararı da olmaz: *“Ve bu Engūrī semtinde bir ġarīb şeyḫ naql iderler ki Engūrīniñ şarkında Kızılıрмаk berī tarafına ġarīb bir ġarāb Kilīse vardır. Anda kuyu vardır. Şuyu yokdur. İsmine deliler kuyusu dirler. Ol deli olan kimseyi ol kuyuya kefeni ile bile götürürler. Oraya vardıkda ol kuyuya bakdırırlar. Ol deli ol kuyuya bakarken yā ölür yāḥūd ol marazdan kırtılır. Engūrī ḥalkında meşhūrdur. Ḥattā ol kuyu etrāfında bir ‘azīm mezāristān vardır. Deliler mezārı dirler. Şāġ kimse baksa aşlā bir şey’ görmez. Ve aşlā zarar olmaz (191a)”*. Atlas Mayor'de ilaç yapımında ve tedavide kullanılan bitkiler de tanıtılmıştır Bu bitkilerden birisi Kastamonu ve Giresun bölümünde bahsedilen çöpçini bitkisidir: *“Sāir ‘akākırdan ġayrī çöpçīnī dahı bulunur (195a)” ; Ğaraḥişār-ı Şarkī (Giresun) kısmında ise “Bunda çok rībās biter” şeklinde geçer (214b)”*. Eserde geçen diğer bir bitki de Bursa'de yetiştiği ifade edilen eğir otudur: *“Anda eğir ḥāşıl olur ḳāmiş gibi bir otdur ki gökdür (194b)”*. Bunların yanında *“bunda envā -ı ‘akākır bulunur (196a)”* sözüyle Anadolu'nun bazı yerlerinde ilaç yapımında türlü tıbbi bitkilerin olduğu vurgulanmıştır. Sonuç Eser kendisi bir tıp kitabı olmamasına rağmen içerisinde yer alan şifalı sular, kaplıcalar, çamur banyoları ve tıbbî bitkilerle ilgili bilgilerle dönemin Anadolu'sunda kullanılan tedavi yöntemleri ve hastalıklar konusunda da okuyuculara bilgiler sunan bir seyahatnamedir. Bu eserden halkın iyileşmek ve hastalıklardan korunmak için hangi yerleşim biriminde hangi şifa kaynağına gittiği bilgileri öğrenilebilmektedir.

Kaynakça Ebû Bekr b. Behrām ed-Dımaşkî. Nusret'ül-İslām ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor. O.N, 2959. Nuruosmaniye Kütüphanesi.

